

Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців

Розроблено та надруковано за підтримки
Національного фонду на підтримку демократії (NED)

**National Endowment
for Democracy**

Supporting freedom around the world

Січень, 2022

Список умовних скорочень.....	2
Вступ	4
Хто є ветераном в Україні?	6
Розділ І. Професійна адаптація	13
Освіта.....	14
Трудові гарантії та працевлаштування.....	21
Перекваліфікація ветеранів	27
Розділ 2 Охорона фізичного та ментального здоров'я	39
Медичне забезпечення	39
Забезпечення автомобілями.....	48
Психологічна підтримка	50
Санаторно-курортне лікування.....	60
Реабілітація у сфері охорони здоров'я	66
Протезування.....	71
Розділ 3. Матеріальне забезпечення	74
Проїзд.....	74
Встановлення телефона.....	77
Земля.....	78
Одноразова та щорічна грошова допомога	81
Пільги на житлово-комунальні послуги	88
Забезпечення житлом	90
Юридична допомога.....	110
Пенсійне забезпечення	112
Інституційне забезпечення державних гарантій	114
Вшанування	122
Огляд програм підтримки ветеранського бізнесу.....	127
Огляд соціологічних досліджень у сфері ветеранських справ.....	132
Висновки	135

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АТО	антитерористична операція.
БФ	благодійний фонд.
Ветеран	термін, який у контексті цієї Білої книги означає ветерана війни або особу, яка брала участь у захисті Батьківщини чи бойових діях на території інших держав.
ВЛК	військово-лікарська комісія.
ВПО	внутрішньо переміщена особа.
ВРУ	Верховна Рада України.
Доброволець	особа, яка добровільно вирішила брати участь у виконанні бойових завдань, здійснювати захист територіальної цілісності, незалежності та суверенітету держави (часто на безоплатних засадах) у складі недержавних силових структур — добровольчих батальйонів без укладання контракту про проходження військової служби.
ДСЗ	Державна служба зайнятості.
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини.
ЖКП	житлово-комунальні послуги.
ЗВО	заклад вищої освіти.
ЗНО	зовнішнє незалежне оцінювання.
ЗСУ	Збройні Сили України.
ЗУ	закон України.
КЕВ (КЕЧ)	квартирно-експлуатаційний відділ.
КЗпП	Кодекс законів про працю України.
КМУ	Кабінет Міністрів України.
КСУ	Конституційний Суд України
МВС	Міністерство внутрішніх справ України.
Мінветеранів	Міністерство у справах ветеранів України.
Мінекономіки	Міністерство економіки України.
Мінсоцполітики	Міністерство соціальної політики України.
Мінфін	Міністерство фінансів України.
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я України.
МОМ	Міжнародна організація з міграції.
МОН	Міністерство освіти і науки України.
МОУ	Міністерство оборони України.
МСЕК	медико-соціальна експертна комісія.
НАКО	Незалежна антикорупційна комісія.
НАТО	Організація Північноатлантичного договору, також Північноатлантичний альянс.
НПА	нормативно-правовий акт.
НСЗУ	Національна служба здоров'я України.
ОБСЕ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі.

ОГД	одноразова грошова допомога.
ОМС	орган місцевого самоврядування.
ООС	Операція Об'єднаних сил — термін, уведений згідно з Законом України «Про особливості державної політики щодо забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях в Донецькій і Луганській областях»; використовується поряд з терміном «заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях».
ПТСР	посттравматичний стресовий розлад.
Система БПД	система безоплатної правової допомоги.
Сфера ветеранських справ	сфера відповідальності суспільства і держави щодо забезпечення належного соціального та правового захисту ветеранів.
УБД	учасник бойових дій.
УСЗН	Управління соціального захисту населення.
ЦНАП	центр надання адміністративних послуг.
ЦОВВ	центральний орган виконавчої влади.
ЦСССДМ	центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.
IREX	Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів.

Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців спрямований на виявлення системних проблем у сфері державної підтримки учасників російсько-української війни, інших військовослужбовців, ветеранів, членів їхніх сімей та формування рекомендацій для покращення взаємодії органів державної влади у сфері забезпечення прав і гарантій.

Відповідно до статті 17 Конституції України на державу покладено обов'язок соціальної підтримки громадян, які захищали Україну в складі Збройних Сил України, інших військових формувань, а також членів їхніх сімей. Наразі Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" від 22 жовтня 1993 року №3551-XII (зі змінами) та інші спеціальні НПА містять понад 40 пільг, які надаються різними органами державної влади та доступ до них ускладнений бюрократією. Окремі чинні законодавчі та підзаконні НПА стосуються соціального захисту ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб. Це посилює бюрократичний хаос та ускладнює процес отримання гарантованих пільг та реінтеграції до мирного життя (особливо якщо людина має право одночасно на декілька пільгових статусів).

На гарячу лінію ГО "Юридична сотня" часто звертаються ветерани зі скаргами на складність механізму отримання тієї чи іншої пільги або невідповідність пільг потребам ветеранів (відсутність підтримки розвитку підприємництва ветеранів тощо). Частину із запропонованих чинним законодавством пільг вважають неефективною та не використовують самі ветерани (наприклад, право на першочергове обслуговування в громадських закладах), а частина із запропонованих державою гарантій соціального захисту на практиці виконується органами місцевого самоврядування, роботодавцями чи іншими особами без належного відшкодування, що сприяє підвищенню суспільної напруги. Саме тому комплексний аналіз застосування передбачених законодавством пільг та гарантій може стати основою для розбудови системи державної підтримки ветеранів, посилення її ефективності та відповідності потребам та інтересам сучасних ветеранів.

У фокусі цього дослідження – доступ ветеранів та членів сімей загиблих до соціально-правових гарантій держави та ефективність пільгової підтримки для розвитку можливостей ветеранів (їхніх сімей) у цивільному житті, сприяння пільг у можливості забезпечення добробуту та реінтеграції ветерана після завершення ним військової кар'єри. У рамках презентованого посібника проаналізовано кожен пільгу, що гарантується державою ветеранові (або особі, яка користується соціальним і правовим захистом відповідно до ЗУ "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту"), та її фінансове забезпечення відповідно до оприлюднених бюджетних програм і звітів про використання коштів уповноваженими державними органами. Посібник складається з частин, присвячених охороні здоров'я та реабілітації, медичній та психологічній адаптації ветеранів, професійній адаптації, пільгам у сфері матеріального забезпечення, санаторно-курортному лікуванню, юридичній підтримці, вшануванню пам'яті ветеранів та інституційній спроможності окремих органів державної влади, які відповідають за соціальний захист ветеранів. На основі оприлюднених соціологічних досліджень було здійснено моніторинг обізнаності про пільги (гарантії) та практичне використання їх ветеранами. Також під час дослідження зроблено аналіз місцевих і громадських ініціатив, спрямованих на додаткову підтримку ветеранів, членів їхніх сімей та військовослужбовців (за інформацією з відкритих джерел).

Дослідження здійснювалося шляхом попереднього збору та аналізу публічної інформації (нормативно-правових актів, їхніх проєктів, бюджетних програм центральних органів виконавчої влади та звітів про їхнє виконання, програм соціального захисту органів місцевого самоврядування, інших публічних джерел), аналізу соціологічних показників для визначення ефективності та затребуваності пільг користувачами, а також доступності елементів державної підтримки для кінцевого отримувача.

Обмеження дослідження

Під час написання дослідження була відсутня низка нормативних підстав щодо впровадження електронного кабінету ветерана для доступу до державних послуг онлайн, також на стадії розроблення перебували НПА для впровадження електронного посвідчення ветерана, тому оцінити якість та доступність цих сервісів повною мірою не вдалося. Під час підготовки дослідження обмеженням став брак статистичної інформації. Так, в Україні наразі відсутня інформація про кількість УБД – борців за незалежність у 20 столітті, жінок, які мають статус особи з інвалідністю внаслідок участі в АТО/ООС, постраждалих учасників Революції Гідності, а також осіб з інвалідністю внаслідок

док війни, які отримали поранення чи інші ушкодження здоров'я від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння.

За результатами дослідження було сформовано низку рекомендацій для Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади, спрямованих на покращення системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців, спрощення доступу до пільг та збільшення позитивного впливу державної підтримки на добробут ветеранів (військовослужбовців) та їхніх родин.

Матеріали дослідження будуть корисними для представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та експертів, які надають послуги ветеранам, а також займаються реформуванням системи державної підтримки ветеранів та військовослужбовців.

Посібник є інтелектуальною власністю громадської організації “Юридична сотня”. Поширення та цитування дозволяється лише за умови зазначення посилання на авторів. Копіювання тексту забороняється. Нагадуємо: особи, які порушують авторські права, несуть відповідальність, визначену законом.

Над дослідженням працювали:

Морій Юлія Олегівна,
директорка ГО “Юридична сотня”

Івасик Вікторія Федорівна,
координаторка аналітико-авдокаційного напрямку ГО “Юридична сотня”

Звягінцева Марія Юріївна,
експертка ГО “Юридична сотня”

Фацієвич Вікторія-Наталія Вікторівна,
експертка ГО “Юридична сотня”

Олійник Вікторія Володимирівна,
експертка ГО “Юридична сотня”

Пашкіна Анна Ігорівна,
експертка ГО “Юридична сотня”

Літературне редагування здійснювала Лавренюк Валентина Іванівна.
Дизайн та верстку звіту — Олексій Пильов.

Посібник розроблено за фінансової підтримки
Національного фонду на підтримку демократії (NED).

Хто є ветераном в Україні?

Відповідно до чинного законодавства **ветераном війни** є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав.

До них належать:

учасники бойових дій (особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини. Якщо говорити про російсько-українську війну, то право на цей статус набувають люди, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України в зонах проведення АТО/ООС не менше 30 днів або брали безпосередню участь у відсічі ворогові)

особи з інвалідністю внаслідок війни (особи, які отримали інвалідність внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, одержаних під час захисту Батьківщини, виконання обов'язків військової служби або волонтерської діяльності);

учасники війни (військовослужбовці, які в період війни проходили військову службу в збройних силах колишнього СРСР, працівники підприємств, установ, організацій, які залучалися та брали безпосередню участь у забезпеченні проведення антитерористичної операції та ООС, а також інші особи, згадані в законі).

Люди, які мають право на такі статуси, безпосередньо брали участь або залучалися до участі в бойових діях. Проте навіть тут є винятки, наприклад, учасниками війни вважаються трудівники тилу у період Другої світової війни.

Право на соціальний захист відповідно до Закону "Про статус ветеранів, гарантії їх соціального захисту" мають також члени сімей загиблих (померлих) ветеранів, постраждали учасники Революції Гідності та особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною (наприклад, Герої України, яким починаючи з 2014 року вручено орден "Золота Зірка", особи, нагороджені орденом Богдана Хмельницького трьох ступенів, орденом княгині Ольги трьох ступенів). Тобто претендувати на державну підтримку у сфері соціального захисту ветеранів можуть як звільнені військовослужбовці, так і цивільні особи, які мають визначені у Законі ордени, медалі, звання. Право на тотожний із УБД соціальний захист відповідно до ЗУ "Про статус ветеранів війни..." мають також постраждалі учасники Революції Гідності.

Особливістю отримання ветеранського статусу в Україні є також те, що найчастіше статус ветерана війни людина отримує ще під час проходження військової служби. Також всі військовослужбовці, звільнені з військової служби з початку особливого періоду (тобто з 2014 році й дотепер) та які залишаються на військовому обліку, зараховуються до оперативного резерву першої черги і за потреби вони можуть бути призвані на військову службу повторно навіть без оголошення мобілізації (або у випадку її оголошення). Така ситуація сприяє змішуванню статусів військовослужбовців та ветеранів. У певний період життя людина може мати одночасно два цих статуси, будучи ветераном на військовій службі, поєднуючи права та обов'язки військовослужбовця із гарантіями соціального захисту, які держава пропонує для ветеранів.

Серед ветеранів виокремлюють також ветеранів військової служби, цей статус надається особам, які понад 25 років перебували на військовій службі, незалежно від того, чи брали вони участь у бойових діях. Регулюється такий статус Законом України "Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист".

З початком російської агресії проти України у 2014 році з'явилася нова категорія осіб, які мають статус ветерана — учасники бойових дій, що безпосередньо захищають територіальну цілісність, суверенітет та незалежність України під час участі в АТО/ООС. Понад 400 тис. осіб наразі мають статус ветерана внаслідок участі в АТО/ООС і ця кількість продовжує зростати. Усього в Україні налічується понад 902 тис. ветеранів війни відповідно до Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" №3551-XII, з яких:

471 208 — учасників бойових дій (з них станом на 12.07.2021 року — 423 076 осіб мають цей статус унаслідок безпосередньої участі в АТО/ООС). Учасниками бойових дій в АТО/ООС є 21 789 жінок. Окрім того, Міжвідомчою комісією з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтерів та деяких інших категорій осіб відповідно до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, яка утворена Мінветеранів, статус учасника бойових дій надано 1 018 особам, які у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, брали безпосередню участь в антитерористичній операції.

До Єдиного державного реєстру ветеранів війни внесені відомості про 183 працівників підприємств, установ, організацій, які залучалися та брали безпосередню участь в АТО/ООС¹;

104 037 — осіб з інвалідністю внаслідок війни;

211 580 — учасників війни;

115 046 — членів сімей загиблого (померлого) ветерана війни (з них 2758 — діти загиблих внаслідок участі в АТО/ООС);

941 — постраждалих учасників Революції Гідності;

20 — осіб з особливими заслугами перед Батьківщиною.

Тобто наразі понад 2% українського суспільства є ветеранами, причому сучасні ветерани - переважно молоді, економічно активні люди, які мають активну суспільну позицію.

Офіційна статистика не включає членів сімей ветеранів, які теж потребують підтримки з боку держави в процесі повернення ветеранів до цивільного життя (надання психологічних, освітніх, правових та інших послуг).

Варто також зауважити, що чисельність військовослужбовців ЗСУ збільшено на 11 000 військовослужбовців², тобто загальна чисельність Збройних Сил України станом на січень 2022 року становить 261000 осіб, у тому числі 215000 військовослужбовців. Гранична чисельність Національної гвардії визначена законом у 60 000 військовослужбовців. В особливий період вона збільшується на кількість особового складу, призваного на військову службу на виконання указів Президента про мобілізацію, затверджених законами України³. Загальна чисельність Державної прикордонної служби України становить 53000 осіб, у тому числі 45000 військовослужбовців⁴.

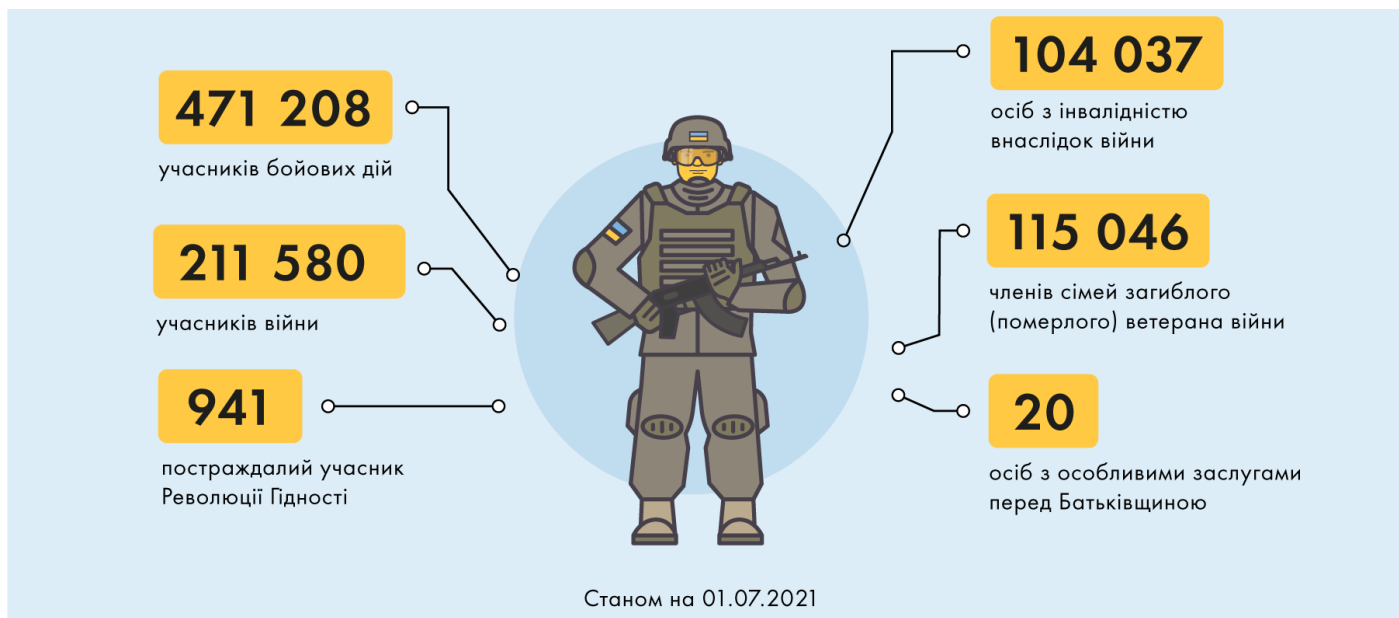
Значна частина цих осіб уже має або матиме ветеранський статус та потребує ефективної системи державної підтримки під час виконання обов'язків військової служби, а також цілісного механізму повернення до цивільного життя після завершення військової служби.

¹ URL: <https://drive.google.com/file/d/1sLdaumrjFs06wuxhiCIWoUAWWyVTnY1-/view?usp=sharing> (дата звернення: 02.08.2021).

² Закон України “Про внесення зміни до статті 1 Закону України “Про чисельність Збройних Сил України” щодо збільшення чисельності Збройних Сил України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про основи національного спротиву” від 16 липня 2021 року №1703-ІХ.

³ Національна гвардія України. URL: <https://www.ukrmilitary.com/p/national-guard-of-ukraine.html> (дата звернення: 23.11.2021).

⁴ Закон України “Про Державну прикордонну службу України” від 3 квітня 2003 року №661-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 23.11.2021).

01 січня 2020 року введено в дію Закон України від 4 грудня 2019 року №329-IX “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання статусу та соціальних гарантій окремим особам із числа учасників антитерористичної операції”, який надав можливість оформити ветеранський статус добровольцям, що брали участь у захисті територіальної цілісності та незалежності України протягом мінімум 30 днів безпосередньо в зоні проведення АТО у складі добровільних формувань, які взаємодіяли із ЗСУ, МВС або іншими військовими формуваннями. Це дало змогу на рівні держави визнати внесок добровольців у захист України.

З 18 січня 2018 року на законодавчому рівні⁵ закріплена можливість для членів сімей померлих внаслідок захворювання військовослужбовців (добровольців) отримати статус члена сім’ї загиблого відповідно до вимог ст. 10 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, якщо таке захворювання було набуто під час безпосередньої участі в антитерористичній операції. Така ж можливість передбачена для членів сімей померлих осіб, які добровільно залучалися до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях (у тому числі здійснювали волонтерську діяльність).

Єдиний реєстр учасників АТО/ООС

Станом на 01.01.2022 року в Міністерстві у справах ветеранів України функціонує Єдиний реєстр учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення.

Проте окремі реєстри ветеранів інших війн, осіб, на яких поширюється чинність ЗУ “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” не створені, хоча ці особи теж мають право на державну підтримку. Тому наразі складно оцінити та індивідуалізувати потреби усіх ветеранів (залежно від віку, вислуги років на військовій службі тощо). Це ускладнює не лише моніторинг статистичних змін, але також негативно впливає на формування проєктів бюджетних програм, спрямованих на соціальний захист ветеранів. Невизначеність кількості осіб, що мають право на пільгу, не дає змоги передбачити ресурси, необхідні для її забезпечення. Окрім того, у відповідальних органів державної влади відсутнє розуміння релевантності пільг, передбачених законом для різних категорій пільговиків, а це, зі свого боку, стає на заваді комплексному реформуванню системи державної підтримки для ветеранів. Важко визначити рівень затребуваності та ефективності кожної з пільг, особливо серед ветеранів різних вікових груп.

Відсутність оновлюваної статистичної інформації щодо кількості ветеранів, їхнього вікового розподілу не дає змоги індивідуалізувати потреби ветеранів для врахування у процесі формування чи модернізації системи державної підтримки. Хоча очевидним є той факт, що потреби сучасного

⁵ Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018 р. № 2268-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19/ed20180224#Text> (дата звернення: 03.11.2021).

учасника бойових дій чи працівника тилу в часи Другої Світової війни можуть істотно відрізнятися (наприклад, у сфері необхідності доступу до освіти та перекваліфікації тощо).

Створення Єдиного державного реєстру ветеранів війни розпочалося ще у 2019 році. Так, 1 березня 2019 року набув чинності Закон України від 7 лютого 2019 року №2684-VIII “Про внесення зміни до статті 3-1 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” щодо Єдиного державного реєстру ветеранів війни”, який на законодавчому рівні передбачив створення Єдиного державного реєстру ветеранів, що спрямований на збирання, реєстрацію, накопичення, зберігання, захист і знеособлення інформації про ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей таких осіб та інших осіб, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»⁶.

Постановою Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 р. №700 “Про Єдиний державний реєстр ветеранів війни”⁷ передбачено перелік відомостей, що вносяться до реєстру. Мінветеранів було уповноважене створити такий реєстр та забезпечити внесення необхідної інформації про ветеранів. Окрім безпосередньо обліку ветеранів як отримувачів державної підтримки, метою створення Реєстру є адміністрування потреб ветеранів, реалізації ними пільг та інших соціальних гарантій та координації діяльності органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування з питань соціального захисту зазначених осіб⁸.

У січні 2022 року набув чинності Закон України №1954-IX від 14 грудня 2021 року, який передбачає створення автоматизованого інформаційного обміну між Єдиним державним реєстром ветеранів війни та автоматизованими інформаційними, довідковими системами, реєстрами та банками даних, держателем яких є державні органи або органи місцевого самоврядування, що може зменшити кількість документів, які повинен надавати ветеран для отримання пільги та спростити в цілому механізм отримання державних гарантій. Цим Законом передбачено також створення електронного посвідчення ветерана.

У тестовому режимі реєстр мав почати роботу з лютого 2021 року⁹. Проте наразі запуск такого реєстру (де була б зібрана знеособлена інформація про всіх ветеранів війни) у тестовому режимі планується до кінця 2021 року, програмне забезпечення на даний час знаходиться в процесі розробки та тестування¹⁰. Станом на початок 2022 року Реєстр ще перебував у стадії бета-тестування.

Також Мінветеранів оголосило про автоматизацію послуг для ветеранів за допомогою системи “Є-ветеран” та електронного кабінету ветерана, який одночасно міститиме корисну інформацію щодо гарантій соціального захисту та надасть можливість ветеранам у більш зручній формі взаємодіяти з органами державної влади щодо реалізації державних пільг та гарантій, в електронному режимі, без відвідування державних установ та організацій.¹¹

⁶ Єдиний державний реєстр ветеранів війни. Юридична сотня. URL: <https://legal100.org.ua/bills/yediniy-derzhavniy-reyestr-veteraniv-viyni/> (дата звернення: 03.11.2021).

⁷ Про Єдиний державний реєстр ветеранів війни: Постанова Каб. Міністрів України від 14.08.2019 р. №700: станом на 15 трав. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/700-2019-n#Text> (дата звернення: 03.11.2021).

⁸ Про Єдиний державний реєстр ветеранів війни: Постанова Каб. Міністрів України від 14.08.2019 р. №700. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-yediniy-derzhavniy-reyestr-veteraniv-700> (дата звернення: 03.11.2021).

⁹ В Україні з лютого має запрацювати Єдиний державний реєстр ветеранів війни. Міністерство у справах ветеранів. URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-z-lyutogo-maye-zapracyuvati-yediniy-derzhavniy-reyestr-veteraniv-viyni> (дата звернення: 03.11.2021).

¹⁰ Мінветеранів розпочинає тестування Єдиного державного реєстру ветеранів URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/minveteraniv-rozpochynaye-testuvannya-yedynoho-derzhavnoho-reyestru-veteraniv> (дата звернення: 01.01.2022).

¹¹ Мінветеранів доповнить систему інформаційних сервісів «е-Ветеран» та адаптує її до мобільних пристроїв. Арміяінформ. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/02/minveteraniv-dopovnyt-systemu-informacijnyh-servisiv-e-veteran-ta-adaptuye-yiji-do-mobilnyh-prystroyiv/> (дата звернення: 03.11.2021).

СИСТЕМА ІНФОРМАЦІЙНИХ СЕРВІСІВ “е-ВЕТЕРАН”

Розроблено:

- санітарно-курортного лікування
- психологічної реабілітації
- органи соц. захисту населення

В процесі:

- проф. перепідготовки
- ВНЗ здобуття вищої освіти
- курси, семінари, події

Планується:

- територіальні органи ветеранів
- ветеранські громадські об'єднання
- органи місцевого самоврядування
- ветеранський бізнес
- опитування
- статистика

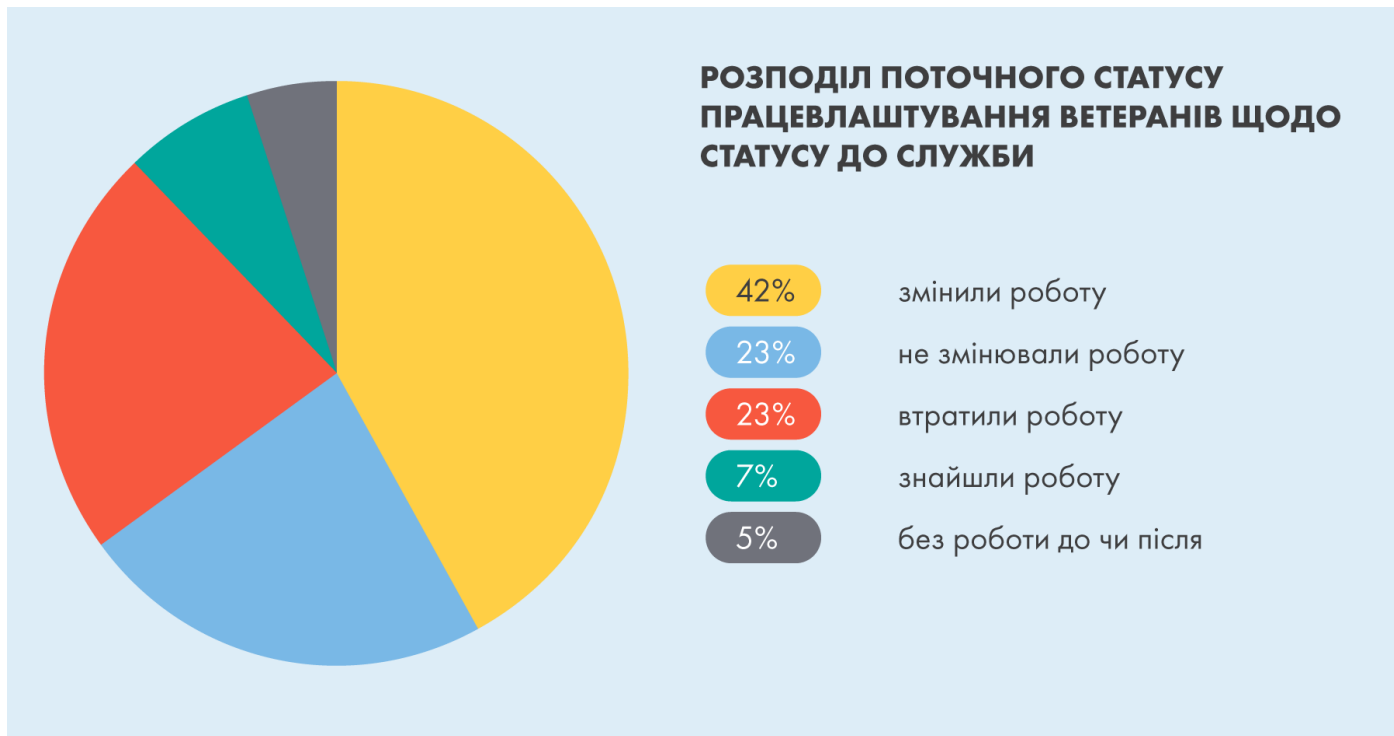
Повноцінне функціонування Єдиного державного реєстру ветеранів (з дотриманням вимог законодавства про захист персональних даних) дасть змогу більш ефективно оцінювати вплив пільг та послуг на добробут ветеранів, здійснювати реформування системи державної підтримки відповідно до потреб сучасних ветеранів та членів їхніх сімей.

Відсутність релевантної статистики щодо кількості ветеранів негативно впливає на можливість індивідуалізувати державну підтримку.

Наразі неможливо чітко відстежити динаміку змін кількості ветеранів з огляду на відсутність єдиної інформаційної бази. Її створення має запобігти бюрократичному хаосу, спростити механізм надання пільг та потенційно матиме позитивний вплив на реформування системи державної підтримки ветеранів з огляду на аналіз потреб і пріоритетів сучасних ветеранів. Така система, для ефективного її використання під час планування державної політики у сфері ветеранських справ, планування бюджетних видатків, повинна містити інформацію не лише про статистичну кількість ветеранів та підставу надання ветеранського статусу, але й інформацію про пільги та гарантії, які найбільш активно використовуються ветеранами. Це дасть змогу здійснити раціональне планування бюджетних видатків та забезпечити поступове реформування системи державної підтримки ветеранів для відповідності їхнім індивідуальним потребам.

Розділ І. Професійна адаптація

Однією з найбільш актуальних проблем для сучасних ветеранів після завершення ними військової служби є професійна самореалізація. Підвищення кваліфікації, здобуття нового фаху або започаткування власної справи є важливою частиною реінтеграції до мирного життя. Згідно з останнім соціологічним дослідженням IREX, більше 40% ветеранів після завершення служби змінюють роботу (навіть незважаючи на збереження місця роботи на час особливого періоду).¹²

Часто ветерани стикаються з небажанням роботодавця працевлаштовувати особу саме через наявний ветеранський статус та додаткові державні гарантії у сфері відпусток та збереження місця роботи (виконання яких часто покладається на роботодавців). Із цією проблемою при працевлаштуванні зіштовхнулися більш ніж чверть ветеранів, опитаних IREX^{там само}. Професійна адаптація є одним із вагомих чинників для ефективного повернення до мирного життя: під час участі в опитуваннях ветерани зазначають про зміну місця роботи через зміну світогляду, погіршення стосунків з колегами тощо. Пільги та послуги держави у сфері зайнятості для ветеранів (професійна адаптація, освіта, допомога для відкриття власної справи є важливим елементом реінтеграції ветеранів до цивільного життя в таких державах як США, Хорватія, Боснія та Герцеговина, Нідерланди¹³. До системи професійної адаптації можемо віднести гарантії у сфері освіти, працевлаштування та зайнятості, а також перекваліфікації осіб. Тому в цьому розділі розглянемо кожен із перелічених елементів.

¹² Veteran Reintegration Program. Analytic Report July 14, 2021. URL: <https://www.irex.org/sites/default/files/2%20Veterans%E2%80%99%20Current%20Employment%20Conditions.pdf> (дата звернення: 23.11.2021).

¹³ Правове регулювання щодо надання пільг та спеціальних послуг ветеранам (досвід Республіки Хорватія, Боснії та Герцеговини, Королівства Нідерландів, Сполучених Штатів Америки) Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29445.pdf> (дата звернення: 25.11.2021).

Державні гарантії

Освітні пільги закріплені на рівні Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, а порядок надання їх деталізується підзаконними актами, зокрема Постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2016 №975 “Про надання державної цільової підтримки деяким категоріям громадян для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти”.

Ветерани війни та їхні діти (до 23 років), які навчаються на денній формі навчання, мають право на державну цільову підтримку для здобуття освіти. Державна цільова підтримка надається як повна або часткова оплата навчання, переведення на бюджет, соціальні стипендії та безоплатне проживання в гуртожитках тощо. Гарантії поширюються на державні та комунальні заклади для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти.

Відповідно до п. 22 ч. 1 ст. 12 ЗУ “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” учасники бойових дій на території інших держав мають переважне право на вступ до закладів вищої, фахової передвищої освіти, а також право на позаконкурсний вступ до закладів професійної (професійно-технічної) освіти та на курси для одержання відповідних професій.

Постанова КМУ від 23 листопада 2016 року №975 установлює також низку інших гарантій, якими можуть скористатися пільговики. Ідеться про такі можливості, як-от:

- ♦ повна оплата навчання за рахунок коштів загального фонду державного або місцевих бюджетів (але лише в разі вступу на бюджетну форму навчання відповідно до умов та правил прийому);
- ♦ пільгові довгострокові кредити для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти;
- ♦ обов'язкове переведення на бюджетну форму навчання при наявності вакантного місця для членів сімей загиблих, а також можливість переведення дітей учасників бойових дій, постраждалих учасників Революції Гідності, осіб з інвалідністю внаслідок війни;
- ♦ соціальні стипендії (у разі навчання на бюджеті за денною формою);
- ♦ безоплатного забезпечення підручниками;
- ♦ безоплатного доступу до Інтернету, систем баз даних у державних та комунальних закладах освіти;
- ♦ безоплатного проживання в учнівських та студентських гуртожитках (лише для осіб, які навчаються за денною формою навчання).

Варто звернути увагу, що скористатися державною цільовою підтримкою на здобуття освіти учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, постраждалі учасники Революції Гідності мають право незалежно від віку, водночас для їхніх дітей та членів сімей загиблих установлене обмеження до 23 років. Таке положення є новелою нашого законодавства, оскільки учасники бойових дій, визнані постраждалими учасниками Революції Гідності, особи з інвалідністю внаслідок війни відповідно до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” отримали право на освітні пільги незалежно від віку лише 09.08.2019 року, коли набув чинності Закон України “Про фахову передвищу освіту”¹⁴.

Умови вступу

Вступ до закладів вищої освіти здійснюється на підставі правил прийому, які щороку затверджуються Міністерством освіти і науки України.

Наприклад, відповідно до правил вступу у 2022 році¹⁵:

- ♦ особи з інвалідністю внаслідок війни мають право вступати до ЗВО на основі співбесіди та в разі позитивного висновку про її проходження, рекомендуються до зарахування;
- ♦ постраждалі учасники Революції Гідності, учасники бойових дій, зокрема ті, які проходять військову службу (крім строковиків) в порядку, визначеному відповідними положеннями

¹⁴ Про фахову передвищу освіту: Закон України від 06.06.2019 р. №2745-VIII: станом на 2 жовт. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text> (дата звернення: 03.11.2021).

¹⁵ Про затвердження Умов прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році: Наказ МОН України від 13.10.2021 р. №1098: станом на січень. 2022 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/vstupna-kampaniya-2022/umovi-prijomu-dlya-zdobuttya-vishoyi-osviti-2022-roku> (дата звернення: 03.11.2021).

про проходження військової служби громадянами України мають можливість брати участь у конкурсному відборі за результатами вступних іспитів 2022 року або ЗНО 2019 – 2022 років (у будь-яких комбінаціях за їх вибором). Якщо вони допущені до конкурсного відбору, то беруть участь у конкурсному відборі в межах квоти-1;

- ♦ особи, звільнені з військової служби, починаючи з 01 грудня 2021 року включно, також мають право проходити вступні випробування у формі вступних іспитів замість ЗНО або якщо вони не складала його з відповідних предметів у 2022 році. Такі особи беруть участь у конкурсному відборі за результатами вступних іспитів та/або ЗНО (результати вступних іспитів зараховуються з предметів, з яких вступник не складав ЗНО);
- ♦ вступники, звільнені з військової служби, починаючи з 01 квітня 2022 року, мають право брати участь у конкурсному відборі за результатами вступних іспитів під час вступу на навчання для здобуття ступеня магістра за спеціальністю «Право», «Міжнародне право»;
- ♦ в умовах особливого періоду брати участь у конкурсі за результатами вступних іспитів з конкурсних предметів під час вступу на навчання на освітні програми «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону» до військових закладів вищої освіти та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти також мають право;
- ♦ громадяни України протягом року після звільнення зі строкової служби;
- ♦ студенти ЗВО, які виявили бажання вступити на навчання та в подальшому проходити службу за контрактом на посадах офіцерського складу;
- ♦ вступники з числа випускників військових (військово-морських) ліцеїв та ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою, які закінчили навчання в рік вступу;
- ♦ військовослужбовці військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період;
- ♦ діти учасників бойових дій та члени сімей загиблих повинні складати ЗНО нарівні з іншими абітурієнтами.

У разі, якщо особа не пройшла за конкурсом на бюджетне місце в межах квот і її конкурсний бал менший від прохідного бала на бюджет не більше ніж на 15, то вона має право звернутися з письмовою заявою до ректора університету, аби той здійснив запит на МОН України з проханням виділити додаткове бюджетне місце. Як показує практика, здебільшого міністерство готове співпрацювати та задовольняє клопотання, хоча такий обов'язок на рівні законодавства не визначений.

З умов, що визначені вище, видно, що військовослужбовці теж мають певні преференції під час вступу та можуть брати участь у конкурсному відборі на основі вступних іспитів за певними освітніми програмами. Законодавство не містить обмежень щодо навчання чинних військовослужбовців у ЗВО, проте під час дії особливого періоду, який триває з 2014 року і невідомо, коли закінчиться, можуть виникати проблеми з реалізацією права на освіту у зв'язку з обмеженнями щодо надання відпустки на навчання.

З одного боку у ч. 8 ст. 10-1 ЗУ “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” визначає, що військовослужбовцям, крім військовослужбовців строкової військової служби, додаткові відпустки у зв'язку з навчанням, творчі відпустки та соціальні відпустки надаються відповідно до ЗУ “Про відпустки”, проте з іншого боку ч. 17 цієї ж статті вказує, що під час дії особливого періоду військовослужбовці можуть скористатися лише щорічними основними відпустками та відпустками за сімейними обставинами та з інших поважних причин.

Навчатися коштом державного та/або місцевого бюджету громадяни України можуть лише один раз. Тобто, якщо особа раніше отримала відповідний рівень освіти за рахунок бюджету, повторно вона не може скористатись таким правом, навіть якщо отримала статус, який надає право на державні гарантії вже після завершення такого навчання. Проте ветеран має право на перекваліфікацію, про що йтиметься у наступних підрозділах.

Варто звернути увагу, що категорія дітей учасників бойових дій є найбільш великою, що створює певні труднощі. Через велику кількість заяв на переведення на бюджетну форму переведення може тривати до листопада-грудня, деяких вступників можуть не переводити, якщо фінансування вичерпане. Забезпечення дітей учасників бойових дій освітою та вся система загалом потребує доопрацювання, адже наразі вона не спроможна задовольнити потреби всіх.

Станом на січень 2022 року є низка законодавчих ініціатив щодо надання відпустки у зв'язку з навчанням під час особливого періоду, зокрема, проект закону №2343, який був зареєстрований

у Парламенті ще 29.10.2019. 14.01.2020 його було прийнято за основу зі скороченням строку підготовки, а 01.09.2020 ініціатори законопроекту подали таблицю поправок-2.¹⁶

Довгострокові пільгові кредити на навчання

Варто виокремити пільгові кредити на навчання, якими можуть скористатися студенти, зокрема й ветерани. Кредити надаються відповідно до Постанови КМУ від 29 серпня 2018 року №673 “Про затвердження Порядку пільгового кредитування для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти”.

Кредит може отримати особа, зарахована на навчання коштом фізичних/юридичних осіб (за контрактом) до закладів:

- ♦ професійної (професійно-технічної);
- ♦ фахової передвищої;
- ♦ вищої освіти.

Пільговий довгостроковий кредит надається здобувачам освіти з числа учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, постраждалих учасників Революції Гідності, їхніх дітей, а також членів сімей загиблих, ВПО та тих, які проживають у населених пунктах на лінії зіткнення.

Кошти для пільгового кредитування передбачаються:

- ♦ у державному бюджеті — МОН для оплати послуг з підготовки кадрів у закладах вищої освіти державної та приватної форми власності;
- ♦ у місцевих бюджетах — обласним, Київській міській держадміністрації для оплати послуг з підготовки кадрів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти державної та комунальної форми власності, закладах фахової передвищої освіти державної форми власності, що мають статус окремої юридичної особи та фінансуються з обласних бюджетів або бюджету м. Києва, а також у закладах фахової передвищої і вищої освіти комунальної форми власності.

Умови кредитування:

- ♦ 3 % річних суми заборгованості за кредитом;
- ♦ сплачується протягом 15 років, починаючи з 12 місяця після здобуття відповідного рівня освіти, до державного або місцевого бюджету з виплатою щороку 1/15 частини загальної суми одержаного кредиту та відсотків за користування ним;
- ♦ особи з інвалідністю I групи звільняються від сплати кредиту та відсотків за користування ним.

Приймальна комісія закладу освіти на підставі письмової заяви вступника за результатами складання вступних випробувань приймає рішення щодо його зарахування до закладу освіти з оплатою навчання за рахунок пільгового кредитування. Якщо кошти, які виділялися на заклад освіти, не були використані студентами першого року навчання, кредит можуть отримати здобувачі освіти інших років навчання того ж закладу освіти.

Відрахована із закладу освіти особа втрачає право на кредит навіть у разі, якщо потім вона знову була зарахована або продовжила навчання в будь-якому закладі освіти такого ж типу. Заклад освіти протягом 10 робочих днів із дати відрахування оголошує конкурс на одержання пільгового кредиту серед студентів, які навчаються на контракті, за результатами якого вчена рада приймає рішення.

Право на кредит зберігається в разі переведення до іншого закладу освіти за тим же освітньо-кваліфікаційним рівнем.

Деякі категорії студентів мають право на пільгові умови сплати кредиту та відсотків за нього, наприклад:

- ♦ особи з інвалідністю I групи звільняються від сплати кредиту та відсотків;
- ♦ одержувач кредиту, який має одну дитину, звільняється від сплати відсотків;
- ♦ особа, яка має двох дітей, сплачує 75 % суми заборгованості за кредитом, а одержувач кредиту, який має 3 і більше дітей, — 50 %;
- ♦ кредит та відсотки за користування ним не повертаються в разі смерті одержувача кредиту або встановлення йому інвалідності I групи на момент виплати.

¹⁶ Про внесення змін до Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”: Проект Закону від 29.10.2019 р. №2343. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/595> (дата звернення: 03.11.2021).

Варто звернути увагу, що на початку 2021 року планувалося виділити значно менший обсяг коштів для фінансування пільгових кредитів, адже відповідно до наказу МОН №269 від 01.03.2021, що затверджує паспорт бюджетної програми на 2021 рік “Надання пільгових довгострокових кредитів для здобуття фахової передвищої та вищої освіти” (КПКВК ДБ–2201210), обсяг бюджетних призначень/асигнувань із загального фонду складав 2 200,0 тис. гривень і було заплановано надати пільгові довгострокові кредити 66 особам із середнім розміром кредиту 33 333,3 гривень.¹⁷ Проте наказом №680 від 17.06.2021 внесено зміни до паспорта цієї бюджетної програми й збільшено обсяг бюджетних призначень у 10 разів. Так, на 2021 рік фінансування пільгових кредитів становить 22 200,0 тис. гривень, заплановано надати такий кредит 666 особам із середнім розміром 33 636,3 гривень.¹⁸ Станом на січень 2022 паспорт бюджетної програми на 2022 рік затверджено не було.

Як вже було вказано, такий кредит надається не лише особам із числа тих, хто має ветеранський статус, адже є інші пільгові категорії, які ним можуть скористатись. Тому можливість застосувати таку гарантію для ветеранів скорочується. Але й самі ветерани недостатньо проінформовані про свої можливості, як показує статистика з гарячої лінії ГО “ВПО “Юридична сотня” звернення щодо довгострокових кредитів не надходять.

Сам механізм кредитування також потребує доопрацювання, оскільки на практиці багато університетів не надають такі гарантії, наприклад, приватні ЗВО. Представники деяких закладів скаржились, що держава не повертає кошти, які були розраховані на кредит, тому вони були змушені припинити забезпечувати такими гарантіями.

Стипендійні програми провідних державних та приватних університетів

Приватні університети з високим рівнем успішності також пропонують стипендійні програми для учасників бойових дій АТО/ООС. Наприклад, Український католицький університет у 2021 році оголосив про конкурс на отримання стипендії за програмою від British-Ukrainian Aid для учасників Антитерористичної операції та Операції Об'єднаних сил, що покриває навчання на магістратурі. Також УКУ оголошує стипендію для учасників АТО/ООС, що покриває до 50% вартості навчання на магістерській програмі від Школи публічного управління УКУ. Конкурсний відбір за програмами здійснюється на основі вступних іспитів та співбесіди.¹⁹

Київська школа економіки пропонує знижку “АТО/ООС” в розмірі 20% від загальної вартості навчання за програмою “Економіка бізнесу та фінансів”, що надається за умови документального підтвердження статусу учасника АТО/ООС або дитини учасника АТО/ООС під час вступної кампанії 2021 року.²⁰

Також Київська школа економіки неодноразово, починаючи з 2018 року, проводила безоплатне навчання з підприємництва для учасників АТО/ООС. У 2019 році курси почали проводити не лише в Києві, а й у Харкові, Миколаєві та Вінниці. У 2021 році така навчальна програма проходить онлайн протягом 2,5 місяців та включає 10 навчальних модулів, можливість вивчити основи планування, маркетингу, фінансів, управління персоналом і продажів, а також розробити бізнес-план власної справи. За 3 роки програму пройшли понад 160 ветеранів, з них приблизно 50 зараз мають свій активний бізнес.²¹

Деякі провідні університети України також організовують спеціальні програми для учасників АТО/ООС. Наприклад, Національний університет “Києво-Могилянська академія” у 2021 році підписав угоду про партнерство з CRDF Global на реалізацію соціального проєкту “Програма професійного розвитку у сфері кібербезпеки та реінтеграції для ветеранів АТО/ООС “Кіберзахисники”.

¹⁷ Про затвердження паспорта бюджетної програми на 2021 рік: Наказ МОН від 01.03.2021 р. №269. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/budzhzet/2021/Pasporty%20byudzhetnykh%20prohram/Pasporty%20byudzhetnykh%20prohram_09_03/Pasport_nakaz_269_01_03_2021.pdf (дата звернення: 03.11.2021).

¹⁸ Про внесення змін до паспорта бюджетної програми на 2021 рік: Наказ МОН від 17.06.2021 №680. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/budzhzet/2021/Zminy.do.pasp.byudzkh.prohr.2021/06/30/Zminy.do.pasporta.za.KPK.2201210.pdf> (дата звернення: 03.11.2021).

¹⁹ Стипендійні програми — Школа управління УКУ. Школа управління УКУ. URL: <http://spm.ucu.edu.ua/magisterska-programa/stypendijni-programy/?fbclid=IwAR2ZRc4BNILRj9DgxYABgFpkUOsKKK2q4o0mB2ZN-sEMgWE6baCRP5Be9yk> (дата звернення: 10.09.2021).

²⁰ Рішення Вченої ради Приватної установи “Університет” “Київська школа економіки” від 23 березня 2021 року, протокол №2. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/06/Polozhennya-pro-nadannya-znizhok-za-platni-osvitni-poslugi-u-Privatnii---ustanovi-Universitet-Kii--vska-shkola-ekonomiki-u-20212022-navchaln.pdf> (дата звернення: 03.11.2021).

²¹ Програма з підприємницької діяльності для ветеранів АТО й ООС. Kyiv School of Economics. URL: <https://kse.ua/ua/kse-program/ato/> (дата звернення: 10.09.2021).

До виконання проєкту з боку НаУКМА також будуть залучені інші структурні підрозділи університету: Центр психічного здоров'я та психосоціального супроводу НаУКМА, Центр кар'єри та працевлаштування студентів та випускників НаУКМА, Києво-Могилянська Бізнес Школа.²²

Могилянська та деякі інші університети мають стипендійну програму імені Богдана Радченка для учасників АТО/ООС — вступників на магістерські програми НаУКМА для навчання за контрактом. За результатами конкурсу обираються кандидати, яким надають фінансову допомогу в розмірі вартості навчання за контрактом. Кількість ветеранів, які можуть отримати допомогу, є нефіксованою, адже це питання вирішується засновниками стипендії безпосередньо після співбесід із претендентами залежно від розміру стипендійного фонду й вартості навчання на магістерських програмах. Додатково також приймаються рішення про надання щомісячної стипендії в розмірі 1300 грн на час навчання.²³

Освітні послуги в громадському просторі

Ветерани постійно стикаються з проблемами під час реалізації своїх прав у сфері освіти на загальнодержавному рівні через низьку поінформованість, складність доступу та бюрократизованість. Тому волонтери та громадські організації своїми силами ініціюють навчання в різних формах, зокрема організовують школи лідерства, сприяють працевлаштуванню ветеранів, підтримують бізнес-ініціативи, створюють певні комунікаційно-освітні платформи з обміну досвідом.

Основні інформаційні майданчики в громадському просторі для пошуку навчальних семінарів, грантових програм тощо:

- ◆ [“Без броні”](#) — платформа безоплатної допомоги ветеранам з пошуком за географічним принципом та типом допомоги, де передбачені, зокрема, можливості навчання, працевлаштування, медичної реабілітації та дозвілля;²⁴
- ◆ онлайн-навчання на платформі [“Prometheus”](#);²⁵
- ◆ студія онлайн-освіти [“EdEra”](#);²⁶
- ◆ Благодійний фонд [“Карітас Україна”](#);²⁷
- ◆ ресурсний центр [ГУРТ](#);²⁸
- ◆ [Unistady international education](#);²⁹
- ◆ [ВЕЛИКАІДЕЯ](#);³⁰
- ◆ Національна платформа [МСБ](#);³¹
- ◆ [United Nations Global Compact](#);³²
- ◆ [Студвей-можливості](#);³³
- ◆ [Mladiinfo](#)³⁴ тощо.

²² У 2021 році НаУКМА виконуватиме проєкт професійного розвитку у сфері кібербезпеки для ветеранів АТО/ООС у партнерстві з CRDF Global. — Національний університет «Києво-Могилянська академія». URL: <https://www.ukma.edu.ua/index.php/science/4739-u-2021-rotsi-naukma-vykonuvatyme-sotsialnyi-proiekt> (дата звернення: 10.09.2021).

²³ Стипендійна програма імені Богдана Радченка для учасників АТО/ООС — вступників на магістерські програми НаУКМА на навчання за контрактом у 2021 році — Вступна кампанія НаУКМА. Вступна кампанія НаУКМА. URL: <https://vstup.ukma.edu.ua/dlya-vstupnykiv-na-magisterski-programy/stypendijna-programa-im-bogdana-radchenka-dlya/> (дата звернення: 10.09.2021).

²⁴ Єдина база ініціатив для ветеранів. Без броні. URL: <https://bezbroni.net/> (дата звернення: 10.09.2021).

²⁵ Prometheus — Найкращі онлайн-курси України та світу. URL: <https://prometheus.org.ua/> (дата звернення: 10.09.2021).

²⁶ Education era — студія онлайн-освіти. EdEra. URL: <https://www.ed-era.com/> (дата звернення: 10.09.2021).

²⁷ Карітас України — Міжнародний благодійний фонд. URL: <https://caritas.ua/> (дата звернення: 10.09.2021).

²⁸ Ресурсний центр ГУРТ. URL: <https://gurt.org.ua/> (дата звернення: 10.09.2021).

²⁹ Міжнародні освітні програми та навчання за кордоном. Unistudy. URL: <https://unistudy.org.ua/> (дата звернення: 10.09.2021).

³⁰ ВЕЛИКАІДЕЯ. URL: <https://biggggidea.com/> (дата звернення: 10.09.2021).

³¹ Національна платформа малого та середнього бізнесу. URL: <https://platforma-msb.org/> (дата звернення: 10.09.2021).

³² UN Global Compact. URL: <https://unglobalcompact.org/> (дата звернення: 10.09.2021).

³³ Найкращі можливості на Студвей. Студвей-можливості. URL: <https://diem.studway.com.ua/> (дата звернення: 10.09.2021).

³⁴ Scholarships, Jobs, Internships, Grants, Trainings, Contests - your link to free education. Mladiinfo. URL: <http://www.mladiinfo.eu/> (дата звернення: 10.09.2021).

Ефективність освітніх пільг та їхня затребуваність ветеранами

Відповідно до дослідження “Ставлення ветеранів до пільг”³⁵, що проводилося протягом серпня 2019 року, у якому взяли участь 1215 респондентів у 10 населених пунктах (Київ, Харків, Дніпро, Одеса, Львів, Запоріжжя, Маріуполь, Кривий Ріг, Житомир, Біла Церква), більшість ветеранів АТО/ООС у віці 20–39 років цікавляться безплатним навчанням і лише 14% заявили, що їх ця пільга не цікавить. 44 % опитаних ветеранів у віці 20–39 років відповіли, що знають про компенсацію вартості навчання в ЗВО (із загальної вибірки – 33 %), проте лише 7 % скористалися такою можливістю.

Компенсація вартості навчання у ЗВО стосується не всіх ветеранів, а лише окремих категорій, тому загалом знання про пільгу та потенційне використання її посередні. Проте ті респонденти, які користувалися такими пільгами, високо оцінюють їхню якість.

Лише третина опитаних ветеранів (33%) знає про можливість отримати компенсацію за навчання у ВНЗ

Загалом ветерани в Україні слабо обізнані щодо пільг на навчання та ведення бізнесу та не часто користуються цими пільгами.

Зведена таблиця пільг

	% тих, хто знає	% тих, хто користується	% задоволених (Q6=4+5)	% тих, хто розглядає	% тих, кого не цікавить
Компенсація вартості навчання у ВНЗ	33	5	86	16	21

KANTAR Кольором позначені відхилення від середніх значень. Зелений колір – відхилення в більший бік, червоний колір – відхилення в менший бік. Чим інтенсивніший колір – тим більше відхилення

Юридична сотня

Відповідно до звіту за результатами дослідження системи соціального захисту УБД та членів родин загиблих в АТО, що був підготовлений 15 грудня 2016 року³⁶, абсолютна більшість респондентів, які скористалися або планували скористатися можливістю проходження додаткового навчання, не зіштовхнулись із жодними перешкодами. Однак приблизно 51% охочих не змогли скористатися цією пільгою здебільшого через відсутність потрібних курсів або відмову в участі в курсах на безоплатній основі, зокрема, і через брак фінансування програм з навчання. У межах дослідження опитано 1155 респондентів, серед яких 982 мають статус учасника бойових дій, 127 – інваліда війни, 46 – члена родини загиблого в АТО.

У звіті за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО компанії GfK на замовлення Координатора проєктів ОБСЄ в Україні від 15.12.2016³⁷ категорія освітніх пільг не виділяється в самостійну категорію. Освітні пільги згадуються лише у форматі професійної адаптації, курсів підвищення кваліфікації та професійного навчання.

За результатами дослідження, 65% респондентів знають про державні програми з безоплатної професійної адаптації, курси підвищення кваліфікації та професійне навчання, а 88% респондентів, що отримали пільгу, задоволені її реалізацією.

У рамках дослідження було виявлено, що абсолютна більшість респондентів, які скористались або планують скористатися можливістю проходження додаткового навчання, не зіштовхнулись з будь-якими перешкодами. Однак приблизно половина (51%) охочих не змогли скористатися цією пільгою переважно через відсутність потрібних курсів або відмову в участі в курсах на безоплатній основі, зокрема, і через брак фінансування програм з навчання.

За результатами дослідження “Життя після конфлікту: опитування щодо соціально-демографічних та соціально-економічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх

³⁵ Дослідження потреб ветеранів України. Проєкт №7245, аналітичний звіт. Вересень 2019. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/Zvit_Kantar-dlya-YUrSotni.pdf (дата звернення: 10.09.2021).

³⁶ Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО. 15 грудня, 2016. Додаток 1. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Bila-Knyga-Dodatky.pdf> (дата звернення: 10.09.2021).

³⁷ Волосевич І., Костюченко Т., Хаджи І. Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО. 2016. 35 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1pf8wfbpAdYeQX_-hqU7GRLWCPS-zErpT/view (дата звернення: 03.11.2021).

сімей”, проведеного Міжнародною організацією з міграції (МОМ) у жовтні 2019, серед ветеранів, які намагалися отримати освітні послуги або допомогу для дітей віком до 23 років, майже половина (45%) не отримала довгострокових кредитів на навчання. Діти 39% респондентів не були забезпечені безкоштовними місцями в гуртожитках. Майже кожен третій (34%) не зміг отримати соціальну стипендію та безоплатні підручники для своїх дітей.³⁸

Діаграма 3.1. Частка осіб, які не отримали послуги чи допомогу, % від загальної кількості осіб, котрі намагалися отримати

За результатами дослідження потреб ветеранів України, що було проведене Kantar у 2019 році³⁹, лише третина опитаних ветеранів (33%) знає про можливість отримання компенсації за навчання у ЗВО. 5% ветеранів користувалися компенсацією вартості за навчання у ЗВО та безповоротною фінансовою допомогою.

Якість компенсації за навчання опитані респонденти оцінюють досить високо, тоді як безповоротну фінансову допомогу – посередньо.

Загалом варто зазначити, що пільга на освіту не є найбільш затребуваною ветеранами через специфіку її призначення, адже не всі ветерани проявляють бажання отримати освіту або перекваліфікацію після участі в бойових діях. Проте більшість ветеранів, які виявили бажання її отримати, задоволені. Щодо зручності та зрозумілості процедури реалізації пільги в наявних дослідженнях інформація відсутня. Для отримання докладної інформації про пільги на освіту та механізми покращення реалізації їх необхідним є проведення додаткових досліджень, що включатимуть опитування осіб, які вже отримали пільгу.

Професійне навчання та перепідготовка ветеранів сприяє успішному поверненню їх до мирного життя в суспільстві. Для того, щоб пільги були дійсно ефективними, вони повинні бути підкріплені освітньо-представницькими заходами (можливостями для навчання, підвищення кваліфікації, тренінгами, консультаціями тощо).

Якщо підсумувати, то основними проблемами в контексті реалізації освітніх пільг є бюрократизованість системи, нестача коштів, непоінформованість ветеранів про права та способи реалізації їх, а також кількість пільговиків, яка з кожним роком зростає.

Пропонується запровадження заміни механізму оплати освітніх послуг. Замість механізму вступу на місця державного замовлення можна встановити компенсацію вартості навчання. Для осіб, що мають різні статуси, пропонується різний відсоток компенсації:

- ♦ учасників бойових дій та їхніх дітей – 75% компенсації вартості навчання за договором;
- ♦ осіб з інвалідністю внаслідок війни – 100 % компенсації вартості навчання за договором.

У Верховній Раді України вже підготовлений до розгляду проєкт Закону “Про статус ветеранів та членів сімей загиблих (померлих) Захисників України та ветеранів” (реєстраційний №3407)⁴⁰, який передбачає системне реформування соціального забезпечення ветеранів, зокрема зміни в механізмі надання освітніх пільг.

Система є досить складною та на практиці не завжди забезпечує гарантований вступ для ветеранів. Пропонований механізм дозволить скористатись або загальною системою вступу за міс-

³⁸ Життя після конфлікту: опитування щодо соціально-демографічних та соціально-економічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей. Дослідження Міжнародної організації з міграції (МОМ), жовтень 2019 року. URL: http://ukraine.iom.int/sites/default/files/veterans_reintegration_survey_2020_ukr.pdf (дата звернення: 03.11.2021).

³⁹ Дослідження потреб ветеранів України. Проєкт №7245, аналітичний звіт. Вересень 2019. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/Zvit_Kantar-dlya-YUrSotni.pdf (дата звернення: 10.09.2021).

⁴⁰ Про статус ветеранів та членів сімей загиблих (померлих) Захисників України та ветеранів: проєкт Закону №3407 від 29.04.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/2127>.

цями державного замовлення, або отримати компенсацію при вступі на контракт. Зміна механізму дозволить вибирати державний чи приватний навчальний заклад. Оскільки компенсацію можна буде отримати після успішної здачі сесії, це буде додатковим стимулом до навчання.

Трудові гарантії та працевлаштування

Огляд поточної ситуації та рівень затребуваності

Частина трудових гарантії для ветеранів передбачена ЗУ “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”.⁴¹

- 1) Для учасників бойових дій та постраждалих учасників Революції Гідності: виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100% середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи, використання чергової щорічної відпустки в зручний для них час, а також одержання додаткової відпустки зі збереженням заробітної плати строком 14 календарних днів на рік, переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників у зв’язку зі змінами в організації виробництва і праці та на працевлаштування в разі ліквідації підприємства, установи, організації.
- 2) Для осіб з інвалідністю внаслідок війни: позачергове працевлаштування за спеціальністю відповідно до підготовки та висновків медико-соціальної експертизи, переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників у зв’язку зі змінами в організації виробництва і праці та на працевлаштування в разі ліквідації підприємств, установ, організацій, виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100% середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи, виплата працюючим особам з інвалідністю допомоги по тимчасовій непрацездатності до 4 місяців підряд або до 5 місяців протягом календарного року, а також допомоги по державному соціальному страхуванню за весь період перебування в санаторії з урахуванням проїзду туди і назад у разі, коли для лікування не вистачає щорічної і додаткової відпусток, використання чергової щорічної відпустки в зручний для них час, а також одержання додаткової відпустки зі збереженням заробітної плати строком 14 календарних днів на рік.
- 3) Для учасників війни: виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100 процентів середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи, використання чергової відпустки в зручний для них час; одержання додаткової відпустки без збереження заробітної плати строком до двох тижнів на рік.
- 4) Для членів сімей загиблих: виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100 процентів середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи, використання чергової щорічної відпустки в зручний для них час; одержання додаткової відпустки без збереження заробітної плати строком до двох тижнів на рік, переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників у зв’язку зі змінами в організації виробництва і праці та на працевлаштування в разі ліквідації підприємства, установи, організації.
- 5) Для осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною: переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників незалежно від часу роботи на даному підприємстві, в установі чи організації, першочергове працевлаштування при ліквідації підприємства, установи чи організації, надання щорічної оплачуваної відпустки, а також додаткової відпустки без збереження заробітної плати терміном до трьох тижнів на рік у зручний для них час.

Під час військової служби додаткова пільгова відпустка тривалістю 14 календарних днів не надається (через триваючий в Україні особливий період, який накладає обмеження на види відпусток військовослужбовців). Якщо військовослужбовці, які мають відповідний ветеранський статус, звільняються зі служби, їм повинна бути виплачена компенсація за таку невикористану відпустку відповідно до зразкового рішення Верховного Суду у справі №620/4218/18. Дружинам (чоловікам) військовослужбовців щорічна основна відпустка за бажанням надається в зручний для неї (нього) час одночасно із щорічною основною відпусткою військовослужбовця.

⁴¹ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. №3551-XII: станом на 1 серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 03.11.2021).

Низка трудових гарантій передбачена для осіб без визначеного пільгового статусу. Відповідно до статті 119 КЗпП⁴², за працівниками, призваними на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом, у тому числі шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби, під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення зберігаються місце роботи, посада і середній заробіток на підприємстві, в установі, організації, фермерському господарстві, сільськогосподарському виробничому кооперативі незалежно від підпорядкування та форми власності та у фізичних осіб-підприємців, у яких вони працювали на час призову. Таким працівникам здійснюється виплата грошового забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”. Однак з Державного бюджету України здійснювалося відшкодування збереженої заробітної плати мобілізованим військовим у 2014–2015 роках, а після тягар збереження заробітної плати держава поклала на роботодавців. Ця соціальна гарантія активно використовується працевлаштованими військовослужбовцями з огляду на наявність особливого періоду. Верховний Суд неодноразово вказував на незаконність звільнення особи у зв'язку зі вступом на військову службу під час особливого періоду. Такий висновок востаннє було зроблено в постанові Верховного Суду від 15 липня 2020 року у справі №4801449/18 (провадження №61-6487св20)⁴³.

Особи, звільнені з військової служби після участі в проведенні антитерористичної операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, беруться на облік у центрі зайнятості та мають право на першочергове отримання його послуг.

В людей, які стоять на обліку в центрі зайнятості та мають право на виплату допомоги по безробіттю, є можливість пройти навчання та отримати таку допомогу одноразово з метою подальшого започаткування власної справи.

Основною перешкодою для створення власного бізнесу, на думку опитаних в рамках дослідження МОМ ветеранів (89%), є брак стартового капіталу. Опитані підкреслили необхідність допомоги у визначенні потреб ринку, а саме 86% погодились із твердженням «було б добре отримати допомогу у визначенні актуальних напрямів відкриття бізнесу в моєму населеному пункті»⁴⁴.

Діаграма 7.2. Частка осіб, які погодились з твердженнями щодо умов започаткування власного бізнесу, % ветеранів, які хотіли б розпочати або підтвердили, що вже мають власний бізнес

Джерело: Інтерв'ю з ветеранами

⁴² Кодекс законів про працю України: Кодекс України від 10.12.1971 р. №322-VIII: станом на 14 серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 03.11.2021).

⁴³ Постанова Верховного Суду від 15.07.2020 р. у справі №480/1449/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/90536950> (дата звернення: 03.11.2021).

⁴⁴ Життя після конфлікту: опитування щодо соціально-демографічних та соціально-економічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей. Дослідження Міжнародної організації з міграції (МОМ), жовтень 2019 року. URL: http://ukraine.iom.int/sites/default/files/veterans_reintegration_survey_2020_ukr.pdf (дата звернення: 03.11.2021).

Згідно з Постановою КМУ від 01 березня 2021 року №164⁴⁵, для виплати допомоги безробітним у 2021 році залишки коштів на бюджетних рахунках у розмірі 700000 тис. гривень спрямовуються Міністерству економіки України для виплати Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття допомоги по безробіттю. Проте відповідно до проекту бюджету Фонду на 2021 рік⁴⁶ ця сума є остаточною, а дефіцит бюджету Фонду складає понад 2,7 млрд. грн.

Відповідно до КЗпП, переважне право на залишення на роботі при вивільненні працівників у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці (за умови рівної кваліфікації працівників) може надаватися особам, які мають статус ветерана або члена сім'ї загиблого. Ця трудова гарантія поширюється також на працівників із числа колишніх військовослужбовців строкової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, військової служби за призовом осіб офіцерського складу та осіб, які проходили альтернативну (невійськову) службу, проте строк її дії в такому випадку складає два роки після звільнення зі служби (військової або альтернативної).

Особи, які після призову резервістів працевлаштовуються вперше (до досягнення 27 років) мають право претендувати на місця за квотами.

Першочерговим правом на забезпечення перекваліфікації або підвищення кваліфікації на робочому місці забезпечуються дружини або чоловіки військовослужбовців. При необхідності переведення військовослужбовця на нове місце служби другий з подружжя має право на отримання вихідної допомоги.

Ветерани також мають право на одноразове отримання ваучера для підтримання конкурентоспроможності на ринку праці. На підставі ваучера здійснюються перепідготовка за робітничою професією, підготовка за спеціальністю для здобуття ступеня магістра на основі ступеня бакалавра або магістра, здобутих за іншою спеціальністю тощо⁴⁷.

Згідно з даними соціологічного дослідження IREX, більше 60% ветеранів називають заробітну плату основним джерелом своїх доходів, водночас власний добробут загалом вище оцінюють чоловіки, які не мають ветеранського статусу. Як свідчать результати опитування, приблизно однакова кількість ветеранів зберегла роботу або втратила її, і вдвічі більше змінили роботу за власним бажанням. Найбільшою проблемою в пошуку роботи, незважаючи на задекларовані державою соціальні гарантії у сфері трудових відносин та працевлаштування, є небажання роботодавців брати на роботу ветерана та наявність проблем зі здоров'ям, які виникли внаслідок участі в АТО/ООС. Самі ветерани зазначають, що небажання надавати робоче місце людині з пільговим статусом пов'язане з додатковим навантаженням на роботодавців, наприклад гарантіями збереження місця роботи та заробітної плати у випадку підписання нового контракту або призову на збори резервістів тощо⁴⁸. А відповідно до Закону України від 30 березня 2021 року №1357-ІХ "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку", на роботодавців покладається додатковий тягар забезпечення соціальних гарантій для працівників-резервістів, призваних без оголошення мобілізації.

Шість із десяти опитаних ветеранів зацікавлені в допомозі професійного кар'єрного радника для вибору подальшого професійного шляху. Більше половини респондентів альтернативним шляхом професійного зростання вбачають відкриття власної справи^(там само).

Згідно з дослідженням Кантар, ветерани мають позитивне ставлення до законодавчих трудових гарантій, проте відсоток задоволених наявністю пільги значно перевищує кількість осіб, які реально її використовували або розглядають можливість використання в майбутньому (особливо це стосується права на переважне залишення на посаді під час скорочення). Натомість додаткова оплачувана відпустка є затребуваною пільгою. Загалом респонденти, які мали досвід користування

⁴⁵ Деякі питання спрямування коштів державного бюджету для виплати допомоги по безробіттю: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2021 р. №164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2021-n#Text> (дата звернення: 03.11.2021).

⁴⁶ Про схвалення проекту бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття на 2021 рік: Постанова від 04.03.2021 р. №11. URL: https://www.dcz.gov.ua/sites/default/files/postanova_no_11.pdf (дата звернення: 03.11.2021).

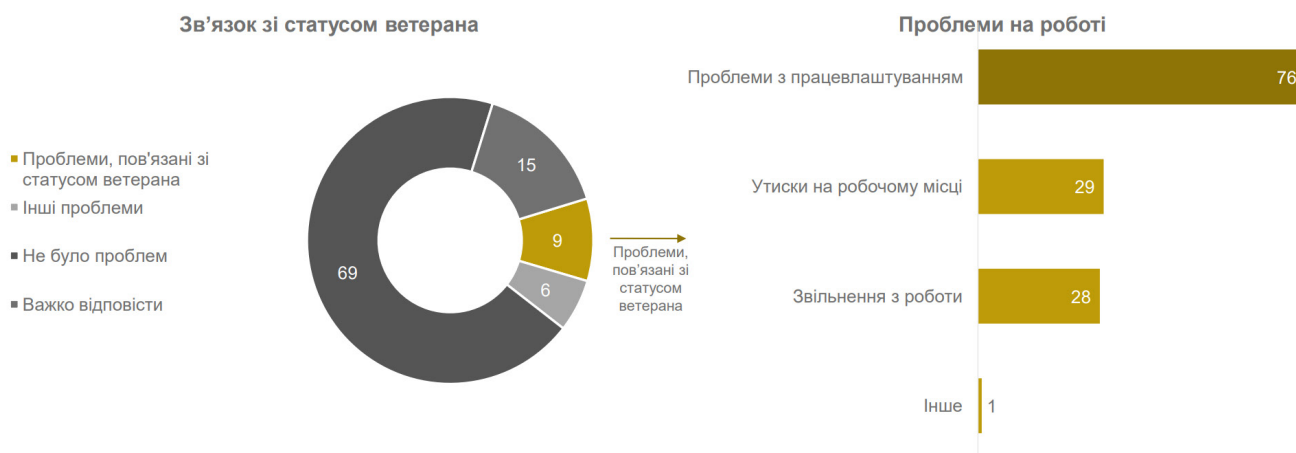
⁴⁷ Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 р. №207: станом на 13 берез. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-n#Text> (дата звернення: 03.11.2021).

⁴⁸ Veterans Reintegration Survey Results on Veterans' Current Employment Conditions. Veteran Reintegration Program. URL: <https://www.irex.org/sites/default/files/2%20Veterans%E2%80%9920Current%20Employment%20Conditions.pdf> (дата звернення: 25.11.2021).

пільгами у сфері зайнятості та працевлаштування, високо оцінюють їхню ефективність. Водночас з майже 10% відсотків опитаних, що пов'язують проблеми в трудовій сфері зі статусом ветерана, майже 80% зазначили про існування проблем саме у сфері працевлаштування.

9% опитаних стикалися з проблемами на роботі та при працевлаштуванні пов'язаними з їх статусом ветерана

В першу чергу, це проблеми працевлаштування (у 76%), а також утиски на робочому місці (29%) та звільнення (28%).

Вибірка: N=1215

Вибірка: ті, хто стикався з проблемами у зв'язку зі статусом ветерана, N=113

KANTAR

Q12. Чи мали Ви особисто, чи хтось з Ваших знайомих ветеранів проблеми на робочому місці, або проблеми з працевлаштуванням, або зі звільненням за наявності статусу ветерана, або учасника бойових дій?
Q13. Чи вважаєте Ви, що ці проблеми були пов'язані з наявністю статусу ветерана, або учасника бойових дій?

14

Аналіз ефективності трудових гарантій

Комплекс пільг щодо працевлаштування насамперед покликаний запобігти зниженню рівня добробуту ветерана після звільнення з військової служби. Можливість поновити свою зайнятість, якщо до початку військової служби особа мала місце роботи, запобігає збільшенню рівня безробіття. Однак у цілому пільги у сфері збереження робочого місця можуть виявитися неефективними, якщо після військової служби ветеран або ветеранка бажають змінити фах чи кваліфікацію або започаткувати власну справу.

Окрім того, на практиці виникають труднощі з реалізацією гарантії переважного залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці, оскільки, крім ветеранів, така гарантія поширюється також на працівників, які мають на утриманні двох і більше осіб, працівників з тривалим безперервним стажем роботи, працівників, які навчаються у вищих і середніх спеціальних учбових закладах без відриву від виробництва та підлягає застосуванню, якщо працівники мають однакову кваліфікацію. Згідно з дослідженням, проведеним у 2018 році, стосовно реалізації права залишення на роботі при скороченні чи реорганізації підприємства або працевлаштування в разі ліквідації підприємства, "22% вказали затребуваність цієї пільги, що свідчить про те, що кожен п'ятий УБД та особа з інвалідністю внаслідок війни зіштовхується з примусовим звільненням або побоюється його. При цьому частка тих, хто не зміг скористатися таким правом, маючи такий намір, складає 40%, що вказує на вразливість УБД та осіб з інвалідністю внаслідок війни в питаннях реалізації трудових прав та можливі зловживання з боку роботодавців. Переважно це обумовлено примусом до звільнення з боку роботодавців та відсутністю документів, необхідних для нового працевлаштування"⁴⁹. Проте аналізоване дослідження виявило також проблему низької поінформованості членів сімей загиблих про пільгу першочергового залишення на роботі (про таку можливість знало лише близько 35% респондентів).

Загалом трудові гарантії у сфері працевлаштування допомагають ветеранам у процесі реінтеграції до мирного життя після звільнення з військової служби.

Згідно з дослідженням, більшість опитаних УБД (65%) працюють, однак серед УБД гостро стоїть проблема безробіття: 19% опитаних шукають роботу. Серед опитаних осіб з інвалідністю внаслідок війни працюючих значно менше, лише кожен четвертий (27%), а 45% не працюють через

⁴⁹ Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО. 15 грудня, 2016. Додаток 1. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Bila-Knyga-Dodatky.pdf> (дата звернення: 10.09.2021).

інвалідність, ще 14% шукають роботу. Понад три чверті осіб, які потребують послуг центру зайнятості, уже зареєстровані як безробітні⁴⁹. Однак незважаючи на такі показники, у територіальних центрах Державної служби зайнятості відсутні структурні підрозділи у сфері надання послуг ветеранам. Головними чинниками, які стали на заваді працевлаштуванню, громадські діячі називають зневіру в можливість мати успішну роботу — це 35 % безробітних,

25 % — упереджене ставлення роботодавців до працівників-ветеранів, 14 % — брак роботи за фахом, 11 % — низьку оплату праці, 9 % — відсутність досвіду, 6 % — невміння презентувати себе⁵⁰.

Також варто виділити низький рівень поінформованості ветеранів про можливість отримати допомогу по безробіттю одноразово для організації власної справи (згідно з опитуванням, про цю можливість знали лише 48% респондентів, хоча такий механізм передбачений не лише для осіб, які мають ветеранський статус, але й для непрацевлаштованих осіб, які не мали досвіду військової служби).

Отже, незважаючи на можливість повернутися на попереднє місце роботи, що є у ветеранів, УБД, особи з інвалідністю внаслідок війни та члени сімей загиблих потребують державної підтримки у сфері працевлаштування й активно користуються послугами центрів зайнятості. Однак деякі гарантії (отримання ваучера, одноразової допомоги для відкриття власної справи за рахунок виплат по безробіттю) залишаються реалізованими не повною мірою через низьку поінформованість ветеранів про такі можливості.

Сучасною проблемою професійної реінтеграції ветерана є відсутність системи переходу (транзиту) від військової служби до цивільної зайнятості, яка мала б розпочинатися ще до завершення військової служби та включати комплекс освітніх, інформаційних, психологічних заходів. Як підкреслює Мінветеранів, “за рік до закінчення служби при переході до цивільного життя, потрібно супроводжувати ветерана/військовослужбовця, виявляти його пріоритети розвитку, навчання та майбутньої роботи та протягом року після демобілізації надати йому всі необхідні можливості”⁵¹. Так, у США діє Veteran Employment Opportunity Act (з 2011 року), а система транзиту передбачає комплексну підготовку до розвитку цивільної кар’єри: курс підготовки до звільнення в запас складається з трьох частин: професійна адаптація (3 дні), соціальна підтримка (1 день), управління особистими фінансами (1 день). Також військовослужбовцям надається перелік корисних контактів державних та недержавних установ, які надають консультації та інші форми підтримки⁵².

Проте, якщо допомога в працевлаштуванні сприяє реінтеграції ветерана до мирного життя, необхідність збереження робочого місця за військовослужбовцем на час дії особливого періоду (зі збереженням середньої заробітної плати коштом роботодавця) у довгостроковій перспективі ускладнює для ветерана процес працевлаштування (навіть якщо відмова в працевлаштуванні формально не суперечить вимогам КЗпП). Також на роботодавця покладається виконання державних зобов’язань, що може негативно вплинути на кількість робочих місць і розвиток малого бізнесу в Україні, оскільки реалізація такої пільги не передбачає компенсації видатків державою.

Серед позитивних наслідків застосування трудових гарантій для цільової аудиторії можемо виокремити існування додаткової оплачуваної відпустки (дає змогу отримати санаторно-курортне лікування чи інші реабілітаційні послуги незалежно від графіка відпусток на підприємстві), послуги центрів зайнятості та можливість підвищити професійну кваліфікацію, (посилює спроможність ветерана на ринку праці).

Створення Міністерства у справах ветеранів України наразі не призвело до значних змін у сфері реалізації трудових гарантій, оскільки трудові гарантії є компетенцією Державної служби зайнятості або покладаються на роботодавців. Проте 17 липня 2020 року було підписано договір про співпрацю та взаємодію Міністерства у справах ветеранів та Державного центру зайнятості. Головна мета — збільшення рівня працевлаштування ветеранів війни. У рамках співпраці започатковані спільні програми, що включають освітні курси, тренінги та консультації⁵³.

⁵⁰ Соціальний проект, який допомагає колишнім бійцям працевлаштуватися. Армія Inform. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/01/soczialnyj-projekt-yakyj-dopomagaye-kolyshnim-bijczyam-praczevlashtuvatsya/> (дата звернення: 03.11.2021).

⁵¹ Система зміни військової кар’єри на цивільну має бути людиноцентричною та зосереджуватися на реальних потребах ветеранів. АрміяInform. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/05/systema-zminy-vijskovoyi-karyery-na-czyvilnu-maye-buty-lyudynocentrychnoyu-ta-zoseredzhuvatysya-na-realnyh-potrebah-veteraniv/> (дата звернення: 03.11.2021).

⁵² Василенко Л. Армії треба навчитись відпускати, або Хто і як має влаштувати подальше життя ветеранів. Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/11/14/227439/> (дата звернення: 03.11.2021).

⁵³ Рівень працевлаштування ветеранів війни в Україні збільшився. Кадровик. URL: <https://www.kadrovik01.com.ua/news/4520-rven-pratsevlashtuvannya-veteranv-vyni-v-ukran-zblshitsya> (дата звернення: 04.11.2021).

За інформацією Мінветеранів, у 2020 році працевлаштовано 6 100 ветеранів, понад 900 захисників України започаткували власну справу⁵⁴.

Наразі Міністерством також розробляється система переходу з військової кар'єри до цивільного життя, яка передбачає створення на державному рівні механізму завчасної професійної адаптації військових до роботи в цивільних установах і організаціях⁵⁵.

Огляд громадських проєктів

Отримати додаткову підтримку у сфері працевлаштування для ветеранів можливо також завдяки діяльності громадських організацій. Так, у [Veteran Hub](#)⁵⁶ до послуг ветеранів консультації з працевлаштування (складання резюме, підготовка до співбесіди, пошук вакансій тощо). Громадська організація "[Центр зайнятості вільних людей](#)"⁵⁷ також надає допомогу ветеранам у професійній та підприємницькій реалізації. Функціонує проєкт "[Veteranius](#)" (одночасно завдяки грантовій підтримці та на волонтерських засадах), який допомагає ветеранам отримати першу роботу в ІТ галузі завдяки навчанню ветеранів у робочих умовах з одночасною реадaptaцією та соціалізацією⁵⁸.

Існує також інформаційна платформа "[Громадський простір](#)"⁵⁹ — майданчик для розвитку громадських організацій України, де публікуються грантові конкурси, можливості для розвитку громадських організацій та вакансії в громадському секторі.

Спеціальні програми для ветеранів у сфері працевлаштування та започаткування власної справи, не охоплені чинним законодавством, можуть пропонувати інші державні структури. Так, наприклад, Державна митна служба в березні 2021 року розпочала [проєкт](#) із формування кадрового потенціалу митниці та залучення до служби в митних органах ветеранів АТО/ООС. Проєкт передбачає такі етапи реалізації:

- ◆ збір та первинний аналіз надісланих до Держмитслужби анкет від ветеранів АТО/ООС;
- ◆ формування груп слухачів курсу;
- ◆ навчання слухачів в онлайн/офлайн або змішаному форматі;
- ◆ складання слухачами іспиту по закінченню курсу;
- ◆ подання учасниками проєкту документів на участь у конкурсі на державну службу в митних органах (з укладанням контракту або без);
- ◆ служба в митних органах.

Базова вимога до охочих взяти участь у проєкті — наявність освітньо-кваліфікаційного ступеня не нижче бакалавра⁶⁰.

А для майбутніх підприємців серед ветеранів, членів сімей загиблих чи ВПО в Миколаєві був проведений конкурс з метою надання одноразової грошової допомоги на започаткування бізнесу⁶¹.

У громадському секторі існують також окремі пропозиції у сфері праці для жінок-ветеранок. Так, у 2021 році реалізовано проєкт ЦЗВЛ "Воїну — гідна праця", спрямований на соціально-економічну підтримку реінтеграції ветеранів і членів їхніх сімей, який пропонує інтеграцію військового

⁵⁴ Юлія Лапутіна: У 2020 році в Україні працевлаштовано понад шість тисяч ветеранів. Міністерство у справах ветеранів. URL: https://mva.gov.ua/ua/news/yuliya-laputina-u-2020-roci-v-ukrayini-pracevlashtovano-ponad-shist-tisyach-veteraniv?fbclid=IwAR2vBrJ-dB-xqa8-cVPUjvvfWYPZBzwg80_y6zo0UXHO4gh1MgNArLXubKs (дата звернення: 04.11.2021).

⁵⁵ Мінветеранів розпочало розробку системи переходу з військової кар'єри до цивільного життя. АрміяInform. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/01/minveteraniv-rozpochalo-rozrobku-sistemy-perehodu-z-vijskovoyi-karyery-do-cyvilnogo-zhyttya/> (дата звернення: 04.11.2021).

⁵⁶ Безкоштовні послуги. Veteranhub. URL: <https://veteranhub.com.ua/#awards> (дата звернення: 04.11.2021).

⁵⁷ Центр зайнятості Вільних людей. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/czvl.staff> (дата звернення: 04.11.2021).

⁵⁸ Ідея Veteranius. Veteranius. URL: <https://veteranius.razomforukraine.org/veteranius> (дата звернення: 04.11.2021).

⁵⁹ Громадський простір. URL: <https://www.prostir.ua/> (дата звернення: 04.11.2021).

⁶⁰ Державна митна служба запускає проєкт залучення ветеранів АТО/ООС до роботи в митних органах. Державна митна служба України. URL: https://customs.gov.ua/en/news/novini-20/post/derzhavna-mitna-sluzhba-zapuskaie-proiekt-zaluchennia-veteraniv-ato-oos-do-roboti-v-mitnikh-organakh-402?fbclid=IwAR0JlLnLO3LsNX-R9VcVlnkVIHC5BII-YK0SemFI25-pLaDJ56OOA_UYyPhQ (дата звернення: 04.11.2021).

⁶¹ Миколаївський міський центр підтримки ВПО та ветеранів АТО КУ ММР. Увага! Нагадуємо, що розпочато конкурс з надання одноразової матеріальної допомоги для відкриття власної справи учасникам АТО/ООС, членам родин загиблих (померлих) та. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/nikzentrato/posts/499662574792423> (дата звернення: 04.11.2021).

досвіду до цивільного резюме, курси для ветеранок та можливість отримати грант для подальшого професійного розвитку⁶².

Отже, трудові гарантії для ветеранів є затребуваними після звільнення військовослужбовців та відіграють значну роль у реінтеграції ветеранів до мирного життя. Проте для більш ефективної реалізації гарантії у сфері праці та працевлаштування відповідальні органи влади повинні посилити інформування ветеранів про можливості підвищення кваліфікації, відкриття власної справи тощо. Окрім того, держава повинна забезпечити виконання взятих на себе соціальних гарантії в аналізованій сфері.

Міністерство у справах ветеранів України має розробити програму переходу від військової кар'єри до цивільного працевлаштування за прикладом збройних сил країн НАТО для забезпечення комфортної інтеграції досвіду військової служби особи до цивільної професії.

Перекваліфікація ветеранів

Соціально-професійна адаптація ветеранів передбачає заходи з відновлення і вдосконалення професійних навичок та вмінь, профорієнтаційні послуги, направлені на підвищення конкурентоспроможності на ринку праці. Порядок професійної адаптації визначений у Постанові КМУ №432.⁶³ Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" працевлаштованим ветеранам передбачає пільги.⁶⁴

1. Програма соціальної та професійної адаптації ветеранів та постраждалих учасників Революції Гідності: нормативно-правове регулювання та практична реалізація. Друга спеціальність безплатно.

Правове регулювання

Постанова КМУ від 21 червня 2017 р. № 432 «Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції, осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та постраждалих учасників Революції Гідності».

Програма професійної адаптації передбачає професійне навчання, надання інформаційних, консультаційних та профорієнтаційних послуг, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці.

Професійна адаптація передбачена:

- ◆ учасникам бойових дій АТО/ООС;
- ◆ особам з інвалідністю внаслідок війни АТО/ООС;
- ◆ учасникам війни АТО/ООС;
- ◆ постраждалим учасникам Революції Гідності.

Професійна адаптація здійснюється центрами зайнятості, також може надаватися й іншими установами.

Порядок її отримання розпочинається з подання документів. Для цього ветерану необхідно звернутися до органу соціального захисту населення за місцем реєстрації або за місцем фактичного проживання (перебування) з письмовою заявою встановленої форми, додати копії посвідчень, довідки про участь в АТО/ООС та індивідуальну програму реабілітації (для осіб з інвалідністю).

Далі здійснюється професійна орієнтація та вибір напряму професійного навчання. Для цього орган соціального захисту населення повинен направити ветерана до центру зайнятості або іншої установи, щоб визначити його професійну орієнтацію.

⁶² Воїну — гідна праця. URL: <https://www.facebook.com/jobsoldiers/posts/1989281591224924> (дата звернення: 09.08.2021).

⁶³ Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції, осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей загиблих (померлих) таких осіб: Постанова Каб. Міністрів України від 21.06.2017 р. №432: станом на 12 берез. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-п#Text> (дата звернення: 03.11.2021).

⁶⁴ Юридична сотня. Біла книга. Аналіз системи державної підтримки ветеранів та їхніх сімей в Україні. 2019. 105 с. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Bila-Knyga-Legal100.pdf> (дата звернення: 04.11.2021).

Наступним кроком є безпосередньо професійне навчання. За результатами професійної орієнтації ветерана направляють на професійне навчання та на підставі такого направлення зараховують до навчальної установи.

Після успішного завершення повного курсу навчання особи отримують свідоцтво про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації за результатами первинної професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації за робітничими професіями або документ про підвищення кваліфікації за результатами підвищення кваліфікації осіб з вищою освітою.

Професійне навчання може здійснюватися за денною або вечірньою (змінною), очно-заочною, дистанційною та екстернатною формами, з відривом і без відриву від виробництва або ж за індивідуальними навчальними планами.

Строк професійного навчання осіб — до 12 місяців у разі організації навчання за робітничими професіями. Тривалість навчального тижня — до 36 академічних годин.

Друга спеціальність для осіб, які вже здобули вищу освіту

Ветерани, які вже мають вищу освіту, за такою програмою можуть отримати іншу спеціальність на основі вже здобутого раніше освітнього (освітньо-кваліфікаційного) рівня, підвищити кваліфікацію, спеціалізацію. Прийом на навчання для таких осіб здійснюється згідно з умовами прийому до закладів вищої освіти у відповідному році.

Це означає, що в разі вступу на бюджетне місце ветерани можуть здобувати іншу спеціальність безоплатно, незалежно від того, чи перша їхня освіта була здобута за кошти фізичних та/або юридичних осіб чи за державним (регіональним) замовленням.

Практика отримання іншої спеціальності на основі вже здобутого раніше освітнього (освітньо-кваліфікаційного) рівня: особа подає документи за загальною системою вступу, якщо вступає на місця державного замовлення чи на контрактну форму навчання, звертається до структурного підрозділу соціального захисту населення за місцем проживання чи фактичного перебування. Підрозділ соціального захисту населення укладає тристоронній договір із закладом вищої освіти та особою про навчання і оплату. У договорі прописується формат оплати (календарний рік, щомісячно, щосеместрово, як правило — щосеместрово). Особа подає довідку про успішну здачу сесії, після чого здійснюється оплата навчання.

Примітка. Ця процедура вступу чітко не врегульована в законодавстві, скористатися нею можна відповідно до Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції, осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей загиблих (померлих) таких осіб, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 21.06.2017 р. №432.

Проблематика: Порядок організації соціальної та професійної адаптації учасників ООС передбачає хорошу можливість для здобуття другої вищої освіти за державний кошт навіть якщо особа вже навчалася за державним замовленням та використала своє право на безкоштовну освіту. Однак механізм здобуття другої освіти чітко не визначений постановою і працює лише на практиці. Як наслідок, процедура є незрозумілою та маловідомою самим ветеранам, тому не користується попитом. Мінветеранів спільно з Мінсоцполітики доцільно внести зміни до постанови та чітко визначити порядок реалізації права на другу освіту для ветеранів.

2. Перекваліфікація та підтвердження результатів неформального навчання: реалізація державних гарантій та проблематика

1) Право на отримання ваучера на підвищення кваліфікації, перекваліфікації

Правове регулювання:

- ◆ ст. 30 Закону України «Про зайнятість населення»;
- ◆ Постанова КМУ від 20.03.2013 р. №207 «Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці»;
- ◆ наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 07.09.2020 р. №1716 «Про затвердження Переліку професій, спеціальностей, для навчання за якими може бути виданий ваучер».

Ветерани можуть скористатися програмою перепідготовки або підготовки за іншою спеціальністю, підготовки на наступному рівні освіти, спеціалізацією, підвищенням кваліфікації в закладах освіти чи роботодавця. Для того, щоб скористатися такою послугою, необхідно отримати ваучер.

Право скористатися ваучером мають:

- ♦ особи, звільнені з військової служби у зв'язку зі скороченням штату або за станом здоров'я до досягнення ними пенсійного віку, за наявності вислуги не менше 10 років, які не набули права на військову пенсію;
- ♦ особи з інвалідністю, звільнені з військової служби після участі в проведенні АТО/ООС до отримання права на військову пенсію;
- ♦ внутрішньо переміщені особи працездатного віку за відсутності роботи, яка їм підходить;
- ♦ особи старше 45 років, страховий стаж яких становить не менше 15 років, до досягнення пенсійного віку.

Проте ваучер не надається особам, що не мають професійно-технічної або вищої освіти, які проходили протягом останніх трьох років перепідготовку за рахунок коштів Фонду державного соціального страхування на випадок безробіття та тим, що зареєстровані в центрах зайнятості як безробітні.

Спеціальність, форма та місце навчання

Для того, щоб скористатися таким видом державної підтримки, необхідно спочатку вибрати спеціальність, форму та місце навчання.

Повний перелік професій, спеціальностей, напрямів підготовки та підвищення кваліфікації, для навчання за якими може бути виданий ваучер, визначений в наказі Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 07.09.2020 р. №1716. Наказом передбачені 70 професій, наприклад кондитер, кухар, навчання в сферах архітектури та містобудування, будівництва та цивільної інженерії, ветеринарної медицини, кібербезпеки, інженерії програмного забезпечення, комп'ютерної інженерії, медичної психології, медсестринства тощо. Ветеран сам обирає професію (спеціальність) із затвердженого переліку, а також форму та місце навчання із запропонованих.

Навчання здійснюється закладами професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, підприємствами, установами та організаціями, які мають ліцензію на освітню діяльність за переліком професій, спеціальностей для навчання, за якими може бути виданий ваучер. Перелік навчальних закладів, для навчання в яких може бути виданий ваучер, щоквартально оприлюднюється на сайті dcz.gov.ua в розділі «[Ваучери](#)».

Перелік документів для звернення до центру зайнятості та порядок укладення договору з навчальним закладом

Коли ветеран визначився з місцем навчання та спеціальністю, йому необхідно звернутися до центру зайнятості з заявою та документами, отримати повідомлення центру зайнятості про прийняття щодо видачі ваучера рішення. Термін прийняття рішення при цьому визначений не пізніше ніж на восьмий робочий день із дня подання документів. Термін інформування заявника – протягом 3 робочих днів із дня прийняття рішення. Протягом 5 робочих днів із дня надходження повідомлення потрібно забрати ваучер у центрі зайнятості.

Для отримання ваучера необхідно подати до центру зайнятості заяву, паспорт, трудову книжку (або інший документ, що підтверджує період зайнятості особи), документ про професійно-технічну або вищу освіту, індивідуальний податковий номер платника. Також додатково подають документи: особи, звільнені з військової служби – копію витягу з наказу про звільнення військовослужбовця з військової служби та інші документи, які підтверджують підставу звільнення; УБД – копію посвідчення УБД та копію довідки про безпосередню участь особи в АТО/ООС; особи з інвалідністю внаслідок війни – копію довідки до акта огляду МСЕК та в разі наявності індивідуальну програму реабілітації; ВПО – довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Для підтвердження страхового стажу за період військової служби подається довідка територіального центру комплектування та соціальної підтримки, у якому особа перебуває на обліку, або військової частини (закладу спеціалізованої освіти військового профілю, військового навчального підрозділу закладу вищої освіти тощо), де особа проходила службу (за наявності).

Заключним кроком є укладення договору про навчання з навчальним закладом протягом 90 днів після видачі ваучера. Для учбового закладу ваучер і буде гарантією оплати навчання державою.

Ваучер надається одноразово.

Вартість ваучера встановлюється в межах вартості навчання, але не може перевищувати десятикратного розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Оплата ваучера здійснюється за

рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, а в разі, коли вартість навчання в закладі освіти перевищує максимальну вартість ваучера, особа або роботодавець можуть здійснити оплату різниці вартості навчання.

Практика у сфері отримання ваучерів на підвищення кваліфікації, перекваліфікації

У разі відмови в наданні ваучера державними центрами зайнятості чи освітніх послуг — навчальними закладами, ветерану необхідно звернутись із заявою до директора центру зайнятості чи керівника навчального закладу, де було порушено право, та вимагати надання письмового роз'яснення з посиланням на нормативно-правові акти. Отримавши відповідь чи встановивши факт бездіяльності, можна звернутися з письмовою скаргою до Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (у разі відмови в наданні ваучера) чи до МОН України (у разі відмови в наданні освітніх послуг), та/або звернутися до суду в установленому законом порядку.

Проблеми у сфері підвищення кваліфікації, перекваліфікації на підставі ваучерів

Ваучер не надається особам, що не мають професійно-технічної або вищої освіти, особам, які проходили протягом останніх трьох років перепідготовку за рахунок коштів Фонду державного соціального страхування на випадок безробіття та тим, що зареєстровані в центрах зайнятості як безробітні, тому досить широке коло осіб позбавлене права скористатися такою державною гарантією. Зокрема, це особи, які мають лише повну загальну середню освіту чи шукають роботу через систему центрів зайнятості.

Також перепорою для підвищення кваліфікації та перекваліфікації ветеранів на підставі ваучерів є часті випадки недостатньої вартості такого ваучера для проходження певного курсу навчання, у результаті чого особа або роботодавець зобов'язані здійснити оплату різниці вартості навчання (максимальна вартість ваучера 21970 грн). Також можна виділити інші проблеми: обмежений час для використання ваучера (90 днів), неузгоджений час видачі ваучерів зі вступною кампанією, відсутність належного моніторингу та аналізу професій, на які видається ваучер, залежно від попиту місцевого та регіонального ринку праці, відсутність покрокового супроводу одержувачів ваучерів з індивідуальним підходом до клієнта, відсутність моніторингу ефективності подальшої реалізації ветеранами витрачених коштів на освіту, низька поінформованість населення про таку державну гарантію.

2) Право на підтвердження результатів неформального навчання

Правове регулювання:

- ◆ • ст. 34 і 35 Закону України «Про зайнятість населення»;
- ◆ • Постанова КМУ від 15.05.2013 р. №340 «Про затвердження Порядку підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями». Особа, яка набула нові знання, уміння чи навички за певною професією (приміром, під час військової служби) може офіційно підтвердити такий факт, отримавши свідоцтво про підтвердження результатів неформального навчання.

Неформальне професійне навчання працівників — набуття працівниками професійних знань, умінь і навичок, не регламентоване місцем набуття, строком та формою навчання. Важливим моментом є те, що такою можливістю можуть скористатися як ветерани-громадяни України, так і ветерани-іноземці чи особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, особи, яких визнано в Україні біженцями чи особами, що потребують додаткового захисту, а також особи, які одержали дозвіл на імміграцію в Україну.

Фінансування підтвердження кваліфікації здійснюється за рахунок коштів особи або роботодавця (у разі направлення особи ним).

Вичерпний перелік робітничих професій, за якими здійснюється підтвердження кваліфікації: кухар, зварник, охоронець, електрозварник ручного зварювання, продавець непродовольчих товарів, слюсар-ремонтник.

Для підтвердження кваліфікації необхідно звернутися до державних центрів зайнятості, де ветерану надається анкета самооцінювання за обраною ним робітничою професією. Далі в центрі зайнятості його інформують про вимоги до кваліфікаційного рівня такої професії, критерії оцінювання, процедуру підтвердження кваліфікації, суб'єкта, котрий здійснює таке підтвердження, графік та орієнтовну вартість підтвердження кваліфікації.

Наступний крок — подання заяви, у якій необхідно зазначити прізвище, ім'я та по батькові, місце роботи і посаду (за наявності), назву професії та кваліфікаційний рівень, на який особа претендує; стаж роботи за професією відповідного кваліфікаційного рівня та найменування суб'єкта підтвердження, обраного з переліку.

До заяви додаються документи: паспорт громадянина України (тимчасове посвідчення громадянина України; посвідка на постійне проживання, посвідчення біженця); копії документа, що засвідчує факт трудових відносин (за наявності) та документа, що засвідчує наявність стажу роботи за професією відповідного кваліфікаційного рівня; оригінал документа про освіту (за наявності).

У разі наявності іноземного документа про освіту — довідка про його визнання; фотокартка 3x4; медична довідка (лікарський консультаційний висновок) за формою №086/о; особова медична книжка (для осіб, які бажають підтвердити кваліфікацію за робітничими професіями у сфері торгівлі, громадського харчування, харчової та переробної промисловості); медична довідка про можливість виконання робіт за професією, пов'язаною з роботами з підвищеною небезпекою, та відповідні довідки, видані наркологом і психіатром (для осіб, які бажають підтвердити кваліфікацію за робітничими професіями, пов'язаними з роботами з підвищеною небезпекою); лист роботодавця про направлення працівника на підтвердження результатів неформального професійного навчання (за наявності). Копії документів іноземною мовою повинні бути перекладені українською мовою та легалізовані в установленому порядку.

Суб'єктом підтвердження може бути підприємство, установа, організація незалежно від форми власності, що відповідає встановленим законом вимогам. Ветеран самостійно обирає суб'єкта оцінювання із запропонованого списку та проходить процедуру підтвердження кваліфікації, де визначається його рівень професійних знань, умінь і навичок. Якщо особа підтверджує кваліфікацію, їй видається свідоцтво або сертифікат.

Практика у сфері підтвердження результатів неформального навчання

У разі відмови направлення на підтвердження кваліфікації державними центрами зайнятості чи відмові підтвердження результатів неформального навчання відповідною комісією суб'єкта підтвердження, необхідно звернутись із заявою до директора центру зайнятості та вимагати надання письмового роз'яснення з посиланням на нормативно-правові акти, або ж особа має право звернутись із заявою/скаргою до структурного підрозділу з питань освіти місцевого органу влади. Отримавши відповідь чи встановивши факт бездіяльності, можна звернутися з письмовою скаргою до Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (у разі відмови в наданні направлення) та/або звернутися до суду в установленому законом порядку.

Проблеми у сфері підтвердження результатів неформального навчання

У зв'язку з тим, що підтвердження кваліфікації шляхом неформального професійного навчання стосується лише робітничих професій, перелік яких чітко визначено законодавством, станом на сьогодні актуальним залишається питання стосовно переліку компетенцій, які можна набути шляхом неформального навчання. Було б доцільно, щоб запровадження неформального навчання стосувалось усіх робітничих професій. Також перепорою для того, щоб ветерани скористалися можливістю неформального навчання, є недостатня поінформованість громадян та іноземців про таку державну гарантію.⁶⁵

Питання перекваліфікації є актуальним та затребуваним для ветеранів. Згідно з дослідженням Міжнародної організації з міграції, безробітні ветерани зазначали, що основними труднощами при пошуку роботи були низька заробітна плата за наявними вакансіями (79%), **відсутність вакансій, які б відповідали кваліфікації ветеранів (44%)**, відсутність вакансій загалом (33%), невідповідне розташування місця роботи (28%) та дискримінація через статус ветерана (24%). Ключові інформанти переконані, що участь у бойових діях змінила світогляд ветеранів, їхні уявлення про себе та своє призначення в житті. Це змінило їхні вимоги до професійної діяльності, що заважає поверненню на попереднє місце роботи, тому є запит на програми перекваліфікації. Безробітні ветерани зазначали, що потребують підтримки в пошуку роботи. 26% ветеранів повідомили, що потребують перекваліфікації, 20% хотіли б мати підтримку у відкритті власної справи, а 16% — отримувати інформацію про ярмарки вакансій та запрошення на них (Діаграма 4.3).

⁶⁵ Інформаційні матеріали до тренінгу на тему: «Соціальна і професійна адаптація ветеранів, освіта», 2021 рік, Шумська Наталія для проєкту "Україна-Норвегія".

Діаграма 4.3. Типи бажаної підтримки в пошуку роботи, % безробітних ветеранів

Безробітних ветеранів запитали про те, який тип курсів або навчання вони хотіли б пройти. Респонденти повідомили, що зацікавлені в проходженні мовних курсів (29%), ІТ-курсів (21%) та курсів водіння (18%).

Доречним, з погляду ветеранів, є впровадження державних програм, які сприяли б працевлаштуванню. Учасники ФГД висловили зацікавленість в участі у відкритих програмах сприяння працевлаштуванню, які не вимагають перебування на обліку в службі зайнятості. У фокус-групах ветерани повідомляли, що в цілому знають про можливість перепідготовки та перекваліфікації (така можливість надається в центрах зайнятості). Проте зазначали, що пропозиції, які надходять від Державного центру зайнятості, доволі часто не відповідають кваліфікації та освітньому рівню ветеранів. Водночас курси перекваліфікації, пропоновані державними установами, які можуть зацікавити ветеранів, не проводяться регулярно або перебувають на етапі розробки без визначення дати початку.⁶⁶

До 2018 року кошти на соціальну та професійну адаптацію ветеранів були передбачені в бюджетній програмі КПКВК 2505150 "Заходи з психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції та забезпечення постраждалих учасників антитерористичної операції санаторно-курортним лікуванням". 21 червня 2017 р. Постановою КМУ №432 було затверджено Порядок організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції⁶⁷. Використання коштів для реалізації даного Порядку здійснюється відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 р. №179.⁶⁸

Розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня за даною програмою є обласні органи соціального захисту населення, структурні підрозділи з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (крім м. Києва та Севастополя) рад.

⁶⁶ Життя після конфлікту: опитування щодо соціально-демографічних та соціально-економічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей. Дослідження Міжнародної організації з міграції (МОМ), жовтень 2019 року. URL: http://ukraine.iom.int/sites/default/files/veterans_reintegration_survey_2020_ukr.pdf (дата звернення: 03.11.2021).

⁶⁷ Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції, осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей загиблих (померлих) таких осіб: Постанова Каб. Міністрів України від 21.06.2017 р. №432: станом на 12 берез. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-n#Text> (дата звернення: 03.11.2021).

⁶⁸ Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції, осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та постраждалих учасників Революції Гідності, ч: Постанова Каб. Міністрів України від 31.03.2015 р. №179: станом на 12 берез. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2015-n#Text> (дата звернення: 03.11.2021).

Категорії осіб, на яких розраховані дані кошти, — це учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни.

Оплата послуг із здійснення таких заходів проводиться органами соціального захисту населення на підставі актів наданих послуг відповідно до типових договорів.

У 2016 році жодна область не використала 100% бюджету, виділеного за цією програмою. У середньому по Україні рівень виконання становить 57,7 %. Практично аналогічна ситуація склалася й у 2017 році.

Зі звітів про виконання бюджетних програм можна зробити висновок, що це пов'язано зі слабкою інформаційно-роз'яснювальною роботою на регіональному й місцевому рівнях, неготовністю фахівців органів соціального захисту населення до такої роботи, несвоєчасним проведенням конкурсних торгів на закупівлю освітніх послуг окремими органами соціального захисту населення, відсутністю або недостатньою кількістю конкурсних пропозицій.

Середні витрати на проведення соціальної та професійної адаптації одного учасника російсько-української війни у 2018 році — 5 742,5 грн.⁶⁹⁷⁰

У 2021 році заходи з перекваліфікації фінансуються в рамках бюджетної програми “Заходи із психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та членів їх сімей (при здійсненні заходів із психологічної реабілітації), членів сімей загиблих (померлих) таких осіб, виготовлення для них бланків посвідчень та нагрудних знаків”. Код програмної класифікації видатків та кредитування державного бюджету 1501040. Обсяг фінансування за бюджетною програмою — 256 млн грн (255 566 700 грн).⁷¹

Відповідно до паспорта бюджетної програми на заходи соціальної та професійної адаптації передбачено 30 218 100 грн.⁷² Середні витрати на проведення соціальної та професійної адаптації одного учасника АТО/ООС та постраждалого учасника Революції Гідності, члена сім'ї загиблого (померлого) складають 8 859 грн.

Згідно того ж паспорта бюджетної програми, кількість підприємств, установ, організацій, з якими укладено договори про надання послуг із соціальної та професійної адаптації постраждалих учасників Революції Гідності та учасників АТО/ООС, членів сімей загиблих (померлих) у 2021 році — 700.

Також зазначена кількість осіб, які отримали послуги із соціальної та професійної адаптації — 3 411, що є показником ефективності виконання програми.

Витрати на забезпечення послуг із соціальної та професійної адаптації для однієї людини в порівнянні з 2018 роком зросли від 5 742,5 грн до 8 859 грн.

Забезпечення соціальною та професійною адаптацією здійснюється Мінветеранів, а також органами соціального захисту населення.

Для діючих військовослужбовців відсутня програма з перехідного періоду від військового до цивільного життя.

Для діючих військовослужбовців є потреба у створенні системи переходу від військового до цивільного життя, яка б виключала заходи з перекваліфікації.

Згідно з дослідженням IREX, 92% ветеранів не шукають допомоги з перекваліфікацією та працевлаштуванням у державних структурах. Більшість (85%) звертаються до своїх друзів або сім'ї.

⁶⁹ Паспорт бюджетної програми КПКВК 2505150 “Заходи із психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції та забезпечення постраждалих учасників антитерористичної операції санаторно-курортним лікуванням”: Наказ від 06.03.2017 р. №349/331.

⁷⁰ Юридична сотня. Біла книга. Аналіз системи державної підтримки ветеранів та їхніх сімей в Україні. 2019. 105 с. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Bila-Knyga-Legal100.pdf> (дата звернення: 04.11.2021).

⁷¹ Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон України від 15.12.2020 р. №1082-ІХ: станом на 21 жовт. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> (дата звернення: 03.11.2021).

⁷² Паспорт бюджетної програми на 2021 рік за КПКВК 1501040: Наказ від 30.03.2021 р. №67. URL: <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/паспорти%20бюджетної%20програми%202021/Паспорт%20бюджетної%20програми%20за%20КПКВК%201501040%20на%202021%20рік.pdf> (дата звернення: 04.11.2021).

Державним органам потрібно більш активно комунікувати та інформувати ветеранів щодо можливостей перекваліфікації за кошти державного бюджету.⁷³

Окремої уваги в питанні перекваліфікації та адаптації в роботі потребують ветерани з інвалідністю, оскільки 31% ветеранів втратили роботу через стан здоров'я.⁷⁴

Запит ветеранів на перекваліфікацію, крім державних програм, покривається громадськими проектами

Норвегія – Україна

Одним з найбільш масштабних громадських проєктів, який покриває запит ветеранів на перекваліфікацію в Україні є проєкт “Норвегія – Україна. Професійна адаптація. Інтеграція в державну систему» (NUPASS)” (далі – “Норвегія – Україна”), що фінансується Королівством Норвегія. Проєкт працює з 2003 року в Україні та реалізується Міжнародним фондом соціальної адаптації (МФСА). МФСА працює з 24 березня 1999 року.

Програма ефективно реалізується в Україні вже більше ніж 16 років і на сьогоднішній день є наймасштабнішою з огляду на її географію та кількість учасників, які пройшли перепідготовку, і комплексною за змістом (професійна перепідготовка, психологічна адаптація, правова адаптація, сприяння в працевлаштуванні). Проєкт «Норвегія – Україна» – єдиний в Україні, що надає можливість включати до складу учасників членів сімей звільнених або тих, що підлягають звільненню військовослужбовців. Фінансування проєкту на 100% здійснюється Міністерством закордонних справ Норвегії. Партнером проєкту з норвезького боку є NORD Університет (м. Буде). Організатором виконання проєкту в Україні є Міжнародний фонд соціальної адаптації. Проєкт “Норвегія – Україна” – це унікальна можливість для українських ветеранів та їхніх родин безкоштовно пройти курси підвищення кваліфікації за обраним напрямом.

Виконавцями проєкту з українського боку є університети, громадські організації ветеранів Збройних сил, підприємства та організації, професійно орієнтовані на вирішення соціальних проблем. Основу проєкту складає професійна перепідготовка цільової групи на цивільні спеціальності, що користуються попитом на ринку праці України, сприяння учасникам проєкту в соціальній адаптації до умов життя в громадянському суспільстві. Виконавцями основної частини проєкту є навчальні заклади України та норвезький університет NORD, які організовують і здійснюють професійну перепідготовку учасників проєкту за обраними спеціальностями в обсязі 500 академічних годин. У результаті курсової перепідготовки випускники отримують три документи: свідоцтво про професійну перепідготовку державного зразка (від навчального закладу України), спільний сертифікат університету NORD та українського навчального закладу, спільний диплом Міністерства закордонних справ і Міністерства оборони Норвегії.

У ході соціальної адаптації учасники проєкту отримують допомогу в правовій адаптації, психологічній адаптації, а також сприяння в працевлаштуванні та організації власного бізнесу. Ці завдання вирішують громадські організації, фонди, державні установи, місцева адміністрація та підприємства малого бізнесу. Координатор в Україні – Міжнародний фонд соціальної адаптації. Проєкт фінансується Міністерством закордонних справ Норвегії за участю українських партнерів проєкту.

Основним критерієм якості проєкту є покращення умов життя його учасників. Оцінка результатів здійснюється після закінчення курсової перепідготовки, через три місяці, через рік, два роки та три роки. Історія проєкту розпочалась у 2003 році. Перші 45 військовослужбовців Військово-морських сил ЗС України пройшли професійну перепідготовку на базі Севастопольського національного технічного університету та отримали послуги з соціальної адаптації.

У період 2003–2019 років учасниками проєкту стали 10 646 осіб, серед них 1401 учасників АТО/ООС.

З початку реалізації проєкту в ньому було задіяно 39 українських міст та понад 20 вищих навчальних закладів України.

Завдяки проєкту “Норвегія – Україна” у 2014 створено, а у 2016 розширено норвезько-український університетський альянс. Зараз до нього входять 16 університетів (15 українських та норвезький університет NORD).

⁷³ How policymakers can support the veteran community in Ukraine: Results from a veteran reintegration survey. IREX. URL: <https://www.irex.org/insight/how-policymakers-can-support-veteran-community-ukraine-results-veteran-reintegration-survey> (дата звернення: 02.11.2021).

⁷⁴ Там же.

У 2017–2019 роках здійснено співфінансування проєкту від місцевих державних установ та інших організацій у вигляді надання грантів випускникам проєкту на реалізацію бізнес-проєктів загальною сумою 853 000 грн (Одеська, Миколаївська та Івано-Франківська області).

На трирічний етап 2020–2022 проєкт має наступні цілі, завдання, вимоги до кандидатів та особливості реалізації.

Ціль проєкту: ефективне впровадження моделі професійної адаптації військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей у державну систему України.

Завдання проєкту

Підвищення ступеня соціальної і професійної адаптації військовослужбовців, звільнених у запас, ветеранів та членів їхніх сімей до умов цивільного життя.

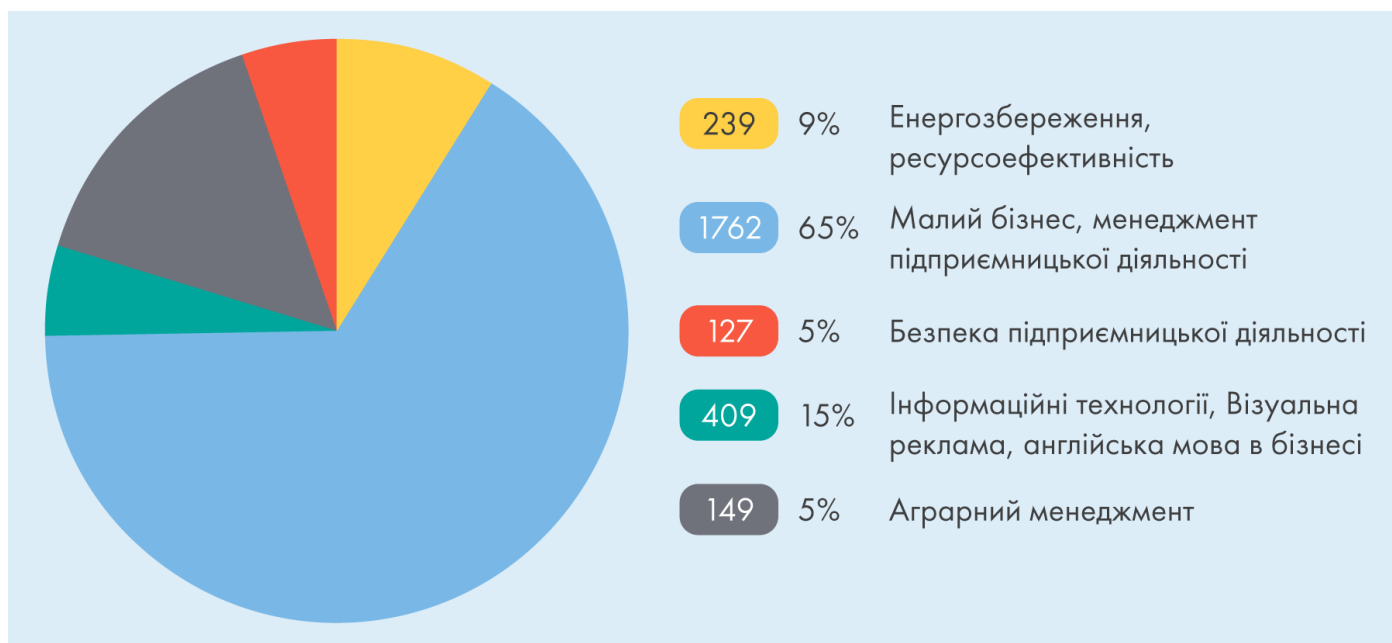
Розробка і застосування на практиці стійкої моделі соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, учасників бойових дій та членів їхніх сімей, що включає основні складові:

- ♦ професійну перепідготовку на короткострокових курсах за спеціальностями, затребуваними на ринку праці;
- ♦ психологічну адаптацію;
- ♦ правову адаптацію;
- ♦ сприяння в працевлаштуванні та створення власного (сімейного) бізнесу.

Надання методичної та консультативної допомоги керівникам громадських організацій, регіональним представникам Міністерства у справах ветеранів, місцевим органам влади в ефективному впровадженні проєкту “Норвегія – Україна” в державну систему соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей.

Поширення досвіду виконання проєкту і його впровадження в державну систему адаптації військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей по всій території України.⁷⁵

У 2020–2021 роках перепідготовку пройшли 2711 особи, з них 1959 військовослужбовців (1583 осіб) та 752 – члени сімей. Основні напрямки, за якими учасники обирали навчання:

Стратегічний розвиток територіальних громад

Проєкт є унікальним і з огляду на те, що представлений у значній кількості регіонів України. Зокрема, у 2020–2021 роках учасниками проєкту були жителі таких регіонів:

⁷⁵ Проєкт «Норвегія - Україна». Міжнародний фонд соціальної адаптації. URL: <https://ifsa.kiev.ua/proekt-ukraina---norvegiya/> (дата звернення: 04.11.2021).

Місто	Кількість	%
Київ	179	7%
Івано-Франківськ	148	5%
Тернопіль	129	5%
Бережани	103	4%
Підгайці	27	1%
Кременець	31	1%
Мелітополь	130	5%
Бердянськ	66	3%
Запоріжжя	140	5%
Одеса	89	3%
Миколаїв	114	4%
Львів	225	8%
Дрогобич	31	1%
Дніпро	130	5%
Чернівці	115	4%
Чернігів	117	4%
Вінниця	118	4%
Ужгород	129	5%
Кропивницький	94	4%
Луцьк	138	5%
Володимир-Волинський	58	2%
Кам'янець-Подільський	96	3%
Житомир	127	5%
Сєвєродонецьк	58	2%
Умань	53	2%
Черкаси ⁷⁶	66	3%

Цікаво, що стратегічною місією проєкту до кінця 2022 року є інтеграція в державну систему підтримки ветеранів. Тобто засновники та координатори проєкту готові передати напрацьовану систему забезпечення перекваліфікацією для українських ветеранів на баланс органів державної влади України.

Крім безпосереднього навчання, проєкт “Норвегія – Україна” є спільнотою, якій вдалося створити ком’юніті серед працівників вищих навчальних закладів з усієї України. Зокрема, проєкт надає можливість обмінюватися досвідом допомоги ветеранам з різних регіонів України в отриманні вищої освіти. І викладачі, і учасники навчання мають можливість звернутися до однодумців як за комунікаційною, так і за технічною підтримкою в реалізації заходів. Проєкт має приклади об’єднання учасників для реалізації спільних проєктів.

Воїну – гідна праця

⁷⁶ Дані про учасників проєкту «Норвегія-Україна» за 4 семестри (січень 2020 – грудень 2021). Сайт проєкту “Норвегія-Україна”. URL: <https://ifsa.kiev.ua/proekt-ukraina-%E2%80%93-norvegiya/rezultati/dan-pro-uchasnikv-proektu-norvegiya-ukraina-za-4-semestri-schen-2020-%E2%80%93-gruden-2021.html>

Громадська організація «Центр зайнятості вільних людей» реалізує проєкт «Воїну — гідна праця».

Центр зайнятості вільних людей — громадська ініціатива, покликана сприяти працевлаштуванню та соціальній реабілітації громадян України, які у зв'язку з політичними репресіями, військовими діями та складною економічною ситуацією втратили роботу і потребують допомоги.

Наше завдання — допомогти тим, хто внаслідок участі в акціях протесту втратили роботу і доступ до засобів існування. Тим, хто були вимушені покинути дім через події в Криму та південно-східних регіонах України.

У базі даних «Центру зайнятості вільних людей» — небайдужі громадяни, які шукають спосіб повернутися в русло мирного життя, небайдужі компанії, підприємці та організації, готові допомогти в працевлаштуванні тим, хто сьогодні цього потребує найбільше.⁷⁷

Проєкт «Воїну — гідна праця» сприяє соціальній адаптації ветеранів АТО через допомогу в працевлаштуванні, навчанні та перекваліфікації.

Можливості для ветеранів АТО/ООС в рамках проєкту

Консультації на всіх етапах працевлаштування (допомога в написанні професійного резюме, підготовка до співбесіди, кар'єрний супровід тощо).

Консультації з профорієнтації.

Допомога в пошуку вакансій.

Навчальні курси від партнерів (англійська мова, курси масажу, перукарів) та за індивідуальним запитом ветерана.

Проєкт «Чашка кави з психологом» для ветеранів АТО та членів їхніх родин: спілкування з психологом за чашкою кави про те, як вибрати професію, намітити план дій, прийняти зважене рішення та почати нове життя.⁷⁸

Veteran Start-Up Education

Університет банківської справи реалізує проєкт Veteran Start-Up Education, у рамках якого можна пройти навчальний курс «Власна справа».

Veteran Start-Up Education — це спільний навчальний проєкт Міністерства у справах ветеранів та Університету банківської справи. Реалізується в рамках підписаного меморандуму про співпрацю в напрямі надання навчальних послуг для учасників та учасниць АТО.

Мета курсу:

- ◆ надати практичні знання створення інтегрованої моделі бізнесу;
- ◆ сприяти соціально-психологічній адаптації учасників та учасниць АТО;
- ◆ розкрити потенціал учасників курсу та сформувати впевненість у власних силах;
- ◆ мотивувати на нові досягнення через заснування власної справи;
- ◆ допомогти учасникам та учасницям АТО реалізувати власну start-up ідею;
- ◆ менторський супровід та підготовка бізнес-проєкту на обласний конкурс з ціллю отримання фінансування на його реалізацію.⁷⁹ [Відео](#) про проєкт.

Програма НАТО з соціальної адаптації військовослужбовців

З 2000 року НАТО підтримує Україну в реалізації Програми соціальної адаптації та перепідготовки колишніх професійних військовослужбовців і таких, які невдовзі залишать лави Збройних сил України та прагнуть підвищити свої шанси під час працевлаштування в цивільній сфері. Мета програми — допомогти Україні в питаннях соціальної адаптації кадрових військовослужбовців. Окрім перенавчання на цивільні спеціальності осіб, звільнених з лав Збройних Сил України, програма включає і надання допомоги військовослужбовцям у профорієнтації та пошуку роботи.

У рамках цієї програми НАТО навчання можуть пройти професійні військовослужбовці, заплановані до звільнення з лав військових протягом року від дати початку курсу та професійні військовослужбовці, що залишили службу протягом 3 років до початку курсу. З 2015 року, у відповідь на кризову ситуацію на сході України, Програма НАТО з соціальної адаптації військовослужбовців

⁷⁷ Про Центр зайнятості вільних людей. Центр зайнятості вільних людей. URL: <http://www.czvl.org.ua/blog/about/> (дата звернення: 04.11.2021).

⁷⁸ Про проєкт «Воїну гідна праця». Центр зайнятості вільних людей. URL: <http://www.czvl.org.ua/blog/work4warrior/> (дата звернення: 04.11.2021).

⁷⁹ Навчальний курс «Власна справа» в рамках проєкту «VETERAN START-UP EDUCATION». Університет банківської справи. URL: <https://ubs.edu.ua/veteran-start-up-education/> (дата звернення: 04.11.2021).

розширила критерії прийняття, включивши професійних військовослужбовців, що вийшли з лав Збройних Сил протягом останніх 10 років від дати початку курсу, стали учасниками АТО/ООС та заплановані до звільнення протягом року від дати початку курсу.

Упродовж цих років курси проходили в більш ніж 65-ти містах та селищах по всій території України. Загалом уже близько 12 000 колишніх військовослужбовців пройшли навчання за Програмою НАТО з перепідготовки.⁸⁰

Варто акцентувати увагу на тому, що питання перекваліфікації тісно пов'язане зі статусом військовослужбовця та викликами, з якими зіштовхнулись ветерани після звільнення зі служби. Забезпечення права на перекваліфікацію за рахунок коштів державного бюджету матиме позитивний довгостроковий результат як для ветеранів та їхніх родин, так і для держави, оскільки перекваліфікація як інструмент пошуку нової роботи для ветерана є способом адаптації в цивільному житті. Працевлаштування дозволить вирішити фінансові питання забезпечення ветерана та його родини. Забезпечення роботою — це інструмент перетворення ветерана із соціально незахищеної категорії на інвестора держави у вигляді платника податків.

Отже, для ветеранів потребує вдосконалення ваучерна система. Зокрема, вартість ваучера не завжди є достатньою для проходження певного курсу навчання, у результаті чого особа або роботодавець зобов'язані здійснити оплату різниці вартості навчання. Крім того, потрібно збільшити час для використання ваучера та узгодити видачу ваучерів зі вступною кампанією. Позитивним буде впровадження системи моніторингу та аналізу професій, на які видається ваучер, залежно від попиту місцевого та регіонального ринку праці, а також забезпечення покрокового супроводу одержувачів ваучерів з індивідуальним підходом до клієнта. Забезпечення інформування про вказану гарантію дозволить збільшити кількість бажаючих скористатися програмою перекваліфікації.

⁸⁰ Програма НАТО–Україна з перепідготовки військовослужбовців. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Програма_НАТО-Україна_з_перепідготовки_військовослужбовців (дата звернення: 04.11.2021).

Розділ 2 Охорона фізичного та ментального здоров'я

Медичне забезпечення

Конституція України в статті 49 встановлює право кожному на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. До того ж Конституція гарантує, що держава повинна створювати умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування, а в державних і комунальних закладах охорони здоров'я така допомога надається безоплатно.

Гарантії у сфері медичного забезпечення для ветеранів війни

Для ветеранів війни як осіб, які виконували свій обов'язок перед державою, ризикуючи власним здоров'ям та життям, медичне забезпечення є найбільш актуальним. Закон України "Про статус ветеранів війни та гарантії їх соціального захисту" і деякі інші законодавчі акти для цих категорій осіб виділяють низку гарантій у сфері охорони здоров'я, які мають на меті забезпечити належний рівень медичної допомоги та реабілітації ветеранів. Безоплатні ліки та медичні препарати, регулярні обстеження, диспансеризація, зубопротезування є складовими медичного блоку.

Мінветеранів є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни й посідає вагоме місце в забезпеченні медичними гарантіями ветеранів. На момент створення Міністерства у справах ветеранів планувалося, що місія Директорату реабілітації та медичного забезпечення ветеранів полягатиме у формуванні політики у сфері медичного забезпечення у системі функціонування єдиного медичного простору, формуванні високого рівня якості медичних послуг та технічного оснащення в закладах, що належать до сфери управління Міністерства, або в закладах, що знаходяться в комунальній власності та спеціалізовані на наданні послуг ветеранам тощо. До структури Директорату входить експертна група психологічної допомоги та оздоровлення, медичного забезпечення та реабілітації, фізкультурно-спортивної реабілітації та розвитку ветеранського спорту, освітніх програм та професійної адаптації.

Згідно з підпунктом 11 пункту 4 Положення про Міністерство у справах ветеранів України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 №1175⁸¹, Мінветеранів розробляє за погодженням з МОЗ, організовує і здійснює в закладах охорони здоров'я Мінветеранів комплекс профілактичних, лікувальних та реабілітаційних заходів, спрямованих на охорону й зміцнення здоров'я ветеранів та членів їхніх сімей. Проте, відповідно до інформаційної довідки до засідання Громадської ради при Міністерстві, ураховуючи, що Мінветеранів немає у сфері управління закладів охорони здоров'я, виконання завдань наказу Мінветеранів про затвердження комплексу профілактичних, лікувальних та реабілітаційних заходів, спрямованих на охорону і зміцнення здоров'я ветеранів та членів їх сімей не вбачається можливим (довідка записка від 08.10.2020 №549/10).⁸²

Згідно з доопрацьованою Програмою КМУ⁸³, одним з основних стратегічних пріоритетів Мінветеранів є відновлення та повноцінне життя ветеранів, а відновлення забезпечується через створення ефективної системи надання, зокрема, якісних медичних послуг. Основними завданнями цього пріоритету є створення системи моніторингу потреб ветеранів війни, зокрема в медичних послугах; забезпечення доступу до якісних медичних послуг; упровадження спеціалізованої програми медичних гарантій, моніторинг її ефективності та забезпечення вдосконалення.

Так, відповідно до ЗУ "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", **учасники бойових дій та особи, прирівняні до них, постраждалі учасники Революції Гідності** мають право на:

- ♦ безплатне одержання ліків, лікарських засобів, імунобіологічних препаратів та виробів медичного призначення за рецептами лікарів;

⁸¹ Деякі питання Міністерства у справах ветеранів: Постанова Каб. Міністрів України від 27.12.2018 р. №1175: станом на 16 квіт. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2018-n#Text> (дата звернення: 04.11.2021).

⁸² Інформаційна довідка до засідання Громадської ради при Міністерстві у справах ветеранів України від 30.11.2021. URL: <https://drive.google.com/file/d/1bUDJCosJxik5AX4ZLTHuPmdtutB28bhX/view> (дата звернення: 04.11.2021).

⁸³ Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Каб. Міністрів України від 12.06.2020 р. №471. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/471-2020-n#Text> (дата звернення: 04.11.2021).

- ◆ першочергове безплатне зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів);
- ◆ безплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням або одержання компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування;
- ◆ щорічне медичне обстеження і диспансеризацію із залученням необхідних спеціалістів;
- ◆ першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергову госпіталізацію.
- ◆ **Особи з інвалідністю внаслідок війни** мають право на:
 - ◆ безплатне одержання ліків, лікарських засобів, імунобіологічних препаратів та виробів медичного призначення за рецептами лікарів;
 - ◆ позачергове безплатне зубопротезування (за винятком протезування з дороговартісних металів), безплатне забезпечення іншими протезами і протезно-ортопедичними виробами;
 - ◆ безплатне позачергове щорічне забезпечення санаторно-курортним лікуванням з компенсацією вартості проїзду до санаторно-курортного закладу і назад (за бажанням осіб з інвалідністю замість путівки на санаторно-курортне лікування вони можуть один раз на два роки отримувати грошову компенсацію);
 - ◆ позачергове обслуговування амбулаторно-поліклінічними закладами, а також позачергову госпіталізацію;
 - ◆ право на щорічне медичне обстеження і диспансеризацію із залученням необхідних спеціалістів;
 - ◆ забезпечення путівками відповідно Міністерством оборони України, Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, центральними органами виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах охорони здоров'я, соціального захисту населення, захисту державного кордону та іншими органами за місцем перебування особи з інвалідністю на обліку або за місцем її роботи.

Варто вказати, що далеко не всі гарантії у сфері медичного забезпечення ветеранів мають затверджені порядки їхньої реалізації. Наприклад, відсутній порядок позачергового обслуговування амбулаторно-поліклінічними закладами, а також позачергової госпіталізації. Щодо права на щорічне медичне обстеження і диспансеризацію із залученням необхідних спеціалістів, то Постановою Кабінету міністрів України від 05.08.1994 №532 затверджено перелік категорій населення, які проходять обов'язкові медичні огляди. До таких осіб відносяться ветерани війни та особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, проте періодичність проходження такого обстеження та особливі умови для таких осіб не передбачені.⁸⁴

Процедуру диспансеризації та контрольну карту диспансерного огляду Міністерство охорони здоров'я скасувало ще у 2018 році під час запуску медичної реформи. Замість процедури диспансеризації Україна перейшла на модель регулярних скринінгових оглядів по групах ризику. Такий скринінг проводиться на первинному рівні надання медичної допомоги. У разі виявлення симптомів захворювань, зазначених у наказі МОЗ України від 19.03.2018 №504 "Про затвердження Порядку надання первинної медичної допомоги", лікар первинної ланки забезпечує направлення пацієнтів на консультацію на вторинний рівень надання медичної допомоги.⁸⁵

Безплатне одержання ліків

Забезпечення ліками регулюється Постановою КМУ №1303 від 17.08.1998 "Про впорядкування безплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань".⁸⁶

⁸⁴ Про обов'язкові медичні огляди деяких категорій населення: Постанова Каб. Міністрів України від 05.08.1994 р. №532. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/532-94-n#Text> (дата звернення: 04.11.2021).

⁸⁵ Про затвердження Порядку надання первинної медичної допомоги: Наказ МОЗ України від 19.03.2018 р. №504: станом на 22 груд. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-18#Text> (дата звернення: 04.11.2021).

⁸⁶ Про впорядкування безплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань: Постанова Каб. Міністрів України від 17.08.1998 р. №1303: станом на 14 серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1303-98-n#Text> (дата звернення: 04.11.2021).

Для того, щоб отримати безкоштовні ліки, лікарські засоби, потрібно пред'явити рецепт лікаря. Як правило, такі ліки відпускаються в аптеках при медичних закладах, лікарі яких видали рецепт на лікування.

Варто звернути увагу, що не всі лікарські засоби відпускаються безоплатно, адже на рівні підзаконних актів містяться деякі обмеження. На пільгових умовах відпускаються лише ті лікарські засоби, які зареєстровані в Україні в установленому порядку та включені до галузевих стандартів у сфері охорони здоров'я. До того ж безоплатний відпуск лікарських засобів проводиться лише в разі амбулаторного лікування основного захворювання, за яким хворим надано пільги. Перелік таких хвороб є вичерпним (35 одиниць) та міститься в уже вказаній Постанові КМУ №1303. Хворі на СНІД та ВІЛ-інфіковані незалежно від основного захворювання мають таке право за наявності в них будь-яких інших захворювань.

Але є деякі обмеження і по самих препаратах, адже аптеки можуть закуповувати і безоплатно видавати ліки та лікарські засоби, які містяться в переліку, установленому Постановою КМУ №333 від 25.03.2009 "Деякі питання державного регулювання цін на лікарські засоби і вироби медичного призначення"⁸⁷.

На пільговій основі НЕ видаються лікарські засоби, вартість яких відшкодовується за договорами про реімбурсацію, укладеними відповідно до законодавства.

Згідно з інформаційною довідкою до засідання Громадської ради при Міністерстві у справах ветеранів 30.11.2020⁸⁸, Мінветеранів підготовлено проєкт постанови Кабінету Міністрів України "Про внесення змін у додаток 2 до постанови Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 р. №1303" щодо внесення посттравматичного стресового розладу, постконтузійного синдрому та акубаротравм внаслідок мінно-вибухової дії до переліку захворювань, які дають право на безоплатне забезпечення медикаментами в разі амбулаторного лікування. Зазначений проєкт постанови 23.10.2020 було надіслано на погодження до заінтересованих центральних органів виконавчої влади (МОЗ, Мінфін, Мінекономіки) та 28.10.2020 винесено на громадське обговорення. Метою проєкту є розширення пакету державних медичних гарантій для ветеранів війни, щоб покращити фінансове забезпечення лікувальних закладів, де ці послуги будуть реалізовуватися.⁸⁹

Відповідно до звіту про результати громадського обговорення, в обговоренні взяли участь дві фізичні особи, а також проєкт направлений на погодження до Всеукраїнської спілки ветеранів війни, Всеукраїнської громадської організації "Ветеранське братерство", Всеукраїнської організації інвалідів війни, збройних сил та учасників бойових дій, Громадської організації "Українська Асоціація інвалідів АТО".⁹⁰ Станом на початок 2022 року відповідних змін до Постанови не внесено, а інформація про подальший розгляд проєкту на сайті міністерства відсутня.

Крім того, що перелік ліків, які надаються за державний кошт, є обмежений, у багатьох аптеках навіть не знають про такий порядок і на основі цього відмовляють ветеранам. Таке право також важко реалізувати через ненадійність договірних відносин з державою та брак коштів у бюджеті. Аптеки, зокрема приватні, неохоче укладають договори про надання ліків і лікарських засобів на безоплатній основі, тому отримати ліки можна приблизно лише в 1000 аптечних закладах України (здебільшого державної або комунальної форми власності), з якими укладено договори.

Також можна скористатися програмою "Доступні ліки", яка стартувала на початку 2017 року. Пацієнти можуть отримати ліки безоплатно або з незначною доплатою. Ліки видаються за рецептом лікаря в аптеках з наліпкою "Доступні ліки" без прив'язки до місцевості, де цей рецепт був виданий. З 1 квітня 2019 року ліки за урядовою програмою реімбурсації «Доступні ліки» можна отримати тільки за електронним рецептом, виписаним сімейними лікарями, терапевтами та педіатрами через електронну систему охорони здоров'я.⁹¹ Згідно з Порядком реалізації програми державних

⁸⁷ Деякі питання державного регулювання цін на лікарські засоби і вироби медичного призначення: Постанова Каб. Міністрів України від 25.03.2009 р. №333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2009-n#Text> (дата звернення: 04.11.2021).

⁸⁸ Інформаційна довідка до засідання Громадської ради при Міністерстві у справах ветеранів України від 30.11.2021. URL: <https://drive.google.com/file/d/1bUDJCosJxik5AX4ZLTHuPmdtutB28bhX/view> (дата звернення: 04.11.2021).

⁸⁹ Про внесення змін у додаток 2 до постанови Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 №1303: Проєкт постанови Каб. Міністрів України від 28.10.2020. URL: <https://mva.gov.ua/ua/npa/projekt-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-pro-vnesennya-zmin-u-dodatok-2-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-17-serpnya-1998-r-1303> (дата звернення 10.09.2021).

⁹⁰ там само

⁹¹ Урядова програма "Доступні ліки". Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/dostupni-liki> (дата звернення 10.09.2021).

гарантій медичного обслуговування населення у 2022 році⁹² програма компенсує повністю або частково витрати на препарати для лікування в амбулаторних умовах пацієнтів з:

- ♦ серцево-судинними та цереброваскулярними захворюваннями, зокрема з метою первинної та вторинної профілактики інфарктів та інсультів;
- ♦ цукровим та нецукровим діабетом;
- ♦ хронічними хворобами нижніх дихальних шляхів;
- ♦ розладами психіки та поведінки, епілепсією.

Відповідно до паспорта бюджетної програми на 2021 рік №2308060 “Реалізація програми державних гарантій медичного обслуговування населення” на відшкодування вартості лікарських засобів для лікування окремих захворювань (реімбурсація) із загального фонду виділено 1 750 121 тис. гривень.⁹³

У 2021 році на програму №2307010 “Керівництво та управління у сфері лікарських засобів та контролю за наркотиками” виділено 116 203,1 тис. грн із загального фонду.⁹⁴ У 2022 році на цю ж програму виділено 123 114,7 тис. гривень.⁹⁵

Медичне забезпечення чинних військовослужбовців

Медичне забезпечення чинних військовослужбовців теж має свої особливості. Як вказано в ст. 11 ЗУ “Про соціальний і правовий захисту військовослужбовців та членів їх сімей”, турбота про збереження та зміцнення здоров’я військовослужбовців є обов’язком командирів. Згідно зі Статутом внутрішньої служби ЗСУ, основними лікувально-профілактичними заходами є диспансеризація, амбулаторне, стаціонарне і санаторно-курортне лікування військовослужбовців. З метою запобігання поширенню інфекційних захворювань лікувально-профілактичні заходи є обов’язковими для всіх військовослужбовців. Обов’язок проходити медичний огляд та лікування в лікувально-профілактичних закладах покладається частиною 10 ст. 1 ЗУ “Про військовий обов’язок і військову службу” на громадян України, які приписані до призовних дільниць або перебувають у запасі чи проходять службу у військовому резерві.

Військовослужбовці мають право користуватися військовими госпіталями безоплатно. За відсутності за місцем проходження військової служби або за місцем проживання військовослужбовців військово-медичних закладів охорони здоров’я чи відповідних відділень або спеціального медичного обладнання, а також у невідкладних випадках медична допомога надається державними або комунальними закладами охорони здоров’я за рахунок Міністерства оборони України.

Лікування в медпункті частини може тривати до 14 днів, а безперервне лікування, що оформляється як відпустка зі збереженням грошового та матеріального забезпечення на підставі висновку військово-лікарської комісії, — 4 місяці (у разі лікування туберкульозу 12 місяців). Після того, як 4 місяці мине, обов’язково проводиться медогляд для визначення військово-лікарською комісією (ВЛК) ступеня придатності для подальшої служби. ВЛК надає рекомендації щодо умов служби військовослужбовців та необхідності подальшої реабілітації. Під час лікування всі витрати на дорогу з військової частини до госпіталю і назад сплачує Міністерство оборони України.

Члени сімей військовослужбовців мають право на безоплатне лікування у військових госпіталях у разі відсутності за місцем їхнього проживання державних або комунальних закладів охорони здоров’я. Також члени сімей мають право на медичне обслуговування в закладах МОУ в разі, якщо вони є членами сім’ї осіб, які прослужили в ЗСУ не менш як 20 календарних років і такі особи є:

- ♦ військовослужбовцями та особами, звільненими в запас або у відставку;
- ♦ військовослужбовцями, які загинули (померли), пропали безвісти;
- ♦ військовослужбовцями, які стали особами з інвалідністю під час проходження військової служби;

⁹² Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2022 році: Постанова Каб. Міністрів України від 29 грудня 2021 року №1440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2021-%D0%BF#top> (дата звернення 04.01.2022).

⁹³ Реалізація програми державних гарантій медичного обслуговування населення: Паспорт бюджетної програми на 2021 рік №2308060, затверджений Наказом МОЗ від 25.02.2021 №352. URL: <https://moz.gov.ua/article/economics-and-finance/nakaz-moz-ukraini-vid-30122021--2946-pro-vnesennja-zmin-do-pasporta-bjudzhetnoi-programi-na-2021-rik> (дата звернення 04.01.2022).

⁹⁴ Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон України від 15.12.2020 №1082-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> (дата звернення 10.09.2021).

⁹⁵ Про Державний бюджет України на 2022 рік: Закон України від 02.12.2021 №1928-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#top> (дата звернення 04.01.2022).

- ♦ військовослужбовцями, які постраждали в полоні в ході бойових дій (війни) чи під час участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.

На діяльність госпіталів та ВЛК поширюються також повноваження Міністерства охорони здоров'я. Наприклад, положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України встановлює, що спільно з представниками медичного штату МОЗ України і МОУ встановлюються вимоги щодо стану здоров'я потенційних військовослужбовців, кандидатів на навчання у військових закладах освіти та інших для забезпечення найбільш ефективної діяльності цих осіб на військовій службі (п. 1.3). Також передбачено, що організація лікувально-профілактичної роботи покладена на відповідні заклади МОЗ України (п. 2.13).⁹⁶ Відповідно до інформації, наданої військовослужбовцями на гарячій лінії ГО "Юридична сотня", основною проблемою у взаємодії з ВЛК є встановлення необ'єктивного діагнозу або прив'язки діагнозу до проходження військової служби або участі в бойових діях. До того ж немає ефективного центрального механізму для оскарження таких неправомірних висновків.

Розвиток медичного забезпечення військовослужбовців є одним із пріоритетів оборонної реформи, адже воно може забезпечити набуття та підтримання силами оборони необхідного рівня бойової готовності і оборонних спроможностей. Так, відповідно до Стратегічного оборонного бюлетеню України, дієва система медичного забезпечення належить до стратегічної цілі №4. Завданням цілі є створення ефективної системи медичного забезпечення, здатної на належному рівні забезпечити комплектування військ (сил) особовим складом, придатним за станом здоров'я до військової служби, збереження життя і зміцнення здоров'я військовослужбовців, своєчасне надання високоякісної та ефективної медичної допомоги, підтримання боєздатності військ відповідно до стандартів держав-членів НАТО. Для виконання завдання передбачено заходи, як-от:

- ♦ удосконалення планування з метою ефективного управління силами і засобами медичного забезпечення військ (сил);
- ♦ забезпечення чіткої координації та взаємодії діяльності медичних служб сил оборони, системи охорони здоров'я держави;
- ♦ упровадження сучасних досягнень медичної науки, техніки і новітніх технологій, автоматизація лікувально-діагностичних процесів тощо;
- ♦ підвищення рівня технічної оснащеності медичних підрозділів та закладів охорони здоров'я сучасною медичною (спеціальною) технікою та апаратурою для надання встановлених видів медичної допомоги.⁹⁷

Відповідно до паспорта бюджетної програми №2101020 "Забезпечення діяльності Збройних Сил України, підготовка кадрів і військ, медичне забезпечення особового складу, ветеранів військової служби та членів їхніх сімей, ветеранів війни" на 2021 рік на медичне забезпечення (без урахування видатків на утримання видатків та інфраструктури) виділено із загального фонду 870 567,6 грн, зі спеціального –

284 190,6 грн, разом – 1 154 758,2 грн. Кількість предметів довгострокового користування, що мають бути закуплені в 2021 році для забезпечення потреб медичних установ, становить 780 одиниць із середньою вартістю одного предмета 488,4 тис. грн. Також у 2021 році заплановано забезпечити 20 351 осіб послугами санаторно-курортних закладів із середньою вартістю оздоровлення однієї особи 12 520,5 грн.⁹⁸

Обслуговування ветеранів у госпіталях

Як уже було вказано, військовослужбовці мають право на безкоштовну медичну допомогу у військових госпіталях. У такому разі виникає питання про надання медичної допомоги ветеранам війни.

Донедавна законодавство було неоднозначним у питаннях медичного забезпечення осіб з інвалідністю внаслідок війни, а саме лікування цих осіб у військових госпіталях. Це призвело до того, що особи з інвалідністю внаслідок війни I і II групи, маючи статус ветерана військової служби, можуть отримати безоплатну медичну допомогу в закладах охорони здоров'я силових структур, а

⁹⁶ Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України: Наказ МОУ від 14.08.2008 №402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#top> (дата звернення 04.11.2021).

⁹⁷ Стратегічний оборонний бюлетень України: Указ Президента України від 17.09.2021 №473/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#n11> (дата звернення 04.01.2022).

⁹⁸ Про затвердження паспортів бюджетних програм на 2021 рік: Наказ МОУ від 13.02.2021 №42. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/42_nm.pdf (дата звернення 04.11.2021).

особи з інвалідністю внаслідок війни III групи позбавлені такої можливості. У зв'язку із цим було розроблено та зареєстровано законопроект №1198⁹⁹, прийнятий в останній пленарний тиждень 2019 року, який установлює однакові соціальні гарантії для всіх осіб з інвалідністю внаслідок війни.

Закон¹⁰⁰ доповнюється Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” нормою щодо права осіб, які стали особами з інвалідністю внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, пов'язаних з перебуванням учасників бойових дій на території інших держав або участю в АТО/ООС (зокрема для волонтерів та добровольців) незалежно від групи інвалідності на одержання безоплатної медичної допомоги в закладах охорони здоров'я МОУ, СБУ, Служби зовнішньої розвідки України, Держспецзв'язку України, МВС, інших центральних органів виконавчої влади, які здійснюють керівництво військовими формуваннями. Закон прийнято 20 грудня 2019 року, а введено в дію 1 січня 2021 року.¹⁰¹

Окрім медичних закладів, які належать до відомства військових формувань, є ветеранські госпіталі, що перебувають у підпорядкуванні МОЗ.

Відповідно до інформації, яка надана у відповідь на депутатське звернення,¹⁰² на виконання пріоритету 11.1 “Відновлення та повноцінне життя” програми діяльності Кабінету Міністрів України щодо забезпечення доступу ветеранів війни до якісних медичних послуг Мінветеранів зверталось до Міністерства охорони здоров'я України з пропозицією передання деяких державних закладів охорони здоров'я ветеранів війни до своєї сфери управління (лист від 07.08.2020 №6625/02/10.2-20).

Міністерство у справах ветеранів України вважає, що передання госпіталів ветеранів війни до сфери управління міністерства дозволить повною мірою використати потенціал закладів для забезпечення реабілітації ветеранів війни, модернізувати їх шляхом оновлення матеріально-технічної бази, зокрема коштом позабюджетного фінансування (допомоги міжнародних партнерів), упровадити новітні технології в практику медичної, психологічної допомоги ветеранам війни.¹⁰³

Медична реформа та пакети послуг

Медична реформа первинної ланки стартувала з 1 січня 2018 року, а з 1 квітня 2020 року – реформа вторинної ланки. Оновлена програма медичних гарантій почала діяти з 1 квітня 2021 року.

Перший етап реформи відповідав за зміни в первинній ланці надання медичних послуг, а саме гроші “ходять” за пацієнтом, тобто держава гарантує надання безоплатних первинних послуг, викупляючи їх у медичного закладу. На другому етапі змінюються принципи надання вторинних (спеціалізована допомога, що надається в амбулаторних, стаціонарних умовах) та третинних (високоспеціалізованих) послуг.

У рамках медреформи не скасовуються пільги на медичне забезпечення для ветеранів російсько-української війни. Однак додаткового фінансування на реалізацію їх реформа не передбачає. Ветерани можуть на загальних підставах реалізувати своє право на охорону здоров'я.

Такі пільги для ветеранів війни як безплатні ліки та медичні препарати, регулярні обстеження, диспансеризація, першочергова госпіталізація, зубопротезування забезпечуються через медичну реформу. У разі необхідності обстеження чи лікування можна звернутися до сімейного лікаря, терапевта. Забезпечення лікарськими засобами здійснюється за рецептом сімейного лікаря через програму «Доступні ліки». Зубопротезування покривається за рахунок держави при отриманні направлення від сімейного лікаря до стоматолога. Водночас естетична стоматологія входить до «червоного списку» послуг, які не включені в державний гарантований пакет.

100% безоплатною та гарантованою є первинна, екстрена та паліативна допомога (на останніх стадіях перебігу невиліковних захворювань), а також ведення вагітності, пологи тощо. Варто також

⁹⁹ Про внесення зміни до статті 13 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” щодо посилення соціального захисту окремих категорій осіб з інвалідністю внаслідок війни: проект Закону від 29.08.2019 №1198. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66502 (дата звернення 04.11.2021).

¹⁰⁰ Про внесення зміни до статті 13 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” щодо посилення соціального захисту окремих категорій осіб з інвалідністю внаслідок війни: Закон України від 20.12.2019 №431-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/431-IX#Text> (дата звернення 04.11.2021).

¹⁰¹ Що було зроблено Верховною Радою 9 скликання для ветеранів та військових у 2019 році? ГО “ВПО” Юридична сотня”. Аналітичний звіт. 2019. 12 с. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/zvit_rada_9.pdf (дата звернення 04.11.2021).

¹⁰² Відповідь Міністерства у справах ветеранів на депутатське звернення від 06.01.2021 №42/01/12.2-21. URL: <https://drive.google.com/file/d/1njRAuVYgDbNZjySr5kCFiI8NT8NX79vC/view> (дата звернення 04.11.2021).

¹⁰³ там само

зауважити, що безоплатна первинна медична допомога включає вакцинацію за календарем щеплень.

Повний перелік послуг первинної медичної допомоги міститься в додатках до наказу МОЗ №504 від 19.03.2018 “Про затвердження Порядку надання первинної медичної допомоги”.¹⁰⁴

Медичні заклади мають право надавати також і платні медичні послуги, які не входять до програми медичних гарантій. Оплата має здійснюватись офіційними платежами за надання платних послуг.

Замовлення послуг та розподіл коштів між медичними закладами покладається на Національну службу здоров'я України (НСЗУ). Медичні заклади в установленому законом порядку укладають договір з НСЗУ про надання відповідних послуг, а тому робота госпіталів також пов'язана з проведенням медичної реформи.

Згідно з інформацією, викладеною на сайті НСЗУ, 25 госпіталів ветеранів війни мають укладений договір з НСЗУ на загальну суму 722,7 млн грн. НСЗУ виплатила цим закладам понад 602 млн грн. До того ж НСЗУ наголошує, що однією з основних вимог для укладення договору є створення безбар'єрного доступу до медзакладів людям з інвалідністю, тому договори з госпіталями, які не можуть забезпечити такі умови, укладатися не будуть. Для укладення договору за кожним пакетом медичних послуг заклад має відповідати певним вимогам. Вони стосуються, зокрема, наявності сучасного обладнання для лікування та діагностики, кваліфікованого медичного персоналу тощо.¹⁰⁵

Переважно за договором госпіталі надають послуги стаціонарної допомоги без хірургічних втручань (зокрема, медичну допомогу пацієнтам з COVID-19), амбулаторні послуги, реабілітацію пацієнтів з ураженням нервової системи або опорно-рухового апарату та інші. Зокрема, у програмі медичних гарантій на 2021 рік передбачені медичні послуги з реабілітації у межах трьох пакетів: «Медична реабілітація дорослих та дітей від трьох років з ураженням опорно-рухового апарату», «Медична реабілітація дорослих та дітей від трьох років з ураженням нервової системи» та амбулаторна медична допомога, що включає медичну реабілітацію. Крім того, ветерани можуть отримувати медичні послуги, які надають мобільні мультидисциплінарні команди з охорони психічного здоров'я.¹⁰⁶

Як повідомляє В. Стеблюк для АрміяInform, у 2017 році була прийнята постанова Кабінету Міністрів України¹⁰⁷, яка визначала особливості фінансування ветеранських госпіталів. Тоді майже втричі, у порівнянні зі звичайними лікувальними закладами, були збільшені видатки на харчування та медикаменти на добу для пацієнтів.¹⁰⁸

Верховною Радою України теж підіймалося це питання, адже 16 червня 2020 року було прийнято Постанову №706 “Про недопущення зупинення функціонування госпіталів ветеранів війни під час запровадження другого етапу медичної реформи”¹⁰⁹.

Цією постановою рекомендовано Кабінету Міністрів України:

- 1) відтермінувати перехід госпіталів ветеранів війни на нову систему фінансування через Національну службу здоров'я України строком на один рік;
- 2) зберегти фінансування госпіталів ветеранів війни шляхом направлення субвенції з державного бюджету через Міністерство охорони здоров'я України.

Проте під постанову не було видано жодного акту КМУ і вона була проігнорована, адже у 2020 році НСЗУ уклала 25 договорів з госпіталями ветеранів війни, як уже було згадано вище.

¹⁰⁴ Про затвердження Порядку надання первинної медичної допомоги: Наказ МОЗ від 19.03.2018 №504. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-18#top> (дата звернення 04.11.2021).

¹⁰⁵ Медична допомога у госпіталях ветеранів війни: які послуги можна отримати за Програмою медгарантій. Національна служба здоров'я України. URL: <https://nszu.gov.ua/vimogi-pmg-2021/daily-news/medichna-dopomoga-u-gospitalyah-veteraniv-vijni-yaki-poslugi-59> (дата звернення 10.09.2021).

¹⁰⁶ там само

¹⁰⁷ Про збільшення норм грошових витрат на харчування та медикаменти в закладах охорони здоров'я для ветеранів війни: Постанова Каб. Міністрів України від 27.01.2016 р. №34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2016-p#Text> (дата звернення: 04.11.2021).

¹⁰⁸ “У ветерана війни, як правило, існує “букет” хвороб – поєднання фізичних, психічних та медико-соціальних проблем”, – Всеволод Стеблюк. АрміяInform. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/09/u-veterana-vijny-yak-pravylo-isnuye-buket-hvorob-poyednannya-fizychnyh-psyichnyh-ta-mediko-soczialnyh-problem-vsevolod-steblyuk/> (дата звернення 10.09.2021).

¹⁰⁹ Про недопущення зупинення функціонування госпіталів ветеранів війни під час запровадження другого етапу медичної реформи: Постанова Верховної Ради України від 16.06.2020 №706-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-IX#Text> (дата звернення: 04.11.2021).

У парламенті зареєстровано проєкт постанови ВР про заходи щодо забезпечення належного функціонування госпіталів ветеранів війни та вдосконалення надання медичних послуг ветеранам війни (р. №5384 від 15.04.2021).¹¹⁰

У пояснювальній записці до проєкту вказано, що НСЗУ по укладеним з госпіталями договорам не виплатила 122 млн грн і це не є кінцевим показником недофінансування, оскільки договори укладені ще не з усіма госпіталями, а також програма медичних гарантій не враховує специфіки роботи таких закладів, які зобов'язані надавати медичну допомогу, забезпечувати лікування та реабілітацію осіб, яким на підставі спеціальних законів держава зобов'язалася безкоштовно забезпечити відповідні гарантії. Отже, НСЗУ фінансує лише пакети медичних послуг, що в реальності не покривають витрати на медичну допомогу ветеранам, яким ЗУ “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” гарантується право на отримання безкоштовної медичної допомоги.

Саме тому ініціатори проєкту пропонують КМУ подати на розгляд пропозиції про внесення змін до Державного бюджету України на 2021 рік щодо запровадження окремої бюджетної програми фінансування госпіталів ветеранів війни з метою розвитку їхньої матеріально-технічної бази для забезпечення відповідності вимогам до надання гарантованих медичних послуг відповідно до Програми медичних гарантій. Запропоновано також утворити міжвідомчу робочу групу для створення “Єдиного пакету медичних послуг для ветеранів війни” та недопущення закриття профільних закладів. У цей пакет медичних послуг проєкт рекомендує включити наступне:

- 1) Амбулаторно-поліклінічна допомога.
- 2) Хірургічні операції в стаціонарних умовах.
- 3) Стаціонарна допомога без проведення хірургічних операцій.
- 4) Стоматологічна допомога.
- 5) Медична реабілітація пацієнтів з ураженням опорно-рухового апарату.
- 6) Медична реабілітація пацієнтів з ураженням нервової системи.
- 7) Стаціонарна паліативна медична допомога.
- 8) Психологічна допомога.
- 9) Фізіотерапевтична допомога.

Станом на січень 2022 року проєкт опрацьовується в комітеті.

Як повідомив у коментарі Укрінформу заступник міністра у справах ветеранів за напрямом медичного психологічного супроводу та професійної адаптації Ігор Безкаравайний, Міністерство у справах ветеранів разом із Міністерством охорони здоров'я та Нацслужбою здоров'я вже розробляють “ветеранський пакет” медичних послуг, за яким могли б контрагуватися медичні заклади. Мінветеранів залучила команду спеціалістів, які досліджують питання ветеранського здоров'я та напрацьовують пропозиції.¹¹¹

Про роботу над ветеранським пакетом медичних послуг було заявлено ще в середині 2020 року, проте на початок 2022 року його так і не затверджено.

Ефективність медичних послуг та їхня затребуваність ветеранами

Медичне забезпечення є однією з основних тем, які турбують ветеранську спільноту, оскільки саме воно, у порівнянні з деякими іншими пільгами, спроможне вирішити проблеми ветеранів та забезпечити реінтеграцію до мирного та повноцінного життя. Не дивно, що саме медичне обслуговування посідає друге місце в десятці найзатребуваніших пільг ветеранів.¹¹² Відповідно до дослідження IREX, опублікованого 14.08.2021 року, 69,9 % жінок та 72,2 % чоловіків зверталися за медичними послугами після закінчення військової служби, що свідчить про актуальність запропонованих пільг. Затребуваність пільг у цій сфері залежить від низки супровідних факторів. Наприклад, імовірність звернення за медичною допомогою ветеранів з бойовим досвідом збільшується на 58 % порівняно з ветеранами, у яких такий досвід відсутній, у ветеранів з вищою освітою – на

¹¹⁰ Про заходи щодо забезпечення належного функціонування госпіталів ветеранів війни та удосконалення надання медичних послуг ветеранам війни: проєкт Постанови Верховної Ради України від 15.04.2021 №5384. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71677 (дата звернення: 04.11.2021).

¹¹¹ Для лікарень розробляють “ветеранський пакет”. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3215422-dla-likaren-rozroblaut-veteranskij-paket.html> (дата звернення 10.09.2021).

¹¹² Результати дослідження “Реінтеграція ветеранів” щодо досвіду ветеранів у користуванні пільгами, Аналітичний звіт від 14 липня 2021 року. URL: <https://www.irex.org/sites/default/files/Veterans%E2%80%99%20Benefits%20Utilization%20and%20Experiences%E2%80%93%20Ukrainian.pdf>.

12 %, зі збільшенням віку ветерана на 1 рік імовірність його звернення за допомогою підвищується на 2 %.¹¹³

На перший погляд перелік послуг для ветеранів війни є доволі широким, проте практично жодна з цих пільг не забезпечується повною мірою. Ветерани часто навіть не мають достатньо інформації про послуги, які їм гарантовані державою у сфері охорони здоров'я.

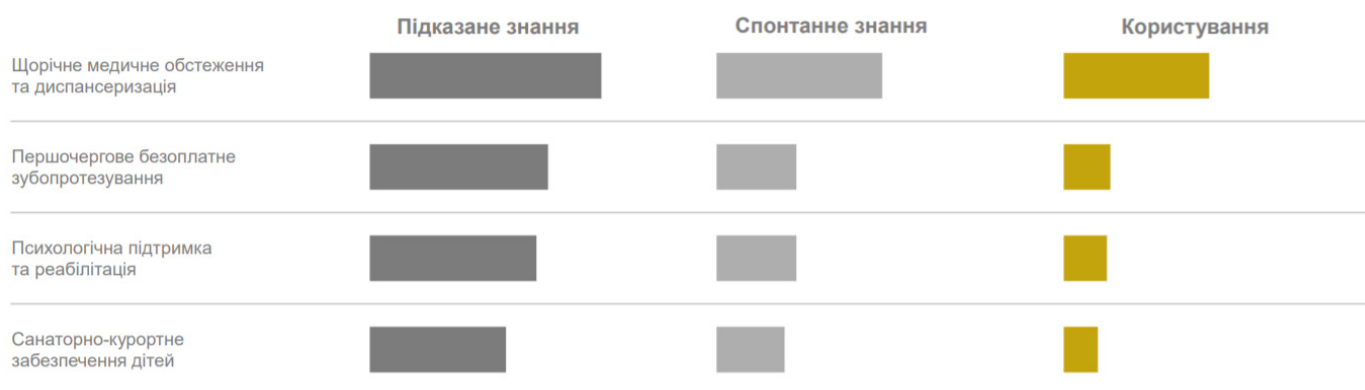
Під час опитування ветеранів російсько-української війни, яке у 2016 році проводила на замовлення ОБСЄ міжнародна компанія GfK, 13% респондентів відповіли, що ніяк не оповіщені про медичні пільги й послуги, а 87% сказали, що інформація недостатня і вони хотіли б дізнатися більше про наявні пільги та можливості їх отримати.

Пояснення таким цифрам у тому, що пільгове забезпечення, зокрема медичне, регулюється численними нормативно-правовими актами. А єдиного інформаційного ресурсу, де можна було б дістати узагальнену інформацію, алгоритми дій і контакти відповідних державних установ, немає.¹¹⁴

Дослідження потреб ветеранів, яке проводилось у 2019 році, навпаки, проілюструвало, що ветерани найкраще знають про пільги на щорічне медичне обстеження – 78 % опитаних, а 49 % користуються ними. Загалом 70 % тих, хто користується, задоволені, але лише 22 % молоді (20-39 років) висловилися, що пільги забезпечуються на належному рівні.¹¹⁵

Щорічне медичне обстеження та диспансеризація – найбільш відома та найчастіше використовувана медична пільга серед ветеранів України

Ветерани АТО/ООС значущо частіше знають про психологічну підтримку та про санаторно-курортне забезпечення дітей. Особи з інвалідністю внаслідок бойових дій частіше користуються медичним забезпеченням та зубопротезуванням.

Знання та користування медичними пільгами у розрізі різних груп ветеранів

	%	Ветерани АТО/ООС	Учасники війн	Ветерани Афганістану	Особи з інвалідністю	Постраждалі в РГ
	N=	740	151	117	213	33
Підказане знання						
Щорічне медичне обстеження та диспансеризація		79	66	79	83	70
Першочергове безоплатне зубопротезування		63	54	55	57	48
Психологічна підтримка та реабілітація		68	26	40	46	48
Санаторно-курортне забезпечення дітей		56	26	27	39	21
Спонтанне знання						
Щорічне медичне обстеження та диспансеризація		56	47	56	66	42
Першочергове безоплатне зубопротезування		28	24	22	26	12
Психологічна підтримка та реабілітація		33	8	12	25	24
Санаторно-курортне забезпечення дітей		27	15	17	21	9
Користування						
Щорічне медичне обстеження та диспансеризація		47	47	44	63	48
Першочергове безоплатне зубопротезування		13	20	15	23	15
Психологічна підтримка та реабілітація		17	3	7	18	18
Санаторно-курортне забезпечення дітей		13	9	9	12	6

¹¹³ Veteran Reintegration Program, Analytic Report, July 14, 2021. URL: <https://www.irex.org/sites/default/files/Healthcare%20Utilization%20Among%20Veterans.pdf>.

¹¹⁴ Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО компанії GfK на замовлення Координатора проєктів ОБСЄ в Україні від 15.12.2016. URL: https://drive.google.com/file/d/1pf8wfbpAdYeQX_-hqU7GRLWCPS-zErpT/view?usp=sharing (дата звернення: 04.11.2021).

¹¹⁵ Дослідження потреб ветеранів України. Проєкт №7245, аналітичний звіт. Вересень 2019. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/Zvit_Kantar-dlya-YUrSotni.pdf (дата звернення: 04.11.2021).

49% ветеранів користуються щорічним медичним обстеженням та диспансеризацією

Іншими медичними пільгами опитані ветерани користуються рідше. Загалом якість цих послуг оцінюється на задовільно: найкраще оцінюють психологічну підтримку та реабілітацію – 78% задоволених респондентів.

Згідно з дослідженням IREX, опублікованим у 2021 році, 56 % ветеранів скористалися пільгами на медичне обслуговування, серед яких 61 % задоволені, 22 % наскільки задоволені, настільки й ні, 16 % незадоволені, а 1 % не надали відповіді.¹¹⁶

Забезпечення ветеранів медичними гарантіями на належному рівні повинне досягти основної цілі, яка покладена в основу програми №1501040 щодо заходів із психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням постраждалих учасників Революції Гідності, учасників АТО/ООС, – повернення ветеранів війни до повноцінного життя та забезпечення умов, за яких вони стають перевагою для суспільства, а не його проблемою.

Міністерство у справах ветеранів разом із Міністерством охорони здоров'я та Нацслужбою здоров'я вже розробляють "ветеранський пакет" медичних послуг, за яким могли б працювати медичні заклади.¹¹⁷ Про роботу над ветеранським пакетом медичних послуг було заявлено ще в середині 2020 року, проте наразі видимих результатів немає.

Отже, медичне забезпечення є однією з основних тем, які турбують ветеранську спільноту, оскільки саме воно, у порівнянні з деякими іншими пільгами, спроможне вирішити проблеми ветеранів та забезпечити реінтеграцію до мирного та повноцінного життя. Для досягнення поставлених цілей варто працювати над удосконаленням системи, яка насправді зараз не до кінця відповідає тим потребам, що виникають після повернення із зони бойових дій. Точкові пільги у сфері медичного забезпечення не спроможні гарантувати повноцінного відновлення працездатності ветеранів, натомість комплексна державна медична підтримка покликана задовольнити базові та нагальні потреби цільової аудиторії. У зв'язку із цим варто створити ефективний пакет медичних послуг для ветеранів та встановити надійні механізми контролю за своєчасністю фінансування медичних закладів, які надають допомогу ветеранам.

Забезпечення автомобілями

Особи з інвалідністю, що мають документальне підтвердження медичних показань для забезпечення автомобілем і наявність або відсутність протипоказань до керування ним залежно від умов забезпечення, мають право на забезпечення автомобілями:

- ♦ особи з інвалідністю I та II групи із числа учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та потерпілих від Чорнобильської катастрофи, щодо яких установлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою, а також громадяни, які брали участь у ліквідації інших ядерних аварій та випробувань, у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї (категорія 1);
- ♦ особи з інвалідністю внаслідок війни I групи по зору або без обох рук;

¹¹⁶ Результати дослідження "Реінтеграція ветеранів" щодо досвіду ветеранів у користуванні пільгами, Аналітичний звіт від 14 липня 2021 року. URL: <https://www.irex.org/sites/default/files/Veterans%E2%80%99%20Benefits%20Utilization%20and%20Experiences%20%E2%80%93%20Ukrainian.pdf>.

¹¹⁷ Для лікарень розроблять "ветеранський пакет". Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3215422-dla-likaren-rozroblaut-veteranskiy-paket.html> (дата звернення 10.09.2021).

- ♦ особи з інвалідністю з куксами обох ніг і рук.

Пільга передбачена за Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» п. 22 ч. 1 ст. 13 та Постановою КМУ «Про затвердження Порядку забезпечення осіб з інвалідністю автомобілями» від 19 липня 2006 р. №999.

Підставою для забезпечення осіб з інвалідністю автомобілями є заява, перелік документів та висновок обласної, центральної міської медико-соціальної експертної комісії про наявність в особі з інвалідністю медичних показань для забезпечення автомобілем і наявність або відсутність протипоказань до керування ним залежно від умов забезпечення. Забезпечення автомобілями осіб з інвалідністю за місцем реєстрації здійснюється структурними підрозділами з питань соціального захисту населення обласних і Київської міської держадміністрацій.

Загалом пільга є спробою покращити стан ветерана, що отримав статус особи з інвалідністю внаслідок війни під час проходження військової служби. Право на отримання автомобіля передбачене для обмеженого кола осіб, що мають інвалідність внаслідок війни. Для отримання пільги особа повинна мати особливі медичні показання. Станом на січень 2022 умови діють визначені умови для отримання пільги.

За дослідженням GfK, проведеним у 2016 році, 53% опитаних осіб з інвалідністю знають про наявність такої пільги, затребуваною є пільга для 73% респондентів. З 27 опитаних осіб з інвалідністю, які зазначили, що намагались скористатися цією пільгою, лише 1 респондент отримав автомобіль. На заваді реалізації права на отримання авто переважно стоїть відсутність фінансування цієї програми, на що вказали 10 респондентів. Ще 10 респондентів не змогли отримати транспортний засіб через невідповідність умовам його отримання — у межах дослідження неможливо перевірити, наскільки дана відмова була обґрунтованою. «Відмовили. Сказали, що повинна бути ампутація». Крім того, у поодиноких випадках реалізації права на отримання автомобіля перешкоджає брак потрібних документів. Задоволеність пільгою відзначає 0% респондентів, оскільки лише 1 особа з опитаних змогла отримати автомобіль та не висловила задоволеності пільгою.

Як показує практика, пільга не вирішує проблему комплексно, а є лише спробою полегшити життя ветеранів, що мають медичні показання для пересування автомобілем. Оскільки пільга передбачає надання автомобіля, що підлягає амортизації та з часом погіршує його технічний стан, то не впливає на життя ветерана в майбутньому. Короткотривалі наслідки отримання пільги мають позитивні та негативні аспекти. Позитивом отримання пільги є підвищення рівня мобільності ветеранів, що мають статус особи з інвалідністю та надання допомоги для отримання необхідного засобу пересування. Негативною стороною пільги є складність отримання пільги та відсутність комплексного вирішення проблем маломобільних ветеранів.

Видатки на забезпечення автомобілем (за наявності медичних показань) мають передбачатися за рахунок коштів Державного бюджету у видатках бюджетної програми КПКВК 2507030 «Заходи із соціальної, трудової та професійної реабілітації інвалідів». Мінсоцполітики як головний розпорядник коштів за цією бюджетною програмою щороку передбачає певну дуже обмежену суму за рахунок спеціального фонду бюджету. Державна аудиторська служба України провела державний фінансовий аудит виконання Міністерством соціальної політики України бюджетної програми за КПКВК 2507030 «Заходи із соціальної, трудової та професійної реабілітації інвалідів» за період з 01 січня 2015 року по 01 жовтня 2018 року. Аудитом встановлено, що станом на 01.10.2018 загалом потреба осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення в технічних та інших засобах реабілітації не забезпечена на 62,6%.

Станом на 01.10.2018 за бюджетною програмою за КПКВК 2507030 не освоєно 524 152,2 тис. грн (62,8%) бюджетних призначень і відповідно не забезпечено транспортними засобами 70,2 тис. осіб з інвалідністю (52,4%). Після проведеного аудиту рівень забезпеченості ветеранів транспортними засобами не підвищився. У 2020 році автомобілями було забезпечено лише 96 осіб, що не відповідає запиту на отримання пільги¹¹⁸. Програма не виконується вже кілька років, оскільки ціна, яка передбачена на закупівлю одного автомобіля, настільки низька, що немає охочих брати участь у відповідних тендерах, та через низку інших причин.

Щодо видатків на виплату компенсації на бензин (пальне), ремонт, технічне обслуговування автомобілів або на транспортне обслуговування, то ці витрати забезпечуються виключно за рахунок коштів місцевого бюджету в тих громадах, у бюджетах яких передбачені такі витрати.

¹¹⁸ Держаудитслужба провела аудит виконання Міністерством соціальної політики України бюджетної програми «Заходи із соціальної, трудової та професійної реабілітації інвалідів». Державна аудиторська служба України. URL: <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/uk/publish/article/145887;jsessionid=F69D83E70CA5D0ABA753F57D31789F96.app1> (дата звернення: 04.11.2021).

Психічне здоров'я — стан благополуччя, при якому людина реалізує власні здібності, може впровадитися з нормальними життєвими стресами, продуктивно і плідно працювати та здатна зробити внесок у свою громаду (за визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ)).

Психологічна допомога — вид допомоги, що надається психологом особі чи групі осіб для відновлення необхідних якостей особистості, психологічного стану, покращення психічних процесів, поведінки, спілкування.

Психологічна реабілітація — комплекс заходів, що здійснюються з метою збереження, відновлення або компенсації порушених психічних функцій, якостей, особистого та соціального статусу особи, сприяння психосоціальній адаптації до зміненої життєвої ситуації, осмислення досвіду, отриманого в екстремальній ситуації, та застосування його в житті.¹¹⁹

Військовослужбовці, учасники бойових дій та прирівняні до них особи, особи, звільнені з військової служби, які брали безпосередню участь в АТО (ООС) в обов'язковому порядку повинні пройти безоплатну психологічну, медико-психологічну реабілітацію у відповідних центрах з відшкодуванням вартості проїзду до цих центрів і назад згідно статті 11 ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Постановою №1057 від 27 грудня 2017 передбачена можливість отримати таку реабілітацію за принципом відшкодування вартості наданих послуг шляхом укладення тристоронніх договорів між учасником бойових дій (особою з інвалідністю внаслідок війни, учасником війни, постраждалим учасником Революції Гідності), органом соціального захисту населення та суб'єктом надання послуг із психологічної реабілітації. При цьому отримувач послуг самостійно обирає суб'єкта надання послуг із запропонованого переліку.

Відшкодовується надання послуг із психологічної реабілітації, проживання та харчування в умовах стаціонару, а також витрати на оплату проїзду до суб'єкта надання послуг та назад. Здійснювати реабілітацію може установа, організація, заклад незалежно від форми власності, фізична особа-підприємець, яка відповідає вимогам до суб'єктів, які надають послуги із психологічної реабілітації, затвердженим Мінветеранів.

Надання послуг із психологічної реабілітації в стаціонарних умовах може проводитися не більше ніж один раз протягом бюджетного періоду.

Психологічна реабілітація ветеранів в Україні передбачає надання послуг, як-от: психологічна діагностика, психологічна просвіта та інформування, психологічне консультування, психологічна підтримка і супроводження, психотерапія, групові роботи, декомпресія. Такі послуги можуть надаватися окремо або в комплексі з іншими оздоровчими, фізкультурно-спортивними, санаторно-курортними, медико-психологічними та соціальними послугами. Суб'єкт надання послуг визначає види послуг із психологічної реабілітації з урахуванням індивідуальних потреб ветерана, визначених за результатами психологічної діагностики.

Необхідність застосування певних форм і методів психологічної реабілітації для отримувача послуг визначається суб'єктом надання послуг з урахуванням особливостей (особистості) отримувача послуг, змісту попередніх психотравматичних ситуацій, їхнього впливу та наслідків, а також наявної матеріально-технічної бази суб'єкта надання послуг. Перед наданням послуг із психологічної реабілітації суб'єкт надання послуг інформує отримувача послуг про мету та зміст реабілітаційного процесу і послуг із психологічної реабілітації.

Послуги із психологічної реабілітації можуть надаватися:

- ♦ короткостроково, періодично, довгостроково відповідно до індивідуального плану психологічної реабілітації отримувача послуг;
- ♦ в індивідуальній та груповій формі.

Реабілітація може проводитися із залученням членів сім'ї та інших осіб (з урахуванням інтересів і потреб та за згодою особи, яка проходить реабілітацію), зокрема тих, які разом з нею проходили або проходять військову службу.

Для того, щоб отримати послугу, ветеран (або його законний представник) може звернутися до органу соціального захисту за місцем реєстрації або за місцем фактичного проживання (перебування). Прийом заяв про отримання послуг із психологічної реабілітації для діючих військовослужбовців та осіб, які перебувають на службі, здійснюється за місцем перебування (розташування

¹¹⁹ Рекомендації для працівників територіальних органів Міністерства у справах ветеранів України: метод. посіб. Київ, 2020. 92 с. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/rekomendatsii---dlya-terorganiv-minveteraniv.pdf> (дата звернення: 04.11.2021).

військової частини (підрозділу) за зверненням отримувача послуг або командира (начальника), а від осіб, які перебувають на лікуванні у військово-медичних закладах, госпіталях для ветеранів війни, на повному державному утриманні, закладах соціального захисту для бездомних осіб і центрах соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, здійснюється за місцем перебування (розташування закладу (установи) за зверненням отримувача послуг або керівника відповідного закладу (установи) до замовника послуг.

Ветеран вибирає суб'єкт надання послуг із запропонованого органом соціального захисту переліку та подає необхідні документи. Далі відбувається процес укладення тристороннього договору (з органом соціального захисту та суб'єктом надання послуг).

Строки надання послуг із психологічної реабілітації визначаються індивідуально для кожного отримувача послуг залежно від його потреб, узгоджуються з отримувачем послуг або його законним представником після комплексного визначення індивідуальних потреб і зазначаються в індивідуальному плані реабілітації.

Тривалість курсу психологічної реабілітації, що відшкодовується державою, без забезпечення харчування та проживання не перевищує 40 облікових одиниць. Проходження психологічної реабілітації в стаціонарних умовах — не більше 18 днів (із щоденним обсягом послуг не менше 2 годин роботи надавача послуг (психолога), крім вихідних і святкових днів). Мінімальний обсяг послуг із психологічної реабілітації передбачає надання послуг із психологічної діагностики, психологічної просвіти та інформування. Надання послуг із психологічної реабілітації в стаціонарних умовах може проводитися не більше ніж один раз протягом бюджетного періоду.¹²⁰

Для одержання консультації можна звернутися до:

- ♦ експертної групи психологічної допомоги та оздоровлення Директорату реабілітації та медичного забезпечення Міністерства у справах ветеранів, телефон для довідок: (063) 230-20-11,
- ♦ територіальних органів Міністерства у справах ветеранів за телефонами, указаними на сайті.¹²¹

Нормативно-правове регулювання:

- ♦ Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»;
- ♦ Постанова КМУ від 23.08.2016 №528 «Про затвердження Порядку виплати грошової компенсації вартості проїзду постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, до суб'єктів надання послуг для проходження психологічної реабілітації та назад»;
- ♦ Постанова КМУ від 12.07.2017 №497 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях»;
- ♦ Постанова КМУ від 27.12.2017 №1057 «Про затвердження Порядку проведення психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях»;
- ♦ накази Мінветеранів від 11.02.2021 №32; Мінветеранів від 24.03.2021 №63; Мінветеранів від 12.03.2021 №51; Мінветеранів від 28.12.2020 №245.¹²²

Американське дослідження «Supporting United States Veterans: a review of veteran-focused needs assessments from 2008–2017», показало, що найбільш поширеними потребами є підтримка

¹²⁰ Психологічна реабілітація. Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/ua/veteranam/likuvannya-ta-reabilitaciya/derzhavna-programa-psiologichnoyi-reabilitaciyi> (дата звернення: 04.11.2021).

¹²¹ там само

¹²² Інформаційні матеріали до тренінгу на тему: «Медичне забезпечення, санаторно-курортне лікування, психологічна реабілітація», Шумінська Н. І., 2021.

психологічного здоров'я та соціальні потреби ветеранів та членів їхніх родин. Дослідження свідчить, що окремі підгрупи респондентів, такі як жінки-ветерани, як правило мають підвищений ризик та унікальні потреби. Наприклад, серед жінок-ветеранок на 70% частіше трапляються випадки сексуального насильства під час несення служби, аніж у чоловіків, і цей досвід змушує їх бути більш вразливими до психічних розладів та потребувати специфічних послуг із психологічної реабілітації. Дослідники також відмічають зовнішні бар'єри, які постійно супроводжують процес адаптації ветеранів до мирного життя та суттєво його ускладнюють.

Результати аналізу даних, отриманих унаслідок проведення 28 ветеранських фокус-груп та окремих 18 фокус-груп партнерів та членів родин ветеранів у різних штатах Америки, свідчать, що серед найбільш важливих послуг для самих ветеранів в адаптації є:

- ◆ підтримка психічного здоров'я – 47%;
- ◆ допомога в пошуку роботи – 32%;
- ◆ короткострокова фінансова допомога на житлово-комунальні послуги – 21%.

Дане дослідження демонструє, що серед потреб членів родини ветеранів найбільшим попитом користуються:

- ◆ соціальний супровід для отримання послуг – 34%;
- ◆ фінансова допомога – 22%;
- ◆ юридичний супровід – 15%;
- ◆ догляд за дітьми в родині – 12%.¹²³

Дослідження ефективності пілотних мобільних бригад соціально-психологічної допомоги учасникам бойових дій в АТО/ООС та членам їхніх родин надає інформацію щодо пріоритетних проблем, що виникають у процесі адаптації до мирного життя.

На думку учасника бойових дій, %:

¹²³ Звіт за результатами дослідження ефективності пілотних мобільних бригад соціально-психологічної допомоги учасникам бойових дій в АТО/ООС та членам їх родин. UNFPA Ukraine. URL: https://ukraine.unfpa.org/uk/MTs_research (дата звернення: 26.07.2021).

На думку членів родини учасника бойових дій, %:

124

Важливо організовувати психологічну реабілітацію саме в сімейному форматі. Це дозволить родині стати потужним ресурсом для адаптації ветерана, надихнути на нові звершення в житті. В іншому випадку відсутність розуміння проблем чоловіка/дружини після повернення з фронту призводить до підвищення рівня розлучень у родинах учасників бойових дій, стає додатковим психологічним фактором емоційного занепаду.

За даними опитування психологів мобільних бригад, розподіл основних запитів, з якими звертаються учасники бойових дій за допомогою до психологів, виглядає наступним чином:

- ◆ конфлікти в родині – 54%;
- ◆ психосоматичні прояви стресу (порушення сну, апетиту, тривожність) – 4%;
- ◆ неконтрольовані приступи агресії – 12%;
- ◆ думки про суїцидальну поведінку/самоушкодження – 6%;
- ◆ проблеми з надмірним вживанням психоактивних речовин – 4%.

Дослідження аналізу потреб учасників бойових дій та членів їхніх родин у процесі адаптації до мирного життя в Миколаївській та Київській областях показує, що 41% опитаних очікують на отримання кваліфікованої психологічної підтримки (у т.ч. 27% опитаних потребує психологічної підтримки для сім'ї); 23% опитаних розраховують на широкий спектр супровідних послуг в оформленні пільг, субсидій, допомоги по безробіттю; 19% опитаних потребують оздоровлення та фізичної реабілітації; 16% опитаних очікують отримати юридичну консультацію (щодо оформлення документів, у т.ч. 5% щодо оформлення земельних ділянок).

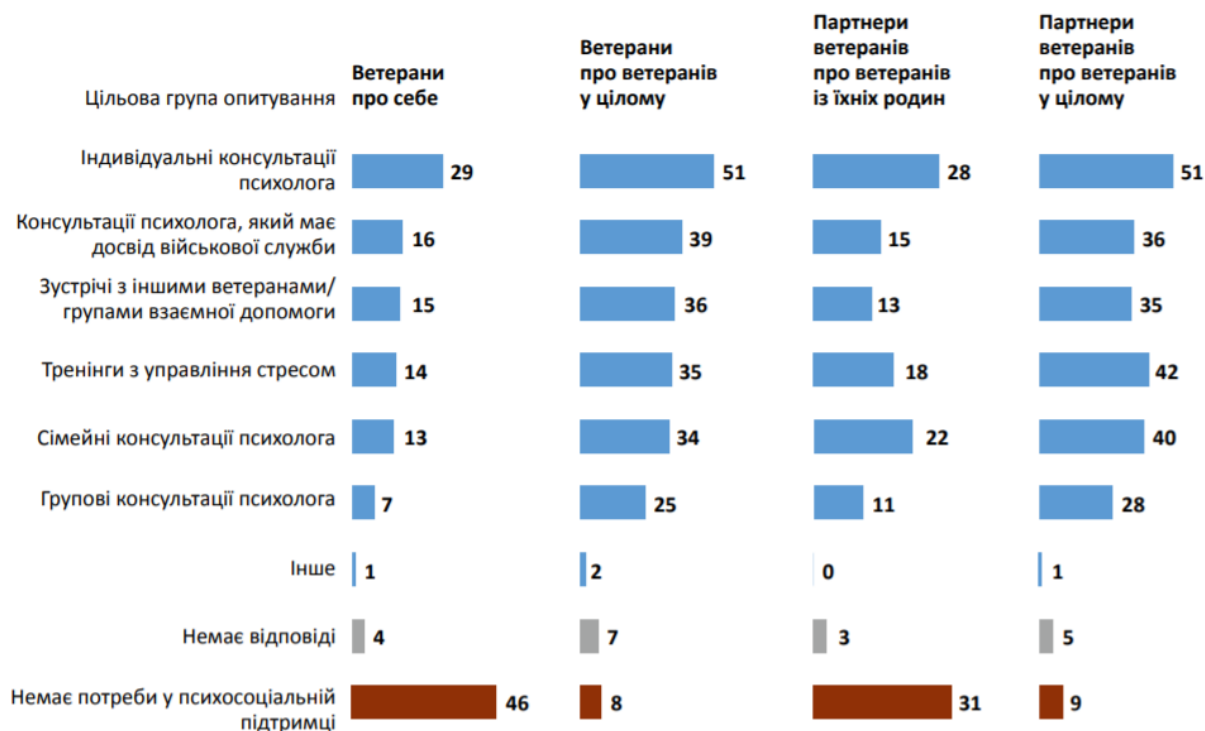
За методикою RBM, виявлені потреби, проблеми та загрози під час ситуаційного аналізу проблеми зображуємо у т.з. "дереві проблем" проєкту. Ураховуючи дані досліджень, отримуємо наступні результати, що відображені на рис. 8

¹²⁴ Звіт за результатами дослідження ефективності пілотних мобільних бригад соціально-психологічної допомоги учасникам бойових дій в АТО/ООС та членам їх родин. UNFPA Ukraine. URL: https://ukraine.unfpa.org/uk/MTs_research (дата звернення: 26.07.2021).

Згідно дослідження Міжнародної організації з міграції, проведеного у 2020 році, у якому взяли участь 2000 респондентів з різних областей України, третина опитаних ветеранів зазначила, що вони хотіли б отримати хоча б один із запропонованих типів психосоціальної підтримки. Більше половини опитаних зазначили, що ветерани загалом потребують такої підтримки, указавши на індивідуальні консультації психолога як найбажаніший різновид психосоціальної підтримки. 16% ветеранів висловили бажання отримувати консультації психолога, який має досвід військової служби, наприклад є капеланом, і 39% респондентів відповіли, що такий тип підтримки є бажаним для ветеранів загалом. Як і ветерани, члени сімей ветеранів назвали індивідуальні консультації психолога найбажанішим видом психосоціальної підтримки як для ветеранів зі своїх домогосподарств, так і для ветеранів загалом (28% та 51%) (Діаграма 6.5).

Діаграма 6.5. Тип бажаної психосоціальної підтримки, % ветеранів та партнерів ветеранів, які назвали певний тип підтримки

Примітка: Респонденти могли вибрати кілька варіантів відповіді

Джерело: Інтерв'ю з ветеранами

Джерело: Інтерв'ю з членами сімей ветеранів

Надання послуг із психологічної реабілітації забезпечується в рамках бюджетної програми за кодом програмної класифікації видатків та кредитування державного бюджету №1501040

“Заходи із психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та членів їх сімей (при здійсненні заходів із психологічної реабілітації), членів сімей загиблих (померлих) таких осіб, виготовлення для них бланків посвідчень та нагрудних знаків”. Згідно паспорта бюджетної програми, на 2021 рік на заходи з психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності та учасників АТО/ООС, членів їхніх сімей та сімей загиблих передбачено 255 566,7 тис грн.¹²⁵

Психологічна підтримка в Збройних Силах України

Психологічна підтримка як складова морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України є пріоритетним напрямком діяльності командирів і начальників усіх рівнів.

Основні зусилля психологічної підтримки спрямовані на комплектування Збройних Сил України психологічно готовим персоналом, формування, підтримання та поновлення його психологічної стійкості, надання високоякісної і ефективної психологічної допомоги, збереження психічного здоров'я військовослужбовців.

Існуюча система психологічної підтримки – це замкнений цикл психологічної роботи з персоналом з моменту вивчення кандидатів на військову службу та протягом проходження служби.

¹²⁵ Про Державний бюджет України: Закон України від 15.012.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#top> (дата звернення: 04.11.2021).

Професійно-психологічний відбір кандидатів на військову службу та психологічне вивчення військовослужбовців Збройних Сил України здійснюється відповідно до вимог Інструкції з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 10.12.2014 №883 (зі змінами).

Психологічна підготовка військовослужбовців здійснюється відповідно до Інструкції з організації психологічної підготовки у Збройних Силах України, затвердженої наказом Головнокомандувача Збройних Сил України від 23.10.2020 року №173.

У процес психологічної підготовки впроваджуються стандарти підготовки збройних сил країн-членів НАТО.

Особливістю психологічної підготовки є формування психологічної стійкості до впливу психотравмуючих чинників бойової обстановки шляхом модулювання реалістичного образу бойових дій.

Психологічний супровід військовослужбовців Збройних Сил України здійснюється з метою підтримання та відновлення їхніх психічних властивостей під час виконання службових та бойових завдань.

Психологічна допомога особовому складу здійснюється офіцерами-психологами, а також спеціалізованими групами фахівців психологічної підтримки як у пунктах постійної дислокації військових частин, так і безпосередньо в районах виконання завдань за призначенням.

З 2020 року у Збройних Силах України запроваджено роботу пунктів психологічної допомоги військових частин.

Зі всіма військовослужбовцями військових частин, які виконували бойові завдання, проводиться декомпресія, як первинна форма психологічної реабілітації. Метою декомпресії є поступове переключення механізмів реагування в екстремальних (бойових) умовах до мирних умов життєдіяльності.

Психологічна реабілітація військовослужбовців здійснюється в спеціалізованих закладах. Учасники бойових дій в обов'язковому порядку повинні пройти безоплатну психологічну, медико-психологічну реабілітацію у відповідних центрах з відшкодуванням вартості проїзду до цих центрів і назад. Порядок проведення, а також відшкодування вартості проїзду встановлюються Кабінетом Міністрів України.¹²⁶

Запит ветеранів на отримання послуг із психологічної допомоги, крім державних програм, покривається громадськими проектами.

¹²⁶ Психологічна підтримка у Збройних Силах України. Збройні сили України. URL: <https://www.zsu.gov.ua/menu/5fedba6fd3a55a205e8fd537> (дата звернення: 05.11.2021).

Отримати психологічні консультації безоплатно можна в VeteranHub телефоном чи онлайн. Крім того, психологічні консультації можна отримати в громадській організації “Вільний вибір”, яка була створена у 2015 році з ініціативи двох волонтерів-психологів, які хотіли надавати психологічну допомогу ветеранам АТО, їхнім родинам та вимушено переміщеним особам.

Психологічну допомогу ветеранам також надає ГО “Побратими”. З 2015 року “Побратими” постійно проводять навчальні терапевтичні тренінги з подолання шоку, травми та попередження ПТСР у системі тілесно-орієнтованої терапії Bodydynamic та за принципом “рівний – рівному”.

Принцип “рівний – рівному” – це процес роботи ветеранів з ветеранами, можливість поділитися досвідом та разом знайти вирішення життєвих ситуацій. Цей інструмент дозволяє працювати з власним пережитим досвідом у поверненні до мирного життя.

ГО “Блакитний птах” проводить індивідуальні психосоціальні консультації для колишніх військовополонених та їхніх родин. “Блакитний птах” може розпочати роботу над справою з моменту незаконного викрадення людини, а також підключитися до її ведення на будь-якій стадії: від подання заяв про викрадення до проведення комплексної роботи після звільнення з полону.¹²⁷

Фонд ООН у галузі народонаселення в Україні спільно з УФГЗ за фінансової підтримки Посольства Великої Британії в Україні ініціювали створення пілотних мобільних бригад соціально-психологічної допомоги учасникам бойових дій та членам їхніх родин за принципом “рівний – рівному”. Така ініціатива була покликана не тільки сприяти процесу адаптації учасників бойових дій до мирного життя шляхом забезпечення доступу та супроводу для здійснення комплексу необхідних реабілітаційних послуг, але й мала сприяти зменшенню психологічної напруги в родинах ветеранів після повернення, зниженню потенційних ризиків домашнього насильства.

Мобільна бригада соціально-психологічної допомоги учасникам бойових дій в АТО/ООС та членам їхніх родин (далі – мобільна бригада) – це команда спеціалістів, які надають екстрену та планову соціально-психологічну допомогу учасникам бойових дій в АТО/ООС та членам їхніх родин шляхом реагування на проблеми з реінтеграцією до мирного життя, надання психологічної допомоги та здійснення подальшого соціального супроводу. Склад мобільної бригади: координатор МБ, соціальний працівник, психолог, консультант з реінтеграції учасників бойових дій в АТО/ООС, водій. Особливістю мобільної бригади соціально-психологічної допомоги учасникам бойових дій в АТО/ООС, на відміну від інших типів мобільних бригад, є наявність у команді саме консультанта з реінтеграції, який брав участь у бойових діях та пройшов комплексну психологічну реабілітацію. Головним завданням консультанта є налагодження емоційного та комунікативного зв'язку з ветеранами за принципом “рівний – рівному”. Форма надання послуг: адресний виїзд до родини ветерана АТО/ООС у спеціально організованому транспорті або в спеціально відведеному/адаптованому приміщенні на базі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, реабілітаційних центрів та ветеранських просторів у населених пунктах регіонів реалізації проєкту.¹²⁸

При Центрі психічного здоров'я і психосоціального супроводу НаУКМА (програма СЕТА) працює національна гаряча лінія психічного здоров'я Life Line Ukraine.¹²⁹

Що змінилося після утворення Міністерства у справах ветеранів України?

У липні 2017 року ще до утворення Мінветеранів було прийнято новий Порядок використання коштів для здійснення заходів із психологічної реабілітації, відповідно до якого структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій були наділені повноваженнями щодо укладення договорів про надання послуг із реабілітації з тією реабілітаційною установою, яку обрав ветеран. Цей підхід кардинально змінив підхід до надання психологічної допомоги, оскільки дозволив ветерану самостійно обирати заклад надання допомоги.

Оскільки новий підхід вимагав ініціативу з боку отримувачів послуг, а інформаційно-роз'яснювальних робіт щодо того, де та як можна знайти надавачів послуг із психологічної реабілітації, не проводилося, то попит на послугу знизився. Крім того, порядок використання коштів на психологічну реабілітацію не передбачав можливості сімейної терапії, а зводився фактично до додаткових двох тижнів перебування в санаторії з обов'язковою вимогою відвідувати психолога.

У грудні того ж року було затверджено Порядок проведення психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здій-

¹²⁷ Резиденти. Veteranhub. URL: <https://veteranhub.com.ua/about/residents> (дата звернення: 05.11.2021).

¹²⁸ Звіт за результатами дослідження ефективності пілотних мобільних бригад соціально-психологічної допомоги учасникам бойових дій в АТО/ООС та членам їх родин. UNFPA Ukraine. URL: https://ukraine.unfpa.org/uk/MTs_research (дата звернення: 26.07.2021).

¹²⁹ Як команда Lifeline Ukraine підвищує свій професіоналізм. Домашня сторінка - Lifeline Ukraine. URL: <https://lifelineukraine.com/news/comanda-lifeline-ukraine-pidvischue-profesionalizm> (дата звернення: 26.07.2021).

снювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб (Постанова КМУ від 27 грудня 2017 р. №1057).

Також у кінці 2018 року було прийнято Державну цільову програму з медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної реадaptaції постраждалих учасників Революції Гідності, учасників анти-терористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2023 року, яка передбачає ряд заходів у сфері психологічної підтримки ветеранів:

- ◆ забезпечення роботи телефонної “гарячої лінії” для учасників та членів їх сімей з метою надання послуг консультування та екстреної психологічної допомоги;
- ◆ розроблення і впровадження галузевого стандарту психосоціальної реадaptaції учасників;
- ◆ формування психологічного профілю учасника;
- ◆ надання психологічної допомоги учасникам;
- ◆ утворення у складі державного закладу “Госпіталь ветеранів війни “Лісова поляна” Міністерства охорони здоров’я України” центру психічного здоров’я і реабілітації ветеранів війни.

У 2018 році утворено Мінветеранів. У 2020 році для виконання порядку проведення психологічної реабілітації було затверджено форми документів з організації психологічної реабілітації ([Наказ Мінветеранів від 10.02.2020 №23](#)). Крім того, було затверджено Вимоги до суб’єктів надання послуг із психологічної реабілітації ([Наказ Мінветеранів від 28.12.2020 №245](#)).

У 2021 році також було затверджено примірний договір про надання послуг із психологічної реабілітації ([Наказ Мінветеранів від 27.04.2021 №87](#)).

Програма дій Уряду, затверджена в червні 2020 року, визначає цілі роботи Мінветеранів та передбачає ряд заходів для їхнього досягнення.

Однією із цілей роботи Мінветеранів є відновлення та повноцінне життя ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів їхніх сімей через створення ефективної системи надання якісних медичних, **психологічних**, соціальних послуг, забезпечення соціальною підтримкою родин ветеранів війни, учасників Революції Гідності.

Одним із завдань у цьому напрямку є створення системи моніторингу потреб ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів їхніх сімей у медичних, **психологічних**, соціальних послугах та можливостей держави, територіальних громад, ветеранської спільноти, неурядового сектору, міжнародної підтримки для координації в задоволенні таких потреб.

Очікувані результати: фізичне та психологічне здоров’я кожного ветерана війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів їхніх родин відновлено до бажаного ними рівня, їхні соціальні потреби задоволені, права та законні інтереси ветеранів, постраждалих учасників Революції Гідності, їхніх родин реалізуються безперешкодно та беззаперечно.¹³⁰

Міністерством у справах ветеранів на 2020 рік у сфері забезпечення права на психологічну підтримку планувалося затвердження:

- ◆ Постанови КМУ “Медико-психологічна реабілітація осіб, що зазнали впливу психотравмуючих подій воєнного, соціального, природного чи техногенного характеру”;
- ◆ спільного наказу МВС та Мінветеранів “Про затвердження методик соціально-психологічного обстеження щодо можливості попередження суїцидів серед ветеранів війни”;
- ◆ наказу Мінветеранів “Про затвердження методичних рекомендацій щодо проведення соціально-виховної та психологічної роботи з ветеранами війни, які перебувають у місцях позбавлення волі”

та підготовка звітів:

- ◆ щодо кількісного та якісного надання послуг із психологічної реабілітації ветеранам війни та членам їхніх сімей;

¹³⁰ Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Каб. Міністрів України від 12.06.2020 р. №471. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/471-2020-n#Text> (дата звернення: 04.11.2021).

- ♦ про випадки вчинення суїцидів ветеранами війни в областях.¹³¹

За інформацією з відкритих джерел зазначені документи не були затверджені.

Згідно плану діяльності Мінветеранів на 2021 рік заходів щодо забезпечення реалізації права на психологічну підтримку не передбачено.¹³²

Реалізація гарантії має і певні проблеми. Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” хоч і містить більше 22 пільг для учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни, однак не передбачає права на психологічну підтримку, допомогу чи реабілітацію. Право на психологічну підтримку передбачене лише в статті 11 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”, відповідно до якої військовослужбовці, учасники бойових дій та прирівняні до них особи, особи, звільнені з військової служби, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях чи виконували службово-бойові завдання в екстремальних (бойових) умовах, в обов’язковому порядку повинні пройти безоплатну психологічну, медико-психологічну реабілітацію у відповідних центрах з відшкодуванням вартості проїзду до цих центрів і назад.

Право на отримання психологічної допомоги пропонує закріпити законопроект “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових гарантій соціального захисту ветеранів війни”, винесений на громадське обговорення на сайті Мінветеранів¹³³. Однак станом на січень 2022 проект проходить внутрішнє погодження та не був поданий на реєстрацію.

Крім того, актуальною залишається проблема відсутності розуміння потреби в психологічній підтримці та звернення до фахівця. Зокрема, згідно даних дослідження Міжнародної організації з міграції, 56% відсотків ветеранів зазначили, що ветерани можуть не звертатися по психосоціальну підтримку через те, що не хочуть показувати свої проблеми. Цю думку підтримали члени сімей ветеранів, які вказали, що ветерани можуть не усвідомлювати, що їм потрібна допомога (53%), або не хотіти демонструвати свої проблеми (54%)¹³⁴. Необхідність популяризації та заохочення ветеранів та ветеранок звертатися за психологічною допомогою підтверджується і дослідженням IREX, проведеним у 2020 році, де зазначено, що основними проблемами у сфері забезпечення психологічної допомоги серед українських ветеранів залишаються низький рівень поінформованості про важливість та необхідність звернення за психологічною допомогою. Цікаво, що жінки-ветеранки частіше звертаються за психологічною допомогою в порівнянні із чоловіками-ветеранами.¹³⁵

У висновках дослідження ефективності пілотних мобільних бригад соціально-психологічної допомоги учасникам бойових дій в АТО/ООС та членам їхніх родин зазначено, що система психологічної реабілітації, включно й охоплення соціальними та психологічними послугами членів родини ветеранів, має значно менші обсяги фінансування, аніж матеріальне забезпечення та пільги.¹³⁶

¹³¹ План діяльності Міністерства у справах ветеранів України на 2020 рік: Наказ від 26.08.2020 р. №167. URL: <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/%20діяльності%20Мінветеранів%20на%202020%20рік.pdf> (дата звернення: 05.11.2021).

¹³² План заходів Міністерства у справах ветеранів України на 2021 рік, спрямованих на забезпечення формування та популяризацію позитивного образу ветерана війни у суспільстві: Наказ. URL: https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/План_заходів_на_2021_рік.pdf (дата звернення: 05.11.2021).

¹³³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових гарантій соціального захисту ветеранів війни: Проект Закону України від 02.06.2021 р. URL: <https://mva.gov.ua/ua/npa/proyektu-zakonu-ukrayini-pro-vnesennya-zmin-do-deyakih-zakonodavchih-aktiv-ukrayini-spryamovanih-na-zabezpechennya-dodatkovih-garantij-socialnogo-zahistu-veteraniv-vijni> (дата звернення: 05.11.2021).

¹³⁴ Життя після конфлікту: опитування щодо соціально-демографічних та соціально-економічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей. Дослідження Міжнародної організації з міграції (МОМ), жовтень 2019 року. URL: http://ukraine.iom.int/sites/default/files/veterans_reintegration_survey_2020_ukr.pdf (дата звернення: 03.11.2021).

¹³⁵ How policymakers can support the veteran community in Ukraine: Results from a veteran reintegration survey. IREX. URL: <https://www.irex.org/insight/how-policymakers-can-support-veteran-community-ukraine-results-veteran-reintegration-survey> (дата звернення: 02.11.2021).

¹³⁶ Звіт за результатами дослідження ефективності пілотних мобільних бригад соціально-психологічної допомоги учасникам бойових дій в АТО/ООС та членам їх родин. UNFPA Ukraine. URL: https://ukraine.unfpa.org/uk/MTs_research (дата звернення: 26.07.2021).

За дослідженням Кантар, психологічна підтримка та реабілітація має контроверсійне сприйняття (високо оцінюють ті, хто має досвід та відкидають можливість звернень ті, хто не має досвіду).¹³⁷

Актуальним залишається питання інформування про наявні державні програми отримання безоплатних послуг психологічної підтримки та реабілітації.

Санаторно-курортне лікування

Відповідно до ст. 12 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” учасники бойових дій та прирівняні до них особи безоплатне забезпечуються санаторно-курортним лікуванням або одержують компенсацію вартості самостійного санаторно-курортного лікування. Порядок надання путівок, розмір та порядок виплати компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування визначаються Кабінетом Міністрів України. Така ж пільга передбачена і для осіб, які мають статус учасника війни або особи, на яку поширюється чинність закону (членів сімей загиблих).

Особи з інвалідністю внаслідок війни відповідно до вказаного закону отримують безоплатне позачергове щорічне забезпечення санаторно-курортним лікуванням з компенсацією вартості проїзду до санаторно-курортного закладу і назад. Особи з інвалідністю внаслідок війни з числа осіб, які брали безпосередню участь у бойових діях під час Другої світової війни, безоплатно забезпечуються санаторно-курортним лікуванням першочергово із числа позачерговиків.

Органи соціального захисту забезпечують безоплатними путівками до санаторно-курортних закладів:

- 1) Учасників бойових дій – не частіше ніж один раз на рік строком на 18–21 день.
- 2) Постраждалих учасників Революції Гідності – не частіше ніж один раз на рік строком на 18–21 день.
- 3) Учасників війни – не частіше ніж один раз на два роки строком на 18–21 день.
- 4) Осіб з інвалідністю внаслідок війни – позачергово щороку строком на 18–21 день.
- 5) Осіб з інвалідністю внаслідок війни із захворюваннями нервової системи (з наслідками травм і захворюваннями хребта та спинного мозку), з них:
 - ◆ I та II групи – до санаторіїв (відділень) спінального профілю з лікуванням строком на 35 днів;
 - ◆ III групи – до санаторіїв неврологічного профілю з лікуванням строком на 18–21 день.

Для того, щоб скористатися цією пільгою, УБД повинні за зареєстрованим місцем проживання перебувати на обліку для санаторно-курортного лікування в структурних підрозділах з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчих органах міських рад¹³⁸.

За бажанням осіб з інвалідністю замість путівки на санаторно-курортне лікування вони можуть один раз на два роки одержувати грошову компенсацію: особи з інвалідністю внаслідок війни I–II груп – у розмірі середньої вартості путівки, особи з інвалідністю внаслідок війни III групи – у розмірі 75 процентів середньої вартості путівки. Грошова компенсація надається незалежно від наявності медичного висновку про необхідність санаторно-курортного лікування або медичних протипоказань. На безоплатне та пільгове забезпечення за рахунок коштів державного бюджету путівкою до дитячого закладу оздоровлення один раз на рік за умови, що така путівка не надавалась у поточному році за рахунок коштів місцевих бюджетів, мають право діти учасників бойових дій та діти, один з батьків яких загинув (пропав безвісти) у районі проведення АТО/ООС чи помер

¹³⁷ Дослідження потреб ветеранів України. Проєкт №7245, аналітичний звіт. Вересень 2019. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/Zvit_Kantar-dlya-YUrSotni.pdf (дата звернення: 10.09.2021).

¹³⁸ Шумінська Н. І. Інформаційні матеріали до тренінгу на тему: “Медичне забезпечення, санаторно-курортне лікування, психологічна реабілітація. URL: <https://drive.google.com/file/d/1TJqpo6UV3BJENUimJJQqpZp1gupu2Xp9/view?usp=sharing> (дата звернення: 03.08.2021).

унаслідок захворювання, поранення, контузії, каліцтва, одержаних під час участі в АТО/ООС.¹³⁹ Така можливість передбачена Законом України “Про оздоровлення та відпочинок дітей”¹⁴⁰. Відповідно до статті 24 Закону України “Про оздоровлення та відпочинок дітей” оздоровлення та відпочинок дітей осіб, визнаних учасниками бойових дій відповідно до пункту 19 частини першої статті 6 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, дітей, один із батьків яких загинув (пропав безвісти) у районі проведення антитерористичних операцій, бойових дій чи збройних конфліктів або помер унаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних у районі проведення антитерористичних операцій, бойових дій чи збройних конфліктів, а також унаслідок захворювання, отриманого в період участі в антитерористичній операції, дітей, один із батьків яких загинув під час масових акцій громадянського протесту або помер унаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних під час масових акцій громадянського протесту, здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, професійних спілок і фондів, добровільних внесків юридичних та фізичних осіб, інших джерел.

Санаторно-курортне лікування ветеранів, а також осіб, які мають право на таку пільгу, здійснюється відповідно до різних бюджетних програм, фінансування яких передбачене в Державному бюджеті України, що створює додаткові бюрократичні перешкоди для отримання санаторного лікування особою, яка цього потребує.

Система фінансування санаторно-курортного лікування складається з трьох елементів¹⁴¹:

1) частина бюджетної програми КПКВК 1501040 (“Заходи із психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та членів їх сімей (при здійсненні заходів із психологічної реабілітації), членів сімей загиблих (померлих) таких осіб, виготовлення для них бланків посвідчень та нагрудних знаків”), яка відповідає за фінансування пільг для учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни з числа учасників російсько-української війни. Порядок реалізації цієї бюджетної програми закріплений у Постанові КМУ від 31 березня 2015 р. №200.

У цілому на вказану програму у 2021 році передбачені видатки 255 млн 566 тис. грн. Із цієї суми, відповідно до паспорта бюджетної програми КПКВК 1501040, оприлюдненого Міністерством у справах ветеранів України¹⁴², безпосередньо на санаторно-курортне лікування ветеранів АТО/ООС, постраждалих учасників Революції Гідності та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб передбачено 117 млн 604 тис. грн. Дещо менший обсяг фінансування (117 млн 587 тис. грн¹⁴³) передбачено для санаторного лікування ветеранів АТО/ООС, постраждалих учасників Революції Гідності та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб у 2020 році.

Відповідно до оприлюдненого паспорта вказаної бюджетної програми на 2022 рік, на санаторно-курортне лікування за нею буде виділено суму в розмірі 115 млн 604,2 тис. грн, що свідчить про потенційну проблему недофінансування санаторно-курортного лікування осіб, які мають право на таку пільгу.

Відповідно до паспорта бюджетної програми на 2020 рік, отримати санаторно-курортне лікування мали 8577 ветеранів АТО/ООС та учасників Революції Гідності (крім осіб з інвалідністю

¹³⁹ Санаторно-курортне лікування учасників бойових дій. Безоплатна правова допомога. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%A1%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%BE-%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%BE%D1%80%D1%82%D0%BD%D0%B5_%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B2_%D0%B1%D0%BE%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85_%D0%B4%D1%96%D0%B9%D0%9E.D0.B7.D0.B4.D0.BE.D1.80.D0.BE.D0.B2.D0.BB.D0.B5.D0.BD.D0.BD.D1.8F_.D0.B4.D1.96.D1.82.D0.B5.D0.B9 (дата звернення: 28.07.2021).

¹⁴⁰ Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 4 вересня 2008 року №375-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-17#Text> (дата звернення: 28.07.2021).

¹⁴¹ БІЛА КНИГА. АНАЛІЗ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ВЕТЕРАНІВ ТА ЇХНІХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ. Юридична сотня. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Bila-Knyga-Legal100.pdf> (дата звернення: 28.07.2021).

¹⁴² Про затвердження паспорта бюджетної програми 1501040 на 2021 рік: Наказ Мін. у справах ветеранів України від 30.03.2021 р. №67. URL: <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/паспорти%20бюджетної%20програми%202021/Паспорт%20бюджетної%20програми%20за%20КПКВК%201501040%20на%202021%20рік.pdf> (дата звернення: 05.11.2021).

¹⁴³ Про затвердження паспорта бюджетної програми на 2020 рік: Наказ Мін. у справах ветеранів України від 18.02.2020 р. №40. URL: https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Pasport_1040.pdf (дата звернення: 05.11.2021).

внаслідок війни)^{там само}. У 2020 році середні витрати на санаторно-курортне лікування одного ветерана АТО/ООС склали 12987 грн. Завдяки змінам до бюджетної програми планова кількість осіб, які мали отримати санаторно-курортне лікування, скоротилася до 7353, причому, відповідно до звіту, у 2020 році отримали санаторно-курортне лікування на 165 осіб більше, ніж було заплановано¹⁴⁴. Причому, відповідно до звіту про виконання бюджетних програм за 2020 рік, невикористаними залишилися 5 млн 344 тис. грн. Як зазначено у звіті: “результативний показник кількості осіб, яким було надано санаторно-курортне забезпечення, виконаний на 102,2%. Економія коштів виникла у зв’язку з укладанням органами соціального захисту населення тристоронніх договорів на суми менші, ніж затверджені граничні, та у зв’язку із карантинними обмеженнями”¹⁴⁵.

У 2021 році, відповідно до наказу Мінветеранів «Про встановлення граничної вартості санаторно-курортної путівки (ліжко-дня) у 2021 році»¹⁴⁶, гранична вартість путівки складає для учасників бойових дій 15 015 гривень (715 гривень за один ліжко-день з ПДВ), для осіб з інвалідністю внаслідок війни з числа постраждалих учасників Революції Гідності та учасників АТО/ООС — 13 062 гривні (622 гривні за один ліжко-день без ПДВ).

2) Низка програм відповідають за ветеранів російсько-української війни, які проходять службу чи отримують військову пенсію (бюджетні програми силових відомств). Наприклад, відповідно до Постанови КМУ від 27 квітня 2011 р. №446 здійснюється забезпечення санаторно-курортним лікуванням військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту; ветеранів війни та осіб, на яких поширюється дія Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, осіб, зазначених у статтях 6-1– 6-4 Закону України “Про жертви нацистських переслідувань”; ветеранів військової служби, органів внутрішніх справ тощо¹⁴⁷.

Згідно з паспортом бюджетної програми 2101020, яка адмініструється Міноборони, у 2021 році понад 20,3 тис. військовослужбовців та ветеранів, які мають право на санаторно-курортне лікування в закладах Міноборони, можуть отримати таку послугу. Середня вартість оздоровлення однієї особи в санаторно-курортному закладі при цьому складає 12520 грн. Натомість у 2020 році з понад 10 тис. осіб, які відповідно до бюджетної програми повинні були отримати таке лікування, лише понад 6 тис. осіб змогли використати таку пільгу. Таке зменшення Міноборони пояснює використанням санаторіїв як закладів обсервації (ізоляції) у зв’язку з епідемією коронавірусу та призупиненням видачі путівок на санаторно-курортне лікування з квітня по липень 2020 року. З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що в відомчі бюджетні програми, що стосуються забезпечення санаторно-курортного лікування військовослужбовців та інших осіб, які мають право на таке лікування саме у відомчих закладах, потребують збільшення фінансування для забезпечення більшої кількості осіб, оскільки багато пільговики не змогли реалізувати своє право у 2020 та 2021 роках у зв’язку із запровадженням карантинних обмежень.

3) Бюджетна програма за КПКВК 2501470 фінансує видатки на забезпечення санаторно-курортним лікуванням ветеранів війни й членів сімей загиблих, на яких не розповсюджуються КПКВК 1501040 та відомчі бюджетні програми. На 2021 рік обсяг фінансування санаторно-курортного лікування складає 245 млн 130 тис. грн. За цією програмою отримати путівку можуть ветерани війни України проти російської агресії та члени сім’ї загиблого, які не належать до категорій, згаданих вище, а також особи з інвалідністю внаслідок війни та інші особи, які отримали пільговий статус згідно із Законами України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» і «Про жертви нацистських переслідувань». У 2022 році, відповідно до ЗУ “Про Державний бюджет Укра-

¹⁴⁴ Інформація про досягнення запланованої мети, завдань та результативних показників бюджетних програм, а також цілей державної політики за результатами 2020 року. Додаток №1 до листа Мінфіну від 28.01.2021 року №04140-15-2/2577. URL: <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%97%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%20%D0%BF%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%83%20%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8%202020/informatsiya-pro-dosyagnennya-zaplanovanoi-meti-zavdan-ta-rezultativnikh-pokaznikov-byudzhethnikh-program-a-takozh-tsiley-derzhavnoi-politiki-za-rezultatami-2020-roku.pdf> (дата звернення: 29.07.2021).

¹⁴⁵ <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/1/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%201501040.pdf>

¹⁴⁶ Про встановлення граничної вартості санаторно-курортної путівки (ліжко-дня) у 2021 році: Наказ Міністерства у справах ветеранів України від 24 березня 2021 року № 63. URL: <https://mva.gov.ua/ua/npa/pro-vstanovlennya-granichnoyi-vartosti-sanitarno-kurortnoyi-putivki-lizhko-dnya-u-2021-roci> (дата звернення: 29.07.2021).

¹⁴⁷ Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками до санаторно-курортних закладів військовослужбовців, ветеранів війни, ветеранів військової служби, органів внутрішніх справ та деяких інших категорій осіб і членів їх сімей: Постанова Каб. Міністрів України від 27 квітня 2011 р. №446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.07.2021).

їни на 2022 рік”, обсяг видатків споживання за цією програмою складає 253,5 млн грн із загального фонду та 5 млн 600 тис грн зі спеціального фонду Держбюджету.

Порядок використання коштів установлено Постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 року №187. Окрім того, фінансування санаторно-курортного лікування відповідно до Постанови КМУ №187 від 22 лютого 2006 може здійснюватися також за кошти місцевих бюджетів.

Однією з **проблем** цієї бюджетної програми є часткове використання коштів на забезпечення господарських потреб. Частина коштів бюджетної програми за КПКВК 2501470 витрачається на видатки, які пов’язані з господарською діяльністю санаторіїв, а не безпосередньо із санаторно-курортним лікуванням осіб (наприклад, понад 500 тис. грн зі спеціального фонду передбачено на придбання обладнання та предметів довгострокового користування санаторіїв, а також улаштування асфальтобетонного покриття на території санаторію). Це суперечить меті програми, яка сформульована таким чином: “забезпечення кваліфікованого санаторно-курортного лікування і реабілітації ветеранів війни, осіб, на яких поширюється чинність законів України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, “Про жертви нацистських переслідувань” та осіб з інвалідністю”¹⁴⁸.

У 2020 році, відповідно до звіту Міністерства соціальної політики України, відбулося відхилення від обсягу бюджетних видатків в обсязі 44 млн 960 тис. грн. Це пов’язано з призупиненням функціонування санаторіїв сфери управління Мінсоцполітики через встановлення карантину та обмежувальних заходів, спрямованих на запобігання виникнення та поширення коронавірусної хвороби (COVID-19)¹⁴⁹.

Описана система ускладнює як доступ до отримання пільги (на гарячі лінії ветерани скаржаться про відмову в наданні пільги згідно з відомчим бюджетуванням через наявність статусу ветерана та одночасні відмови від органів соціального захисту населення через можливість отримати санаторно-курортне лікування в певному силовому відомстві).

Як уже було зазначено, наявність різних бюджетних програм, які забезпечують санаторно-курортне лікування ветеранів, ускладнює аналіз рівня затребуваності такої пільги серед ветеранів та порівнянних до них осіб.

Відповідно до соціологічного дослідження у 2020 році на території Київської та Миколаївської областей, кожен третій респондент (32%) відповів, що не отримав безплатного санаторно-курортного лікування (реабілітації)¹⁵⁰. Окрім того, аналіз бюджетної програми 1501040 показав, що вона охоплює лише 19% учасників військових дій в АТО/ООС від загальної кількості. Це лише 55% ветеранів, що наразі взяті на облік територіальними УСЗН, як такі, що потребують реабілітації^{там само}.

Відповідно до дослідження МОМ, проведеного у 2020 році, частка респондентів, які не змогли пройти безплатне санаторно-курортне лікування (реабілітацію), була найбільшою в Київській (55%) та Львівській областях (49%). Частки осіб, які підтвердили, що не змогли отримати такі послуги в місті Києві та Дніпропетровській області, становили 27% та 15% відповідно.

¹⁴⁸ Паспорти бюджетних програм на 2021 рік. 2501470. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19612.html#:~:text=2501010%20%D0%B7%D1%96%20%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BC%D0%B8,-2501470,-2507040> (дата звернення: 28.07.2021).

¹⁴⁹ Звіти про виконання бюджетних програм станом на 1 січня 2021 року. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19668.html> (дата звернення: 05.11.2021).

¹⁵⁰ Звіт за результатами дослідження ефективності пілотних мобільних бригад соціально-психологічної допомоги учасникам бойових дій в АТО/ООС та членам їх родин на території Миколаївської та Київської областей. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/mt_jfo_report_final_compressed_1.pdf?fbclid=IwAR2Ri716ZurfWktBUa3gJ1w6YUwa7gaYxXMYXjjWGY10M-TaPQ6lu8uj9qs (дата звернення: 28.07.2021).

Ветерани АТО/ООС значущо частіше хотіли б користуватись такими пільгами (позитивно відповіла третина або більше представників категорії):

- Забезпечення автомобілями (54%)
- Пріоритет в державному забезпеченні житлом (50%)
- Отримання земельної ділянки (44%)
- Безповоротна фінансова допомога (37%)
- Санаторно-курортне забезпечення дітей (32%)
- Пільговий кредит на житло (34%)

Пільги щодо оздоровлення дітей, передбачувано, цікавлять лише респондентів, які мають дітей відповідного віку, водночас, відповідно до дослідження Кантар, такою пільгою хотіли б користуватися частіше більше третини опитаних.

З огляду на наведені статистичні дані, забезпечення санаторно-курортним лікуванням є затребуваною пільгою, проте ветерани часто стикаються з труднощами під час її отримання.

Затребуваність пільги частково пов'язана з проблемами відновлення та підтримання стану здоров'я, яке погіршилося під час виконання обов'язків військової служби. Окрім того, під час санаторно-курортного лікування ветеран може скористатися послугами психологічної допомоги, що є частиною процесу реінтеграції до мирного життя. Ветеран може обрати санаторій відповідного профілю, де бажає проходити лікування, самостійно. Проте обраний заклад повинен відповідати встановленим вимогам. Незважаючи на наявність певних критеріїв, під час реалізації свого права ветерани скаржаться на низьку якість надання послуг, проблеми з технічним забезпеченням санаторно-курортних закладів тощо. Для отримання пільги ветеран має перебувати на обліку в структурному підрозділі з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах у разі утворення (крім м. Києва) рад¹⁵¹. А вже працівники органів соцзахисту повинні поінформувати ветерана про наявність путівок для лікування, можливість вибору закладу тощо.

Однією з **проблем** у реалізації права на санаторно-курортне лікування можемо виокремити недостатню поінформованість ветеранів про власні права щодо вибору лікувально-профілактичного закладу, середню вартість путівки тощо. Часто ветеранів недостатньо інформують про компенсацію самостійно здійсненого санаторно-курортного лікування. Відповідно до Постанови КМУ від 17 червня 2004 р. №785, особам з інвалідністю внаслідок війни виплачується замість путівки на санаторно-курортне лікування грошова компенсація. Виплата проводиться за місцем обліку один раз на два роки з дня звернення із заявою про виділення путівки або виплату грошової компенсації за бажанням, якщо ці особи протягом двох років не одержували безоплатних санаторно-курортних путівок, незалежно від наявності медичного висновку про необхідність санаторно-курортного лікування або медичних протипоказань, у таких розмірах:

- ♦ особам з інвалідністю I і II групи – 100 відсотків середньої вартості путівки;
- ♦ особам з інвалідністю III групи – 75 відсотків середньої вартості путівки¹⁵².

Бажаючи отримати грошову компенсацію, ветерани отримують інформацію в органі соцзахисту про її видачу один раз на два роки, проте часто не є поінформованими про її розмір, який відповідно до згаданої Постанови №785 обчислюється з розрахунку 35 відсотків (з округленням до однієї гривні) розміру одного прожиткового мінімуму, щороку встановленого законом на 1 січня відповідного року для осіб, які втратили працездатність. Тобто у 2021 році сума компенсації складає всього 619 грн, а станом на січень 2022 середня вартість путівки складає 677 грн, тому не може ні покрити здійснене ветераном самостійне санаторно-курортне лікування, ані мати відчутний вплив на покращення матеріального добробуту ветерана.

З огляду на низький відсоток осіб, які були забезпечені санаторно-курортним лікуванням (у співвідношенні з кількістю ветеранів, які перебувають на обліку в органах соціального захисту на-

¹⁵¹ Санаторно-курортне лікування. Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/ua/veteranam/likuvannya-ta-reabilitaciya/sanatorno-kurortne-likuvannya#10> (дата звернення: 29.07.2021).

¹⁵² Про затвердження Порядку виплати грошової компенсації вартості санаторно-курортного лікування деяким категоріям громадян: Постанова Каб. Міністрів України від 17 червня 2004 р. №785. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/785-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.07.2021).

селення та загальною кількістю ветеранів, які мають право на пільгу), можна зробити висновок, що така пільга затребувана, проте не є доступною для ветеранів.

Водночас належне та регулярне проходження санаторно-курортного лікування ветеранами, залучення до цього процесу їхніх членів сімей може покращити процес реінтеграції до мирного життя і матиме позитивний вплив на стан здоров'я таких осіб. Негативних наслідків реалізації пільги наразі не вбачається. Фінансове забезпечення пільги щороку здійснюється за рахунок державного та частково місцевих бюджетів.

Із часу створення Міністерства у справах ветеранів України цей орган є розпорядником бюджетних коштів за програмою "Заходи із психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та членів їх сімей (при здійсненні заходів із психологічної реабілітації), членів сімей загиблих (померлих) таких осіб, виготовлення для них бланків посвідчень та нагрудних знаків". Наказом Мінветеранів від 12.03.2021 №51 "Про затвердження переліку базових послуг, які входять до вартості санаторно-курортної путівки" затверджено перелік базових послуг із проживання, харчування та лікування, що надаються ветеранам війни¹⁵³.

Питання щодо необхідності розширення переліку базових послуг, що входять до вартості санаторно-курортної путівки, за окремими нозологіями наразі опрацьовується Мінветеранів.

Чинні військовослужбовці теж мають право на санаторно-курортне лікування. Відповідно до вже згаданої Постанови КМУ №446 від 27 квітня 2011 р таким лікуванням забезпечуються (не більше одного разу на рік) військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової військової служби), особи рядового і начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту та члени їхніх сімей; військовослужбовці, які проходять строкову військову службу, курсанти (слухачі) вищих військових навчальних закладів та курсанти вищих навчальних закладів, які мають військові навчальні підрозділи, навчальних центрів (частин) за наявності медичних показань відповідно до висновку військово-лікарської комісії; члени сімей військовослужбовців, які загинули (померли) або пропали безвісти під час проходження військової служби; ветерани війни, які отримують пенсію відповідно до ЗУ "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб" тощо. Фінансування здійснюється за бюджетною програмою Міноборони (КПКВК 2101020) на 2021 рік. Згідно з паспортом бюджетної програми 2101020, яка адмініструється Міноборони, як вже було зазначено, у 2021 році понад 20,3 тис. військовослужбовців та ветеранів, які мають право на санаторно-курортне лікування у закладах Міноборони мають отримати таку послугу¹⁵⁴. Причому середня вартість такого лікування складає понад 12 тис. грн. Визначити точний обсяг коштів, який передбачено на санаторно-курортне лікування саме військовослужбовців наразі неможливо, оскільки описувана бюджетна програма передбачає також санаторно-курортне лікування інших осіб (наприклад, ветеранів війни), які мають право на обслуговування у відомчих закладах.

Станом на дату написання матеріалу Постанова КМУ №200 від 31 березня 2015 передбачає можливість укладення тристороннього договору між особою, яка потребує санаторно-курортного лікування, органом соціального захисту населення, а також закладом санаторно-курортного лікування. Після прибуття зазначеної особи до відповідного санаторно-курортного закладу керівник такого закладу підписує і скріплює печаткою (за наявності) усі примірники договору, після чого заклад надсилає один примірник договору поштовим відправленням до органу соціального захисту населення, другий передає особі, а третій залишається в закладі. Особи, які забезпечуються санаторно-курортним лікуванням відповідно до вказаної Постанови, мають право вільного вибору санаторно-курортного закладу відповідного профілю лікування, путівки до якого оплачуються за рахунок коштів державного бюджету¹⁵⁵. Така ж можливість передбачена для осіб, які забезпечу-

¹⁵³ Про затвердження переліку базових послуг, які входять до вартості санаторно-курортної путівки: Наказ Міністерства у справах ветеранів України від 12.03.2021 №51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0518-21#n8> (дата звернення: 29.07.2021).

¹⁵⁴ Паспорт бюджетної програми КПКВК 2101020 на 2021 рік. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/42_nm.pdf (дата звернення 29.07.2021).

¹⁵⁵ Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на забезпечення постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів сімей загиблих (померлих) таких осіб санаторно-курортним лікуванням: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 р. №200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.08.2021).

ються санаторно-курортним лікуванням відповідно до Постанови КМУ №187 від 22.06.2006 (зі змінами), та поширюється на вибір закладів санаторно-курортного лікування, що розташовані на підконтрольній території України¹⁵⁶.

Проте можливість вибору закладу для отримання санаторно-курортного лікування не передбачена для військовослужбовців та інших осіб, які забезпечуються санаторно-курортним лікуванням відповідно до Постанови КМУ від 27 квітня 2011 р. №446. Така ситуація прямо суперечить статті 24 Конституції України, адже право обирати санаторій обмежується не на підставі закону, а виключно у зв'язку з системою бюджетного фінансування та порядком використання бюджетних коштів¹⁵⁷.

Окрім державних програм, санаторно-курортне лікування здійснюється також відповідно до програм **місцевого рівня** за кошти органів місцевого самоврядування. Наприклад, у Києві міською цільовою програмою «Турбота. Назустріч киянам» на 2019–2021 роки передбачено забезпечення санаторно-курортним лікуванням за кошти місцевого бюджету ветеранів війни та праці, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, яким виповнилося 18 років, постраждалих учасників Революції Гідності, осіб з інвалідністю, дітей війни, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи¹⁵⁸.

Отже, санаторно-курортне лікування є одним із важливих чинників відновлення (підтримання) здоров'я військовослужбовців та ветеранів і користується попитом серед осіб, які мають право на таку пільгу. Однак система забезпечення санаторно-курортним лікуванням потребує суттєвої модернізації. Доцільним є забезпечення санаторно-курортного лікування для осіб, які мають право на пільгу та членів їхніх сімей у межах однієї бюджетної програми, що потенційно спростить порядок отримання такого лікування пільговиками, а також дозволить більш ефективно контролювати бюджетні видатки. У взаємодії Мінветеранів із Мінсоцполітики необхідно забезпечити належний рівень моніторингу та звітності щодо потреб у санаторно-курортному лікуванні та кількості осіб, які фактично отримали таке лікування впродовж року.

Необхідно також забезпечити витрату бюджетних коштів виключно на забезпечення ветеранів санаторно-курортним лікуванням, а саме на виплату грошової компенсації санаторіям за оздоровлення осіб, які пройшли лікування; припинити виділення коштів державного бюджету на господарську діяльність окремих санаторіїв. У цьому контексті вважаємо за доцільне орієнтуватися на досвід медичної реформи, яка передбачає, що фінансування отримуватимуть лікарні за конкретні послуги пацієнтам; кошти, акумульовані таким чином, лікарні на власний розсуд витрачають на свої господарські видатки¹⁵⁹.

Реабілітація у сфері охорони здоров'я

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, реабілітація є окремою стратегією охорони здоров'я, метою якої є відновлення функціональних можливостей організму людини¹⁴¹. Учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, постраждалі учасники Революції Гідності, учасники війни та члени сімей загиблих мають право на щорічне медичне обстеження і диспансеризацію із залученням необхідних спеціалістів.

Окрім того, ветерани за медичними показаннями мають право на реабілітацію відповідно до Закону України "Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я". Відповідно до цього закону, особи, яким надається реабілітаційна допомога, їхні законні представники мають право брати участь у реабілітації в таких формах:

- 1) обирати реабілітаційний заклад, відділення, підрозділ, фахівців з реабілітації з урахуванням їх спеціалізації;

¹⁵⁶ Порядок забезпечення санаторно-курортними путівками деяких категорій громадян структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчими органами міських, районних у містах (у разі їх утворення (крім м. Києва) рад: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 р. №187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2006-%D0%BF/ed20190306#Text> (дата звернення: 02.08.2021).

¹⁵⁷ Додатки до Білої книги URL: (дата звернення: 02.08.2021) <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Bila-Knyga-Dodatky.pdf>

¹⁵⁸ Санаторно – курортне лікування та оздоровлення. Департамент соціальної політики. URL: <https://dsp.kyivcity.gov.ua/content/poryadok-zabezpechennya-sanatornokurortnym-likuvannyam-pilgovyh-kategori-y-gromadyan.html> (дата звернення: 28.07.2021).

¹⁵⁹ Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО. 15 грудня, 2016. Додаток 1. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Bila-Knyga-Dodatky.pdf> (дата звернення: 30.07.2021).

- 2) отримувати від фахівців з реабілітації вичерпну інформацію у доступній формі про свої права, обов'язки, наявні обмеження повсякденного функціонування, результати реабілітаційного обстеження, умови та форми реабілітаційної допомоги;
- 3) ознайомлюватися з документами щодо реабілітації;
- 4) брати участь у визначенні мети та завдань реабілітації, складанні індивідуального реабілітаційного плану та внесенні змін до них;
- 5) інших формах участі, не заборонених законодавством¹⁶⁰.

Здійснювати реабілітацію осіб, які цього потребують, мають право лікарі, фізичні терапевти, ерготерапевти, протезисти-ортезисти, психологи тощо. Реабілітація надається особі відповідно до індивідуального плану. Відповідно до закону, до реабілітаційних закладів належать:

- 1) реабілітаційні лікарні та реабілітаційні центри незалежно від форми власності, які надають реабілітаційну допомогу в післягострому та довготривалому реабілітаційних періодах;
 - 2) амбулаторні реабілітаційні заклади незалежно від форми власності, які надають реабілітаційну допомогу в післягострому та довготривалому реабілітаційних періодах;
 - 3) центри психологічної реабілітації та/або травматерапії;
 - 4) протезно-ортопедичні підприємства незалежно від підпорядкування і форми власності;
 - 5) заклади комплексної реабілітації, включаючи заклади медико-психологічної реабілітації.
- Окрім того, реабілітація може надаватись у санаторно-курортних закладах, палатах гострої реабілітації в лікарнях, стаціонарних та амбулаторних відділеннях післягострої та довготривалої реабілітації.

Відповідно до чинного законодавства, реабілітаційна допомога може надаватись також віддалено, за допомогою дистанційних засобів зв'язку, якщо реабілітація є терміновою, а особа не має змоги прибути до закладу чи відділення реабілітації.

Окрім психологічної реабілітації, яка описується в окремому підрозділі Білої книги, особа може отримати фізкультурно-спортивну реабілітацію, а також має право на забезпечення технічними засобами реабілітації.

Працівники органів соціального захисту надають консультації щодо забезпечення технічними засобами реабілітації, ознайомлюють з переліком підприємств, які виконують індивідуальні заявки на безкоштовне виготовлення технічних засобів реабілітації та видають направлення на забезпечення необхідними технічними засобами реабілітації¹⁶¹. Ветерани мають можливість обрати протезно-ортопедичне підприємство.

Види технічних засобів реабілітації:

протезно-ортопедичні вироби (системи ортезів на хребет, системи ортезів на верхні та нижні кінцівки, системи протезів верхніх та нижніх кінцівок, ортопедичне взуття);

засоби для пересування (крісла колісні);

спеціальні засоби для самообслуговування та догляду (наколінники, налокітники, рукавиці, подушки протипролежневі, крісла-стілці туалетні, сидіння на унітаз, сидіння для ванни та душу, підставки для ванни);

допоміжні засоби для особистої рухомості, переміщення та підйому (палиці, милиці, ходунки);

меблі та оснащення (столи, меблі для сидіння, ліжка, матраци протипролежневі, перила та поручні, брусся, опори, поручні).

У 2020 році Указом Президента №342/2020 було затверджено Національну стратегію розвитку системи фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни та членів їхніх сімей, сімей загиблих (померлих) ветеранів війни.¹⁶² Ця стратегія визначає мету, стратегічні цілі та напрямки, а також

¹⁶⁰ Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 3 грудня 2020 року №1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text> (дата звернення: 03.08.2021).

¹⁶¹ Протезування: пам'ятка. ГО "Юрид. сот.", 2020. 6 с. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/2020_protvezuvannya.pdf (дата звернення: 05.11.2021).

¹⁶² Питання розвитку національної системи фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни та членів їх сімей, сімей загиблих (померлих) ветеранів війни: Указ Президента України від 23.08.2020 №342/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3422020-34757?fbclid=IwAR20COETF2SaR57week4fzKSaRo2yeV2a3J2rfs8F2zu5DhCFErJyLvT5k> (дата звернення: 04.08.2021).

основні завдання, на виконання яких має бути спрямований розвиток системи фізкультурно-спортивної реабілітації учасників Операції Об'єднаних сил, антитерористичної операції, заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях та членів їхніх сімей, членів сімей загиблих.

Демобілізовані та звільнені в запас учасники АТО/ООС мають право на безкоштовне проходження комплексної реабілітації в обласних госпіталях ветеранів війни за місцем проживання та в закладах, що підпорядковані МОЗ України: Українському державному медико-соціальному центрі ветеранів війни, Державному закладі "Госпіталь ветеранів війни "Лісова Поляна" у Київській області та Центрі лікування і реабілітації наслідків нейротравми в Рівненській області, де відбувається лікування та реабілітація наслідків важких черепно-мозкових та спинальних травм, за чітко визначеними критеріями нейрохірурга, ортопеда-травматолога¹⁶³ (за направленням лікаря).

Фінансування реабілітаційної допомоги, що входить до програми державних гарантій медичного обслуговування населення, державних програм розвитку та підтримки загальнодержавних реабілітаційних установ і закладів, згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України, здійснюється за рахунок коштів державного бюджету. Проте реабілітація у сфері охорони здоров'я може також фінансуватися з місцевих бюджетів, за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб, а також з інших джерел, не заборонених законом.

Фінансування реабілітаційної допомоги може здійснюватися за рахунок надання платних послуг згідно з переліком¹⁶⁴, установленим законодавством, за договорами із суб'єктами господарювання, страховими організаціями; цільових страхових фондів; засновників реабілітаційних установ; благодійних надходжень; добровільних пожертвувань та інших джерел, не заборонених законом.

Психологічна реабілітація для ветеранів та членів їхніх сімей здійснюється відповідно до бюджетної програми 1501040 та передбачає у 2021 році обсяг видатків у розмірі понад 75,8 млн грн (детальніше про розподіл видатків у розділі про психологічну реабілітацію). У 2022 році, згідно з оприлюдненим проектом паспорта цієї бюджетної програми, сума на психологічну реабілітацію передбачена дещо більша – 76 млн 174 тис грн. З коштів вказаної бюджетної програми також здійснюються заходи з підготовки національної спортивної команди та її участі в міжнародних змаганнях "Ігри Нескорених" (в обсязі 4 млн 796 грн). У 2020 році на підготовку та участь ветеранів у "Іграх Нескорених" було передбачено бюджетних видатків 2 млн 616 тис. грн, з них 22 тис. грн залишилися нереалізованими.¹⁶⁵ Відповідно до звіту про виконання бюджетної програми за 2020 рік, така економія коштів виникла у зв'язку з карантинними обмеженнями та скасуванням проведення ігор у 2020 році. З огляду на продовження карантинних обмежень в Україні та інших державах, збільшення видатків майже вдвічі порівняно із 2020 роком видається нераціональним.

Спеціалізована протезно-ортопедична та медично-реабілітаційна допомога особам з інвалідністю в клініці Науково-дослідного інституту протезування, протезобудування та відновлення працездатності здійснюється за бюджетною програмою 2501070 та передбачає видатки у 2021 році в обсязі 34,5 млн грн. У 2020 році обсяг видатків складав 29,1 млн грн. Відхилення факту від плану зі змінами по загальному фонду за напрямом використання бюджетних коштів „Спеціалізована протезно-ортопедична та медично-реабілітаційна допомога особам з інвалідністю з порушеннями опорно-рухового апарату” на -1 914,6 тис. грн, пов'язане зі змінами у завантаженні клініки. Умови обмеження під час пандемії потребували завантаження клініки протягом 2020 року в межах 110–116 осіб. Цей показник відповідає повному завантаженню клініки з дотриманням усіх санітарних вимог¹⁶⁶. В умовах роботи в період пандемії виконання програми є ефективним, оскільки за КПКВК 2501070 здійснюється високий рівень медичної, фізичної, психологічної та іншої реабілітації осіб з інвалідністю шляхом розробки високофункціональних програм та методик реабілітації, упровадження технічних засобів реабілітації, виготовлених за високоефективними технологіями,

¹⁶³ Куди звертатися ветеранам АТО/ООС для реабілітації. Управління охорони здоров'я Черкаської обласної державної адміністрації. URL: <https://zdrav.ck.gov.ua/uk/content/kudy-zvertatysya-veteranam-atooos-dlya-reabilitaciyi> (дата звернення: 16.08.2021).

¹⁶⁴ Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних і комунальних закладах охорони здоров'я та вищих медичних навчальних закладах: Постанова КМУ від 17 вересня 1996 р. №1138. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1138-96-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.08.2021).

¹⁶⁵ Звіт про виконання паспорта бюджетної програми Міністерства у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/1%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%201501040.pdf> (дата звернення: 13.08.2021).

¹⁶⁶ Результат оцінки ефективності бюджетної програми за 2020 рік. URL: <https://www.msp.gov.ua/files/budjet/ocinka-2020/2501070.doc> (дата звернення: 12.08.2021).

роботизованих систем реабілітації та комп'ютерних реабілітаційних систем¹⁶⁷. Загальною метою реалізації цієї бюджетної програми є удосконалення і методологічне забезпечення надання медично-реабілітаційної допомоги на рівні європейських стандартів. У 2022 році на реалізацію бюджетної програми передбачено понад 37,25 млн грн.

Водночас варто зазначити, що окрема бюджетна програма для медичної реабілітації ветеранів наразі відсутня. Проте впровадження такої програми, наприклад, Міністерством у справах ветеранів України, може сприяти здійсненню комплексної реабілітації ветеранів. Окремо варто розглянути можливість запровадження аналогічної бюджетної програми для реабілітації чинних військовослужбовців у межах відповідальності Міністерства оборони України.

На розвиток спорту серед осіб з інвалідністю та фізкультурно-спортивну реабілітацію у 2021 році бюджетна програма 3401110 передбачає видатки в обсязі 1 млрд 127 млн 716 тис. грн. На 2022 цей показник складає понад 1,07 млрд грн із загального фонду Держбюджету та ще понад 12 млн планується виділити зі спеціального фонду. Метою реалізації програми є створення умов розвитку фізичної культури і спорту для осіб з інвалідністю, поліпшення фізичного стану та суспільної інтеграції осіб з інвалідністю, у тому числі фізкультурно-спортивна реабілітація осіб з інвалідністю та сприяння подальшому розвитку матеріально-технічного забезпечення спорту серед осіб з інвалідністю в Україні. Серед завдань цієї бюджетної програми – забезпечення діяльності штатних збірних команд спортсменів з видів спорту осіб з інвалідністю України, підготовка і участь національних збірних команд в змаганнях державного та міжнародного значення, державна відзнака досягнень спортсменів та їхніх тренерів на змаганнях державного значення, розвиток та популяризація паралімпійського руху та спорту.

Згідно з результатами соціологічного дослідження Кантар, послуги з реабілітації контрверсійно сприймаються ветеранами: досить високо оцінюють ефект реабілітації особи, які використали таку можливість, водночас ті, хто не реалізував таку пільгу, заперечують її потребу. Це може бути пов'язане з низьким рівнем поінформованості ветеранів та членів їхніх сімей про можливості реабілітації, а також з узагальненою думкою про значну кількість бюрократичних перепон для отримання пільги. Водночас ветерани у віці до 40 років мають вищу поінформованість про наявність таких пільг, аніж ветерани старшого віку. Але психологічна підтримка та реабілітація респондентами оцінюються найбільш позитивно.

У дослідженні МОМ аналіз якісного компоненту показав, що травми та захворювання, отримані під час військової служби, створюють перешкоди для працевлаштування, оскільки роботодавці не бажають виділяти додаткові лікарняні або відпустки ветеранам для проходження реабілітації. Водночас ветерани мають право на додаткову оплачувану або неоплачувану (залежно від пільгового статусу) відпустку в розмірі 14 календарних днів, яку можуть використовувати на власний розсуд, серед іншого, також для здійснення реабілітації без додаткового погодження з роботодавцем.

Використання можливостей реабілітації у сфері охорони здоров'я має позитивний вплив на відновлення стану здоров'я ветеранів після травм, захворювань чи поранень, отриманих внаслідок виконання обов'язків військової служби. Виконання індивідуального плану реабілітації може позитивно вплинути на можливість ветерана продовжити військову службу або більш ефективно реалізувати свої знання і навички під час побудови цивільної кар'єри. Тобто ефективна реабілітація впливає на відновлення (підтримання) здоров'я ветерана, мінімізацію негативних наслідків травм, захворювань чи поранень, яких зазнала особа під час захисту України, а також має позитивний вплив на подальшу можливість працевлаштування ветерана. Як правило, потреба в реабілітації виникає внаслідок погіршення здоров'я особи під час виконання обов'язків військової служби або внаслідок ушкоджень (поранень, травм, захворювань), яких особа зазнала при безпосередній участі в АТО/ООС та здійснюючи заходи з протидії збройній агресії.

Частина ветеранів війни після завершення власної спортивної реабілітації, метою якої є відновлення функціональних можливостей організму, зацікавлені професійно реалізовуватись у сфері фізкультурно-спортивної реабілітації, тим більше, що така діяльність може бути поєднана з іншою професійною діяльністю¹⁴¹. Отже, можна зробити висновок, що забезпечення ефективної реабілітації у сфері охорони здоров'я має довгостроковий позитивний вплив на реінтеграцію ветеранів.

Негативним аспектом реалізації пільг із реабілітації можна назвати відсутність єдиної комплексної програми реабілітації для ветеранів, яка водночас об'єднувала б елементи медичної, фізичної та психологічної реабілітації (а також заходи протезування/ортезування чи регенерації за потреби) та фінансувалась у рамках окремої бюджетної програми. Окремі заходи медичної реабілітації

¹⁶⁷ Звіти про виконання бюджетних програм станом на 1 січня 2021 року. Міністерство соціальної політики. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19668.html> (дата звернення: 12.08.2021).

фінансуються в межах загальних медичних субвенцій, а також згідно з договорами, укладеними НСЗУ. Така ситуація робить можливим різний рівень якості реабілітаційних послуг (та загалом їх наявності) залежно від місця проживання ветерана.

З огляду на окреслені проблеми, доцільним видається розроблення окремого порядку здійснення реабілітації для військовослужбовців та ветеранів, введення загальних стандартів надання реабілітаційних послуг, а також формування окремих бюджетних програм для забезпечення комплексного процесу реабілітації. Це дозволить спростити процес отримання ветеранами необхідної реабілітації та потенційно збільшить коло її отримувачів.

Створення комплексної системи реабілітації для ветеранів спростить процес їхнього повернення до мирного життя, забезпечить більш ефективний процес реінтеграції у випадку погіршення здоров'я, подолання негативних наслідків травм, поранень або захворювань, набутих під час (внаслідок) виконання обов'язків військової служби. Фінансування реабілітації, яке здійснюється в рамках різних бюджетних програм або видатків місцевих бюджетів не дозволяє говорити про існування ефективною та комплексною системою реабілітації, адже заходи медичної реабілітації можуть посилити надання одночасної психологічної підтримки, застосування заходів фізкультурно-спортивної реабілітації тощо.

Також залишається актуальною проблема належного нормативного врегулювання питань стандартизації послуг у сфері фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни та членів їхніх сімей, сімей загиблих (померлих) ветеранів війни.

Із часу створення Мінветеранів саме на цей орган покладено адміністрування видатків за бюджетною програмою 1501040, до якої входить психологічна реабілітація, а також підготовка та проведення міжнародних ветеранських спортивних змагань "Ігри Нескорених".

Постановою КМУ було затверджено план дій на 2021–2025 роки щодо реалізації Національної стратегії розвитку системи фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни та членів їхніх сімей, сімей загиблих (померлих) ветеранів війни. У листопаді 2021 року набула чинності Постанова КМУ від 17 листопада 2021 р. №1188 "Про затвердження Державного соціального стандарту фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни, членів їх сімей та сімей загиблих (померлих) ветеранів війни". Закріплений стандарт визначає зміст, обсяг, умови та порядок здійснення фізкультурно-спортивної реабілітації, показники її якості для суб'єктів усіх форм власності, які надають послугу з фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранам війни, членам їхніх сімей та сімей загиблих (померлих) ветеранів війни¹⁶⁸. Окрім показників, відповідно до яких мають надаватися послуги, документ також передбачає можливість моніторингу якості надання їх. У вересні 2022 року передбачено впровадження менеджменту (кейс-менеджменту) якості та контролю надання послуг фізкультурно-спортивної реабілітації, наданих ветеранам війни та членам їхніх сімей, сімей загиблих (померлих) ветеранів війни. Відповідальним за впровадження такого моніторингу та контролю визначено Мінветеранів (разом із МОЗ, Мінмолодьспорту та іншими органами влади).

Для військовослужбовців проблема реабілітації є вкрай актуальною, адже ефективна реабілітація у сфері охорони здоров'я потенційно дозволить військовослужбовцю більш швидко та системно покращити стан здоров'я після травми, захворювання чи поранення внаслідок виконання службових обов'язків та (за бажання) продовжити військову службу навіть у випадку присвоєння групи інвалідності. Перелік посад, що можуть бути заміщені військовослужбовцями, які визнані ВЛК непридатними до військової служби, передбачений наказом МОУ від 14.08.2018 №410 «Про затвердження Переліку посад, що можуть бути заміщені військовослужбовцями, які визнані ВЛК непридатними до військової служби». Перелік органів військового управління, у яких посади можуть бути заміщені військовослужбовцями, визнаними ВЛК непридатними до військової служби передбачений наказом МОУ від 10.10.2018 №510 «Про затвердження Переліку органів військового управління, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій, в яких посади можуть бути заміщені військовослужбовцями, які визнані ВЛК непридатними до військової служби»¹⁶⁹.

Проте наразі реабілітація військовослужбовців (чи осіб, які мають право на користування відомчими госпіталями) не є окремим напрямом бюджетних програм Міноборони. Паспорт бюджет-

¹⁶⁸ Постанова КМУ від 17 листопада 2021 р. №1188 "Про затвердження Державного соціального стандарту фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни, членів їх сімей та сімей загиблих (померлих) ветеранів війни". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1188-2021-%D0%BF#Text>

¹⁶⁹ Міноборони повністю врегулював порядок проходження служби військовослужбовцями, які отримали інвалідність. Юридична сотня. URL: <https://legal100.org.ua/minoboroni-povnistyu-vregulyuvav-poryadok-prohodzhennya-sluzhbi-viyskovosluzhbovtzyami-yaki-otrimali-invalidnist/> (дата звернення: 16.08.2021).

ної програми 1001050 МВС передбачає, серед іншого, здійснення також реабілітаційних заходів, однак установити точний обсяг видатків на реабілітацію військовослужбовців (чи інших осіб, які мають право на таку допомогу) неможливо¹⁷⁰.

Отже, можна зробити висновок про необхідність забезпечення ефективної та комплексної реабілітації у сфері охорони здоров'я в рамках окремої бюджетної програми Мінветеранів (або інших ЦОВВ, які відповідальні за соціальний захист та медичні гарантії для військовослужбовців).

Наразі потреба в реабілітації ветеранів частково забезпечується завдяки **громадським ініціативам**. Наприклад, в Ірпені функціонує центр фізичної реабілітації «Next Step Ukraine». Реабілітаційний центр «Next Step Ukraine» створений у 2019 році за кошти української діаспори в США. Тут пройшли реабілітацію вже понад 90 бійців¹⁷¹. Приватний заклад фітнес-центр Jaipur Wellspace надає послуги з реабілітації пораненим захисникам безкоштовно, а УБД – за половину вартості¹⁷². У Києві функціонує Центр реадaptaції та реабілітації учасників АТО/ООС та їхніх родин “ЯРМІЗ”, який серед інших послуг пропонує також спортивну реабілітацію¹⁷³.

Отже, на державному рівні необхідним є прийняття нормативного акта з питань комплексної реабілітації у сфері охорони здоров'я (медичної, психологічної, фізкультурно-спортивної тощо), а також забезпечення необхідного фінансування для реалізації заходів відповідно до прийнятого НПА.

Протезування

Тематика протезування включає в себе низку основних дефініцій, за якими визначаються особливості надання пільги:

Протезно-ортопедичні вироби підвищеної функціональності – вироби, які забезпечують безпечне й надійне функціонування, мають покращені антропологічні, ергономічні та косметичні характеристики, дають можливість користувачам виконувати фізичну роботу з підвищеними навантаженнями, вести активний спосіб життя.

Спеціальний виріб для занять спортом – протезно-ортопедичний виріб спеціальної конструкції, що має підвищену міцність, здатний витримувати високі статичні і динамічні навантаження та використовується для одного або кількох видів спорту, здійснення заходів з фізкультурно-спортивної реабілітації, якщо протезно-ортопедичний виріб, у тому числі підвищеної функціональності, наявний у користувача, не може використовуватися для одного або кількох видів спорту, здійснення заходів з фізкультурно-спортивної реабілітації.

Новітні технології – технологічні процеси, які не впроваджені в Україні до 2015 року, у тому числі щодо застосування конструкції протезів кінцівок та ортезів, що дають змогу комп'ютерного управління виробом та програмування його параметрів.

Протезування в Україні

Протезування та безоплатне забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, передбачене Законом України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», першочергово надається ветеранам, які постраждали в АТО/ООС. Також такі особи пріоритетно забезпечуються взуттям на протези нижніх кінцівок, взуттям на ортези (апарати, татори) нижніх кінцівок та ортопедичним взуттям, виготовленим за індивідуальним замовленням. Технічні та інші засоби реабілітації безпосередньо надаються особам з інвалідністю, а деякі, за бажанням особи з інвалідністю, можуть бути компенсовані.

До технічних та інших засобів реабілітації, якими забезпечуються особи з інвалідністю, діти з інвалідністю та інші окремі категорії населення, належать:

- ◆ протезно-ортопедичні вироби, у тому числі ортопедичне взуття;
- ◆ спеціальні засоби для самообслуговування та догляду;
- ◆ засоби для пересування;

¹⁷⁰ Паспорт бюджетної програми на 2021 рік: Наказ МВС від 05.02.2021 р. №90. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/document/3jf1d4OwkHhXRj5LHT0zRUdrnXacTM9lv6ytxSyA.pdf> (дата звернення: 05.11.2021).

¹⁷¹ Реабілітаційний центр «Next Step Ukraine», що в Ірпені, планує отримати державну ліцензію (відео). ITV. URL: <https://itvua.tv/news/reabilitatsiynyy-tsentr-next-step-ukraine-shcho-v-irpeni-planuie-otrymaty-derzhavnu-litsenziiu-video/> (дата звернення: 16.08.2021).

¹⁷² Реабілітація ветеранів АТО/ООС у приватних клініках як подяка за подвиг захисникам. АрміяInform. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/04/reabilitacziya-veteraniv-ato-oos-u-pryvatnyh-kllinikah-yak-podyaka-za-podvyg-zahysnykam/> (дата звернення: 16.08.2021).

¹⁷³ Місце сили в центрі Києві. Ярміз. URL: <https://yarmiz.org.ua/> (дата звернення: 16.08.2021).

- ◆ допоміжні засоби для особистої рухомості, переміщення та підйому;
- ◆ меблі та оснащення;
- ◆ спеціальні засоби для орієнтування, спілкування та обміну інформацією¹⁷⁴. Перелік технічних та інших засобів реабілітації, за які виплачується компенсація особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю, іншим особам або їх законним представникам, затверджується Мінсоцполітики та публікується на офіційному вебсайті Мінсоцполітики.

Особи з інвалідністю забезпечуються такими засобами реабілітації або отримують за бажанням компенсацію в порядку черговості згідно з індивідуальною програмою реабілітації. Особи з інвалідністю внаслідок АТО/ООС забезпечуються технічними та іншими засобами реабілітації на підставі висновків лікарсько-консультативних комісій лікувально-профілактичних закладів чи рішень військово-лікарських комісій незалежно від установлення інвалідності. Медичні показання для забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, а також для виплати компенсації, у тому числі для надання реабілітаційних послуг для осіб з інвалідністю визначають медико-соціальні експертні комісії з оформленням індивідуальної програми, а для постраждалих осіб унаслідок АТО/ООС, яким не встановлено інвалідність, – військово-лікарські комісії з оформленням відповідного рішення чи ЛКК з оформленням відповідного висновку.

Протезування за кордоном

Можливість протезування за кордоном передбачається Постановою КМУ від 1 жовтня 2014 року №518¹⁷⁵. Ветеранам АТО/ООС, які втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок, надається можливість протезування за кордоном за бюджетною програмою “Заходи із соціальної, трудової та професійної реабілітації осіб з інвалідністю” протезуванням та/або ортезуванням виробами підвищеної функціональності та/або спеціальними виробами для занять спортом за новітніми технологіями та технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, заміни приймальної гільзи (куксоприймача) та післягарантійного ремонту вказаних виробів шляхом надання їм грошової допомоги та безготівкового перерахування коштів:

- ◆ вітчизняному протезно-ортопедичному підприємству (яке відповідає кваліфікаційним вимогам, що визначені Мінсоцполітики);
- ◆ закордонному підприємству, закордонній установі, організації, у яких проводитиметься протезування та/або ортезування учасника операції виробами підвищеної функціональності за технологіями виготовлення, відсутніми в Україні;
- ◆ на рахунок учасника операції для оплати вартості проїзду, проживання та харчування за кордоном його та супроводжуючої особи (у разі потреби);
- ◆ реабілітаційному закладу, який має ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики та сертифікат системи управління якістю на провадження діяльності з нейрореабілітації і розташований у населеному пункті, на території якого органи державної влади України здійснюють свої повноваження в повному обсязі, за вибором учасника операції (його законного представника).

Право на отримання грошової допомоги на протезування та/або ортезування кінцівки виробами підвищеної функціональності за новітніми технологіями та технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, та/або спеціальними виробами для занять спортом може бути використане учасником операції 1 раз на 5 років для протезування верхньої кінцівки, 1 раз на 6 років для протезування нижньої кінцівки.

Забезпечення виробами підвищеної функціональності за новітніми технологіями та технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, та/або спеціальними виробами для занять спортом учас-

¹⁷⁴ Про затвердження Порядку забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення і виплати грошової компенсації вартості за самостійно придбані технічні та інші засоби реабілітації, переліків таких засобів: Постанова КМУ від 05.04.2012 №321. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-2012-n#Text> (дата звернення: 16.08.2021).

¹⁷⁵ Деякі питання протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності та/або спеціальними виробами для занять спортом за новітніми технологіями та технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, окремих категорій громадян, які брали участь в антитерористичній операції чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та/або забезпеченні їх проведення і втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок: Постанова КМУ від 1 жовтня 2014 року №518. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2014-n#Text> (дата звернення: 16.08.2021).

ника операції з двобічною ампутацією, а також з ампутацією двох і більше кінцівок проводиться 1 раз на 3 роки для протезування верхніх кінцівок, 1 раз на 4 роки для протезування нижніх кінцівок.

Розмір грошової допомоги на протезування та/або ортезування:

- ◆ виробами підвищеної функціональності за технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, однієї кінцівки без урахування ПДВ не може перевищувати 900 розмірів прожиткового мінімуму;
- ◆ однієї кінцівки спеціальними виробами для занять спортом без урахування ПДВ не може перевищувати 300 розмірів прожиткового мінімуму;
- ◆ сумарний розмір грошової допомоги на заміну приймальної гільзи (куксоприймача) та післягарантійний ремонт протезно-ортопедичного виробу підвищеної функціональності та/або спеціального виробу для занять спортом за технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, без урахування ПДВ не може перевищувати 200 розмірів прожиткового мінімуму;
- ◆ розмір грошової допомоги для забезпечення нейрореабілітації одного учасника операції на рік без урахування ПДВ не може перевищувати 1500 розмірів прожиткового мінімуму.

Для працездатних осіб, установленого на момент укладення договору.

Станом на січень 2022 року усі вказані правила є чинними.

Затребуваність протезування серед ветеранів визначається наявністю медичних показань для отримання протезування та/або ортезування. **Ефективність пільги** є достатньо високою через значний вплив на відновлення стану здоров'я ветеранів після травм, захворювань чи поранень, отриманих внаслідок виконання обов'язків військової служби. Протезування для особи з інвалідністю внаслідок війни надає можливості полегшення подальшого соціального життя, можливого пошуку роботи, занять спортом тощо. Негативним аспектом реалізації пільги можна зазначити наявність достатньо високого рівня бюрократії під час отримання компенсації протезування, включаючи витрати на проїзд, проживання, харчування ветерана та супроводжуючої особи (у разі потреби).

Спеціалізована протезно-ортопедична та медично-реабілітаційна допомога особам з інвалідністю в клініці Науково-дослідного інституту протезування, протезобудування та відновлення працездатності здійснюється за бюджетною програмою 2501070 та передбачає видатки у 2021 році в обсязі 34,5 млн грн. У 2020 році обсяг видатків складав 29,1 млн грн. Відхилення факту від плану зі змінами по загальному фонду за напрямом використання бюджетних коштів „Спеціалізована протезно-ортопедична та медично-реабілітаційна допомога особам з інвалідністю з порушеннями опорно-рухового апарату” на -1 914,6 тис. грн пов'язане зі змінами у завантаженні клініки. Умови обмеження під час пандемії потребували завантаження клініки протягом 2020 року у межах 110-116 осіб.

Отже, на державному рівні необхідним є прийняття нормативного акта з питань комплексної реабілітації у сфері охорони здоров'я (медичної, психологічної, фізкультурно-спортивної тощо), а також забезпечення необхідного фінансування для реалізації заходів відповідно до прийнятого НПА.

Розділ 3. Матеріальне забезпечення

Проїзд

Пільги на проїзд для ветеранів та інших осіб передбачені Законом України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”.

- 1) **Для учасників бойових дій та постраждалих учасників Революції Гідності:** безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських маршрутів, у тому числі внутрірайонних, внутрі- та міжобласних незалежно від відстані та місця проживання за наявності посвідчення встановленого зразка, а в разі запровадження автоматизованої системи обліку оплати проїзду – також електронного квитка, який видається на безоплатній основі (п. 7 ст. 12; ст. 16-1, п. 7 ст. 12); безоплатний проїзд один раз на два роки (туди і назад) залізничним, водним, повітряним або міжміським автомобільним транспортом незалежно від наявності залізничного сполучення або проїзд один раз на рік (туди і назад) указаними видами транспорту з 50-процентною знижкою (п. 17 ст. 12; ст. 16-1, п. 17 ст. 12).
- 2) **Для осіб з інвалідністю внаслідок війни:** безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських маршрутів, у тому числі внутрірайонних, внутрі- та міжобласних незалежно від відстані та місця проживання за наявності посвідчення встановленого зразка, а в разі запровадження автоматизованої системи обліку оплати проїзду – також електронного квитка, який видається на безоплатній основі. Це право поширюється й на особу, яка супроводжує особу з інвалідністю I групи (п. 7 ст. 13).
- 3) **Для осіб з інвалідністю внаслідок війни I і II груп:** право безплатного проїзду один раз на рік (туди і назад) залізничним, водним, повітряним або міжміським автомобільним транспортом, а особам, які супроводжують осіб з інвалідністю I групи (не більше одного супроводжувачого), – 50-процентна знижка вартості проїзду один раз на рік (туди і назад) зазначеними видами транспорту (п. 21 ст. 13).
- 4) **Особам з інвалідністю внаслідок війни III групи:** право безоплатного проїзду один раз на два роки (туди і назад) залізничним, водним, повітряним або міжміським автомобільним транспортом незалежно від наявності залізничного сполучення або проїзду один раз на рік (туди і назад) зазначеними видами транспорту з 50-процентною знижкою вартості проїзду (абз. 2 п. 21 ст. 13).
- 5) **Особам з інвалідністю внаслідок війни та особам, які супроводжують у поїздках осіб з інвалідністю I групи (не більше одного супроводжувачого):** право користування міжміським транспортом зазначених видів у період з 1 жовтня по 15 травня з 50-процентною знижкою вартості проїзду без обмеження кількості поїздок (абз. 3 п. 21 ст. 13).

БЕЗКОШТОВНИЙ ПРОЇЗД	УБД п.7,17 ст.12	Особа з інвалідністю п.7, 21 ст.13	Супроводжувачий Особа з інвалідністю I гр.
Всіма видами міського пасажирського транспорту	+	+	+
Автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості	+	+	+
Міжміським залізничним, водним, повітряним або автомобільним транспортом	Туди і назад 1 раз на 2 роки або туди і назад 1 раз/рік з 50% знижкою	I і II гр - туди і назад 1 раз /рік III гр - туди і назад 1 раз/2роки або туди і назад 1 раз/рік з 50% знижкою	Туди і назад 50% знижка 1 раз/рік З 1.10 по 15.05 – 50% знижки на необмежену кількість поїздок

Автобусами приміських і міжміських маршрутів, у тому числі внутрірайонних, внутрі- та міжобласних незалежно від відстані та місця проживання	+	+	+
--	---	---	---

Також згідно п. 4 ст. 14 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” **батьки військовослужбовців, які загинули чи померли або пропали безвісти під час проходження військової служби**, користуються правом безоплатного проїзду всіма видами міського пасажирського транспорту загального користування (крім таксі) у межах адміністративного району за місцем проживання, залізничного та водного транспорту приміського сполучення та автобусами приміських маршрутів за наявності посвідчення встановленого зразка, а в разі запровадження автоматизованої системи обліку оплати проїзду – також електронного квитка, який видається на безоплатній основі. Вони мають право на 50-відсоткову знижку при користуванні міжміським залізничним, повітряним, водним та автомобільним транспортом відповідно до закону.

Військовослужбовці відповідно до ст. 14 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” мають право на безоплатний проїзд залізничним, повітряним, водним та автомобільним (за винятком таксі) транспортом: а) у відрядження; б) у відпустку в межах України; в) при переведенні на нове місце проходження військової служби або у зв’язку з передислокацією військової частини; г) до місця проживання, обраного при звільненні з військової служби, у межах України. А **військовослужбовці строкової військової служби** мають право на безоплатний проїзд усіма видами транспорту загального користування міського, приміського та міжміського сполучення (за винятком таксі).

Ця пільга вирішує проблему ветеранів, пов’язану з переміщенням по місцевості. При цьому багатьом ветеранам пільговий проїзд дозволяє економити значну частину зароблених коштів і разом з цим безоплатно діставатися до лікарень, місць проведення відпустки чи просто подорожувати Україною.

Забезпечення пільг на проїзд здійснюється органами місцевого самоврядування.

Підставами для отримання права на безоплатний проїзд є посвідчення, яке підтверджує статус особи (посвідчення УБД тощо) та/або талони на проїзд, які видаються разом з посвідченням.

Згідно з рішеннями органів місцевого самоврядування в деяких місцях безкоштовний проїзд може надаватися на підставі довідки про участь в АТО/ООС.

Пільги на безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту (за винятком таксі), автомобільним транспортом загального користування (за винятком таксі) у сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських маршрутів надаються незалежно від місця проживання осіб. Обмежень щодо кількості пільгових місць у транспорті чи протягом одного маршруту законодавством не передбачено.

Монетизація проїзду.

Порядок надання пільг у готівковій формі з оплати проїзду всіма видами транспорту загального користування на міських та міжміських маршрутах затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 14 березня 2018 року №197. Проте важливо зазначити, що ухвалення Окружним адміністративним судом міста Києва рішення від 24.12.2018 про визнання постанови, що регламентує порядок виплати монетизації, протиправною та нечинною стало підставою для призупинення процесу монетизації пільг на проїзд в Україні. На даний момент постанова чинна, проте не застосовується повною мірою.

Цей порядок визначає механізм надання пільг у готівковій формі з оплати проїзду усіма видами транспорту загального користування на міських, приміських (крім залізничного та річкового транспорту) та міжміських маршрутах за рахунок відповідних місцевих бюджетів у разі прийняття такого рішення органами місцевого самоврядування.

Порядок поширюється на:

- 1) учасників бойових дій відповідно до статті 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;
- 2) осіб, які отримали інвалідність унаслідок війни, відповідно до статті 13 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;
- 3) ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції, ветеранів податкової міліції, ветеранів державної пожежної охорони, ветеранів

Державної кримінально-виконавчої служби, ветеранів служби цивільного захисту, ветеранів Держспецзв'язку відповідно до статті 6 Закону України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист»;

- 4) батьків військовослужбовців, які загинули чи померли або пропали безвісти під час проходження військової служби, відповідно до статті 14 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Розмір щомісячної готівкової виплати затверджується обласною державною адміністрацією. Формула обрахунку – середня вартість проїзду в міському комунальному транспорті на 30 поїздок. УБД та особи з інвалідністю внаслідок війни отримують додатково 20% від суми компенсації. Орган місцевого самоврядування своїм рішенням може відшкодовувати вартість більше ніж 30 поїздок.

Отримати компенсацію можна через орган соціального захисту за місцем реєстрації особи. Готівкові виплати здійснюються щомісяця до 20 числа.

Мешканці областей, де не запроваджено монетизацію проїзду, можуть користуватися правом пільгового проїзду й в областях, де проїзд монетизовано.

У 2021 році зареєстрований законопроект №5651, який пропонує урегулювання надання пільг з оплати проїзду в грошовій формі через делегування органам місцевого самоврядування повноважень щодо визначення порядку надання і розмірів грошової компенсації. При цьому передбачається вилучення з низки нормативно-правових актів пункту “безоплатний проїзд надається за наявності посвідчення встановленого зразка, а в разі запровадження автоматизованої системи обліку оплати проїзду – також електронного квитка, який видається на безоплатній основі”.

Цей законопроект має недоліки, зокрема створює умови для нерівного доступу до отримання пільг на проїзд осіб, які зареєстровані в різних населених пунктах України, через передання обов'язку фінансування пільг на проїзд місцевим бюджетам та надання органам місцевого самоврядування права самостійно визначати порядок та розміри грошової компенсації пільг на проїзд, виходячи зі спроможності місцевих бюджетів. Також зміст цього проекту частково дублює норми Постанови Кабінету Міністрів України від 14 березня 2018 року №197 «Деякі питання надання пільг у готівковій формі з оплати пільгового проїзду усіма видами транспорту загального користування на міських, приміських та міжміських маршрутах», яка була визнана протиправною та нечинною за рішенням Окружного адміністративного суду міста Києва.

Додатково слід зазначити, що проект не спрямований на комплексне підвищення добробуту ветеранів і створює підстави для обмеження доступу до наявного переліку пільг та соціальних гарантій.

Відповідно до дослідження, проведеного у 2016 році, більшість опитаних скористались або користуються трьома видами пільг, серед яких є право на безоплатний проїзд у міському пасажирському транспорті та в автобусах приміських і міжміських сполучень (84%) та пільги на проїзд міжміським залізничним, водним, повітряним та автотранспортом (57%)¹⁷⁶.

Згідно з дослідженням “найвищий рівень затребуваності (частка тих, хто намагався скористатися послугою чи пільгою та хто планує ними скористатися серед тих, кому відомо про цю послугу чи пільгу) спостерігається за пільгами та послугами, пов'язаними з матеріальним забезпеченням”.

Зокрема, серед учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни 96% вказали на затребуваність безоплатного проїзду в міському транспорті та міжміських автобусних перевезеннях, а 76% отримувачів зазначили про задоволеність пільгою.

Серед учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни 88% указали на затребуваність пільги на проїзд міжміським залізничним, водним, повітряним та автотранспортом, а 86% отримувачів зазначили про задоволеність пільгою.

Проте непоодинокими є випадки відмови ветеранам у наданні пільги (відмова продавати квитки за талонами; відмова в проїзді маршрутним таксі тощо), установлення обмеження на кількість поїздок чи запровадження чіткого часу, коли такі пільги діють протягом дня.

Причин недоліків є кілька. Перша – **проблеми з фінансуванням**. До 1 січня 2016 року в державному бюджеті передбачалася субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на компенсацію за пільговий проїзд окремих категорій громадян. Проте, якщо у 2015 році на забезпечення цієї

¹⁷⁶ Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО компанії GfK на замовлення Координатора проектів ОБСЄ в Україні від 15.12.2016 р. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Bila-Knyga-Dodatky.pdf>

пільги було виділено близько двох мільйонів гривень, то у 2016 і 2017 роках до державного бюджету України коштів закладено не було. За інформацією обласних та Київської міської державних адміністрацій, у місцевих бюджетах регіонів у 2016 році для реалізації права на безплатний проїзд відповідно до законодавства пільгових категорій громадян було передбачено 851,9 мільйонів гривень, з них 555 мільйонів у місті Києві¹⁷⁷.

У 2016 році до Бюджетного кодексу були внесені зміни, “згідно з якими пільговий проїзд перенесено з категорій витрат, які забезпечуються за рахунок коштів державного бюджету, до видатків, що можуть здійснюватися з місцевих бюджетів”¹⁷⁸.

На практиці маємо ситуацію, за якої пільга на проїзд передбачена в законі, проте кошти на її виконання від держави не надаються, а органи місцевого самоврядування часто не залучають власні фінанси, оскільки не зобов’язані цього робити. При цьому не реалізується право перевізника на відшкодування такого пільгового проїзду.

Другою причиною є неможливість розрахувати кількість наданих пільгових перевезень, а отже, **і розрахувати розмір необхідних видатків.**

Оскільки в нас відсутня система обліку пасажирів та кількості поїздок, які вони здійснили у всіх видах транспорту, то розрахувати розмір необхідних видатків неможливо.

Як зазначалося раніше, Постанова КМУ №197 від 14 березня 2018 р. “Деякі питання надання пільг у готівковій формі з оплати проїзду усіма видами транспорту загального користування на міських, приміських та міжміських маршрутах”, є спробою запровадити монетизацію на місцях, проте через рішення суду про її скасування постанова має рекомендаційний характер: місцеві органи влади самостійно вирішують, яким чином буде надаватися пільга на проїзд. Зважаючи на складність її реалізації, така програма не є популярною. По-перше, запровадження монетизації “у межах місцевого бюджету” може призвести до різного за розміром відшкодування, оскільки ціна за проїзд у маленькому селищі та великому місті відрізняється. По-друге, виникатимуть проблеми із забезпеченням проїзду в областях не за місцем проживання пільговика, де немає або, навпаки, є програма монетизації. По-третє, розмір виплати залежатиме від вартості проїзду лише в комунальному транспорті, який є нижчим, ніж проїзд у маршрутних таксі.

Створення Міністерства у справах ветеранів України наразі не призвело до значних змін у сфері реалізації пільг на проїзд, оскільки вони забезпечуються місцевою владою.

Серед позитивних наслідків отримання пільги для цільової аудиторії є суттєва економія коштів при транспортному переїзді. Негативними наслідками є непоодинокі випадки відмови в наданні такої пільги; складність оскарження такої відмови, а також відсутність 100%-их гарантій з боку держави та місцевих органів влади щодо надання такої пільги на місцях.

Отже, пільги на проїзд є одні з найзатребуваніших та відіграють значну роль у житті ветеранів. Проте для більш ефективної реалізації вищезазначених гарантій потрібно вирішити проблему регулярного фінансування цієї пільги.

Встановлення телефона

Ця категорія пільг регламентується Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг” від 11 квітня 2012 р. №295.

Позачергове встановлення на пільгових умовах квартирних телефонів (оплата в розмірі 20 процентів від тарифів вартості основних та 50 процентів додаткових робіт) передбачене для **учасників бойових дій та постраждалих учасників Революції Гідності; учасників війни; осіб, на яких поширюється дія закону.**

А саме: позачергове встановлення на пільгових умовах квартирних телефонів – оплата в розмірі 20 процентів від тарифів вартості основних робіт (якщо будинки (приміщення) обладнано розподільними лініями зв’язку та кінцевими кабельними пристроями для підключення абонентської проводки, а довжина абонентської проводки від кінцевого кабельного пристрою в будинку (при-

¹⁷⁷ Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО. 15 грудня, 2016. Додаток 1. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Bila-Knyga-Dodatky.pdf> (дата звернення: 10.09.2021).

¹⁷⁸ Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО. 15 грудня, 2016. Додаток 1. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Bila-Knyga-Dodatky.pdf> (дата звернення: 10.09.2021).

міщенні) до точки підключення кінцевого обладнання не перевищує 40 метрів) та 50 процентів від тарифів вартості додаткових робіт (прокладення частини абонентської проводки завдовжки більш як 40 метрів, у тому числі встановлення кінцевих кабельних пристроїв та опор повітряних ліній зв'язку тощо).

Для осіб з інвалідністю внаслідок війни передбачено позачергове безоплатне встановлення квартирних телефонів, а для осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною – позачергове безоплатне встановлення домашніх телефонів.

Що стосується військовослужбовців, то для них не передбачено пільгового встановлення квартирних телефонів. Винятком є військовослужбовці строкової служби, які відповідно до п. 7 ст. 14 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” мають право на першочергове встановлення квартирної телефонії, а також першочергове встановлення квартирної охоронної сигналізації. Також відповідно до абз. 2 п. 5 ст. 12 вказаного Закону “особам, звільненим з військової служби, які стали особами з інвалідністю під час проходження військової служби, надається 50-відсоткова знижка плати за встановлення і користування квартирним телефоном”¹⁷⁹.

Встановлення квартирних телефонів відноситься до пільг, які не фінансуються з державного бюджету. Забезпечується та фінансується така гарантія органами місцевого самоврядування.

Відповідно до дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО компанії GfK на замовлення Координатора проєктів ОБСЄ в Україні, проведеного у 2016 р., затребуваність пільг на встановлення та користування стаціонарними телефонами є досить низькою – 35%. Така пільга не є затребуваною, оскільки абонентів стаціонарного телефонного зв'язку з кожним роком стає менше через розвиток мережі мобільного зв'язку¹⁸⁰.

Згідно цього ж дослідження, про пільги на встановлення стаціонарних телефонів і на «-50%» від затверджених тарифів на користування стаціонарним телефоном знають приблизно 56%, тобто кожен другий. Рівень затребуваності пільги є доволі низьким і з подальшим стрімким розвитком мобільного зв'язку та інтернету ця цифра ще зменшиться, хоча й гарантія може бути актуальною для тих, хто проживає на певних територіях, де відсутній мобільний зв'язок та інтернет.

Дослідження “Ставлення ветеранів до пільг”¹⁸¹, що проводилося Kantar Україна та ГО “Юридична сотня” протягом серпня 2019 року, показало, що безплатне встановлення квартирної телефонії є пільгою, від якої варто відмовитися взагалі. 49% опитаних ветеранів зазначили, що ця пільга їм абсолютно не цікавить, що є найвищим відсотком незацікавленості порівняно з іншими гарантіями, на які мають право ветерани, і лише 5 % нею користуються, а 8 % її розглядають.

Пільга спрямована на безоплатне забезпечення ветеранів війни та інших пільгових категорій осіб квартирними телефонами та вирішує точкові побутові проблеми, які для багатьох вже перестали бути актуальними. Пільга абсолютно не впливає на процес реінтеграції ветеранів до мирного життя, що нівелює ідею забезпечення їх комплексною підтримкою, а не точковими гарантіями. Отже, зважаючи на архаїчність, неефективність та низьку затребуваність пільги, її необхідно скасувати.

Земля

Ця категорія пільг регламентується Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», Земельним кодексом та Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. №898-р “Питання забезпечення учасників антитерористичної операції та сімей загиблих учасників антитерористичної операції земельними ділянками”.

Кожен громадянин України має право приватизувати 5 видів земельних ділянок безкоштовно, зокрема для ведення сільського господарства, ведення садівництва і городництва, індивідуального

¹⁷⁹ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 №2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 23.08.2021).

¹⁸⁰ Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО компанії GfK на замовлення Координатора проєктів ОБСЄ в Україні від 15.12.2016 р. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Bila-Knyga-Dodatky.pdf>

¹⁸¹ Ставлення ветеранів до пільг: результати соціологічного дослідження. legal100. URL: <https://legal100.org.ua/stavleniya-veteraniv-do-pilg-rezultati-sotsiologichnogo-doslidzhennya/> (дата звернення: 02.11.2021).

дачного будівництва, будівництва і обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд (присадибна ділянка), будівництва індивідуальних гаражів¹⁸².

Для учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, учасників війни, членів сімей загиблих передбачене першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва¹⁸³.

Максимальний розмір земельної ділянки для садівництва і городництва становить 0,12 га; для індивідуального житлового будівництва – 0,25 га в селах, 0,15 га в селищах та 0,10 га в містах.

Особа може отримати безоплатно від держави земельну ділянку певного цільового призначення лише один раз. При цьому земельна ділянка не обов'язково повинна бути обрана за місцем реєстрації, тобто скористатися таким правом можна в будь-якій області.

Принагідно також згадати, що учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни та члени сімей загиблих звільняються від сплати земельного податку відповідно до статті 281 Податкового кодексу України¹⁸⁴. Звільнення від сплати податку поширюється на земельні ділянки за кожним видом використання в межах граничних норм, які визначаються для безоплатного передання у власність. Якщо ветеран має у власності декілька земельних ділянок одного виду використання, то кожного року він повинен подавати письмову заяву в довільній формі до контролюючого органу за місцем знаходження земельної ділянки про самостійне обрання/зміну земельної ділянки для застосування пільги. Варто зауважити, що звільняються від сплати земельного податку не лише її власники, а й землекористувачі.

Що стосується військовослужбовців, то відповідно до п. 6 ст. 12 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” військовослужбовці, які мають вислугу на військовій службі не менше 17 років та потребують поліпшення житлових умов, мають право на одержання земельної ділянки для будівництва. Органи місцевого самоврядування зобов'язані надавати земельні ділянки та в межах визначених законом повноважень допомогу в будівництві військовослужбовцям, батькам та членам сімей військовослужбовців, які загинули (померли) або пропали безвісти під час проходження військової служби, а також звільненим з військової служби особам, які стали особами з інвалідністю під час проходження військової служби, якщо вони виявили бажання побудувати приватні жилі будинки¹⁸⁵.

Відповідно до звіту за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО, підготовленого для координатора проєктів ОБСЄ в Україні на запит Міністерства соціальної політики України від 15 грудня 2016 року, першочергове відведення земельних ділянок має один з найвищих рівнів затребуваності серед учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни – 96 %.

Згідно з цим же звітом “50 % опитаних учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни реалізували своє право першочергового безоплатного отримання земельних ділянок, але при цьому 59 % з них перебувають у процесі оформлення і лише 41 % уже є власниками земельних ділянок”. Серед опитаних ветеранів війни щодо послуги першочергового відведення земельної ділянки рівень задоволеності становить 45 %, що пов'язано з низкою перешкод, які виникають у процесі реалізації права¹⁸⁶.

Дослідження “Ставлення ветеранів до пільг”,¹⁸⁷ яке проводилося Kantar Україна та ГО “Юридична сотня” протягом серпня 2019 року, продемонструвало, що першочергове отримання земельної ділянки є пільгою, яку потрібно запроваджувати та популяризувати. Цільова аудиторія дуже зацікавлена в ній, хоча часто не користується з різних причин. Ця гарантія посідає 3 місце серед усіх пільг, запропонованих ветеранам, якою вони не користуються через труднощі, але хотіли б скористатись, адже лише 2 % вказали, що не зацікавлені в цій сфері. 68 % опитаних зазначили, що знають

¹⁸² Питання-відповіді щодо отримання земельних ділянок. Київ: ГО “Юридична сотн.”, 2020. 5 с. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/2020_QA_zem_dilyanky.pdf (дата звернення: 23.08.2021).

¹⁸³ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. №3551-XII: станом на 1 серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 04.11.2021).

¹⁸⁴ Податковий кодекс України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, №13-14, №15-16, №17, ст.112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 04.11.2021).

¹⁸⁵ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. №2011-XII: станом на 1 серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 04.11.2021).

¹⁸⁶ Волосевич І., Костюченко Т., Хаджи І. Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО. Додатки до Білої книги. 2018. С. 1–34. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Bila-Knyga-Dodatky.pdf> (дата звернення: 23.08.2021).

¹⁸⁷ Ставлення ветеранів до пільг: результати соціологічного дослідження. legal100. URL: <https://legal100.org.ua/stavleniya-veteraniv-do-pilg-rezultati-sotsiologichnogo-doslidzhennya/> (дата звернення: 02.11.2021).

про можливість приватизації земельної ділянки, але лише 22 % вдалось реалізувати таке право, щоправда тільки 60 % з них задоволені результатом.

За результатами дослідження “Реінтеграція ветеранів” щодо досвіду ветеранів у користуванні пільгами, яке проводилось у 2021 році, тільки 53 % опитаних ветеранів скористалися безоплатним першочерговим отримання земельних ділянок і лише 52 % з них є задоволеними отриманою пільгою.¹⁸⁸

З одного боку, якоюсь мірою першочергове забезпечення земельними ділянками для індивідуального житлового будівництва є потенційним вирішенням проблеми забезпечення житлом, яка гостро стоїть перед ветеранами.

Але з іншого боку пільга не є системною та легко реалізованою. Зокрема, серед проблем виділення земельної ділянки фінансове забезпечення, пошук вільних земельних ділянок, забюрократизованість процесу, недобросовісність працівників установ тощо. Ветерани не завжди можуть отримати земельні ділянки в бажаних розмірів у межах відповідної адміністративної одиниці. Трапляються випадки, коли, навіть отримавши земельну ділянку, ветерани залишаються незадоволеними через далеке розміщення, погані природні умови чи фактичну невідповідність земельної ділянки її заявленому призначенню. Причини полягають у відсутності налагодженої державної системи пошуку відповідних вільних земельних ділянок, надання неналежащих консультацій та допомоги в подоланні бюрократичних процедур.

Складнощі або відмова в першочерговому відведенні земельної ділянки є найбільш поширеними причинами звернення до ЦСССДМ з боку ветеранів (про це зазначили 60 % опитаних працівників ЦСССДМ). При цьому лише 41% опитаних респондентів указали, що ЦСССДМ завжди або майже завжди вдається допомогти УБД у вирішенні цієї проблеми¹⁸⁹.

Згідно з аналітичним звітом забезпечення потреб учасників російсько-української війни на місцевому рівні ГО “Юридична сотня” від 2017 року, найпоширенішою проблемою, з якою зіштовхуються респонденти (26% опитаних), є проблема поінформованості про вільні земельні ділянки, а також труднощі в пошуку їх. 12% опитаних ветеранів указали на “проблему відмови компетентних органів виділяти землю через відсутність вільних ділянок та на труднощі, пов’язані з забюрократизованістю і затягуванням процесу оформлення”. 7% респондентів зазначили проблему надання непридатної для цільового призначення земельної ділянки або виділення площі меншої за встановлені норми. Ще 2% вказали на високий рівень корупції серед працівників установ, недбалого виконання своїх обов’язків, недосконалість документообігу та помилки в записах. Так, трапляються випадки усної відмови в прийнятті документів, навмисних помилкових або неточних записів, що значно продовжує та ускладнює процес реалізації свого права. На фінальних етапах в 11% опитаних ветеранів виникали проблеми з реєстрацією земельної ділянки в кадастрі; ще в 9% – проблеми з погодженням проекту землеустрою та в 6% – при реєстрації права власності на ділянку в Укрдержреєстрі. Не змогли реалізувати своє право 32% респондентів, зокрема, через відсутність земельної ділянки в межах бажаної адміністративної одиниці¹⁹⁰.

Що стосується фінансового забезпечення пільги, то право на отримання земельних ділянок реалізується майже виключно на місцях і за рахунок місцевих ресурсів. Рівень забезпечення земельними ділянками в регіонах України суттєво відрізняється. Так, на 2017 рік найбільшу кількість ділянок учасникам російсько-української війни було виділено в Полтавській області. За 2 роки до Головного управління Держгеокадастру в Полтавській області надійшло 9 683 заяви, з них позитивно розглянули 70 %. У Дніпропетровській області проблему отримання земельних ділянок вирішено шляхом автоматизації діяльності: було створено єдине вікно, “куди достатньо звернутися лише один раз, після чого супровід оформлення ділянки та витрати бере на себе обласна рада”, а заявник отримує свідоцтво права власності на земельну ділянку. У Львівській області місцева влада запровадила матеріальну допомогу на вирішення соціально-побутових питань у розмірі 100

¹⁸⁸ Результати дослідження “Реінтеграція ветеранів” щодо досвіду ветеранів у користуванні пільгами, Аналітичний звіт від 14 липня 2021 року. URL: <https://www.irex.org/sites/default/files/Veterans%E2%80%9920Benefits%20Utilization%20and%20Experiences%20%E2%80%93%20Ukrainian.pdf>.

¹⁸⁹ Волосевич І., Костюченко Т., Хаджи І. Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО. Додатки до Білої книги. 2018. С. 1–34. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Bila-Knyga-Dodatky.pdf> (дата звернення: 23.08.2021).

¹⁹⁰ Волосевич І., Костюченко Т., Хаджи І. Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО. Додатки до Білої книги. 2018. С. 123–163. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Bila-Knyga-Dodatky.pdf> (дата звернення: 23.08.2021).

тис. грн, що надається особам, які перебувають на черзі на отримання земельної ділянки й не отримували житла в місті Львів¹⁹¹.

Варто зауважити, що проблеми, висвітлені у дослідженнях за 2016–2018 роки, відображають поточну картину сьогодення, що підтверджується дослідженнями наступних років і свідчить про те, що влада не вживає жодних заходів для їхнього вирішення.

Першочергове відведення ветеранам війни земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва має на меті вирішити проблему довгого очікування, черг, пришвидшити надання таких земельних ділянок та, як було вказано вище, у деяких випадках забезпечити потреби житла. Проте гарантія не пов'язана з військовою службою та лише частково пов'язана з реінтеграцією. Проаналізувавши вищезазначене, можна зробити висновок про недостатнє фінансове забезпечення на місцях, відсутність поінформованості осіб, які мають право на таку пільгу, неготовність уповноважених органів сприяти забезпеченню ветеранів гарантованим правом, та, як наслідок, невисокий рівень її реалізації. Таким чином, ситуація з виділенням земельних ділянок у регіонах України є неоднорідною та залежить від рішення місцевих органів влади. Варіантом, який потенційно може вирішити ці проблеми, є монетизація першочергового права на отримання безкоштовної земельної ділянки. Таку альтернативу відзначили самі учасники бойових дій та особи з інвалідністю внаслідок війни. Як зазначає звіт у дослідженні IREX, також було б доцільно в пакет послуг включити інструкції і допомогу для доступу та користування землею для сільськогосподарських чи комерційних цілей.¹⁹²

Одноразова та щорічна грошова допомога

Загальний огляд (ОГД)

Особи з інвалідністю або частковою втратою працездатності внаслідок проходження або виконання обов'язків військової служби мають право на одноразову грошову допомогу. Розмір такої допомоги закріплений Законом України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” та залежить від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, визначеного Державним бюджетом станом на 1 січня відповідного року.

У випадку загибелі (смерті) військовослужбовця одноразову грошову допомогу (надалі – ОГД) отримують члени його сім'ї.

Відповідно до закону, одноразова грошова допомога призначається і виплачується в розмірі:

750-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року, у разі загибелі (смерті) військовослужбовця, військовозобов'язаного або резервіста під час виконання ним обов'язків військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з виконанням обов'язків військової служби, або смерті особи, звільненої з військової служби, протягом року після звільнення її з військової служби, якщо смерть настала внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, пов'язаних з виконанням обов'язків військової служби.

Виплата в розмірі 500-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року, у разі загибелі (смерті) військовослужбовця, військовозобов'язаного або резервіста, що настала в період проходження ним військової служби або внаслідок захворювання чи нещасного випадку, що мали місце в період проходження ним військової служби, або у випадку смерті особи, звільненої з військової служби, протягом року після звільнення її з військової служби, якщо смерть настала внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, нещасного випадку, пов'язаних з проходженням військової служби.

Така допомога ділиться рівними частками між членами сім'ї, батькам та утриманцям загиблого (померлого) військовослужбовця.

ОГД в розмірі 400-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року виплачується в разі встановлення військовослужбовцю інвалідності I групи; 300-кратного – II групи, 250-кратного – III групи (крім військовослужбовців строкової служби) інвалідності, що настала внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отрима-

¹⁹¹ Волосевич І., Костюченко Т., Хаджи І. Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО. Додатки до Білої книги. 2018. С. 123–163. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Bila-Knyga-Dodatky.pdf> (дата звернення: 23.08.2021).

¹⁹² Результати дослідження “Реінтеграція ветеранів” щодо досвіду ветеранів у користуванні пільгами, Аналітичний звіт від 14 липня 2021 року. URL: <https://www.irex.org/sites/default/files/Veterans%E2%80%9920Benefits%20Utilization%20and%20Experiences%E2%80%9320Ukrainian.pdf>.

ного ним під час виконання обов'язків військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з виконанням обов'язків військової служби, чи встановлення інвалідності особі після її звільнення з військової служби внаслідок тих же причин.

ОГД призначається і виплачується залежно від установленної військовослужбовцю, військово-зобов'язаному або резервісту групи інвалідності та ступеня втрати ним працездатності в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. При цьому у випадку встановлення особі групи інвалідності, що настала в період проходження військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням військової служби, розмір одноразової грошової допомоги не може бути меншим за 70-кратний прожитковий мінімум, установлений законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року.

ОГД не призначається (не виплачується) у випадку, якщо інвалідність (або загибель, смерть) військовослужбовця настала внаслідок вчинення ним (нею) злочину або адміністративного правопорушення, вчинення дій унаслідок сп'яніння (алкогольного, наркотичного або токсичного), самокаліцтва або самогубства (якщо самогубство не було вчинене внаслідок доведення до нього). Підставою для відмови у виплаті є також подання особою неправдивих відомостей (документів) щодо отриманого ушкодження здоров'я.

У разі смерті особи через захворювання, травми, контузії чи каліцтва, яких вона зазнала під час проходження (виконання обов'язків) військової служби, члени її сім'ї до 13 жовтня 2018 року не отримували одноразової грошової допомоги з боку держави, якщо смерть настала після звільнення зі служби не в статусі військовослужбовця. 13 жовтня 2018 року набув чинності Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення соціального захисту військовослужбовців" від 6 вересня 2018 року №2522-VIII, який надав право сім'ї отримувати одноразову грошову допомогу, якщо смерть колишнього військового настала протягом року після звільнення зі служби¹⁹³. Судова практика також свідчить, що у випадку, якщо причиною смерті стало, наприклад, захворювання, пов'язане з виконанням обов'язків військової служби, річний строк може бути продовжено.

ОГД виплачується відповідно до Постанови КМУ від 25 грудня 2013 р. №975 (виплата здійснюється Міноборони або іншими силовими відомствами), а також Постанови КМУ від 29 квітня 2016 р. №336, реалізацію коштів відповідно до якої адмініструє Мінветеранів (за вибором особи).

Фінансування виплат відповідно до Постанови №336 передбачене з резервного фонду. Розпорядженням КМУ від 30 червня 2021 р. №695-р було виділено Мінветеранів 16 049,65 тис. гривень для надання одноразової грошової допомоги членам сімей шістьох осіб, які загинули (померли) під час участі в антитерористичній операції, та 13 особам, які стали особами з інвалідністю внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних під час участі в зазначеній операції¹⁹⁴. 21 липня 2021 року Уряд виділив ще 16,5 млн для здійснення таких виплат. Загалом з початку року на такі цілі було виділено понад 73 млн гривень¹⁹⁵. Фінансування ОГД з резервного фонду та відповідно до бюджетних програм повинне здійснюватися з урахуванням кількості звернень за наданням такої виплати на первинному рівні.

Фінансування виплат ОГД відповідно до Постанови КМУ №975 здійснюється за такими бюджетними програмами:

- КПКВК 2101020 "Забезпечення діяльності Збройних Сил України, підготовка кадрів і військ, медичне забезпечення особового складу, ветеранів військової служби та членів їхніх сімей, ветеранів війни" (на 2021 рік затверджена наказом МОУ від 13.02.2021 №42), оцінити точний обсяг видатків на виплату ОГД у 2021 році з аналізу паспорта бюджетної програми неможливо. Проте зазначено, що планова кількість виплат ОГД становить 5268 одиниць (середнє значення виплати складає 562,9 тис. грн).

¹⁹³ Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення соціального захисту військовослужбовців: Закон України від 6 вересня 2018 року №2522-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2522-19#n8> (дата звернення: 20.08.2021).

¹⁹⁴ Про виділення коштів для надання одноразової грошової допомоги членам сімей осіб, які загинули (померли) під час участі в антитерористичній операції, та особам, які стали особами з інвалідністю внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних під час участі в зазначеній операції: Розпорядження КМУ від 30 червня 2021 р. №695-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vidilennya-koshtiv-dlya-nadannya-odnorazovoyi-groshovoyi-dopomogi-chlenam-simej-osib-yaki-t300621> (дата звернення: 19.08.2021).

¹⁹⁵ Уряд виділить чергові 16,5 млн грн громадянам, які постраждали в антитерористичній операції. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-vidilit-chergovi-165-mln-grn-gromadyanam-yaki-postrazhdali-v-antiteroristichnij-operacij> (дата звернення: 05.11.2021).

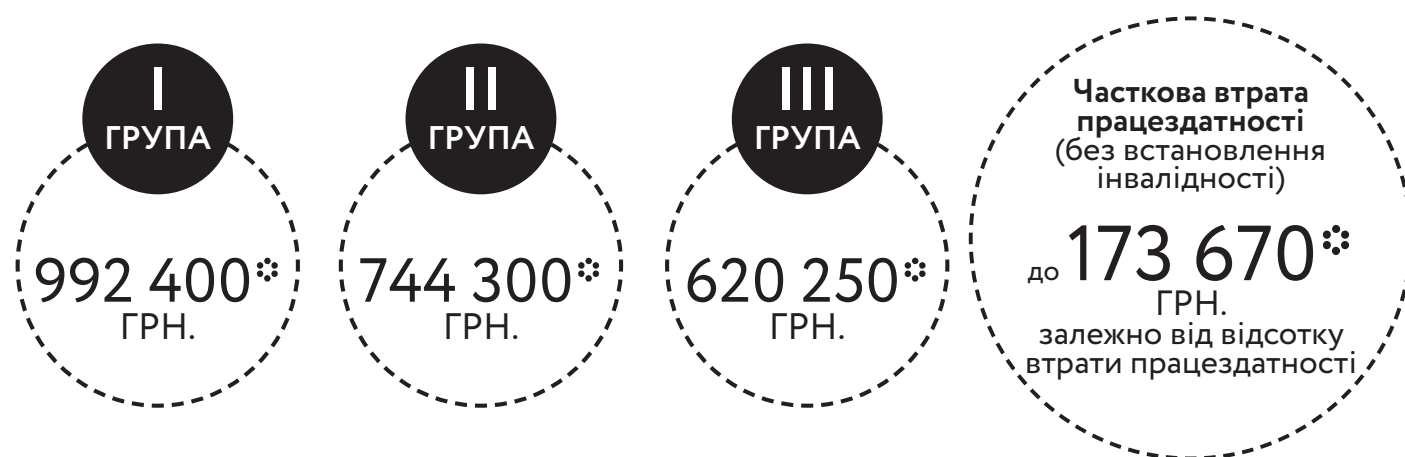
Середній розмір ОГД у 2020 році, відповідно до звіту про виконання бюджетної програми, склав 439,2 тис. грн, що на 62 тис. грн менше від запланованого.

У 2016 році Міноборони на виплату одноразової грошової допомоги в разі смерті чи травми або інвалідності було використано 1 234,4 млн гривень для виплати 6 222 особам, середній розмір виплати склав 198,4 тис. гривень. У 2017 році на зазначену мету використано 1 505,1 млн гривень для виплати допомоги 6253 особам, середній розмір виплати 240,7 тис. гривень. Таке зростання пов'язане насамперед зі збільшенням прожиткового мінімуму, кратно до якого визначається і розмір ОГД.

- ▶ КПКВК 1002030 “Забезпечення виконання завдань та функцій Державної прикордонної служби України”. Відповідно до паспорта вказаної бюджетної програми, виплата ОГД передбачається 200 особам, які мають на це право¹⁹⁶. У 2020 році, згідно зі звітом про виконання бюджетної програми, виплати були здійснені 178 особам (натомість план передбачав 158 осіб). Відхилення за бюджетною програмою пояснюються існуванням об'єктивних причин.
- ▶ КПКВК 1003020 “Забезпечення виконання завдань та функцій Національної гвардії України”. У 2020 році на виплати ОГД членам сімей загиблих та особам, яким було встановлено інвалідність, передбачено 197 млн 819 тис. грн, проте фактичний обсяг видатків у 2020 році склав 215,6 млн грн, що свідчить про необхідність збільшення видатків за вказаною бюджетною програмою. У поясненні до звіту виконання бюджетної програми вказано, що точний обсяг видатків неможливо спланувати заздалегідь, однак така різниця має бути врахована при формуванні бюджетних планів на наступні періоди.
- ▶ КПКВК 1006280 “Забезпечення діяльності сил цивільного захисту”, відповідно до Порядку та умов виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті), травми або поранення, захворювання чи інвалідності осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 р №908¹⁹⁷. На 2021 рік за вказаною програмою передбачено обсяг коштів у сумі 188 млн 609 тис. грн. У 2020 році планом бюджетної програми (зі змінами) було затверджено обсяг фінансування в розмірі 102 млн 948 тис. грн, а фактично здійснено виплати на суму 128,5 млн грн (видатки за вказаною бюджетною програмою було збільшено відповідно до окремого розпорядження КМУ), тому збільшення обсягу фінансування у 2021 році вбачається обґрунтованим.

Окремий порядок надання ОГД закріплено Постановою КМУ від 11 січня 2018 р. №14 для осіб, які постраждали внаслідок участі в Революції Гідності, а також для членів сімей загиблих внаслідок участі в Революції Гідності.

Виплата одноразової грошової допомоги внаслідок отримання інвалідності або встановлення відсотку втрати працездатності:

* Розмір виплати залежить від прожиткового мінімуму для працездатних осіб на дату встановлення інвалідності, але станом на 1 січня календарного року

¹⁹⁶ URL: <https://mvs.gov.ua/upload/document/O2Dzoql1VmrB2GKLQdhpjKkc8FZFgZ6d6ZnQHnKd.rar> (дата звернення: 19.08.2021).

¹⁹⁷ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/908-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.08.2021).

За бюджетною програмою 2501190 “Надання одноразової грошової допомоги членам сімей осіб, смерть яких пов’язана з участю в масових акціях громадського протесту, що відбулися у період з 21 листопада 2013 року по 21 лютого 2014 року, та особам, які отримали тілесні ушкодження, побої, мордування під час участі в зазначених акціях” на виплату ОGD передбачено понад 5 млн 270 тис. грн. У 2020 році за цією бюджетною програмою було передбачено обсяг витрат у розмірі 9 млн 610 тис. грн, а зі змінами – 6 млн 100 тис. грн¹⁹⁸. Проте згідно зі звітом про виконання цієї бюджетної програми у 2020 році, використано було лише 5 млн 300 тис. грн. Відхилення факту від плану зі змінами пояснюється тим, що одноразова грошова допомога виплачувалася по факту звернення осіб, які мають право на отримання зазначеної виплати, відповідно до заявок, поданих структурними підрозділами з питань соціального захисту населення обласних державних адміністрацій. Зміна планових витрат бюджетної програми на понад 3 млн була здійснена відповідно до проведеного аналізу видатків, передбачених на проведення протягом 2020 року виплат у межах КПКВК 2501190, утворилась економія коштів у сумі 3 510,0 тис. грн. Економія виникла у зв’язку з тим, що деякі отримувачі зазначеної допомоги знаходяться в розшуку і до теперішнього часу не звернулися з відповідною заявою про отримання коштів до органів соціального захисту населення. Таким чином, кількість осіб, які отримали легкі тілесні ушкодження, побої, мордування та яким виплачено одноразову грошову допомогу скорочено на 18 осіб. На 2022 за цією бюджетною програмою в Державному бюджеті України передбачено видатків на суму понад 3,5 млн грн.

З огляду на економію бюджетних коштів у попередні періоди, скорочення видатків за вказаною бюджетною програмою є економічно обґрунтованим.

Мінсоцполітики спільно з громадською спільнотою “Ініціативна група постраждалих/поранених на Майдані” здійснює заходи щодо пошуку постраждалих учасників Революції Гідності, які отримали ушкодження різної ступені тяжкості, та членів сімей померлих з їх числа, що не подали заяви на виплату одноразової грошової допомоги¹⁹⁹.

Одноразова грошова допомога, яка виплачується членам сімей загиблих, дозволяє певною мірою підтримати матеріальний стан родин після втрати годувальника. ОGD також сприяє підтримці добробуту ветеранів, яким було визначено відсоток втрати працездатності, забезпечує можливість використати необхідні реабілітаційні технології для підтримання та відновлення стану здоров’я (у випадку, якщо такі процедури виходять за межі державних програм та гарантій).

Згідно з даними соціологічного дослідження Кантар, особи з інвалідністю частіше говорять про нестачу інформації щодо державних пільг (однією з яких є одноразова грошова допомога, що надається без визначеного цільового призначення).

	%	Ветерани АТО/ООС	Учасники війн	Ветерани Афганістану	Особи з інвалідністю
	N=	740	151	117	213
Повністю достатньо інформації		19	15	20	19
Скоріше достатньо інформації		37	24	37	27
Скоріше недостатньо інформації		33	30	28	33
Повністю недостатньо інформації		10	22	12	18
Важко відповісти		1	10	3	2

Загалом одноразова грошова допомога покликана стабілізувати фінансовий стан членів сім’ї загиблого (померлого) військовослужбовця або військовослужбовця, який частково втратив працездатність внаслідок поранення, травми, каліцтва або захворювання, набутого внаслідок безпосереднього захисту територіальної цілісності та суверенітету України під час участі в АТО/ООС або виконання обов’язків військової служби. Отримання пільги позитивно впливає на можливість ветерана здійснити комплекс відновлювальних процедур для підтримки стану здоров’я, віднов-

¹⁹⁸ Паспорт бюджетної програми на 2020 рік. Наказ Міністерства соціальної політики України від 7.02.2020 р. № 95. URL: <https://www.msp.gov.ua/files/budjet/2020/%D0%9F%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%202501190%20%D1%96%D0%B7%20%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BC%D0%B8%201.doc> (дата звернення: 19.08.2021).

¹⁹⁹ Проводиться пошук постраждалих учасників Революції Гідності та членів сімей загиблих з їх числа, що не подали заяви на виплату одноразової грошової допомоги. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/15218.html> (дата звернення: 19.08.2021).

лення рівня працездатності тощо. Негативних наслідків застосування пільги не виявлено, оскільки відсутність цільового призначення такої допомоги надає можливість ветеранові та членам його сім'ї визначити власні першочергові фінансові потреби.

Мінветеранів є розпорядником щодо виплати ОГД відповідно до вимог Постанови КМУ від 29 квітня 2016 р. №336. З огляду на фінансування вказаних видатків з резервного фонду доцільно розглянути пропозицію щодо внесення планових видатків (з огляду на річну кількість звернень осіб щодо надання ОГД відповідно до вказаного порядку) до окремої (або існуючої) бюджетної програми для забезпечення стабільного фінансування цієї державної гарантії.

Отримати ОГД можуть також військовослужбовці, які після отриманої травми (поранення, контузії чи каліцтва) прийняли рішення про продовження служби (з урахуванням висновків військово-лікарської комісії). Проте Постановою КМУ №975 від 25.12.2013 передбачено, що виплата ОГД здійснюється військовослужбовцю (крім військовослужбовця строкової служби), інвалідність якого настала в період проходження військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням ним військової служби, або встановлення особі, звільненій з військової служби, інвалідності **не пізніше ніж через три місяці** після звільнення її з військової служби чи після закінчення тримісячного строку, але внаслідок захворювання або нещасного випадку, що мали місце в період проходження зазначеної служби. Таке ж обмеження строком 3 місяці після звільнення передбачене й для військовослужбовців строкової служби, військовозобов'язаних або резервістів, яких призвано на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві.

При цьому на гарячу лінію “Юридичної сотні” надходили скарги на недостатню тривалість цього строку для проходження МСЕК, особливо в умовах карантинних обмежень, унаслідок чого особи, які нещодавно звільнилися з військової служби, мали низку бюрократичних проблем із проходженням МСЕК та поданням пакету документів для виплати ОГД у відповідний строк.

Програми підтримки членів сімей загиблих та військовослужбовців, які набули статусу особи з інвалідністю внаслідок війни діють також на місцевому рівні. Наприклад, у Львівській області існує разова матеріальна допомога для вирішення соціально-побутових проблем у розмірі 100 тис. грн, а також діє програма надання матеріальної допомоги учасникам бойових дій та членам їхніх сімей (дружина/чоловік та діти) і батькам загиблих учасників бойових дій, які потребують дороговартісного лікування (від 10 тис. грн)²⁰⁰. У Донецькій області з місцевого бюджету було здійснено виплати особам з інвалідністю внаслідок війни (учасникам АТО/ООС) та членам сімей загиблих у розмірі 5 тис. грн²⁰¹. Окрім одноразових виплат, на місцевому рівні існують також виплати щорічної разової допомоги (наприклад, у м. Києві та Миколаєві)²⁰². На виплату одноразової матеріальної допомоги членам сімей загиблих у розмірі 100 тис. гривень на сім'ю в бюджеті Сумської області у 2021 році передбачено 3 млн 035 тис. гривень²⁰³. Щорічна матеріальна допомога (із цільовим призначенням для лікування) передбачена також у Дніпрі²⁰⁴.

Одноразова грошова допомога є однією з найбільш затребуваних та ефективних державних гарантій для осіб, які мають право на таку виплату. Водночас, згідно з даними соціологічного опитування, особи з інвалідністю внаслідок війни (які належать до осіб, що мають право на таку виплату) скаржаться на недостатню поінформованість щодо цієї пільги. Саме тому для кращої реалізації цієї державної гарантії варто підвищувати поінформованість осіб, які мають право на виплату, та членів їхніх сімей щодо порядку її отримання. Для покращення фінансування пільги та посилення прозорості використання бюджетних коштів доцільним є забезпечити фінансування виплат ОГД

²⁰⁰ Демчина М. Допомогу в розмірі 100 тис грн мерія Львова надала уже 3781 воїну АТО/ООС. Львівська міська рада. URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/society/social-sphere/282877-dopomohu-v-rozmiri-100-tys-hrn-meriia-lvova-nadala-uzhe-3781-voynu-ato-oos>

²⁰¹ На Донеччині триває виплата матеріальної допомоги членам сімей загиблих учасників АТО/ООС. Донецька обласна державна адміністрація. URL: <https://dn.gov.ua/news/na-donechchini-trivaye-viplata-materialnoyi-dopomogi-chlenam-simej-zagiblih-uchasnikiv-atooos>

²⁰² Про затвердження міської програми соціальної підтримки учасників антитерористичної операції та членів їх сімей. Рішення Миколаївської міської ради від 11.09.2014 р. № 43/4. URL: <https://mkrada.gov.ua/documents/4164.html?PrintVersion>

²⁰³ На Сумщині на підтримку родин загиблих АТОвців виділять 8,6 млн гривень допомоги. АрміяInform. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/04/na-sumshhyni-na-pidtrymku-rodyn-zagyblyh-atovcziv-vydilyat-86-mln-gryven-dopomogy/>

²⁰⁴ Як ветеранам з інвалідністю отримати матеріальну допомогу на ліки та лікування у Дніпрі. Invak info. URL: <https://invak.info/intervyu/yak-veteranam-z-invalidnistyu-otrimati-materialnu-dopomogu-na-liki-ta-likuvannya-u-dnipri.html>

відповідно до Постанови КМУ №336 від 29.04.2016 із коштів бюджетної програми (новоствореної або чинної), а не резервного фонду. В умовах карантинних обмежень доцільним також є збільшення строку на встановлення інвалідності військовослужбовцям, які претендують на отримання ОGD у випадку, якщо така інвалідність настала в період проходження служби.

Щорічна матеріальна допомога ветеранам до 5 травня

Серед переліку пільг, зазначених у Законі України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”²⁰⁵, учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни, членам сім’ї загиблого та деяким іншим категоріям осіб передбачена щорічна разова грошова допомога до 5 травня в розмірі, який визначається Кабінетом Міністрів України в межах бюджетних призначень, установлених законом про Державний бюджет України.

Право на отримання грошової допомоги мають:

- 1) особи з інвалідністю внаслідок війни та колишні малолітні в’язні концентраційних таборів, гетто, інших місць примусового тримання, визнані особами з інвалідністю внаслідок загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин;
- 2) учасники бойових дій, постраждали учасники Революції Гідності та колишні неповнолітні в’язні концентраційних таборів, гетто, інших місць примусового тримання, а також діти, які народилися в зазначених місцях примусового тримання їх батьків;
- 3) особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною;
- 4) члени сімей загиблих і дружини (чоловіки) померлих осіб з інвалідністю внаслідок війни, дружини (чоловіки) померлих учасників бойових дій, учасників війни та жертв нацистських переслідувань, визнаних за життя особами з інвалідністю внаслідок загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин, які не одружилися вдруге;
- 5) учасники війни та колишні в’язні концентраційних таборів, гетто, інших місць примусового тримання, особи, яких було насильно вивезено на примусові роботи, діти партизанів, підпільників, інших учасників боротьби з націонал-соціалістським режимом у тилу ворога.

Виплата такої допомоги здійснюється Міністерством соціальної політики України через структурні підрозділи з питань соціального захисту населення. Військовослужбовцям виплата грошової допомоги проводиться шляхом перерахування коштів місцевими органами соціального захисту населення на спеціальні рахунки військових частин.

Особи, які не отримали грошової допомоги, мають право звернутися по неї до районного органу соціального захисту населення за місцем реєстрації та отримати до 30 вересня поточного року.

У 2021 році Кабінетом Міністрів України у Постанові від 8 квітня 2021 р. №325²⁰⁶ затверджено такі розміри щорічної виплати:

- 1) особам з інвалідністю внаслідок війни I групи – 4421 гривня; II групи – 3906 гривень; III групи – 3391 гривня;
- 2) учасникам бойових дій, постраждалим учасникам Революції Гідності – 1491 гривня;
- 3) особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, – 4421 гривня;
- 4) членам сімей загиблих і дружинам (чоловікам) померлих осіб з інвалідністю внаслідок війни, дружинам (чоловікам) померлих учасників бойових дій, учасників війни – 966 гривень;
- 5) учасникам війни – 612 гривень.

Виплата щорічної разової грошової допомоги до 5 травня здійснюється на підставі бюджетної програми КПКВК 2501150 “Щорічна разова грошова допомога ветеранам війни і жертвам нацистських переслідувань та соціальна допомога особам, які мають особливі та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною”²⁰⁷, яка забезпечує виплату цієї допомоги в тих розмірах, що передбачив КМУ. Відповідно до Паспорта програми КПКВК 2501150 на виплату щорічної допомоги до 5 травня у 2021 році передбачено 1 397 848 тисяч гривень. Станом на січень 2022 відповідна постанова КМУ

²⁰⁵ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. №3551-XII: станом на 1 серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 04.11.2021).

²⁰⁶ Деякі питання виплати разової грошової допомоги, передбаченої Законами України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” і “Про жертви нацистських переслідувань”: Постанова КМУ від 08 квітня 2021 р. №325. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/325-2021-%D0%BF#top> (дата звернення: 04.11.2021).

²⁰⁷ Паспорт бюджетної програми на 2021 рік “Щорічна разова грошова допомога ветеранам війни і жертвам нацистських переслідувань та соціальна допомога особам, які мають особливі та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною”: Наказ Міністерства соціальної політики України від 17 березня 2020 року №216. URL: <https://www.msp.gov.ua/files/budjet/2020/%D0%9F%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%202501150%20%D1%96%D0%B7%20%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BC%D0%B8%203.doc> (дата звернення: 04.11.2021).

про розмір виплат до 5 травня у 2022 році ще не прийнята, проте в 3У “Про Державний бюджет України на 2022 рік” фінансування цієї програми закладено в розмірі 1 382 540,6 тисяч гривень.

Виплата до 5 травня здійснюється з 1999 року. До 2008 року її розмір був прив'язаним до мінімального розміру пенсії. Законом України “Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України” від 28 грудня 2007 р.²⁰⁸ внесено зміни до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”: ч. 5 ст. 12 цього Закону викладено в такій редакції: “Щорічно до 5 травня учасникам бойових дій виплачується разова грошова допомога в розмірі, який визначається Кабінетом Міністрів України в межах бюджетних призначень, установлених Законом України “Про Державний бюджет України”.

Такі зміни були визнані неконституційними. Так, Конституційний Суд України у своєму рішенні від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008²⁰⁹ зазначив, що “законом про Держбюджет не можна вносити зміни до інших законів, зупиняти їхню дію чи скасовувати їх, оскільки з об'єктивних причин це створює протиріччя в законодавстві, і, як наслідок, скасування та обмеження прав і свобод людини і громадянина. У разі необхідності зупинення дії законів, унесення до них змін і доповнень, визнання їх нечинними мають використовуватися окремі закони”. Отже, чинною залишається редакція частини 5 статті 12 Закону, згідно якої сума разової грошової допомоги до 5 травня дорівнює сумі п'яти мінімальних пенсій за віком.

Ще одним рішенням Конституційного Суду України на цю тему було рішення від 27 лютого 2020 року № 3-р/2020²¹⁰, у якому аналогічно визнається неконституційність такого механізму та підтверджується право ветеранів на отримання грошової допомоги в розмірі, який залежить від розміру мінімальної пенсії, установлені на відповідний рік.

Важлива позиція, яка стосується цієї проблеми, висвітлена в рішенні Верховного Суду в зразковій справі від 29.09.2020 № 440/2722/20²¹¹. Суд дійшов висновку, що закони, інші акти, які визнані неконституційними, втрачають чинність із дня ухвалення КСУ рішення про їхню неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням.

Таким чином, у 2021 році виплата до 5 травня, наприклад, учасникам бойових дій має бути не 1491 грн, а 8845 грн.

Це означає, що кожен ветеран, який вважає, що його право порушено, має право звернутися до суду з позовом на основі вказаних вище рішень Конституційного Суду України та Верховного Суду й вимагати виплату допомоги до 5 травня у відповідних розмірах. Як показує практика, уже на цей час позовні вимоги ветеранів щодо виплати до 5 травня в кратному розмірі до мінімальної пенсії є задоволеними в перших інстанціях. Виникає проблема з невиконанням таких рішень на практиці через брак коштів. За підрахунками Асоціації міст України, на виплату допомоги, що кратна розмірам мінімальної пенсії (відповідно до рішень Верховного Суду та КСУ) потрібно понад **26 млрд грн** (нині з бюджету виділено лише близько 1,4 млрд грн)²¹².

Процедура надання цієї виплати суперечить загальній меті соціальної підтримки пільгових категорій. Виплата до 5 травня має економічний характер та не підкріплена освітніми заходами (можливостями для навчання, підвищення кваліфікації, тренінгами, консультаціями). Як наслідок, соціально-економічне становище та психологічний стан ветерана залишаються незмінними²¹³.

Виплата до 5 травня не вирішує важливих проблем, з якими стикаються ветерани після повернення з війни. Вона забезпечує лише тимчасову матеріальну вигоду для ветеранів, яка ніяким чином не сприяє їхній реінтеграції. Так, розміри виплати до 5 травня, що відштовхуються від мінімальної пенсії, є вищими за розміри тих видатків, які забезпечують фінансування гарантій, що покликані й спроможні сприяти реінтеграції ветеранів. Наприклад, ця сума більш ніж удвічі перевищує всі ви-

²⁰⁸ Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 28 грудня 2007 року № 107-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/107-17#Text> (дата звернення: 04.11.2021).

²⁰⁹ Рішення Конституційного Суду України від 22.05.2008 р. у справі № 10-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-08#Text> (дата звернення: 05.11.2021).

²¹⁰ Рішення Конституційного Суду України від 27 лютого 2020 р. у справі № 1-247/2018 (3393/18). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-20#top> (дата звернення: 04.11.2021).

²¹¹ Рішення Верховного Суду від 29.09.2020 р. у справі № 440/2722/20. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS200257.html (дата звернення: 04.11.2021).

²¹² АМУ просить Прем'єр-міністра вирішити проблему судових позовів щодо виплати ветеранам допомоги до 5 травня. Соціальний захист населення. Асоціація міст України. URL: <https://auc.org.ua/novyna/amu-prosytt-premyer-ministra-vyrishyty-problemu-sudoviyh-pozoviv-shchodo-vyplaty-veteranam> (дата звернення: 04.11.2021).

²¹³ Юридична сотня. Біла книга. Аналіз системи державної підтримки ветеранів та їхніх сімей в Україні. 2019. 105 с. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Bila-Knyga-Legal100.pdf> (дата звернення: 04.11.2021).

датки, спрямовані на централізовану закупівлю ліків і медичних препаратів у 2021 році, відповідно до видатків Державного бюджету України²¹⁴.

Таким чином, щорічна разова виплата до 5 травня є тимчасовою матеріальною вигодою для ветеранів і жодним чином не впливає на їхнє соціально-економічне становище чи психологічний стан та не вирішує інших важливих проблем.

Зважаючи на неузгодженість щодо розміру разової грошової допомоги до 5 травня, необхідно прийняти законопроект про внесення змін у Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» стосовно скасування прив'язки до п'яти мінімальних пенсій у виплатах до 5 травня. Наразі жоден з поданих законопроектів не прийнятий через наявні недоліки.

Пільги на житлово-комунальні послуги

Загалом пільги на житлово-комунальні послуги розподіляються на два основні напрями: пільги на газ, електрику, опалення, воду та пільги на опалення будинків без центрального опалення.

За п. 4–5, ст. 12, 13, 15 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» пільги на житлово-комунальні послуги встановлені для різних категорій осіб у таких розмірах:

- ♦ учасникам бойових дій у розмірі 75 %;
- ♦ особам з інвалідністю внаслідок війни в розмірі 100 %;
- ♦ членам сімей загиблих у розмірі 50 %.

При цьому пільги надають незалежно від форми власності та виду житла.

Пільгу надають на 21 кв. м. площі на кожну особу, що має право на знижку та постійно проживає в житловому приміщенні. За наявності сім'ї знижка поширюється на додаткові 10,5 кв. м. Тобто загальна площа, на яку розповсюджується знижка — 31,5 кв. м. Для сімей, що складаються лише з непрацездатних осіб, пільга надається на 42 кв. м. площі на кожну особу, яка має право на знижку та постійно проживає в житловому приміщенні. До цього додаються додаткові 21 кв. м. на членів сім'ї. Тобто загальна площа, на яку розповсюджується знижка — 63 кв. м.

Пільги на опалення будинків без центрального опалення мають особи зі статусом:

- ♦ учасника бойових дій — 75%;
- ♦ особи з інвалідністю внаслідок війни — 100%;
- ♦ членів сімей загиблих — 50%.

За п. 6, ст. 12, 13, 15 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та Постановою КМУ від 23 квітня 2012 р. №356 «Про встановлення мінімальних норм забезпечення населення твердим паливом і скрапленим газом та граничних показників їх вартості для надання пільг і житлових субсидій за рахунок субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам» пільги надаються на придбання таких ресурсів: скраплений газ, дрова, вугілля, вугільні брикети, паливо пічне побутове, гас освітлювальний, торф паливний кусковий, торф'яні брикети. Пільги надаються незалежно від виду житла та форми власності на нього.

На одне домогосподарство видається 1 тонна твердого палива та 1 балон скрапленого газу на рік. Місцеві органи влади мають право встановлювати збільшені норми на придбання твердого та рідкого палива для осіб, які мають право на пільги. Пільги на паливо реалізуються шляхом отримання палива в натуральному вигляді або компенсації готівкою витрат на придбання палива²¹⁵.

У разі призначення субсидії пільги з оплати житлово-комунальних послуг, витрат на управління багатоквартирним будинком, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива особам, які зареєстровані (фактично проживають) у житловому приміщенні (будинку), не нараховуються.

²¹⁴ Державний бюджет України на 2021 рік. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%91%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%822021.pdf> (дата звернення: 04.11.2021).

²¹⁵ Про встановлення мінімальних норм забезпечення населення твердим та рідким пічним побутовим паливом і скрапленим газом та граничних показників їх вартості для надання пільг і житлових субсидій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2012 р. №356: станом на 6 березня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356-2012-п#Text> (дата звернення: 02.11.2021).

Монетизація пільг

1 жовтня 2019 року стартувала монетизація пільг на оплату житлово-комунальних послуг. Відповідно до ухваленого рішення паралельно функціонуватимуть дві системи надання пільг у грошовій формі: готівкова і безготівкова. Починаючи з листопада, українці отримують квитанції за комунальні послуги з повним розміром платежу, без урахування пільг.

Пільги в безготівковій формі призначаються всім пільговикам в автоматичному режимі за прикладом безготівкового надання субсидій через АТ «Ощадбанк». Для цього АТ «Ощадбанк» веде у відповідних автоматизованих системах обліку банку персоніфікований облік пільговиків та коштів, які надходять на рахунок для виплати пільг кожному пільговику індивідуально. Після того вказана банківська установа здійснює переказ коштів на рахунки управителів, об'єднань, виконавців комунальних послуг на підставі договорів, що укладаються між ними та АТ «Ощадбанк». Пільги в готівковій формі призначаються всім бажаним пільговикам на підставі поданих особисто заяв до органів соціального захисту населення, які формують щомісяця до 25 числа реєстри пільговиків для виплати пільг у готівковій формі та передають їх Міністерству соціальної політики. Після чого Мінсоцполітики, опрацювавши отримані реєстри, надсилає їх до АТ «Ощадбанк» та переказує зазначеному банку кошти для виплати монетизованих пільг. Таким чином, кошти надходять на особисті рахунки пільговиків, які можуть зняти їх із власного рахунка в будь-який час. З 1 січня 2020 року пільгові категорії українців можуть подати заяву про перехід на готівкову грошову форму виплат на житлово-комунальні послуги²¹⁶.

Рівень затребуваності пільги ветеранами за результатами опитування IREX²¹⁷, проведеного у 2020 році, складає 81% опитаних. Знижки на комунальні послуги є найбільш необхідною пільгою, яку обирають 45% ветеранів. Під час опитування ветеранів російсько-української війни, яке у 2016 році проводила на замовлення ОБСЄ міжнародна компанія GfK, було визначено, що пільги на квартплату, комунальні послуги, опалення будинку без центрального опалення відомі 96% учасникам дослідження. За результатами дослідження, рівень затребуваності спостерігається за тими пільгами та послугами, які пов'язані з матеріальним забезпеченням, серед них: пільги на квартплату, комунальні послуги, опалення будинку без центрального опалення (93% опитаних ветеранів вказали на затребуваність пільги, 82% отримувачів зазначили задоволеність пільгою). Загалом більшість ветеранів користується пільгами на комунальні послуги та опалення.

Загалом пільги на житлово-комунальні послуги надаються за місцем проживання ветерана незалежно від місця проходження військової служби, проте через надання пільги за місцем проживання військовослужбовець має довести факт проходження служби за місцем проживання. Така особливість пільги значною мірою ускладнює процес її оформлення.

Після проведеного аналізу можна зазначити, що пільга має позитивні та негативні наслідки для ветеранів. Позитивним наслідком є надання пільгою додаткової виплати, що певною мірою покращує матеріальне забезпечення ветеранів. Проте щодо негативних наслідків пільги слід зазначити, що пільга не є системною та комплексною. Пільга надається за встановленою соціальною нормою житла, у межах якої держава надає громадянам пільги на оплату житлово-комунальних послуг, витрат на управління багатоквартирним будинком, що надає ветерану часткову компенсацію витрат на житлово-комунальні послуги та не відповідає реальним витратам. Надання пільги на житлово-комунальні послуги системно не вирішує проблему достатнього матеріального забезпечення ветеранів та членів їхніх сімей.

Головним розпорядником коштів, передбачених у державному бюджеті для виплати пільг і житлових субсидій громадянам на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива та скрапленого газу, та відповідальним виконавцем бюджетної програми є Мінсоцполітики. Станом на січень 2022 фінансування пільги забезпечене повною мірою та виплачується без затримок або інших проблемних питань.

Органи місцевого самоврядування мають право надати додаткове фінансування для оплати комунальних послуг ветеранів. У Дніпрі, наприклад, у рамках муніципальної програми «Родина героя» ветерани АТО/ООС, члени сімей загиблих із 2014 року отримують щомісячну матеріальну допомогу на оплату житлово-комунальних послуг у розмірі, що не покриває 100 % (у межах норм

²¹⁶ Кабінет Міністрів України - Монетизація пільг: готівкова та безготівкова форми. Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/monetizaciya-pilg-gotivkova-ta-bezgotivkova-formi> (дата звернення: 02.11.2021).

²¹⁷ How policymakers can support the veteran community in Ukraine: Results from a veteran reintegration survey. IREX. URL: <https://www.irex.org/insight/how-policymakers-can-support-veteran-community-ukraine-results-veteran-reintegration-survey> (дата звернення: 02.11.2021).

споживання) від державної пільги: член сім'ї загиблого – 50 %, учасник бойових дій – 25 %²¹⁸. У Києві за рішенням Київради від 09.12.2014 №525/525 також передбачено надання щомісячної матеріальної допомоги для покриття витрат на оплату житлово-комунальних послуг учасникам антитерористичної операції, членам їхніх сімей та членам сімей загиблих (померлих) киян під час проведення антитерористичної операції²¹⁹.

Пільга на оплату комунальних послуг є однією з найбільш затребуваних та використовуваних пільг серед ветеранів. Процедура отримання пільги є в більшості випадків зрозумілою для ветеранів та використовується ними. Її фінансування забезпечене повною мірою, а також наявні місцеві програми додаткового фінансування. Проте надання пільги на житлово-комунальні послуги системно не вирішує проблему достатнього матеріального забезпечення ветеранів та членів їхніх сімей.

Забезпечення житлом

Конституція України в статті 47 регламентує, що кожен має право на житло. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону та підзаконних актів, які регулюють порядок отримання відповідних гарантій.

Працівники центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ), а також самі ветерани у відповідь на запитання про потребу в додаткових пільгах та послугах найчастіше згадують про необхідність покращення житлово-побутових умов.

Серед основних завдань за напрямом соціального забезпечення та підтримки ветеранів **Міністерства у справах ветеранів** як головного органу в системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни, є реалізація права на житло.

Згідно зі стратегічним пріоритетом “Відновлення та повноцінне життя” Програми діяльності Кабінету Міністрів України,²²⁰ його основною метою є відновлення повноцінної життєдіяльності ветеранів війни, а одним із завдань пріоритету є вжиття заходів щодо покращення житлового забезпечення бенефіціарам Мінветеранів, зокрема шляхом виплати грошової компенсації.

Директорат соціального захисту Мінветеранів, у рамках якого діє експертна група з розробки та реалізації житлових програм, здійснює збір інформації, вивчає та аналізує потреби в забезпеченні житлом ветеранів, військовослужбовців, звільнених у запас або у відставку, для відселення їх із закритих та віддалених від населених пунктів військових містечок, а також формує пропозиції та визначає порядок реалізації права ветеранів на житло і забезпечує реалізацію такого права в межах своєї компетенції.

То ж які пільги мають ветерани у сфері житлового забезпечення?

- 1) Першочергове для УБД та позачергове для осіб з інвалідністю внаслідок війни, членів сімей загиблих забезпечення жилою площею.
- 2) Забезпечення жилою площею протягом 2 років із дня взяття на квартирний облік (для УБД, які дістали поранення, контузію або каліцтво).
- 3) Грошова компенсація за неотримане житлове приміщення (у разі наявності необхідних для цього підстав згідно з Постановами КМУ від 18 квітня 2018 року №280, від 19 жовтня 2016 року №719, від 20 лютого 2019 року №206).
- 4) Можливість скористатися державними програмами «Доступне житло», «Власний дім», пільговим кредитуванням, позикою на будівництво тощо.

²¹⁸ Новий порядок надання адресної допомоги ветеранам АТО/ООС на оплату житлово-комунальних послуг - Дніпровська міська рада. Дніпровська міська рада. URL: <https://dniprorada.gov.ua/uk/articles/item/44020/novij-poryadok-nadannya-adresnoi-dopomogi-veteranam-atooos-na-oplatu-zhitlovo-komunalnih-poslug> (дата звернення: 02.11.2021).

²¹⁹ Компенсація витрат на комунальні послуги. Офіційний портал Києва. URL: https://kyivcity.gov.ua/pilhy_dovidky_ta_sotsialnyi_zakhyst/dopomoha_uchasnykam_ato/yak_otrymaty_shchorichnu_dopomohu_kyianam-uchasnykam_ato/kompensatsiya_vitrat_na_komunalni_poslugi/ (дата звернення: 02.11.2021).

²²⁰ Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова КМУ від 12 червня 2020 №471.

^UURL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-programi-diyalnosti-kabinetu-ministriv-t120620> (дата звернення: 02.11.2021).

Для того, щоб скористатися відповідними пільгами, особа повинна перебувати на відомчому квартирному обліку, який ведеться при військовій частині, або загальному, що контролюється органами місцевого самоврядування.

Квартирний облік

Правила ведення загального обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, регулюються Постановою Ради Міністрів Української РСР від 11.12.1984 №470²²¹ (далі — Правила обліку). Ветеран може стати на квартирний облік, якщо він є особою, яка дійсно потребує поліпшення житлових умов, тобто присутня хоча б одна з підстав, що визначена пп. 13, 14 цієї постанови:

- ◆ забезпечення жилою площею нижче за рівень, що визначається виконавчими комітетами обласних рад;
- ◆ проживання в приміщенні, що не відповідає встановленим санітарним і технічним вимогам;
- ◆ проживання в гуртожитках, будинках державного або громадського житлового фонду за договором піднайму жилого приміщення або не менше 5 років за договором найму (оренди) у будинках (квартирах), що належать громадянам на праві приватної власності тощо.

Варто звернути увагу на першу підставу — забезпечення жилою площею нижче за встановлений рівень. Часто заявники вважають, що це дорівнює нормі жилої площі, що встановлюється в розмірі 13,65 кв. м на одну особу. Проте норма жилої площі у своєму значенні не збігається з рівнем мінімального розміру жилої площі, оскільки він визначається обласними, Київською і Севастопольською органами самоврядування з даних статистичної звітності на рівні середньої забезпеченості громадян жилою площею у відповідному населеному пункті. Якраз рівень мінімального розміру жилої площі показує, чи особа має право на пільгове забезпечення житлом. Такого висновку дійшов Верховний Суд у справі №344/9279/18 від 13.08.2020, де позивачем була особа з інвалідністю внаслідок війни II групи.²²²

Відповідно до обставин справи, позивач звернувся з вимогою, аби його зарахували на квартирний облік, але отримав відмову, мотивовану тим, що жила площа квартири, в якій він проживає разом із чотирма членами сім'ї, складає 43,6 кв. м, що свідчить про забезпечення всіх мешканців жилою площею в розмірі по 8,72 кв. м, тобто вище мінімального рівня, встановленого для однієї особи в місті Івано-Франківську та Івано-Франківській області (6 кв. м). Хоча позивач вважав, що таке рішення є неправомірним, оскільки це суперечить вимогам ст. 47 ЖК, згідно з якою норма жилої площі встановлюється в розмірі 13,65 кв. м на одну особу, суд прийняв рішення не на його користь.

Проте не всі підстави для взяття на квартирний облік є такими ж юридично визначеними. Наприклад, у п. 14 Правил обліку вказано, що учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, члени сімей загиблих мають право на перебування на квартирному обліку, якщо вони проживають у невідповідних стосовно умов даного населеного пункту квартирах, проте ніде не зазначено, які саме квартири вважаються впорядкованими щодо умов певних населених пунктів.

Для того, аби стати на квартирний облік, необхідно:

- 1) Звернутися до виконкому місцевої ради.
- 2) Подати заяву та інші документи, зокрема ті, які підтверджують, що особа потребує поліпшення житлових умов:
 - ◆ акт обстеження житлових умов;
 - ◆ копію договору піднайму/найму жилого приміщення;
 - ◆ копію технічного паспорта квартири або копії сторінок технічного паспорта будинку, свідоцтва про право власності;
 - ◆ та інші залежно від підстави, визначеної п. 13 Правил обліку.

Після взяття ветеранів на квартирний облік вони зможуть отримати житло в порядку черговості, проте не в загальній черзі, а в тій, яка забезпечує позачергове чи першочергове (залежно від статусу) отримання житла.

²²¹ Про затвердження Правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР: Постанова Ради міністрів Української РСР від 11 грудня 1984 №470. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/470-84-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.11.2021).

²²² Постанова Верховного Суду від 13 серпня 2020 року у справі №344/9279/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91037320> (дата звернення: 02.11.2021).

Перелік осіб, які мають першочергове право на отримання жилих приміщень, серед них й учасники бойових дій, визначається в п. 44 Правил обліку. Таке ж право передбачене для УБД в п. 14 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Позачергове право на отримання житла мають особи з інвалідністю внаслідок війни та члени сімей загиблих у силу п. 46 Правил обліку, п. 18 ч. 1 ст. 13, п. 15 ч. 1 ст. 15 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Також серед преференцій, що передбачені для ветеранів, зокрема учасників бойових дій, які отримали поранення, контузію або каліцтво під час участі в бойових діях чи виконанні службових обов'язків і перебувають на квартирному обліку, варто виділити гарантування забезпечення житлом упродовж 2 років із дня взяття на квартирний облік. Особи з інвалідністю I групи з числа учасників бойових дій на території інших країн мають бути забезпечені житлом протягом 1 року.

Але таке право не є абсолютним. Якщо звернутися до судової практики, то можна простежити тенденцію відмов, адже такі права повинні реалізовуватися з урахуванням аналогічних прав інших пільгових категорій, які могли перебувати на обліку протягом довшого часу.

Зокрема, у справі №344/8248/17-ц від 03.04.2020 Верховний Суд дійшов висновку, що позивач, який є особою з інвалідністю внаслідок війни, має право на позачергове отримання житла лише за умови надходження його черги з урахуванням часу взяття на облік та пільговиків, що стоять у черзі перед ним, адже в нього немає переважного права на отримання житла, відмінного від цих осіб.²²³

Але є і випадки, коли право на отримання житла осіб, які передують заявнику, не порушується в такому разі. Так, у справі №500/3020/15 від 17.01.2019 Верховний Суд установив, що квартира, у якій проживав позивач, хоча і є комунальною власністю, але вже використовується позивачем. Виділення цієї квартири для позивача не порушує прав та законних інтересів інших осіб, які знаходяться в позачерговій черзі перед ним, адже вона вже по факту використовується ветераном.²²⁴

Цікавою також є позиція Верховного Суду в справі №203/1784/16-ц від 28.11.2018²²⁵ з посиланням на ЄСПЛ, де він прийняв рішення на користь позивача та визнав, що ненадання йому як особі з інвалідністю внаслідок війни житла протягом 24 років перебування на обліку є грубим порушенням прав та інтересів. Органи державної влади не можуть посилаватися на відсутність коштів як на причину невиконання своїх зобов'язань. Прийнявши певний нормативний акт, держава надає підстави для виникнення обґрунтованих сподівань щодо виконання такого закону, що узгоджується з практикою ЄСПЛ у справі «Кечко проти України» (заява №63134/00) від 08.11.2005.²²⁶

Грошова компенсація за неотримане житлове приміщення

Грошова компенсація за неотримане житлове приміщення надається лише певним категоріям осіб відповідно до Постанови КМУ «Питання забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України» від 18.04.2018 №280 та Постанови КМУ «Питання забезпечення житлом деяких категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, а також членів їх сімей» від 19.10.2016 №719. Постанова КМУ від 20 лютого 2019 року №206 регулює питання надання грошової компенсації учасникам Революції Гідності та членам їхніх сімей.

Для отримання компенсації необхідно звернутися до органів соцзахисту за місцем перебування на квартирному обліку та подати необхідні документи, визначені у відповідних порядках. Після обстеження матеріально-побутових умов заявника уповноважена комісія повинна прийняти рішення про призначення або відмову в призначенні грошової компенсації. Грошова компенсація надається в порядку черговості взяття на квартирний облік і виплачується на спеціальний рахунок в «Ощадбанку». Розмір грошової допомоги розраховується відповідно до формули, визначеної порядками. Якщо житло коштує дорожче ніж надана грошова компенсація, заявник повинен докласти суму, якої не вистачає, на спеціальний рахунок.

До членів сім'ї, на яких нараховується компенсація, належать:

- ◆ дружина (чоловік);

²²³ Постанова Верховного Суду від 03 квітня 2020 року у справі №344/8248/17-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88575082> (дата звернення: 02.11.2021).

²²⁴ Постанова Верховного Суду від 17 січня 2019 року у справі №500/3020/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79313867> (дата звернення: 02.11.2021).

²²⁵ Постанова Верховного Суду від 28 листопада 2018 року у справі №203/1784/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78192469> (дата звернення: 02.11.2021).

²²⁶ Рішення Європейського суду з прав людини від 8 листопада 2005 року у справі «Кечко проти України» (заява №63134/00). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_025#Text (дата звернення: 02.11.2021).

- ◆ малолітні і неповнолітні діти;
- ◆ неodrужені повнолітні діти, які є особами з інвалідністю з дитинства I та II групи або особами з інвалідністю I групи;
- ◆ неodrужені діти, які навчаються за денною формою, до закінчення ними закладів освіти, але не довше ніж до 23 років;
- ◆ непрацездатний батько та мати, які проживають разом із заявником;
- ◆ особа, яка перебуває під опікою або піклуванням заявника та проживає разом з ним.

Варто звернути увагу на нововведення, які були затверджені урядом 11 серпня 2021 року. КМУ своїм постановами №844²²⁷, 845²²⁸, 846²²⁹ виклав у новій редакції порядки, що регулюють питання надання компенсації за неотримане житло для осіб з інвалідністю внаслідок війни, членів сімей загиблих, ВПО та учасників Революції Гідності.

Основні нововведення:

- ◆ удосконалено процедуру розподілу субвенцій із державного бюджету місцевим бюджетам на виплату грошової компенсації, зокрема вказано, що субвенція розподіляється регіональними органами соцзахисту між місцевими органами на одержувачів грошової компенсації, якими відкрито поточний спеціальний рахунок у відділенні АТ "Ощадбанк";
- ◆ розширено деякі повноваження комісії, а саме перелік нововиявлених обставин відповідно до яких вона має право переглядати рішення: зміна майнового стану, зміна місця проживання, втрата статусу УБД, особи з інвалідністю внаслідок війни, зняття з квартирної обліку тощо. Також доповнено перелік повноважень:
- ◆ скасуванням попереднього рішення за нововиявленими обставинами;
- ◆ визначенням суми коштів, яка підлягає поверненню, якщо особа не повідомила орган соцзахисту про зміни в майновому стані, у складі сім'ї, зміну місця проживання, втрату статусу, зняття з квартирної обліку тощо;
- ◆ прийняттям рішення про виплату компенсації члену сім'ї заявника, на якого розраховано грошову компенсацію, у зв'язку з його смертю, якщо грошову компенсацію йому вже було призначено, але не виплачено;
- ◆ уточнено черговість виплати компенсації в разі, якщо в кількох одержувачів однакова дата рішення виконкомів: черговість визначається з урахуванням дати подання ними заяви про призначення грошової компенсації з усіма необхідними документами;
- ◆ спрощено процедуру подання заяви:
- ◆ особа чи її законний представник може подати заяву про призначення грошової компенсації в електронній формі (за наявності технічної можливості);
- ◆ заяву можна подати не лише в органи соцзахисту, а й через ЦНАП;
- ◆ заявник може не подавати інформацію, яка перебуває у володінні державних органів, ОМС, підприємств, якщо між ними та органом соцзахисту є електронна інформаційна взаємодія;
- ◆ встановлено заборону на відчуження житла, яке було придбане коштом компенсації, протягом 3-ох років, інакше кошти підлягають поверненню до бюджету (орган соцзахисту самостійно перевіряє цю інформацію в Держреєстрі речових прав на нерухоме майно);
- ◆ встановлено, що особа може придбати лише житло в будинках, які прийняті в експлуатацію на первинному або вторинному ринку нерухомості (раніше можна було інвестувати в об'єкти житлового будівництва);
- ◆ у контексті Постанови №280 визначено право на виплату грошової компенсації, яка вже призначена, у зв'язку зі зміною місця проживання: якщо особа переїхала на постійне місце проживання до іншого населеного пункту і її знято з квартирної обліку, грошова компенса-

²²⁷ Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2018 року №280: Постанова КМУ від 11 серпня 2021 року №844. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-kab-a844> (дата звернення: 02.11.2021).

²²⁸ Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2019 р. №206: Постанова КМУ від 11 серпня 2021 року №845. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-20-lyutogo-2019-r-s110821> (дата звернення: 02.11.2021).

²²⁹ Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 2016 р. №719: Постанова КМУ від 11 серпня 2021 року №846. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-kab-a846> (дата звернення: 02.11.2021).

ція призначається за новим місцем проживання з початку; переїхала з одного району міста до іншого, коли зберігається попередній час перебування на квартирному обліку, компенсація призначається за новим місцем проживання зі збереженням черговості виплати, тобто рішення про призначення приймається ще раз, але вже за новим місцем проживання, звідки і будуть виділятися кошти (виплата компенсації за попереднім місцем проживання припиняється);

- ♦ визначено право на виплату грошової компенсації, яка вже призначена, у разі смерті заявника: грошова компенсація виплачується зі збереженням черговості уповноваженому члену сім'ї за рішенням комісії на підставі заяви, копії документа, що посвідчує особу, копії свідоцтва про смерть та згоди довільної форми від інших членів сім'ї, на яких розраховано грошову компенсацію; виплата здійснюється на спеціальний рахунок уповноваженого члена сім'ї (положення поширюються на випадки, коли смерть особи відбулася до набрання чинності змін);
- ♦ за заявою особи грошова компенсація може виплачуватися в неповному розмірі в поточному році у зв'язку зі зміною опосередкованої вартості спорудження 1 кв. метра загальної площі житла (тобто без проведення перерахунку); сума доплати до перерахованого розміру компенсації може бути виплачена в наступному бюджетному році, але лише якщо така особа ще не придбала житло;
- ♦ визначено підстави для відмови у виплаті грошової компенсації (втрата статусу, укладення інвестиційного договору або договору купівлі-продажу майнових прав, або договору про пайову участь після призначення грошової компенсації, зняття з квартирної обліку тощо).

Не варто ігнорувати загальну процедуру отримання грошової компенсації, яка встановлена цими нормативними актами. За обставинами справи №461/3295/16-ц від 22.05.2019²³⁰ позивач, який є особою з інвалідністю I групи внаслідок війни, звернувся до суду з позовом про визнання протиправною бездіяльності міської ради та Мінсоцполітики України та стягнення грошової компенсації за неотримане житло, оскільки ним за кредитні кошти придбана квартира та повністю виконані кредитні зобов'язання перед банком. Верховний Суд дійшов висновку, що спір є передчасним, оскільки позивач не скористався спеціальною процедурою і відповідна комісія жодного рішення не приймала, а суд не має права брати на себе її повноваження. До того ж компенсація здійснюється перед купівлею житла.

У 2021 році субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату грошової компенсації за належні для отримання жилі приміщення для членів сімей загиблих та осіб з інвалідністю I-II групи, яка настала внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних під час безпосередньої участі в АТО/ООС, та які потребують поліпшення житлових умов, становила 305 145,3 тис. грн. Цього ж року субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату грошової компенсації за належні для отримання жилі приміщення для внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України та брали безпосередню участь в АТО/ООС, і осіб з інвалідністю внаслідок війни III групи, які брали участь в АТО та потребують поліпшення житлових умов, становить 530 445 тис. грн. Для учасників бойових дій на території інших держав така субвенція у 2021 році становила 50 000 тис. грн.²³¹

Станом на 2022 рік виділено²³²:

- ♦ на членів сімей загиблих та осіб з інвалідністю I-II групи — 1 733 107,5 тис. грн;
- ♦ на ВПО, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України та брали безпосередню участь в АТО/ООС, і осіб з інвалідністю внаслідок війни III групи — 3 263 244 тис. грн;
- ♦ на учасників бойових дій на території інших держав — 499 800 тис. грн.

Збільшення видатків за вказаними напрямками має на меті у 2022 році повністю забезпечити ветеранів війни та членів сімей загиблих житлом і закрити черги на отримання компенсації за житло.

Позика на будівництво

²³⁰ Постанова Верховного Суду від 22 травня 2019 року у справі №461/3295/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82599789> (дата звернення: 02.11.2021).

²³¹ Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон України від 15.12.2020 р. №1082-IX: станом на 21 жовт. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> (дата звернення: 07.11.2021).

²³² Про Державний бюджет України на 2022 рік: Закон України від 02.12.2021 №1928-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#top> (дата звернення 04.01.2022).

Таке право виникло ще у 2005 році після набрання чинності закону, який вносив зміни до ЗУ “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, проте воно ніяк не реалізувалось. Відповідно до закону такі позики повинні надаватись у порядку, який визначається КМУ, а цей порядок довгий час не був затверджений, унаслідок чого до Верховного Суду надходило дуже багато позовних заяв щодо визнання бездіяльності уряду.

Такий порядок був затверджений Постановою КМУ від 8 травня 2019 року №449.²³³ Відповідно до постанови право на отримання позики мають:

учасники бойових дій,
особи з інвалідністю внаслідок війни,
учасники війни,
члени сімей загиблих,
особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною.

Відповідно до цього порядку особи, указані вище, можуть отримати позику на будівництво, реконструкцію або капітальний ремонт жилих будинків і надвірних будівель, приєднання їх до інженерних мереж, комунікацій, а також на будівництво або придбання дачних будинків і благоустрій садових ділянок.

Позика надається банками на умовах, визначених договором, тобто розмір позики та відсотки за користування встановлюються банками.

Позика надається в національній валюті та погашається протягом 10 років починаючи з 5-го року після закінчення будівництва або згідно з договором.

Отже, з одного боку порядок затверджений, але він не є детальним і надає широкі повноваження, дискрецію банкам. До того ж немає переліку банків, які надають відповідні позики, що може перешкоджати й надалі в забезпеченні ветеранів такою гарантією.

Програма «Доступне житло»

Програма реалізується відповідно до Постанови КМУ «Деякі питання забезпечення громадян доступним житлом» від 10.10.2018 №819²³⁴.

Ветерани мають право одноразово:

- ♦ отримати житлове приміщення, сплативши за нього лише 50 % вартості нормативної площі, та/або
- ♦ отримати пільговий іпотечний житловий кредит.

Пільгові категорії мають право на державну програму «Доступне житло», якщо вони відповідають одній із таких умов:

- ♦ потребують поліпшення житлових умов та перебувають на квартирній черзі;
- ♦ вони та члени їхніх сімей не мали у власності житла протягом останніх 3 років до моменту звернення;
- ♦ такі особи та члени їхніх сімей мають у власності житлову площу, що не перевищує 13,65 м² на одну особу.

Умовою для участі в програмі забезпечення доступним житлом є також середньомісячний грошовий дохід особи та членів її сім'ї, який у сумі не повинен перевищувати трикратного розміру середньомісячної заробітної плати у відповідному регіоні на одну особу (про розмір можна дізнатися на сайті Держстату).

Для реалізації права потрібно:

- 1) звернутися до регіонального Держмолодьжитла та подати необхідні документи;
- 2) у разі прийняття рішення про надання державної підтримки — укласти договір з Держмолодьжитлом про обслуговування коштів для будівництва (придбання) доступного житла та внести на поточний рахунок суму винагороди Держмолодьжитлу за такі послуги, яка визначається в кожному випадку окремо, але становить 0,7 % розміру підтримки;
- 3) сплатити 50 % вартості житла на поточний рахунок;
- 4) протягом 5 днів з моменту надходження решти коштів на житло від держави — укласти договір із забудовником про придбання житла.

²³³ Про затвердження Порядку надання позики ветеранам війни та особам, на яких поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”: Постанова КМУ від 8 травня 2019 року №449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.11.2021).

²³⁴ Деякі питання забезпечення громадян доступним житлом: Постанова КМУ від 10 жовтня 2018 року №819. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.11.2021).

Варто звернути увагу, що особа не має права відчужувати таке житло протягом 3 років з моменту його придбання, інакше вона буде зобов'язана повернути кошти державі. Критерії щодо житла містяться у пп. 5, 6 вказаної постанови КМУ, щодо забудовника — у п. 8.

Розмір державної підтримки розраховується:

- ♦ виходячи з нормативної площі (21 кв. метр загальної площі житла на одну особу та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю). При цьому, якщо члени сім'ї одержувача державної підтримки мають право на отримання державної підтримки в різному розмірі (30 або 50 відсотків), обсяг державної підтримки на 10,5 кв. метра розраховується пропорційно кількості членів сім'ї, які мають право на державну підтримку в розмірі 30 або 50 відсотків вартості нормативної площі доступного житла відповідно до загальної кількості членів сім'ї, яким надається державна підтримка;
- ♦ виходячи з ринкової вартості 1 кв. метра загальної площі житла для населеного пункту за місцем розташування об'єкта, на будівництво (придбання) якого надається державна підтримка.

Вартість загальної площі житла, що перевищує нормативну площу, сплачується заявником.

Пільгове кредитування

Порядок надання пільгового кредиту затверджений Постановою КМУ від 27 листопада 2019 року №980.²³⁵

Кредитування надається особам, які відповідають одній із таких вимог:

- ♦ перебувають на квартирному обліку;
- ♦ особа та члени її сім'ї не мають у власності житла, окрім як на тимчасово окупованій території;
- ♦ мають у власності житло не більше 13,65 кв.м на одну особу;
- ♦ є внутрішньо переміщеними особами, які не мають житла на підконтрольній території.

Отже, такий кредит можуть отримати внутрішньо переміщені особи, учасники проведення АТО та/або ООС, які потребують поліпшення житлових умов і підтвердили свою платоспроможність (за умови сплати щомісячного платежу в рахунок погашення кредиту з урахуванням процентів залишок середньомісячного доходу кандидата та повнолітніх членів сім'ї не може бути меншим ніж прожитковий мінімум (загальний показник), визначений законодавством на відповідний період, з розрахунку на кожного члена сім'ї). Кредит надається лише один раз і за умови, що особою не було використано інші державні програми для поліпшення житлових умов.

Об'єкт кредитування:

- ♦ квартира в багатоквартирному будинку;
- ♦ одноквартирний житловий будинок на вторинному ринку.

Таке житло повинно бути прийняте в експлуатацію не більше ніж 35 чи реконструйоване не більше ніж 25 років тому.

Пільговий кредит з відсотковою ставкою 3% річних надається позичальнику на строк до 20 років, але не більше ніж до часу досягнення ним пенсійного віку. Розмір обчислюється, виходячи з нормативної площі житла, яка становить 21 кв. метр загальної площі житла на одну особу та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю. Вартість загальної площі житла, що перевищує нормативну площу, сплачується позичальником власним коштом.

Згідно з ч. 15 ст. 14 ЗУ "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" відсотки за користування кредитом не нараховуються:

- ♦ військовослужбовцям, призваним на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, на весь час їх призову;
- ♦ військовослужбовцям під час дії особливого періоду, які брали або беруть участь у ООС, перебували або перебувають безпосередньо в районах та в період здійснення ООС.

На 2021 рік коштів на пільгове кредитування в держбюджету не було закладено, проте в травні того ж року Держмолодьжитло оголосило про прийом заяв від ВПО на отримання пільгового іпотечного кредиту за рахунок грантових коштів уряду Німеччини, що надаються через Банк Розвитку

²³⁵ Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання пільгового довгострокового державного кредиту внутрішньо переміщеним особам, учасникам проведення антитерористичної операції (АТО) та/або учасникам проведення операції Об'єднаних сил (ООС) на придбання житла: Постанова КМУ від 27 листопада 2019 року №980. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.11.2021).

KfW²³⁶. Відповідно до цього проєкту 24 500 000 євро спрямовувалося на надання пільгових іпотечних кредитів ВПО на придбання житла, а 1 000 000 євро – на експертні послуги для здійснення супутніх заходів з технічної допомоги для сприяння фінансовій установі в поліпшенні її кредитних стандартів і кредитних процесів.

Програма «Власний дім»

Виконання програми регулюється Постановою КМУ «Про затвердження Правил надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам житла на селі» від 05.10.1998 №1597.²³⁷

Програма полягає в наданні кредиту для фінансування:

- ◆ спорудження житлових будинків з надвірними підсобними приміщеннями;
- ◆ добудови незавершених житлових будинків;
- ◆ реконструкції житла;
- ◆ спорудження інженерних мереж, підключення їх до існуючих комунікацій;
- ◆ придбання незавершеного будівництва та готового житла за результатами оцінки, проведеної відповідно до законодавства, та його реконструкції.

Умови кредиту:

- ◆ строк до 20 років, але не більш як до досягнення позичальником пенсійного віку, молодим сім'ям (подружжя, у якому вік чоловіка та дружини не перевищує 35 років) або неповним сім'ям (мати (батько) віком до 35 років) – до 30 років;
- ◆ плата за користування в розмірі 3 % річних;
- ◆ кредитний договір укладається на всю суму кредиту, яка видається в чотири етапи згідно з графіком будівництва.

Сума кредиту визначається п. 9 указаної постанови.

Скористатися державною підтримкою можуть громадяни України, які:

- ◆ підтвердили свою платоспроможність (за умови сплати щомісячного платежу в рахунок погашення кредиту з урахуванням процентів залишок середньомісячного доходу сім'ї не може бути меншим ніж прожитковий мінімум, визначений законодавством на відповідний період, на одну особу);
- ◆ постійно проживають у сільській місцевості;
- ◆ працюють на підприємствах, установах, організаціях усіх форм власності, в особистих селянських господарствах, що функціонують у сільській місцевості та розташовані в межах району проживання чи суміжних районах.

Учасники бойових дій (п. 19 і 20 ч. 1 ст. 6 Закону «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»), члени сімей загиблих (абз. 4 п. 1 ст. 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту») або члени їхніх сімей у разі призову таких осіб під час мобілізації і до закінчення проходження військової служби в особливий період, ВПО, якщо вони відповідають критеріям, указаним вище, мають першочергове право на отримання цього кредиту.

Згідно з ч. 15 ст. 14 ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» відсотки за користування кредитом не нараховуються:

- ◆ військовослужбовцям, призваним на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, на весь час їх призову;
- ◆ військовослужбовцям під час дії особливого періоду, які брали або беруть участь в ООС, перебували або перебувають безпосередньо в районах та у період здійснення ООС

Необхідні кроки:

- 1) Звернутися до відповідного фонду підтримки індивідуального житлового будівництва на селі з необхідним пакетом документів.
- 2) Укласти кредитний договір з індивідуальним забудовником.

²³⁶ Триває прийом заяв на отримання пільгової іпотеки для ВПО за рахунок коштів німецького KfW: Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України URL: <https://minre.gov.ua/news/tryvaye-pryyom-zayav-na-otrymannya-pilgovoyi-ipoteki-dlya-vpo-za-rahunok-koshtiv-nimeckogo-kfw> (дата звернення 04.01.2022).

²³⁷ Про затвердження Правил надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам житла на селі: Постанова КМУ від 5 жовтня 1998 року №1597. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1597-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.11.2021).

Регіональні програми

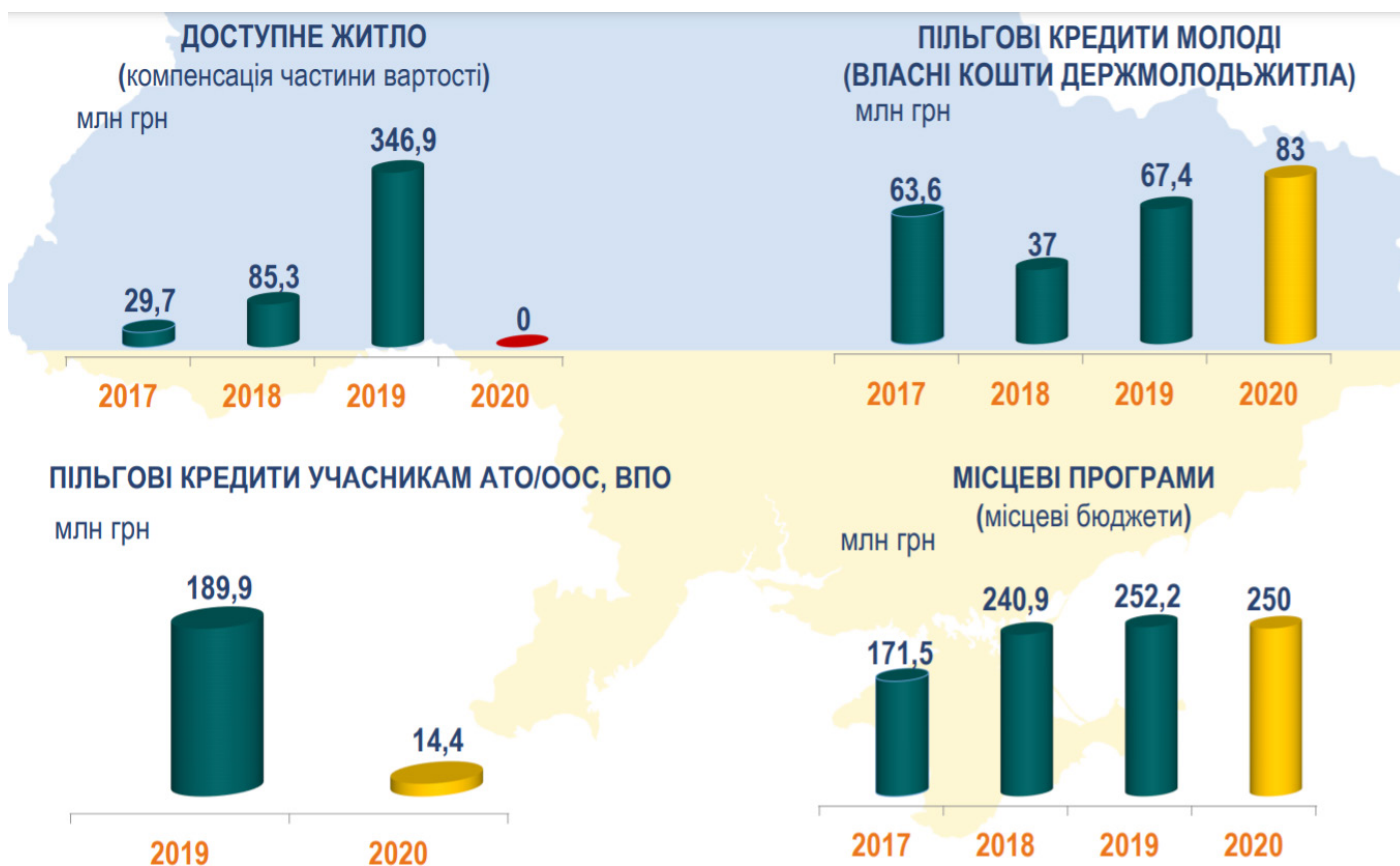
На сайті Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву є посилання на сайти регіональних управлінь,²³⁸ де розміщені інформаційні матеріали про всі місцеві програми.

Згідно з фінансовою звітністю Держмолодьжитла за 2020 рік станом на 31 грудня 2020 року діяло 126 місцевих програм, які включають у себе 191 окремих порядків/категорій учасників, а саме:

- ◆ **за напрямками використання**

- ◆ комплексні програми – 36, зі 101 порядком/категорією учасників;
- ◆ пільгове кредитування для молоді – 28;
- ◆ надання державної підтримки та/або пільгове кредитування для учасників АТО – 29;
- ◆ надання державної підтримки та/або пільгове кредитування для ВПО – 24;
- ◆ програми пільгового кредитування молоді – 53;
- ◆ програми забезпечення житлом учасників АТО – 36;
- ◆ програми забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб – 1.

Відповідно до публічного звіту Держмолодьжитла за 2020 рік:²³⁹

²³⁸ Регіональні управління. Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву. URL: <https://www.molod-kredit.gov.ua/pro-fond/rehionalni-upravlinnia> (дата звернення: 02.11.2021).

²³⁹ Публічний звіт про роботу Держмолодьжитла у 2020 році. Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву. URL: https://www.molod-kredit.gov.ua/images/DOCUMENTS/Prezentation/Publicnyi_Zvit_Za2020.pdf (дата звернення: 02.11.2021).

УКЛАДЕНО ДОГОВОРІВ

РЕЗУЛЬТАТИ 2020

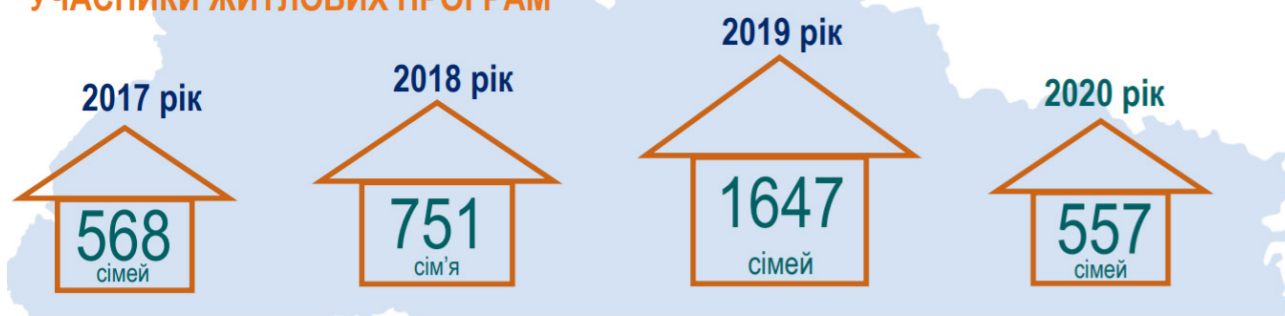
ФІНАНСОВИЙ РЕСУРС

УЧАСНИКИ АТО/ООС – **202** сім'ї (загалом починаючи з 2017 року - 1082 сімей)

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ – **68** сімей (загалом починаючи з 2017 року - 1123 сімей)

УЧАСНИКИ ЖИТЛОВИХ ПРОГРАМ

ЗАЛУЧЕНО ІНВЕСТИЦІЙ

Капітальний ремонт

Відповідно до ЗУ "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" учасники бойових дій та учасники війни мають право на **першочерговий** ремонт жилих будинків і квартир, а особи з інвалідністю внаслідок війни, члени сімей загиблих та особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, мають право на **позачерговий** безплатний капітальний ремонт власних жилих будинків і квартир та першочерговий поточний ремонт жилих будинків і квартир у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Забезпечення ремонтом регулюється Постановою КМУ "Про затвердження Порядку проведення безоплатного капітального ремонту власних житлових будинків і квартир осіб, що мають

право на таку пільгу, а також першочерговий ремонт житлових будинків і квартир осіб, які мають на це право” від 20 травня 2009 року №565.²⁴⁰

Цікаво, що безоплатний капітальний ремонт житлових будинків і квартир відповідно до вказаної постанови в контексті ЗУ “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” проводиться лише для осіб з інвалідністю внаслідок війни та прирівняних до них осіб, осіб, на яких поширюється чинність зазначеного Закону, тобто членів сімей загиблих, та осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною. Отже, до цього переліку не включено учасників бойових дій, хоча вони мають таке право згідно з п. 14 ч. 1 ст. 12 вказаного закону.

Для того, щоб скористатися пільгою, потрібно подати до органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування за місцем постійного проживання і реєстрації письмову заяву, зразок якої міститься в додатку 1 до вказаної вище постанови. Відповідний орган утворює комісію із залученням спеціалістів житлово-експлуатаційних і ремонтно-будівельних організацій, представників органу, що фінансує виконання ремонтних робіт тощо, що в місячний термін після подання заяви приймає рішення про проведення безоплатного капітального ремонту на підставі обстеження будинку, квартири. Унаслідок обстеження складається перелік, види і обсяги робіт, які необхідні, а також дефектний акт, кошторисний розрахунок і визначається загальна вартість ремонту. Вартість безоплатного капітального ремонту визначається як добуток вартості капітального ремонту 1 кв. метра будинку, квартири, а площа не може перевищувати 21 кв.м загальної площі будинку, квартири. Ремонт проводиться не частіше одного разу на 10 років і лише підприємствами, які відповідно до законодавства мають право на виконання таких робіт, на замовлення органу, що є головним розпорядником коштів місцевого бюджету.

Варто звернути увагу, що ремонту підлягає житловий будинок чи квартира, які належать особі на праві приватної, зокрема спільної, власності, тобто зробити безплатний ремонт на орендованій квартирі не можна. До того ж особи з інвалідністю внаслідок війни, члени сімей загиблих та особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, не мають права на грошову компенсацію в разі проведення капітального ремонту власними силами. Таке право належить лише особам, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною.

Фінансування здійснюється за рахунок відповідної субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам у межах затверджених бюджетних призначень на відповідний рік.

Забезпечення житлом військовослужбовців

Військовослужбовці мають такі гарантії у сфері житлового забезпечення:

- ◆ взяття на квартирний облік при військовій частині;
- ◆ компенсація за належне для отримання жиле приміщення;
- ◆ надання службового житла;
- ◆ проживання в гуртожитку;
- ◆ грошова компенсація за піднайом (найом) жилих приміщень.

Квартирний облік. Військовослужбовці можуть стати на квартирний облік, якщо вони потребують поліпшення житлових умов. У 6 розділі наказу МОУ від 31.07.2018 №380 “Про затвердження Інструкції з організації забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей жилими приміщеннями”²⁴¹ встановлено, що військовослужбовці та члени їхніх сімей визнаються такими, що потребують поліпшення житлових умов, відповідно до статті 34 Житлового кодексу Української РСР.

Такими, що потребують поліпшення житлових умов, також визнаються:

- ◆ військовослужбовці та члени їхніх сімей, які проживають в одній квартирі по дві і більше сім’ї незалежно від родинних відносин, та особи різної статі старші за 9 років, крім подружжя;

²⁴⁰ Про затвердження Порядку проведення безоплатного капітального ремонту власних житлових будинків і квартир осіб, що мають право на таку пільгу, а також першочерговий поточний ремонт житлових будинків і квартир осіб, які мають на це право: Постанова КМУ від 20 травня 2009 року №565. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2009-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.11.2021).

²⁴¹ Про затвердження Інструкції з організації забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей жилими приміщеннями: Наказ МОУ від 31.07.2018 № 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1020-18#Text> (дата звернення: 02.11.2021).

- ♦ військовослужбовці з числа осіб з інвалідністю внаслідок внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних під час безпосередньої участі в АТО/ООС, та члени їхніх сімей;
- ♦ члени сімей військовослужбовців, які померли внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних під час забезпечення проведення АТО/ООС;
- ♦ військовослужбовці та члени їхніх сімей, які були забезпечені житловими приміщеннями на територіях, на яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, з урахуванням вимог законодавства України щодо тимчасово окупованих територій.

На сайті Міністерства оборони України розміщені списки загальної черги військовослужбовців, які перебувають на квартирному обліку.²⁴² Списки відображають інформацію по кожній області та гарнізону, а саме: ПІБ військовослужбовця із зашифрованим прізвищем, його вислугу років, кількість членів сім'ї, дату зарахування на квартирний облік та порядковий номер у черзі з розрізненням тих, хто в загальній черзі, та тих, хто має право на забезпечення житлом першочергово та позачергово.

Принцип роботи квартирної обліку при військовій частині приблизно такий самий, як і при органах місцевого самоврядування.

За загальним правилом, якщо військовослужбовець звільняється, то автоматично знімається з квартирної обліку. Проте є деякі категорії осіб, які продовжують перебувати на обліку й після звільнення. Відповідно до ч. 9 ст. 12 ЗУ "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" визначено, що військовослужбовці, які перебувають на обліку, під час звільнення з військової служби в запас або відставку за віком, станом здоров'я, а також у зв'язку з реформуванням ЗСУ, скороченням штатів або проведенням інших організаційних заходів за неможливості використання на військовій службі, залишаються (за їх бажанням) на обліку у військовій частині до одержання житла з державного житлового фонду за останнім місцем проходження служби, а в разі розформування військової частини — у військовому комісаріаті і КЕВ (КЕЧ) району та користуються правом позачергового одержання житла. Це також установлено Постановою КМУ від 3 серпня 2006 року №1081 "Порядок забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житловими приміщеннями"²⁴³, а саме п. 29. Ураховуючи ст. 37 Житлового кодексу, юридична служба ЗСУ вважає, що військовослужбовці при звільненні з військової служби у зв'язку з закінченням строку контракту набувають право залишатися на житловому обліку лише в разі наявності вислуги років, що дає право на пенсійне забезпечення.

У разі смерті особи, звільненої з військової служби в запас або у відставку, яка відповідно до законодавства мала право на першочергове (позачергове) одержання житла, її сім'я зберігає право на одержання житла в тому самому порядку.

Відповідно до інформації, наданої МОУ, про досягнення запланованої мети, завдань та результатів показників бюджетних програм, а також цілей державної політики за результатами 2020 року,²⁴⁴ кількість військовослужбовців, які перебувають на квартирному обліку на початку 2020 року становить 47 191 осіб. Відповідно до паспорта відповідної бюджетної програми, на початку 2021 року на квартирному обліку перебувало 44 878 військовослужбовців²⁴⁵.

Компенсація за належне для отримання жила приміщення. Абзац 4 пункту 1 статті 12 ЗУ "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" установлює, що військовослужбовцям, які мають вислугу на військовій службі 20 років і більше, та членам їхніх сімей надаються жилі приміщення для постійного проживання або за їхнім бажанням грошова компенсація за належне їм для отримання жила приміщення. Такі жилі приміщення або грошова компенсація

²⁴² Списки загальної черги військовослужбовців, які перебувають на квартирному обліку: Міністерство оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zhitlo-dlya-vijskovosluzhbovcziv/> (дата звернення: 04.01.2022).

²⁴³ Про затвердження Порядку забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житловими приміщеннями: Постанова КМУ від 3 серпня 2006 року №1081. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1081-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.11.2021).

²⁴⁴ Інформація про досягнення запланованої мети, завдань та результатів показників бюджетних програм, а також цілей державної політики за результатами 2020 року. Міністерство оборони України. URL: https://www.mil.gov.ua/content/finance/budget/info_2020.pdf (дата звернення: 02.11.2021).

²⁴⁵ Паспорт бюджетної програми "Будівництво (придбання) житла для військовослужбовців Збройних Сил України" на 2021 рік: Наказ МОУ від 14 червня 2021 року №167. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/167_nm.pdf (дата звернення 04.01.2022).

надаються один раз протягом усього часу проходження військової служби за умови, що ними не було використано право на безоплатну приватизацію житла відповідно до постанов КМУ №280 та №719.

Відповідно до інформації, наданої МОУ, про досягнення запланованої мети, завдань та результатів показників бюджетних програм, а також цілей державної політики за результатами 2020 року,²⁴⁶ отримано 945 квартир для військовослужбовців (або виплачено грошову компенсацію), що на 128 одиниць більше ніж було заплановано.

Згідно з результатами ефективності бюджетної програми “Будівництво (придбання) житла для військовослужбовців ЗСУ” (КПКВ ДБ №2101190) за 2020 рік²⁴⁷ компенсацію за належне їм для отримання жиле приміщення отримало 550 військовослужбовців та членів їхніх сімей із середнім розміром компенсації 834,7 тис. грн. Відповідно до цього ж звіту, на виплату таких компенсацій було використано 462 492,5 тис. грн, що на 161 492,5 тис. грн більше, ніж було заплановано.

На 2021 рік МОУ на компенсації було заплановано виділити 201 000 тис. гривень із загального та спеціального фондів (на 213 сімей).²⁴⁸

Службове житло, гуртожитки. Військовослужбовці мають право на службове житло та гуртожитки відповідно до пп. 7, 8 Постанови Кабінету Міністрів України від 03 серпня 2006 року №1081²⁴⁹ “Про затвердження Порядку забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житловими приміщеннями” та ст. 12 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”.

Військовослужбовці строкової військової служби та військовослужбовці, призвані на військову службу під час мобілізації, на особливий період або на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, розміщуються в казармах. Військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової військової служби) та члени їхніх сімей, які проживають разом з ними, забезпечуються службовими жилими приміщеннями, що повинні відповідати вимогам житлового законодавства. У разі відсутності службового жилого приміщення військовослужбовці, які проходять військову службу за призовом осіб офіцерського складу і не перебувають у шлюбі, розміщуються в гуртожитках, призначених для проживання одиноких громадян, а сімейні – у сімейних гуртожитках. Згідно зі ст. 12 ЗУ “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” у разі відсутності службового жилого приміщення військовослужбовці рядового, сержантського і старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом і не перебувають у шлюбі, розміщуються безоплатно в спеціально пристосованих казармах у розташуванні військової частини, а сімейні – у сімейних гуртожитках. Житлово-побутові умови в таких казармах повинні відповідати вимогам, які пред’являються до гуртожитків, що призначені для проживання одиноких громадян.

Для того, аби отримати службове житло, не обов’язково перебувати на квартирному обліку. Воно повинне бути благоустроєне відповідно до умов населеного пункту, відповідати встановленим санітарним і технічним вимогам. Житло надається з розрахунку на членів сім’ї.

Як вже вказувалося, якщо військовослужбовець має 20 років вислуги, то отримує право на грошову компенсацію за неотримане житло або забезпечення житлом для постійного проживання. Варто звернути увагу, якщо на момент досягнення 20 років вислуги військовослужбовець проживає в службовому житлі, то він не зможе його приватизувати, поки квартира не буде виведена із числа службових, адже відповідно до статті 2 ЗУ “Про приватизацію державного житлового фонду”²⁵⁰ службові квартири не підлягають приватизації.

Житлове приміщення включається і виключається з числа службового згідно з рішенням виконавчого органу районної, міської, районної у місті ради за клопотанням начальника гарнізону, командира військової частини, погодженого з квартирно-експлуатаційним органом.

²⁴⁶ там само

²⁴⁷ Результати оцінки ефективності бюджетної програми за 2020 рік. Міністерство оборони України. URL: https://www.mil.gov.ua/content/finance/ef_budget_2020.pdf (дата звернення: 02.11.2021).

²⁴⁸ Паспорт бюджетної програми “Будівництво (придбання) житла для військовослужбовців Збройних Сил України” на 2021 рік: Наказ МОУ від 14 червня 2021 року №167. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/167_nm.pdf (дата звернення 04.01.2022).

²⁴⁹ Про затвердження Порядку забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житловими приміщеннями: Постанова КМУ від 3 серпня 2006 року №1081. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1081-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.11.2021).

²⁵⁰ Про приватизацію державного житлового фонду: Закон України від 19.06.1992 №2482-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2482-12#top> (дата звернення: 02.11.2021).

Проте така тенденція створює додаткові проблеми: зменшення житлового фонду ЗСУ. Одна з рекомендацій Незалежного антикорупційного комітету з питань оборони (НАКО) – перехід від службового до штатно-посадового житла. Ідеться про те, щоб будь-яка посадова особа займала квартиру свого попередника за посадою, а після просування по службі чи переведення до іншого місця служби мала звільнити житло для свого наступника. Такий крок дозволить зафіксувати обсяги фонду житла.²⁵¹

Відповідно до їхнього дослідження “Неефективне управління та корупція у системі житлового забезпечення Міністерства оборони України”,²⁵² більшість військовослужбовців загалом підтримують цю ідею, проте багато хто має сумніви щодо її реалізації. Наприклад, серед озвучених ризиків – бюрократична тяганина. Також чимало військових непокояться, що ця ідея становить загрозу їхньому кар’єрному розвитку, бо вони будуть “прив’язані” до житла в певному регіоні.

Проблема може виникнути й через те, що квартира, видана окремому військовослужбовцеві та членам його/її сім’ї, може не відповідати потребам сім’ї наступника, який отримає житло пізніше. Зокрема, житлові умови неодруженого військовослужбовця суттєво відрізнятимуться від житлових умов військовослужбовця з великою сім’єю. Тому чимало хто непокоїться, що можуть отримати житло, яке не буде відповідати потребам їхньої сім’ї.

Відповідно до результатів ефективності бюджетної програми “Будівництво (придбання) житла для військовослужбовців ЗСУ” (КПКВ ДБ №2101190) за 2020 рік²⁵³, завданням якої є забезпечення будівництва, реконструкції (придбання) житла (зокрема службового) для військовослужбовців ЗСУ, було заплановано використати 1 241 245 тис. грн бюджетних коштів, але по факту було використано 1 116 725 тис. грн, що свідчить про неефективність використання наявних ресурсів. Із цих коштів:

- ◆ на будівництво житлових об’єктів на земельних ділянках, що належать МОУ, які планувалося ввести в експлуатацію у 2020 році, використано 0 грн, хоча було заплановано 26 924,7 тис. грн;
- ◆ на будівництво гуртожитків, які планувалося ввести в експлуатацію у 2020 році, використано 0 грн, хоча було заплановано 107 547,4 тис. грн;
- ◆ на реконструкцію об’єктів під житло, які планувалося ввести в експлуатацію у 2020 році, використано 0 грн, хоча було заплановано 26 608,8 тис. грн;
- ◆ на будівництво житлових об’єктів на земельних ділянках, що належать МОУ, які планувалося ввести в експлуатацію після 2021 року, використано 20 147,3 тис. грн, хоча було заплановано 11 398,6 тис. грн;
- ◆ на будівництво гуртожитків, які планувалося ввести в експлуатацію після 2021 року, використано 105 727,2 тис. грн, хоча було заплановано 413 964,8 тис. грн, тобто на 308 237,6 тис. грн більше;
- ◆ на реконструкцію об’єктів під житло, які планувалося ввести в експлуатацію після 2021 року, використано 44 232,2 тис. грн, хоча було заплановано 52 371,8 тис. грн;
- ◆ на придбання житла на вторинному ринку та на умовах пайової участі за договорами, укладеними у 2020 році, використано 383 548,0 тис. грн, хоча було заплановано 200 953,0 тис. грн;
- ◆ на придбання житла на вторинному ринку та на умовах пайової участі за договорами, укладеними до 2020 року, використано 100 154,9 тис. грн, а було заплановано 100 244,6 тис. грн;
- ◆ на виплату військовослужбовцям та членам їхніх сімей грошової компенсації за належне для отримання їм жиле приміщення використано 462 492,5 тис. грн, що на 161 492,5 тис. грн більше ніж було заплановано.

Як стверджують представники НАКО, відповідно до даних Рахункової палати лише у 2016–2017 роках на будівництво та придбання житла для військовослужбовців ЗСУ з державного бюджету

²⁵¹ Кумівство та корупція: що заважає військовослужбовцям отримати житло? Емілія Денежна, Незалежний антикорупційний комітет з питань оборони (НАКО). Цензор.НЕТ. URL: <https://nako.org.ua/blogs/kumivstvo-ta-koruptsiya-shcho-zavazhaie-viys-kovosluzhbovtiam-otrymaty-zhytlo/> (дата звернення: 02.11.2021).

²⁵² Неефективне управління і корупція у системі житлового забезпечення Міністерства оборони України. Дослідження від 25 жовтня 2018 року. Незалежний антикорупційний комітет з питань оборони. URL: <https://nako.org.ua/publication/neefektivne-upravlinnya-i-koruptsiya-u-systemi-zhytlovoho-zabezpechennya-ministerstva-oborony-ukrajiny/> (дата звернення: 02.11.2021).

²⁵³ Результати оцінки ефективності бюджетної програми за 2020 рік. Міністерство оборони України. URL: https://www.mil.gov.ua/content/finance/ef_budget_2020.pdf (дата звернення: 02.11.2021).

було виділено 1,2 мільярдів гривень. Із цих грошей понад 600 мільйонів гривень були використані неефективно, а ще понад 32 мільйони гривень, імовірно, були присвоєні.²⁵⁴

У 2021 році було заплановано виділити 155 708,7 тис. грн на будівництво гуртожитків, які мали ввести в експлуатацію того ж року, та 120 000 тис. грн на гуртожитки, які повинні ввести в наступні роки.²⁵⁵

Піднайомні. У разі відсутності жилих приміщень для проживання військова частина зобов'язана орендувати житло для забезпечення ним військовослужбовців та членів їхніх сімей або за бажанням військовослужбовця виплачувати йому грошову компенсацію за піднайом (найом) жилого приміщення.

Грошова компенсація за піднайом жилих приміщень надається відповідно до Постанови КМУ від 26 червня 2013 року №450 "Про розмір і порядок виплати грошової компенсації військовослужбовцям Збройних Сил, Національної гвардії, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Державної прикордонної служби, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації та Державної спеціальної служби транспорту за піднайом (найом) ними жилих приміщень"²⁵⁶.

Право на грошову допомогу мають офіцери (зокрема ті, які проходять військову службу за призовом осіб офіцерського складу), рядові, сержанти і старшини, які проходять військову службу за контрактом, курсанти ВВНЗ та військових навчальних підрозділів ВНЗ, які мають сім'ї, у разі, якщо вони:

- ♦ мають у власності житлове приміщення, площа якого є в межах мінімальних норм, але яке не відповідає встановленим санітарним і технічним вимогам;
- ♦ не забезпечені службовим житлом, житловим приміщенням для постійного проживання (чи грошовою компенсацією за належне житло);
- ♦ не проживають у спеціально пристосованій казармі чи гуртожитку;
- ♦ не проживають у населених пунктах за місцем служби та/або в безпосередній близькості, що дозволяє своєчасно прибувати на службу;
- ♦ не здають службове житлове приміщення за попереднім місцем служби;
- ♦ штучно не погіршили житлових умов (протягом 5 років).

Компенсація виплачується, якщо за місцем служби відсутнє службове житло, на квартирній черзі перебувати не потрібно.

Компенсація є щомісячною і виплачується, починаючи з дня реєстрації рапорту за місцем проходження військової служби (навчання) згідно з наказом командира в/ч (начальника, керівника ВВНЗ, ВВП ВНЗ).

У Постанові КМУ №450, відповідно до якої виплачуються піднайомні, указано, що розмір залежить від прожиткового мінімуму для працездатних осіб станом на 1 січня календарного року та населеного пункту, де проживає військовослужбовець. Наприклад, у Києві такий розмір не може перевищувати 2 прожиткових мінімумів, в обласних центрах – 1,5, а в інших містах/селах/смт – 1.

Проте це вказані максимальні розміри, а виплата здійснюється в межах відповідних бюджетних призначень на календарний рік, тому компенсація може бути меншою. Наприклад, для ЗСУ у 2021 році компенсація становить:

- ♦ 3800 грн у Києві;
- ♦ 2850 грн в обласних центрах;
- ♦ 1900 грн в інших населених пунктах.

²⁵⁴ Безкоштовне житло для військових - реальність чи захмарна мрія? Таїсія Алексєєва. Національний антикорупційний комітет з питань оборони. URL: <https://nako.org.ua/blogs/bezkoshtovne-zhytlo-dlia-viys-kovykh-real-nist-chy-zakhmarna-mriia/> (дата звернення: 02.11.2021).

²⁵⁵ Паспорт бюджетної програми "Будівництво (придбання) житла для військовослужбовців Збройних Сил України" на 2021 рік: Наказ МОУ від 14 червня 2021 року №167. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/167_nm.pdf (дата звернення 04.01.2022).

²⁵⁶ Про розмір і порядок виплати грошової компенсації військовослужбовцям Збройних Сил, Національної гвардії, Служби безпеки, розвідувальних органів, Державної прикордонної служби, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, Державної спеціальної служби транспорту, Управління державної охорони та військовослужбовцям, відрядженим до Міністерства освіти і науки, Державного космічного агентства, за піднайом (найом) ними житлових приміщень: Постанова КМУ від 26 червня 2013 р. №450. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.11.2021).

Указані розміри затверджені наказом МОУ від 12 березня 2021 року №59 “Про бюджетну політику Міністерства оборони України на 2021 рік”²⁵⁷ і є меншими, ніж максимальні суми, визначені в постанові.

Якщо в особи є троє і більше членів сім’ї (без урахування її самої) такі розміри збільшуються в 1,5 раза.

Відповідно до бюджетної програми “Забезпечення діяльності Збройних Сил України, підготовка кадрів і військ, медичне забезпечення особового складу, ветеранів військової служби та членів їхніх сімей, ветеранів війни”, у 2020 році на експлуатацію, обслуговування казармено-житлового фонду, будівель, споруд та об’єктів, що належать ЗСУ, піднайом (оренду) житла для військовослужбовців, будівництво і капітальний ремонт військових об’єктів було використано 6 856 870,9 тис. грн, що на 228 512,5 тис. грн менше ніж планувалось. Компенсації за піднайом (оренду) житла було виплачено 25 134 тис. грн (приблизно на 4 тисячі осіб більше ніж в 2019 році), а середня вартість такої компенсації становила 3 421,8 грн (приблизно на 500 грн більше ніж у 2019 році).²⁵⁸

Ефективність і затребуваність

Забезпечення житлом військовослужбовців ЗСУ, інших військових формувань та ветеранів завжди залишається чи не найактуальнішою темою в контексті соціального захисту. Про це свідчить статистика, наприклад, у 2020 році на квартирній черзі перебувало щонайменше 47 000 військово-службовців, що є найвищим показником у світі. Визначити кількість ветеранів, які перебувають на квартирному обліку, важче, оскільки такі реєстри ведуться органами місцевого самоврядування.

Така значна кількість незабезпечених житлом військовослужбовців та ветеранів свідчить про проблеми, які існують протягом тривалого часу.

Благодійний фонд “Повернись живим” у 2020 році презентував дослідження на тему: “Чому військовослужбовці звільняються з армії?”.²⁵⁹ У межах дослідження було проведено анонімне анкетування 2065 військовослужбовців солдатського, сержантського та старшинського і молодшого офіцерського складу з 15 бригад Сухопутних військ. Саме серед цих військових найбільша кадрова нестача. Також відбулося понад 40 глибинних інтерв’ю з військовими з бойових частин Сухопутних військ і Генерального штабу.

У рамках цього дослідження було виявлено, що забезпечення житлом є важливим фактором, який впливає на рішення щодо продовження контракту, для

68,6 % військовослужбовців. 53,1 % респондентів указали, що незадоволені забезпеченням житлом, що є найвищим показником серед інших факторів. Отже, якщо виходити з рівня незадоволеності серед тих, хто звільняється, на першому місці є житлове забезпечення.

²⁵⁷ Про бюджетну політику Міністерства оборони України на 2021 рік: Наказ МОУ від 12.03.2021 №59. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2021/59_nm.pdf (дата звернення: 02.11.2021).

²⁵⁸ Результати оцінки ефективності бюджетної програми за 2020 рік. Міністерство оборони України. URL: https://www.mil.gov.ua/content/finance/ef_budget_2020.pdf (дата звернення: 02.11.2021).

²⁵⁹ Чому військовослужбовці звільняються з армії. Звіт ГО “Повернись живим!”. Київ, 2020. 56 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WfWqzhXv2iD5GoRpucM0VkJnJ3iWd43y/view?fbclid=IwAR1yoI7Z2FWviUp4LYimfIsIYowhiRpNLkatXALFE7PWZo7L6DMDQM7HzT8> (дата звернення: 08.11.2021).

Зображення 3. Середньозважений показник незадоволеності факторами (%)

Виділяють низку причин неефективності чинної системи, серед яких корупційний фактор є найбільш поширеним.

Наприклад, згідно з дослідженням Незалежної антикорупційної комісії з питань оборони (НАКО)²⁶⁰, яке проводилось у 2018 році, серед ключових проблем, на яких наголошують військовослужбовці:

- ♦ проблема "кумівства", через що квартири дістаються лише окремим посадовим особам;
- ♦ отримання військовослужбовцями вищого офіцерського складу двох або трьох квартир за час проходження служби;
- ♦ відсутність житла в офіцерів після 20 або навіть 30 років служби;
- ♦ відсутність електронної бази даних та ефективного контролю за діяльністю органу;
- ♦ порушення процедур надання відповідей військовослужбовцям, зокрема, затягування часу або неспроможність надати чітку відповідь на інформаційний запит.

Голова підкомітету з державної безпеки та оборони Комітету ВРУ з питань національної безпеки, оборони та розвідки також вважає, що проблеми забезпечення житлом військовослужбовців пов'язані з непрозорою та бюрократизованою системою, де представники МОУ мають великий вплив, що створює сприятливі умови для корупції та несправедливого розподілу житла між військовослужбовцями. До того ж вона вважає, що проблема криється в тому, що МОУ бере активну участь в будівництві житла, володіє великою кількістю земельних ділянок під забудову, виступає співзбудовником разом із приватними компаніями, хоча це не повинно входити в його функції. У такому разі на Міноборони лягають додаткові повноваження, що можуть затягувати процес, та комерційні ризики через недобудови та об'єкти, щодо яких затягуються строки здачі в експлуатацію, хоча міністерство не є комерційною організацією. У такому разі деякі депутати пропонують провести аудит нерухомого майна Міноборони, непрофільну нерухомість продати за ринковими цінами та направити кошти, у тому числі на купівлю житла або облаштування будинків, які вже збудовані, під штатно-посадове або службове житло. Щодо житла для постійного проживання, то треба

²⁶⁰ Неефективне управління і корупцію системі житлового забезпечення Міністерства оборони України. Дослідження від 25 жовтня 2018 року. Незалежний антикорупційний комітет з питань оборони. URL: <https://nako.org.ua/publication/neefektyvne-upravlinnya-i-koruptsiya-u-systemi-zhytlovoho-zabezpechennya-ministerstva-oborony-ukrajiny/> (дата звернення: 08.11.2021).

поступово відходити від практики безоплатного передавання квартир, а впроваджувати військову іпотеку за пільговими ставками.²⁶¹

У дослідженні, яке проводилося БФ “Повернись живим”²⁶², указано, що військовослужбовці жаліються на житловий фонд (казарми, сімейні гуртожитки, службові квартири), який здебільшого є старим та потребує ремонту. У зв’язку з цим військовослужбовці орендують житло та отримують грошову компенсацію – піднайомні. Проте не всі військовослужбовці користуються такою можливістю, оскільки вони вважають це складною бюрократичною процедурою. Так, щоб отримати піднайомні, необхідно підписати офіційний договір оренди, але далеко не всі орендодавці на це погоджуються. Також виникають проблеми, якщо людина зареєстрована в тій самій області, де міститься військова частина. Деякі стверджують, що компенсацію за піднайом можна отримати лише після другого безперервного контракту. До того ж сума компенсації, особливо для гарнізонів, розташованих у великих містах, є недостатньою для покриття реальних витрат на оренду. Наприклад, у ЗСУ у 2021 році компенсація становить:

- ◆ 3800 грн у Києві;
- ◆ 2850 грн в обласних центрах;
- ◆ 1900 грн в інших населених пунктах.
- ◆ Водночас, як зазначено в дослідженні, середня ціна на житло складає:
- ◆ 10 210 грн у Києві;
- ◆ 6 694 грн у Харкові, Одесі та Львові;
- ◆ 4 127 грн у решті обласних центрів;
- ◆ 4 494 грн у середньому в усіх обласних центрах.

Колишній заступник Міністра оборони Олексій Марценюк повідомляв, що вже ведеться робота над діджиталізацією квартирної черги, тобто всі справи переведуться в електронний режим, що оптимізує процес взяття на квартирний облік, переміщення по гарнізонах.²⁶³ Ведення справ та квартирний облік в електронному режимі може забезпечити більшу прозорість системи та запобігти корупційним проявам, несанкціонованому втручанням в розподіл квартир.

Окрім електронізації обліку та справ, потрібно змінювати всю систему. Колишній заступник міністра вказує на депозитно-монетарну програму. Це передбачає нарахування військовослужбовцю грошових коштів, які потім можна буде використати на купівлю житла чи заставу для іпотеки.

Згідно з дослідженням Незалежної антикорупційної комісії з питань оборони (НАКО),²⁶⁴ на думку багатьох опитаних військовослужбовців, найкращий шлях — це пільгова іпотека зі зниженою відсотковою ставкою та зменшеною вартістю житла (за собівартістю). Альтернативою може бути також грошове відшкодування. Кредитування на період служби, лізинг за зниженими відсотками з правом викупу та пільгова оренда не отримали суттєвої підтримки опитаних.

У дослідженні “Чому військовослужбовці звільняються з армії?” БФ “Повернись живим”²⁶⁵ указано, що вирішити питання зі службовим житлом у вигляді службових квартир можна за рахунок збільшення фінансування будівництва подібного житлового фонду та переходу від моделі службового житла до моделі штатно-посадового житла. Це забезпечить збереження житлового фонду у власності МОУ, оскільки житло буде закріплюватися не за військовослужбовцем, а за певною посадою і, відповідно, передаватиметься за посадою.

²⁶¹ Верещук: житло для військових – це питання обороноздатності. Інформаційне агентство Українські національні новини. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1938357-vereschuk-zhitlo-dlya-viyskovikh-tse-pitannya-oboronozdatnosti> (дата звернення 11.09.2021).

²⁶² Чому військовослужбовці звільняються з армії. Звіт ГО “Повернись живим!”. Київ, 2020. 56 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WfWqzhXv2iD5GoRrucM0VkJnJ3iWd43y/view?fbclid=IwAR1yoI7Z2FWviUp4LYimf1sIYowhiRpNLkAtXALFE7PWZo7L6DMDQM7HzT8> (дата звернення: 08.11.2021).

²⁶³ Міноборони хоче “закрити” чергу на житло для військовослужбовців, видавши усім квартири – Марценюк. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vijskovosluzhbovciv-zhytlo/30440235.html> (дата звернення 11.09.2021).

²⁶⁴ Неефективне управління і корупція у системі житлового забезпечення Міністерства оборони України. Дослідження від 25 жовтня 2018 року. Незалежний антикорупційний комітет з питань оборони. URL: <https://nako.org.ua/publication/neefektyvne-upravlinnya-i-korupsiya-u-systemi-zhytlovoho-zabezpechennya-ministerstva-oborony-ukrajiny/> (дата звернення 11.09.2021).

²⁶⁵ Чому військовослужбовці звільняються з армії. Звіт ГО “Повернись живим!”. Київ, 2020. 56 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WfWqzhXv2iD5GoRrucM0VkJnJ3iWd43y/view?fbclid=IwAR1yoI7Z2FWviUp4LYimf1sIYowhiRpNLkAtXALFE7PWZo7L6DMDQM7HzT8> (дата звернення: 08.11.2021).

Питання забезпечення військовослужбовців житлом для постійного проживання рекомендовано вирішити за рахунок пільгового іпотечного кредитування, у якому МОУ бере на себе зобов'язання покривати за власний рахунок фіксований відсоток щомісячних виплат. У такий спосіб реалізується принцип спільної відповідальності військовослужбовця та ЗСУ. Військовослужбовець ризикуватиме власними коштами, а тому прийматиме більш виважені рішення, а ЗСУ отримають змогу забезпечити житлом більшу кількість військовослужбовців.

Схожі показники були виявлені під час досліджень, які стосувалися ветеранів. Наприклад, дослідження щодо статусу жінок-ветеранок та сервісів, що їм надаються, яке проводилося Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва у 2019–2020 роках, де було зібрано 763 анкети, серед них 527 від респондентів, які вже повернулись із зони проведення АТО/ООС, виявило, що проблеми з житлом є тим, на чому акцентують увагу 54,3 % жінок, які повернулись із зони АТО/ООС, що є найвищим показником серед інших проблем. Лише 29 % опитаних мають власне житло. Ветеранки скептично ставляться до можливостей держави вирішити їхні житлові питання. Серед тих, у кого є потреба покращення житлових умов, 40% не зверталися до державних органів, оскільки не вірять у перспективність цієї справи. У разі, якщо ветеранка зверталася за допомогою до держави, то 23,1 % ветеранок просто ставили на квартирну чергу, а 10,8 % відмовляли. Кількість таких випадків перевищує кількість успішних звернень серед респонденток у 15 разів. Лише 2,3 % опитаних отримали житло від держави.²⁶⁶

Згідно зі звітом за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО компанії GfK на замовлення Координатора проєктів ОБСЄ в Україні від 15.12.2016, 62% охочих не змогли скористатися покращенням житлових умов переважно через відсутність фінансування. Також респонденти зазначали, що важко довести підстави для покращення житлових умов або неможливо стати на облік у зв'язку з розбіжністю фактичного місця проживання, де бажають отримати житло, та місця прописки. Серед решти тільки кожен десятий з узятих на квартирний облік, станом на момент опитування зміг покращити житлові умови.²⁶⁷

Відповідно до дослідження Кантар щодо потреб ветеранів, ветерани АТО/ООС значно частіше хотіли б користуватися такими пільгами (позитивно відповіла третина або більше представників категорії), як-от: пріоритет у державному забезпеченні житлом (50%), пільговий кредит на житло (34%).²⁶⁸

Знання та користування житловими пільгами у розрізі різних груп ветеранів

	%	Ветерани АТО/ООС	Учасники війн	Ветерани Афганістану	Особи з інвалідністю	Постраждалі в РГ
	N=	740	151	117	213	33
Підказане знання						
Пріоритет в державному забезпеченні житлом		55	33	55	50	42
Пільговий кредит на житло		34	18	24	24	33
Компенсація оренди житла		34	15	21	24	21
Спонтанне знання						
Пріоритет в державному забезпеченні житлом		26	17	27	27	15
Пільговий кредит на житло		13	6	10	13	15
Компенсація оренди житла		15	5	6	8	9
Користування						
Пріоритет в державному забезпеченні житлом		7	9	21	17	3
Пільговий кредит на житло		1	1	2	1	0
Компенсація оренди житла		5	1	0	2	0

Про пріоритет у державному забезпеченні житлом знають 51% ветеранів, але лише 9% користуються ним і 61 % з тих, хто користується, задоволені.

²⁶⁶ Дослідження щодо статусу жінок-ветеранок та сервісів, що їм надаються, березень 2020 року. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/4874725865e6a187da5a847.64273312.pdf?fbclid=IwAR3Lays20XeLak8bgav3KdYz4MgopuKXZx-3PXs59jbTvPxbNhjDOmAzxD8> (дата звернення: 08.11.2021).

²⁶⁷ Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО. Компанія GfK на замовлення Координатора проєктів ОБСЄ в Україні від 15.12.2016. URL: https://drive.google.com/file/d/1pf8wfbpAdYeQX_-hqU7GRLWCPS-zErPT/view?usp=sharing (дата звернення: 08.11.2021).

²⁶⁸ Дослідження потреб ветеранів України. Проєкт №7245, аналітичний звіт. Вересень 2019. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/Zvit_Kantar-dlya-YUrSotni.pdf (дата звернення: 08.11.2021).

Ветерани в Україні погано знають та рідко користуються пільгами, пов'язаними із забезпеченням житлом

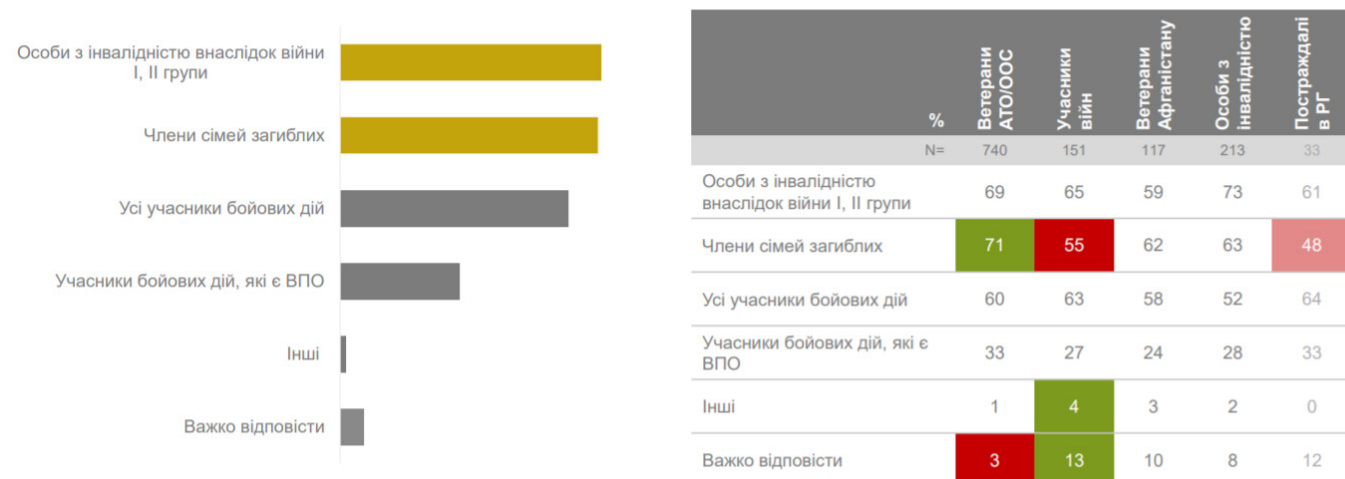
Найкраще ветерани знають про пріоритет в державному забезпеченні житлом (близько половини опитаних – 51%), але скористувалися цією пільгою лише 9% опитаних.

Про пільговий кредит на житло знають 29 % ветеранів, а користується ним лише 1%, але 25% розглядають, що можуть скористатися.

На думку опитаних ветеранів, першочергове право на отримання житла від держави повинні мати особи з інвалідністю внаслідок війни I, II групи та члени сімей загиблих

Понад половина респондентів (59%) також вважає, що таке право має бути в учасників бойових дій і ще близько третини (31%) – в учасників бойових дій, що є внутрішньо переміщеними особами.

Багато ветеранів скептично ставляться до можливості отримання житла від держави, оскільки очікування в черзі на квартиру триває десятки років. Це зумовлено недосконалістю чинного законодавства, яке є застарілим та ґрунтується на радянських принципах. Наприклад, порядок взяття на житловий облік затверджений Постановою Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради 11 грудня 1984 року №470 “Правила обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР”. Звичайно, до постанови періодично вносяться зміни, проте відповідна процедура потребує глобального реформування, а не точкових правок.

Очевидно, що коштів виділяється недостатньо і темп забезпечення ветеранів АТО/ООС власним житлом не сприяє зменшенню квартирної черги та не може стримати ріст кількості осіб, які перебувають на квартирному обліку. Як було вказано вище, деякі категорії ветеранів мають можливість отримати компенсацію за неотримане житло, проте й за цією процедурою далеко не кожен може реалізувати своє право через бюрократичну тяганину та недостатню кількість коштів, які виділяються з Держбюджету на такі програми. Хоча варто відзначити позитивну динаміку, що пов'язана зі збільшенням видатків за вказаними напрямками у 2021 році з метою забезпечення всіх ветеранів та членів сімей загиблих житловими приміщеннями, закриття черг на отримання компенсації та впровадження лізингової схеми отримання житла, що є ефективнішою в контексті використання бюджетних коштів.

Безоплатна правова допомога – це правова допомога, яка гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету, місцевих бюджетів та інших джерел. Система надання безоплатної правової допомоги в Україні – це мережа з 551 точки доступу до правових послуг: 23 регіональних, 96 місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги та 432 бюро правової допомоги у всіх регіонах України, а також Координаційний центр з надання правової допомоги²⁶⁹.

Безоплатна вторинна правова допомога (БВПД) включає такі види правових послуг: захист; здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру²⁷⁰.

Відповідно до ч. 2 ст. 22 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” та п. 9 ст. 14 Закону України “Про безоплатну правову допомогу”, ветерани війни та особи, на яких поширюється дія цього закону, отримують безоплатну правову допомогу щодо питань, пов’язаних з їхнім соціальним захистом, а також звільняються від судових витрат, пов’язаних з розглядом цих питань^{271 272}.

Для отримання вторинної правової допомоги ветерани війни та особи, на яких поширюється дія ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», мають надати паспорт або інший документ, що посвідчує особу, реєстраційний номер облікової картки платника податків такої особи, посвідчення встановленого зразка. Безоплатну первинну правову допомогу (юридичну консультацію або роз’яснення з правових питань) можна отримати за безкоштовним телефоном 0 800-213-103 або в месенджері Фейсбук-сторінки системи БПД²⁷³.

Також із правовими консультаціями можна ознайомитися самостійно в правничій вікіпедії WikiLegalAid або скориставшись мобільним додатком «Твоє право».

Разом з тим існують окремі волонтерські ініціативи та громадські організації, які надають безоплатну правову допомогу для ветеранів війни та членів сімей загиблих. Серед таких громадська організація “Юридична сотня”, де діє гаряча лінія, за якою можна отримати безоплатну первинну правову консультацію телефоном, та “Ветеран Хаб”, де можна отримати консультацію юриста особисто.

Рівень поінформованості щодо права на отримання безоплатної правової допомоги серед ветеранів війни є середнім. Згідно із соціологічним дослідженням щодо системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих у російсько-українській війні, проведеним на замовлення ОБСЄ міжнародною компанією GfK, не знають про таку пільгу та відповідно не зверталися по таку допомогу 21% опитаних учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни. Серед членів сімей загиблих цей відсоток нижчий: близько 16% не знають про це право²⁷⁴.

Згідно з опитуванням серед учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни, не користувалися цим правом більша частина опитаних (54%), а серед членів сімей загиблих – близько третини (38%).

²⁶⁹ Юридична сотня. Біла книга. Аналіз системи державної підтримки ветеранів та їхніх сімей в Україні. 2019. 105 с. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Bila-Knyga-Legal100.pdf> (дата звернення: 04.11.2021).

²⁷⁰ Про систему БПД. Безоплатна правова допомога. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/pro-systemu-bpd/> (дата звернення: 08.11.2021).

²⁷¹ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. №3551-XII: станом на 1 серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 04.11.2021).

²⁷² Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. №3460-VI: станом на 18 лип. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 08.11.2021).

²⁷³ Ветерани та учасники бойових дій мають право на безоплатну вторинну правову допомогу. Міністерство у справах ветеранів війни України. URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/veterani-ta-uchasniki-bojovih-dij-mayut-pravo-na-bezoplatnu-vtorinnu-pravovu-dopomogu> (дата звернення: 23.08.2021).

²⁷⁴ Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО компанії GfK на замовлення Координатора проектів ОБСЄ в Україні від 15.12.2016 р. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Bila-Knyga-Dodatky.pdf> (дата звернення: 23.08.2021).

Розподіл відповідей на запитання «Чи ви реалізували Ваше право на безкоштовну правову допомогу?» (Серед усіх опитаних)

	Учасники бойових дій (n=982)	Інвалід війни (n=127)	Загалом УБД та ІВ (n=1109)	Члени сімей загиблих учасників АТО (n=46)
Не зверталися до жодної організації (державної, недержавної чи приватної)	34%	29%	34%	22%
Зверталися до громадських організацій, без оплати за консультацію	24%	29%	25%	26%
Не знаєте про це право, тому нікуди не зверталися	21%	14%	20%	16%
Зверталися у державні центри безкоштовної допомоги	17%	23%	18%	25%
Зверталися до приватних юридичних консультацій за окрему плату	4%	8%	5%	11%
Інше: Не було потреби	2%	4%	2%	0%
Інше: До приватних (або знайомих) юристів без оплати	1%	1%	1%	3%
Інше: Не пам'ятаю організацію (не зазначено)	1%	2%	1%	2%
Важко сказати	1%	0%	1%	2%

Тільки кожен четвертий серед ветеранів війни (25%) звернувся до громадських організацій, а кожен п'ятий (18%) – до державного центру безкоштовної первинної /вторинної допомоги. Серед членів сімей загиблих як до громадських організацій, так і до державного центру безкоштовної первинної /вторинної допомоги, звертався кожен четвертий (25-26%)²⁷⁵.

Така пільга покликана забезпечити реалізацію ст. 59 Конституції України, яка гарантує, що кожен має право на професійну правничу допомогу, а також вирішити проблему неможливості отримати правову допомогу через брак коштів. Така проблема не пов'язана з військовою службою, проте деякі звернення ветеранів до центрів безоплатної правової допомоги пов'язані з військовим правом та статусом військовослужбовця.

Серед позитивних наслідків надання цієї пільги можна виділити такі. Відповідно до даних Міністерства юстиції України ветерани війни одні з тих, хто найчастіше потребує правової допомоги. Починаючи з 2015 року за 5 років до центрів та бюро за вторинною правовою допомогою звернулися понад 38 тис. учасників бойових дій. Найчастіше звернення пов'язані з питаннями соціального забезпечення та соціального захисту членів їхніх сімей, сімейного права, надання земельних ділянок, а також з питаннями несення військової служби: стягнення компенсацій за невикористані відпустки при звільненні, оскарження наказів про звільнення, підстави та порядок розірвання військових контрактів, стягнення грошових коштів за піднайом житла. Отже, право на безоплатну правову допомогу для ветеранів війни є надзвичайно актуальним, а враховуючи часті фінансові проблеми такої категорії осіб, можливість безоплатно його реалізувати є однозначно позитивним моментом.

Серед негативних наслідків надання цієї пільги є, перш за все, недостатня кваліфікованість працівників центрів безоплатної правової допомоги з певних питань, оскільки вони мають загальну спеціалізацію, що призводить до недостатньо якісної реалізації такого права; завантаженість системи бюро правової допомоги у зв'язку з тим, що в БВПД відсутній розподіл за сферами роботи, зокрема, не виділяється окремий напрямок правової допомоги ветеранам, військовослужбовцям та їхнім родинам.

Що стосується фінансування цієї пільги, то оплата послуг адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, та відшкодування витрат, пов'язаних з її наданням, здійснюється виключно за бюджетною програмою «Оплата послуг та відшкодування витрат адвокатів з надання безоплатної вторинної правової допомоги», бюджетні призначення якої визначені Законом України «Про Державний бюджет України на 2021 рік». У 2021 році на фінансування системи БПД в Державному бюджеті передбачено 954,8 млн грн, з них 385,2 млн грн (тобто 40%) – на оплату послуг адвокатів та 333,5 млн грн (35%) – на оплату роботи юристів, які безпосередньо надають

²⁷⁵ Звіт за результатами дослідження системи соціального захисту учасників бойових дій та членів родин загиблих в АТО компанії GfK на замовлення Координатора проектів ОБСЄ в Україні від 15.12.2016 р. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Bila-Knyga-Dodatky.pdf> (дата звернення: 23.08.2021).

безоплатну правову допомогу. Водночас станом на 1 червня 2021 року загальна сума зареєстрованих фінансових зобов'язань перед адвокатами становить 91,8 млн грн, у той час як бюджетні призначення, передбачені на цей період, становлять 77,1 млн грн. Таким чином, сума зобов'язань перед адвокатами перевищує розмір асигнувань за Бюджетною програмою на 14,7 млн грн або на 16,1%, що призводить до виникнення кредиторської заборгованості перед адвокатами²⁷⁶.

Отже, право на безоплатну правову допомогу є затребуваним, проте через відсутність поінформованості ветеранів, недостатнє фінансове забезпечення та завантаженість центрів правової допомоги, реалізується не повністю. Для кращої реалізації пільги варто збільшити фінансування цієї сфери, а також спрямувати зусилля на розвантаження центрів безоплатної правової допомоги, збільшення кількості кваліфікованих працівників та підвищення їхнього професійного рівня шляхом спеціалізованих тренінгів, курсів тощо.

Пенсійне забезпечення

Умови, норми та порядок пенсійного забезпечення військовослужбовців визначається Законом України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб". Військовослужбовцям, які мають право на пенсійне забезпечення, пенсії відповідно до закону призначаються і виплачуються після звільнення їх зі служби.

Закон передбачає вичерпний перелік категорій військовослужбовців, які мають право на отримання військової пенсії. Пенсійне забезпечення включає в себе декілька видів пенсій:

- 1) Пенсія за віком.** Особи, які перебували на військовій службі, службі в органах внутрішніх справ, Національній поліції, державній пожежній охороні, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, органах і підрозділах цивільного захисту, податкової міліції, Державній кримінально-виконавчій службі України, та деякі інші особи мають право на пенсію за Законом України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб". Право на оформлення дострокової пенсії виникає після досягнення чоловіками 55 років, жінками 50 років та за наявності страхового стажу не менше 25 років для чоловіків і не менше 20 років для жінок.
- 2) Пенсія по інвалідності.** Пенсії по інвалідності призначаються в разі, якщо інвалідність настала в період проходження служби або не пізніше трьох місяців після звільнення зі служби, або якщо інвалідність настала пізніше тримісячного терміну після звільнення зі служби, але внаслідок захворювання (травми, поранення, контузії, каліцтва тощо), яке виникло в період проходження військової служби чи під час перебування в полоні або заручником, якщо полонення чи захоплення заручником не було добровільним і особа, яка має право на пенсію за цим законом, перебуваючи в полоні або заручником, не вчинила злочину проти миру і людства. Пенсії по інвалідності військовослужбовцям, особам, які мають право на пенсію за законом, призначаються в таких розмірах: а) особам з інвалідністю внаслідок війни I групи – 100 процентів, II групи – 80 процентів, III групи – 60 процентів відповідних сум грошового забезпечення (заробітку); б) іншим особам з інвалідністю I групи – 70 процентів, II групи – 60 процентів, III групи – 40 процентів відповідних сум грошового забезпечення (заробітку).
- 3) Пенсія за вислугу років.** З 1 жовтня 2020 року пенсії за вислугу років військовослужбовцям призначають незалежно від віку, якщо на день звільнення з військової служби особи мають вислугу 25 календарних років і більше. У такому разі під час обчислення пенсії враховується посадовий оклад, надбавки за вислугу років та військове звання на дату призначення пенсії, а також додаткові види грошового забезпечення, які мають постійний характер (надбавки за класність, таємність, за безперервний стаж на шифрувальній роботі, наукові, вчені звання та премія) за 24 останні місяці служби шляхом ділення загальної суми на 24. Згідно із законом пенсії за вислугу років призначають у таких розмірах: 20 років вислуги – 50 %, а за кожен рік служби понад 20 років – ще 3 %. Максимальний розмір пенсії за вислугу років становить 70 % сум грошового забезпечення.
- 4) Пенсія по втраті годувальника.** Пенсії в разі втрати годувальника призначаються сім'ям військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за Законом України "Про пенсійне за-

²⁷⁶ Як витрачає кошти система безоплатної правової допомоги. Безоплатна правова допомога. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/novyny/yak-vytrachaye-koshty-systema-bezoplatnoyi-pravovoyi-dopomogy/> (дата звернення: 23.08.2021).

безпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб”, якщо годувальник помер у період проходження служби або не пізніше 3 місяців після звільнення зі служби чи пізніше цього строку, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних у період проходження служби, а сім’ям пенсіонерів із числа цих військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за законом, – якщо годувальник помер у період одержання пенсії або не пізніше 5 років після припинення її виплати. При цьому сім’ї військовослужбовців, які пропали безвісти в період бойових дій, прирівнюються до сімей загиблих на фронті.

Для обчислення розміру пенсії у зв’язку з втратою годувальника необхідно обчислити розмір пенсії за віком померлого годувальника, ураховуючи стаж та заробіток. Так, пенсія у зв’язку з втратою годувальника призначається в розмірі: на одного непрацездатного члена сім’ї – 50 відсотків пенсії за віком померлого годувальника; на двох та більше непрацездатних членів сім’ї – 100 відсотків пенсії за віком померлого годувальника, що розподіляється між ними рівними частками. Дітям-сиротам пенсія призначається залежно від розміру пенсії за віком кожного з батьків²⁷⁷.

Додатково! Військові пенсіонери мають право на отримання додаткового пенсійного забезпечення у вигляді пільг з медичного обслуговування, які визначені Законами України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (зі змінами), «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист» (зі змінами). Військовослужбовцям та ветеранам військової служби надаються такі пільги:

- 1) безоплатне користування закладами охорони здоров’я Міністерства оборони України;**
- 2) першочергове безоплатне придбання ліків за рецептами лікарів;**
- 3) першочергове медичне обстеження, диспансеризація та госпіталізація;**
- 4) першочергове безоплатне зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів), безоплатне забезпечення протезами та протезно-ортопедичними виробами;**
- 5) переважне право на забезпечення санаторно-курортним лікуванням у санаторіях Міністерства оборони України.**

Щодо фінансування пенсійного забезпечення військовослужбовців, то у 2018 році планувалось, що Мінветеранів буде формувати політику щодо пенсійного забезпечення ветеранів військової служби, ветеранів війни та їхніх сімей, але виплата пенсій залишаться за Пенсійним фондом України. Проте станом на 2021 рік призначення і виплата пенсій здійснюються органами Пенсійного фонду України. Виплата пенсій, у тому числі додаткових пенсій, доплат, надбавок та підвищень до них, компенсаційних виплат, установлених законодавством, звільненим із служби військовослужбовцям, особам, які мають право на пенсію за законом, та членам їхніх сімей забезпечується за рахунок коштів Державного бюджету України.

Пенсійне забезпечення звільнених з військової служби – складова частина державної системи соціального захисту військовослужбовців і один з основних елементів матеріального стимулювання їх. Проте пенсійне забезпечення військовослужбовців в Україні не є достатнім для забезпечення соціальної захищеності цієї професійної групи. Наразі питання підвищення пенсій для військовослужбовців є актуальним завданням для Кабінету Міністрів України. Через недосконалі зміни до закону про індексацію доходів громадян, які були ухвалені ще у 2017 році, не було врегульоване питання про індексацію пенсій військових. Унаслідок цього утворилася суттєва різниця між пенсіями, які були призначені до 2018 року, та новими виплатами. Зміни були внесені Постановами №704 «Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб» та №103 «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб», які набули чинності з 1 березня 2018 року.

Саме Постанова №103 поставила в нерівне становище військових пенсіонерів, звільнених з лав Збройних сил до 1 березня 2018 року, порівняно з військовими пенсіонерами, звільненими після цієї дати. У звільнених до 1 березня 2018 року до складу доходів для визначення пенсії ввійшли лише три складники грошового забезпечення:

- ◆ посадовий оклад,
- ◆ оклад за військове звання,
- ◆ доплата за вислугу років.

²⁷⁷ Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09.04.1992 р. №2262-XII: станом на 23 квіт. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text> (дата звернення: 03.11.2021).

- ◆ У звільнених після 1 березня 2018 року також ураховувалися:
- ◆ додаткові види грошового забезпечення,
- ◆ премії.

Для зменшення наявних відмінностей у пенсійному забезпеченні за Постановою КМУ “Про додатковий соціальний захист окремих категорій осіб” від 14 липня 2021 року №713 з 1 липня 2021 року встановлюється щомісячна доплата в сумі 2 000 гривень колишнім військовослужбовцям, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ (міліції), поліцейським та іншим особам, яким були призначені пенсії до 1 березня 2018 року. Мінімальна пенсійна виплата становитиме 3 854 гривні. Також будуть підвищені й виплати для учасників бойових дій, які втратили працездатність. Понад 40 тис. осіб отримають підвищення майже 700 гривень.

Водночас на розгляді Верховної Ради України перебувають законопроекти, які мають на меті врегулювати питання індексації пенсій військових та поліцейських. Зокрема, ідеться про законопроект №4668 від 28.01.2021²⁷⁸, який готується до другого читання. Проект закону уніфікує щорічну індексацію пенсій для всіх категорій пенсіонерів, зокрема військовослужбовців, держслужбовців, науковців тощо, та визначає, що 1 березня — дата її щорічного проведення. Законопроект також відновлює право на достроковий вихід на пенсію певних категорій осіб, зокрема тих, які були звільнені з незалежних від них обставин за півтора року до досягнення пенсійного віку.²⁷⁹

Отже, в Україні пенсійне забезпечення військовослужбовців урегульоване окремим законодавчим актом — Законом України “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб”. Додатково прийнятими є постанови Кабінету Міністрів України, які затверджують особливості призначення, нарахування та виплати пенсій пенсіонерам із числа військовослужбовців. Слід окремо зазначити, що наразі в законодавстві наявні проблемні аспекти, що стосуються деяких категорій військових пенсіонерів. Спроби вирішення подібних проблем не є системними та негативно сприймаються військовослужбовцями через нерівність у сумах виплат за наявності однакового стажу та інших складових, що включаються до нарахування пенсії.

Інституційне забезпечення державних гарантій

Основним центральним органом виконавчої влади, який покликаний системно здійснювати захист прав та інтересів ветеранів, є Міністерство у справах ветеранів України. Відповідно до концепції створення, Міністерство у справах ветеранів України повинно бути єдиним центральним органом виконавчої влади, що буде формувати та реалізувати державну підтримку осіб, які брали безпосередню участь у бойових діях або все життя присвятили безпеці країни та її боєздатності на випадок бойових дій або війни²⁸⁰.

З утворенням Мінветеранів було прийнято стратегічний документ — Програму дій Уряду, який визначив стратегічні завдання та пріоритети Мінветеранів (не був затверджений ВРУ²⁸¹). Згідно з цим документом, основними пріоритетами Міністерства є відновлення та повноцінне життя ветеранів, утвердження позитивного образу ветерана в суспільстві та його реінтеграція до цивільного життя.

²⁷⁸ Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення пенсійного законодавства: Проект Закону від 28.01.2021 №4668. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/25356> (дата звернення 04.01.2022).

²⁷⁹ Удосконалення пенсійного законодавства (№4668 від 28.01.2021): Юридична сотня. URL: https://legal100.org.ua/udoskonallennya-pensiynogo-zakonodavstva-4668-vid-28-01-2021/?se=bnNodW1pbNnrYUBnbWFpbC5jb20%3D&utm_campaign=13_&utm_medium=email&utm_source=sendinblue&fbclid=IwAR3r2DCIb4O0HXDvS3_Q_r5ON4IsQud6l0Jz8tzDm0e7You7Pwby3YsfGo (дата звернення 11.12.2021).

²⁸⁰ Проектний офіс — інструмент для посилення ефективності роботи Міністерства у справах ветеранів України. Юридична сотня. URL: <https://legal100.org.ua/analytics/proyektniy-ofis-instrument-dlya-posilennya-efektivnosti-roboti-ministerstva-u-spravah-veteraniv-ukrai-ni/> (дата звернення: 03.11.2021).

²⁸¹ Проект Постанови про Програму діяльності Кабінету Міністрів України. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68573 (дата звернення: 03.11.2021).

Наразі Міністерство впроваджує концепцію захисту прав ветерана як кінцевого споживача державних послуг та разом з Міністерством оборони України опрацьовує ідею впровадження системи реінтеграції військовослужбовців до цивільного життя²⁸².

Структура Міністерства у справах ветеранів

Станом на 01.01.2022 структура Міністерства у справах ветеранів України є такою: керівництво Міністерства (Міністр, його перший заступник, заступники з питань європейської інтеграції та з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації, державний секретар). Патронатна служба Міністра передбачає існування відділу радників Міністра та сектору забезпечення діяльності Міністра.

Директорати Міністерства: директорат соціального захисту (у його рамках діють експертні групи з розробки та реалізації житлових програм, питань надання статусів, соціальної підтримки). Директорат стратегічного планування та європейської інтеграції (у своєму складі має такі експертні групи: стратегічного планування та інституційного розвитку, координації роботи із забезпечення формування державної політики, планування бюджетної політики, формування та розвитку регіональної політики у справах ветеранів, європейської та євроатлантичної інтеграції та координації міжнародного співробітництва, супроводу міжнародної технічної допомоги). Також діє директорат громадянської ідентичності та ветеранського розвитку (його експертні групи: з питань формування громадянської ідентичності, взаємодії з громадськими об'єднаннями та розвитку ветеранського руху, з питань ветеранського розвитку, а також група меморіальної роботи та з питань нагород).

Директорат реабілітації та медичного забезпечення має у своєму складі такі експертні групи: психологічної допомоги та оздоровлення, медичного забезпечення та реабілітації, фізкультурно-спортивної реабілітації та розвитку ветеранського спорту, освітніх програм та професійної адаптації. Директорат цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації – ведення державного реєстру; системної інтеграції; розвитку інформаційних систем та ветеранських електронних сервісів.

Для забезпечення діяльності Міністерства в структурі передбачені фінансове, юридичне управління, управління бухгалтерського обліку та звітності, управління з питань персоналу, а також управління документообігу та звернень громадян. У структурі Міністерства передбачено також окремі відділи: організаційного забезпечення діяльності керівництва міністерства, комунікації та інформаційного забезпечення, адміністративно-господарського забезпечення, внутрішнього аудиту. Діють також сектори Міністерства: закупівель, з питань протоколу, церемоніалу та організації засідань, з питань запобігання та виявлення корупції, захисту інформації. У складі Міністерства передбачено посади головних спеціалістів з питань режимно-секретної роботи, а також з питань мобілізаційної роботи, цивільного захисту та охорони праці.

Територіальні органи Міністерства, відповідно до його структури, діють у кожній області (а також у м. Києві); існує міжрегіональний відділ у Херсонській області, Автономній Республіці Крим та м. Севастополі. Усі територіальні органи передбачають роботу 5 спеціалістів. Загальна чисельність посад – 325²⁸³. Така структура покликана забезпечити підтримку для ветеранів у реалізації державних гарантій, а також потенційно дозволить змінити компенсаційну модель надання пільг на модель надання державної підтримки для підвищення добробуту ветеранів та забезпечення успішного процесу переходу від військового до цивільного життя.

Проте одним із проблемних питань є забезпечення належного укомплектування штату Мінветеранів відповідно до конкурсних процедур. У 2020 році після проведення двох етапів конкурсів, у зв'язку з карантинном внаслідок COVID-19, подальшу процедуру конкурсів було скасовано. У 2021 році Мінветеранів оприлюднювало оголошення про проведення конкурсів на посади державної служби²⁸⁴, проте за результатами конкурсів на певні посади переможці не були обрані²⁸⁵.

²⁸² Мінветеранів разом з Міноборони опрацьовують систему переходу з військової кар'єри до цивільного життя. Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/minveteraniv-razom-z-minoboroni-opracovuyut-sistemu-perehodu-z-vijskovoyi-karyeri-do-civilnogo-zhittya?fbclid=IwAR2lp1DK2TUouztIzYUljcBZERQ31aF3qozlyUvAVzAXaOivTAjMhkpYD8E> (дата звернення: 03.11.2021).

²⁸³ Структура Міністерства у справах ветеранів України. Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/ua/pro-ministerstvo/struktura-ministerstva-u-spravah-veteraniv-ukrayini> (дата звернення: 04.11.2021).

²⁸⁴ Оголошення про проведення конкурсів на зайняття вакантних посад. Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/ua/pro-ministerstvo/kadrova-politika-rozdil-na-etapi-rozrobki/dobir-personalu/konkursi-ta-vakantni-posadi-derzhavnih-sluzhbovciv/ogoloshennya> (дата звернення: 05.11.2021).

²⁸⁵ Результати конкурсу. Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/ua/pro-ministerstvo/kadrova-politika-rozdil-na-etapi-rozrobki/dobir-personalu/konkursi-ta-vakantni-posadi-derzhavnih-sluzhbovciv/rezultati-konkursu> (дата звернення: 05.11.2021).

Функціонал Міністерства

Міністерство у справах ветеранів України є центральним виконавчим органом влади, що спрямовує, координує і розробляє політику захисту прав ветеранів. Саме Міністерство уповноважене розробляти напрями розвитку, пріоритети державної політики щодо державної підтримки ветеранів, концепції її реформування. До створення профільного Міністерства питаннями соціального захисту ветеранів та членів їхніх сімей займалося Міністерство соціальної політики України, однак з огляду на те, що до компетенції Мінсоцполітики належить соціальний захист понад двадцяти п'яти категорій пільговиків, будь-якої візії чи стратегії комплексної державної підтримки саме щодо ветеранів розроблено та оприлюднено не було²⁵⁴.

Як центральний орган у системі органів виконавчої влади Міністерство у справах ветеранів забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів, а також здійснює системний вплив у сфері вшанування пам'яті та утвердження позитивного образу ветерана в суспільстві.

Відповідно до Положення про Міністерство у справах ветеранів України, Мінветеранів має такі завдання:

- 1) формування і реалізація державної політики у сфері соціального захисту ветеранів та членів їхніх сімей, зокрема забезпечення психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, зайнятості, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, а також санаторно-курортним лікуванням, житлом; надання довічних державних стипендій, щорічної виплати до 5 травня разової грошової допомоги (крім організації виплати такої допомоги); надання, позбавлення статусу та видачі посвідчень ветеранам та особам, на яких поширюється чинність Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту"; вшанування пам'яті ветеранів;
- 2) забезпечення прав і свобод ветеранів та членів їхніх сімей;
- 3) забезпечення формування і ведення Єдиного державного реєстру ветеранів війни²⁸⁶.

Для реалізації вказаних завдань Міністерство здійснює законопроектну діяльність, бере участь у розробці державних цільових програм та аналізує їхню ефективність, співпрацює з місцевими органами влади, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства, організовує заходи (зокрема, національні та міжнародні спортивні заходи для ветеранів), координує діяльність із надання та позбавлення ветеранських статусів у порядку, визначеному законом, координує та здійснює заходи з вшанування пам'яті, а також утвердження позитивного образу ветерана в суспільстві.

Усі перелічені функції Мінветеранів відповідають вимогам Концепції оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, схваленої розпорядженням КМУ від 27 грудня 2017 року №1013-р, відповідно до якої "Основними завданнями міністерств є стратегічне планування діяльності, забезпечення формування державної політики, координація та проведення моніторингу її реалізації. Діяльність міністерств повинна бути зосереджена насамперед на розробленні документів у відповідних сферах державної політики та проєктів актів законодавства"²⁸⁷. Створення Міністерства мало на меті ліквідацію бюрократичного хаосу, функціонування системи державної підтримки ветеранів за принципом "єдиного вікна", який наразі ефективно використовується в роботі ЦНАП.

20 березня 2019 року Кабінет Міністрів України ухвалив рішення створити територіальні органи Міністерства у справах ветеранів. Для забезпечення виконання функцій Мінветеранів на місцях тероргани узагальнюють практику застосування законодавства, аналізують ефективність державних програм на місцях, здійснюють моніторинг дотримання вимог законодавства у сфері ветеранських справ тощо. Однією з цілей Мінветеранів на 2020 рік визначено створення єдиних центрів надання послуг ветеранам, їхнім сім'ям у форматі відкритих ветеранських просторів – поєднання центру для надання послуг та територіальних органів Мінветеранів. Проте адміністрування послуг для ветеранів, членів їхніх родин та членів сімей загиблих станом на початок 2022 року здійснюється органами соціального захисту населення, центрами зайнятості, територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки тощо, працівники яких часто не отримують достатньо ін-

²⁸⁶ Положення про Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/ua/pro-ministerstvo/polozhennay-pro-ministerstvo-u-spravah-veteraniv-ukrainy> (дата звернення: 11.11.2021).

²⁸⁷ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року №1013-р "Про схвалення Концепції оптимізації системи центральних органів виконавчої влади". URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1013-2017-%D1%80?fbclid=IwAR23NVyxun5gMrUTes4q9Meh_FTJNCPKUcOcdjrZEEsWITlhDcNq8VFvuX4 (дата звернення: 11.11.2021).

формації про актуальні зміни в законодавстві у сфері ветеранських справ, тому не можуть у повному обсязі поінформувати або надати послуги своїм клієнтам-ветеранам²⁵⁴.

У лютому 2021 року була презентована інформаційна система “Е-ветеран”, яка наразі перебуває на етапі тестування та наповнення²⁸⁸. Проте на цей час відсутня можливість для ветеранів отримати пільги, державні послуги онлайн, за допомогою електронного звернення до уповноваженого органу влади (місцевого самоврядування).

Відповідно до ЗУ “Про Державний бюджет на 2021 рік”, на здійснення керівництва та управління у справах ветеранів за бюджетною програмою 1501010 виділено 108,9 млн грн. Згідно з оприлюдненим звітом про використання бюджетних коштів за вказаною програмою у 2020 році розмір касових видатків склав 107,7 млн грн. При цьому економія бюджетних коштів склала 10,5 млн, що пояснюється економією зарплатного фонду (штат установи не був сформований повністю), працевлаштуванням осіб з інвалідністю (сплата ЄСВ за яких роботодавцем здійснюється в пільговому обчисленні), скороченням кількості відряджень тощо. У рамках цієї бюджетної програми було закуплено 4 сервери з ліцензійним програмним забезпеченням і комутаційним обладнанням задля дотримання вимог кібербезпеки та захисту інформаційно-телекомунікаційної системи Мінветеранів²⁸⁹. У 2022 році обсяг видатків за вказаною бюджетною програмою відповідно до ЗУ “Про Державний бюджет України на 2022 рік” складає 140,5 млн грн.

Проте у діяльності Мінветеранів наявні також інституційні прогалини, наприклад, відсутність **затвердженого Верховною Радою** плану дій (як компоненту Програми КМУ), наявність вакантних посад у територіальних органах (а також можливість під час пандемії коронавірусу набирати працівників спрощено без усіх повноцінних конкурсних процедур), зміна політичного керівництва а також системного напрямку розвитку Мінветеранів як інституції (з кінця 2018 року, коли було створене Міністерство, Міністрами у справах ветеранів були (поспідовно): І. Фріз, О. Коляда, С. Бессараб, Ю. Лапутіна. Тому посилення інституційної спроможності Мінветеранів як центрального органу виконавчої влади та водночас суб'єкта законодавчої ініціативи дозволить забезпечити комплексний соціальний і правовий захист ветеранів, оптимізувати процес реінтеграції ветеранів до мирного життя.

Отже, створення та функціонування Мінветеранів дозволило забезпечити захист і представництво прав та інтересів ветеранів на рівні уряду. Водночас відсутність системності та політичної волі для послідовного реформування державної підтримки ветеранів, часта зміна політичного керівництва (реформування як інституції, так і зміна міністрів, пріоритетів діяльності Міністерства) негативно впливають на ефективність діяльності Міністерства загалом та рівень довіри до нього в суспільстві.

Мінсоцполітики. Попри функціонування Мінветеранів як профільного центрального органу виконавчої влади у сфері ветеранських справ, частина державних пільг (послуг) для ветеранів на центральному та місцевому рівнях реалізуються через Мінсоцполітики та територіальні органи соціального захисту. Наприклад, саме Мінсоцполітики є розпорядником коштів за бюджетною програмою 2501150, відповідно до якої щорічно виплачуються кошти ветеранам до 5 травня, здійснюється загальне управління та керівництво у сфері соціальної політики. У 2021 році на реалізацію цієї програми було виділено понад 123,8 млн грн. У 2020 році, відповідно до звіту про виконання бюджетної програми, утворилася економія виділених коштів у сумі понад 5,5 млн грн (загальний обсяг виділених коштів за цією програмою склав понад 209 млн грн)²⁹⁰.

Економія коштів у звіті пояснена несформованістю штату Національної сервісної служби України, а також звільненням працівників Мінсоцполітики та економією споживання комунальних послуг. З огляду на звітні показники, зменшення видатків за вказаною бюджетною програмою у 2021 році є обґрунтованим. Однією з причин зниження соціального добробуту пільгових категорій у звіті вказано поширення коронавірусної хвороби та пов'язані з цим обмеження, що, наприклад, мали негативний вплив на показники працевлаштування осіб з інвалідністю.

До територіальних органів соціального захисту ветерани звертаються для оформлення пільг на оплату житлово-комунальних послуг чи отримання санаторно-курортного лікування, отримання виплати до 5 травня (якщо особа не є пенсіонером, в іншому випадку відповідальність за

²⁸⁸ Система інформаційних сервісів “Е-ветеран”. URL: <https://sis.mva.gov.ua/> (дата звернення: 15.11.2021).

²⁸⁹ Звіт про виконання паспорта бюджетної програми 1501010 за 2020 рік. URL: <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/1%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%201501010.pdf> (дата звернення: 17.11.2021).

²⁹⁰ Звіт про виконання паспорта бюджетної програми на 2020 рік. URL: <https://www.msp.gov.ua/files/zvitu/z-2020.doc> (дата звернення: 18.11.2021).

це нестиме Пенсійний фонд України). Мінсоцполітики також відповідає за забезпечення осіб з інвалідністю (за наявності медичного висновку) автомобілем. Те саме стосується забезпечення осіб з інвалідністю послугами протезування або автомобілем. Такий бюрократичний хаос ускладнює не лише отримання державних гарантій, але має також негативний вплив на взаємодію органів державної влади між собою, оскільки різні відомства можуть перекладати відповідальність між собою для уникнення дублювання повноважень. Як наслідок, людина зазнає труднощів в отриманні належної пільги, а тому втрачає довіру до діяльності державних органів.²⁹¹

Отже, необхідно віднести до компетенції Мінветеранів та його територіальних органів реалізацію усіх державних гарантій, що стосуються ветеранів, для уникнення дублювання повноважень.

Також варто зазначити потребу в підвищенні кваліфікації та обізнаності представників органів соцзахисту у сфері ветеранських справ. На 2021 рік для підвищення кваліфікації фахівців із соціальної роботи та інших працівників системи соціального захисту було виділено 856,8 тис. грн. З огляду на велику кількість пільгових категорій, з якими взаємодіють працівники соцзахистів (чорнобильці, багатодітні батьки, ветерани, члени сімей загиблих, жертви політичних репресій тощо), зміни в нормативно-правовому регулюванні питань соціального захисту, а також через скарги на взаємодію між пільговиками та працівниками соцзахистів (які, зокрема, надходили на телефонну гарячу лінію "Юридичної сотні") рекомендуємо посилити напрям підвищення кваліфікації працівників Мінсоцполітики та його територіальних органів (підрозділів).

Міністерство охорони здоров'я

Окремі заклади для реабілітації ветеранів війни (наприклад, державний заклад "Госпіталь ветеранів війни "Лісова Поляна", державний медико-соціальний центр ветеранів війни (в Київській області) підпорядковуються Міністерству охорони здоров'я. Крім того, відповідно до розподілу бюджетних видатків, МОЗ також відповідає за напрям лікування громадян України за кордоном. А Національна служба охорони здоров'я відповідає за реалізацію програми державних гарантій медичного обслуговування населення, що має безпосередній вплив на отримання ветераном пакету послуг відповідно до медичної реформи. Змішування (перетин) повноважень різних центральних органів виконавчої влади щодо здійснення гарантій захисту ветеранів має негативний вплив на виконання передбачених законодавством державних гарантій.

Міністерство освіти і науки відповідає за реалізацію ветеранами державної підтримки у сфері здобуття освіти (навчання за державним замовленням, виплати соціальної стипендії для дітей загиблих ветеранів, першочерговий вступ осіб з інвалідністю внаслідок війни на бюджетні місця

²⁹¹ Проектний офіс — інструмент для посилення ефективності роботи Міністерства у справах ветеранів України. 2020. URL: <https://legal100.org.ua/analytics/proyektniy-ofis-instrument-dlya-posilennya-efektivnosti-roboti-ministerstva-u-spravah-veteraniv-ukrai-ni/> (дата звернення: 04.01.2022).

тощо). На практиці, судячи зі звернень на гарячу лінію “Юридичної сотні”, ветерани також можуть отримати додаткові бюджетні місця у випадку наявності власних клопотань та зацікавленості ЗВО у вирішенні цього питання Міністерством. Однак це не скасовує того факту, що ветерани в першу чергу розраховують на підтримку профільного міністерства, а дуальність, що склалася, не сприяє захисту їхніх прав без забезпечення чіткої взаємодії та координації Мінветеранів та Міністерства освіти у питаннях захисту прав ветеранів, надання можливості реадaptaції ветерана шляхом розвитку та покращення його професійних навичок або здобуття нової спеціальності.

Офіс Уповноваженого ВРУ з прав людини

У випадку порушення прав людини особи мають право звернутись із скаргою до Уповноваженого ВРУ з прав людини. Відповідно до статті 10 Закону України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” для забезпечення діяльності Уповноваженого утворюється Секретаріат, який є постійно діючим органом²⁹². Звернутися до Уповноваженого ВРУ з прав людини можна через:

- ◆ телефонну гарячу лінію;
- ◆ подання письмового звернення;
- ◆ звернення до громадської приймальні.

Особистий прийом також здійснює представник Уповноваженого з дотримання прав людини в системі органів сектору безпеки й оборони та процесуальних прав, до якого можна звернутись особисто в третій вівторок місяця²⁹³. У 2020 році Мінветеранів оголосило про підготовку до підписання меморандуму з Уповноваженим ВРУ з прав людини для посилення захисту прав ветеранів²⁹⁴, проте вже у 2021 році було оголошено про створення окремого інституту – Уповноваженого із захисту прав ветеранів при Мінветеранів, який опікуватиметься додержанням прав і законних інтересів ветеранів, захисників України та членів їхніх родин. За результатами моніторингу й звернень омбудсмен, у межах повноважень, вживатиме заходів щодо усунення порушень і причин, що призвели до їх виникнення²⁹⁵.

У 2021 році на діяльність Секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини було виділено 213 млн 709,2 тис. грн. У цю суму входить інформаційний, організаційний, науково-консультативний супровід діяльності уповноваженого, забезпечення діяльності представництв уповноваженого в регіонах, сплата членських внесків у міжнародних організаціях тощо. У звіті про виконання бюджетних програм за 2020 рік відображено економію понад 1 млн грн, що пов'язано з використанням процедур закупівель, а також скороченням кількості відряджень у зв'язку з пандемією.

Відповідно до статистики, оприлюдненої на сайті Уповноваженого ВРУ з прав людини, упродовж 2019 року надійшло 998 повідомлень від військовослужбовців про порушення їхніх прав, майже чверть із яких стосувалась порушень під час проходження військової служби.

²⁹² Секретаріат Уповноваженого. URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/> (дата звернення: 17.11.2021).

²⁹³ Заявнику. URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/page/applicant/> (дата звернення: 17.11.2021).

²⁹⁴ Мінветеранів та Секретаріат Уповноваженого ВРУ з прав людини об'єднують зусилля щодо захисту прав ветеранів. URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/minveteraniv-ta-sekretariat-upovnovazhenogo-vru-z-prav-lyudini-obyednayut-zusillya-shchodo-zahistu-prav-veteraniv> (дата звернення: 17.11.2021).

²⁹⁵ Створення інституту ветеранського Омбудсмена доповнить повноваження вже існуючих правозахисних структур, – Олексій Ілляшенко. URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/stvorenniya-institutu-veteranskogo-ombudsmena-dopovnit-povnovazhennya-vzhe-isnuyuchih-pravozahisnih-struktur-oleksij-illyashenko> (дата звернення: 17.11.2021).

права військовослужбовців

права внутрішньо переміщених осіб

296

Статистика щодо звернень у 2020 році у вільному доступі на час написання матеріалу відсутня. Також не оприлюднювалася статистика щодо звернень ветеранів за захистом своїх прав. Уповноважений ВРУ з прав людини щорічно публікує звіт про діяльність. Так, згідно зі звітом про діяльність у 2020 році у сфері захисту прав військовослужбовців та ветеранів, збереглася негативна практика порушення права на виплату належного грошового забезпечення сім'ям загиблих військовослужбовців. Такі виплати здійснюються з порушенням строків після неодноразових скарг родичів загиблих військовослужбовців. Було виявлено також системні порушення у сфері виплат грошового забезпечення та житлових прав військовослужбовців. За результатами здійснених моніторингових заходів підготовано низку рекомендацій для ВРУ та ЦОБВ щодо покращення нормативно-правового регулювання окремих аспектів військової служби, захисту прав ветеранів²⁹⁷.

Отже, інституційна діяльність Уповноваженого ВРУ з прав людини, з огляду на значне державне фінансування та широке коло проблем, щодо яких здійснюється моніторинг, потребує посилення громадського контролю, зокрема ветеранського, щодо ефективності реагування на скарги про порушення прав і свобод людини. До початку діяльності Омбудсмена у сфері ветеранських справ рекомендуємо Мінветеранів та Міноборони посилити співпрацю з Офісом Уповноваженого ВРУ з прав людини для захисту прав ветеранів та військовослужбовців, ініціювати збільшення кількості моніторингових візитів Уповноваженого ВРУ з прав людини для моніторингу та контролю дотримання прав військовослужбовців і ветеранів в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах, організаціях незалежно від форми власності.

Органи місцевого самоврядування. Захист прав і підтримка військовослужбовців та ветеранів здійснюються не лише на державному, але й на місцевому рівнях. Наприклад, у Києві реалізується програма "Турбота. Назустріч киянам", що передбачає право безкоштовного проїзду в громадському транспорті для пільговиків, яким таке право не надано на рівні закону (учасників війни, членів сімей загиблих, осіб з особливими заслугами перед Батьківщиною). Львівська міська рада виділяє для мешканців львівської міської територіальної громади одноразову грошову допомогу для вирішення соціально-побутових проблем у розмірі 100 тис. грн²⁹⁸. На місцевому рівні також здійснюються додаткові виплати до святкових та пам'ятних дат. Наприклад, Гайворонська міська рада здійснює додаткову виплату ветеранам АТО/ООС та членам сімей загиблих учасників АТО/ООС до Дня захисників і захисниць України в розмірі 1000 грн²⁹⁹.

Проблемою у сфері соціального захисту на місцевому рівні є необхідність виконання коштом місцевих бюджетів гарантій, які для військовослужбовців та ветеранів надала держава. Наразі відсутній механізм компенсації державою пільгового проїзду ветеранів у громадському транспорті, що є причиною низки незаконних відмов перевізників у реалізації ветеранами свого права.

Іншою проблемою діяльності ОМС у сфері ветеранських справ є необхідність посилення клієнтоорієнтованого підходу під час надання послуг ветеранам та членам їхніх сімей задля забезпе-

²⁹⁶ Статистика. URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/page/applicant/statistics/> (дата звернення: 17.11.2021).

²⁹⁷ Щорічна доповідь Уповноваженого ВРУ з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. 2020. URL: https://dpsu.gov.ua/upload/file/zvit_2020_rik.pdf (дата звернення: 17.11.2021).

²⁹⁸ Львівський центр надання послуг учасникам бойових дій. URL: <https://www.facebook.com/LCNPUBD/posts/5105538536130190> (дата звернення: 18.11.2021).

²⁹⁹ Інформація про виплату одноразової матеріальної допомоги до Дня захисника України 14 жовтня. URL: <https://haivoron-miskrada.gov.ua/news/1631696280/> (дата звернення: 18.11.2021).

чення їхніх потреб. На гарячу лінію “Юридичної сотні” надходять скарги ветеранів щодо надання неповної інформації у сфері гарантій соціального забезпечення, висловлення працівниками ОМС власних оціночних суджень або висловлювань, що завдають шкоди честі, гідності чи діловій репутації отримувача місцевих пільг (послуг). Рекомендуємо Мінветеранів та його територіальним органам удосконалити систему взаємодії з представниками ОМС, забезпечивши можливість підвищення кваліфікації працівників ОМС у сфері ветеранських справ, посилення клієнтоорієнтованості в їхній роботі.

Силові відомства. Під час виконання обов’язків військової служби в ЗСУ, НГУ, ДПСУ чи інших силових формуваннях військовослужбовці користуються всіма правами та державними гарантіями, передбаченими для військовослужбовців з обмеженнями, які встановлені наявністю у державі особливого періоду (відпустки, гарантії у сфері медичного забезпечення, кар’єрного розвитку, речового забезпечення, тощо). Бюджетні програми щодо фінансового забезпечення відповідних гарантій були проаналізовані у відповідних розділах, однак важливо зазначити про проблему недостатньо ретельного планування майбутніх бюджетних видатків, що спричиняє заборгованість силових структур перед військовослужбовцями.

Міноборони деякий час тому заявляло про те, що кошти, необхідні для проведення в повному обсязі одноразових обов’язкових видів виплат, виплати додаткової винагороди, запровадженої 29 липня 2020 Постановою Кабінету Міністрів України №741, інших додаткових виплат військовослужбовцям ЗСУ, передбачених законодавством, не були враховані під час прийняття Державного бюджету на 2021-й рік³⁰⁰. Водночас Закон 1807-ІХ від 08.10.2021, який набув чинності 21.10.2021, покликаний забезпечити, зокрема, МОУ достатньою кількістю ресурсів для ліквідації заборгованості перед військовослужбовцями.

Проте комплексною проблемою силових відомств залишається відсутність системної програми переходу від військової кар’єри до цивільного життя для військовослужбовців, які не бажають або через об’єктивні обставини не можуть продовжувати службу. Створення такої програми є одним із пріоритетів у роботі Мінветеранів. Проте ефективна система переходу від військового до цивільного життя потребує взаємодії Мінветеранів з Міноборони, МВС, ДПСУ тощо. Для розроблення необхідних НПА доцільно також залучити представників інституцій громадянського суспільства. У листопаді 2021 року “представники Міністерства у справах ветеранів України провели спільну нараду з представниками Міністерства оборони, на якій обговорили створення та впровадження дієвої системи переходу з військової кар’єри до цивільного життя”³⁰¹. Передбачається, що перший етап тестування системи переходу від служби до цивільної кар’єри розпочнеться у 2022–2023 ро-
ці^{там само}.

Підтримуючи існування системи переходу, маємо зазначити, що така програма повинна включати в себе як допомогу кар’єрного радника, можливість здобуття освіти, психологічну підтримку, так і комплекс інших заходів (наприклад, курс щодо фінансового планування). Також така програма повинна залучати членів сімей військовослужбовця до участі в реінтеграції до цивільного життя. Водночас повноцінне впровадження системи державної підтримки військовослужбовців, які після закінчення виконання своїх обов’язків повертаються до цивільного життя в статусі ветерана, інформаційна, освітня, консультативна та психологічна підтримка на перехідному етапі матиме позитивний вплив на ставлення до військової служби, може сприяти підвищенню її престижності.

Отже, система захисту соціальних і правових гарантій військовослужбовців та ветеранів є розвиненою, однак потребує посилення взаємодії органів державної влади між собою, координації спільних дій для досягнення системного та ефективного реформування механізму державної підтримки, зміцнення добробуту ветеранів та членів їхніх сімей.

³⁰⁰ Рішення щодо коштів на виплату грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України може бути прийняте найближчим часом», - Ганна Маляр. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2021/09/17/rishennya-shhodo-koshtiv-na-viplatu-groshovogo-zabezpechennya-vijskovosluzhbovcyam-zbrojnih-sil-ukraini-mozhe-buti-prijnyate-najblizhchim-chasom-ganna-malyar/> (дата звернення: 18.11.2021).

³⁰¹ Мінветеранів разом з Міноборони опрацьовують систему переходу з військової кар’єри до цивільного життя. Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/minveteraniv-razom-z-minoboroni-opracovuyut-sistemu-perehodu-z-vijskovoyi-karyeri-do-civilnogo-zhittya> (дата звернення: 20.11.2021).

Образ ветерана в дослідженнях

Ветеранський статус закріплений у законодавстві України та передбачає перелік соціальних та правових гарантій, метою яких є полегшення процесу адаптації та реінтеграції учасника бойових дій у суспільство. Проте такі гарантії залежать від особливостей проходження служби особою, наявності фізичних ушкоджень або захворювань та не враховують стан психологічного та соціального самопочуття ветерана в суспільстві після повернення у цивільне життя. Кількість ветеранів продовжує збільшуватися через продовження бойових дій, тому необхідним є дослідження образу ветеранів у суспільстві з метою уникнення подальших проблемних ситуацій та зростаючої нерівності. Наявний на сьогодні образ ветерана досліджується науковцями, що дозволяє актуалізувати питання образу ветеранства в різних суспільних сферах.

Одним з найбільш деталізованих тематичних досліджень є соціологічне дослідження **«Залучення ветеранів до громадського і політичного життя: шлях від військових перемог до особистих»**³⁰², що було проведене громадською організацією «Студена» в рамках проекту «Без броні». У висновках дослідження зазначається, що загалом в українському суспільстві ставлення до ветеранів АТО є радше позитивним, ніж негативним, якщо брати до уваги саме питання довіри до ветеранів. Але ставлення до ветеранів, які долучаються до політики, є гіршим, аніж ставлення до ветеранів загалом. Це можна пояснити тим, що українське суспільство ставиться до політики та політиків переважно з недовірою і радше негативно. Четверта частина опитаних не визначилася з відповідями на низку запитань щодо ветеранів, що свідчить про брак публічних дискусій, зокрема в ЗМІ, щодо ролі ветеранів і ветеранок.

Дослідження **«Життя після конфлікту: опитування щодо соціально-демографічних та соціально-економічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей»**³⁰³ проведене представництвом міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні. Метою опитування був збір та аналіз інформації щодо соціально-демографічних і соціально-економічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей, а також викликів, з якими вони стикаються під час реінтеграції в суспільство. За результатами дослідження, майже половина респондентів повідомили про упереджене або несправедливе ставлення до ветеранів з боку представників різних груп суспільства, зокрема вони зазнали такого ставлення при здійсненні свого права на безкоштовне користування громадським транспортом або під час отримання медичних або адміністративних послуг.

Опитування ветеранів продемонструвало, що вони почуваються ізольованими від суспільства й мають міцну самоідентифікацію зі своєю референтною групою. Велика частка респондентів погодилася з думкою, що ветеранів можуть зрозуміти лише ті люди, котрі хоч якось пов'язані з особами, що мають військовий досвід.

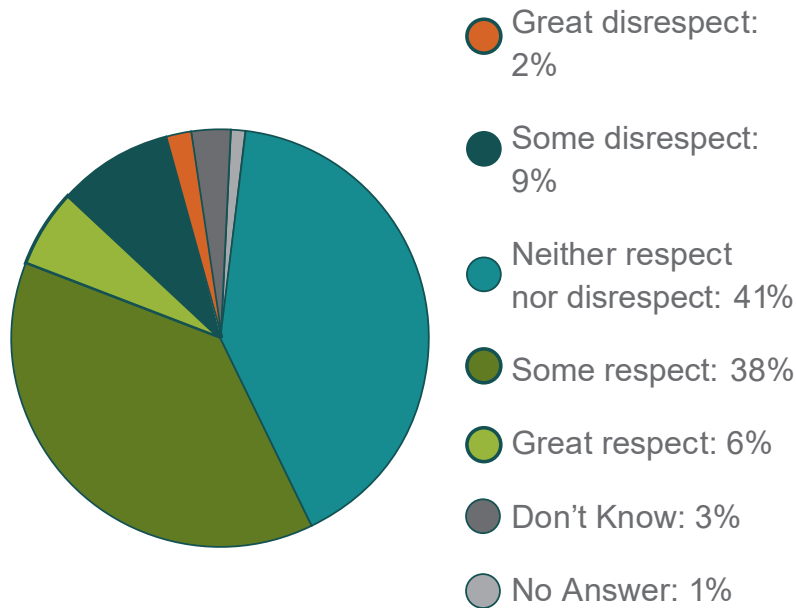
У дослідженні **«Як законотворці можуть підтримати ветеранську громаду в Україні: результати опитування щодо реінтеграції ветеранів»**³⁰⁴, яке було проведене у травні-жовтні 2020 року за ініціативою IREX, зазначається, що більшість ветеранів вважають, що громадськість або поважає їх, або має нейтральне ставлення. Найбільша частка (41%) ветеранів заявили, що їх не поважають і не зневажають; 6% ветеранів сказали, що отримали велику повагу, а 38% отримали певну повагу. Лише 11% ветеранів вважали, що їх дещо або дуже зневажає широка громадськість.

³⁰² Дослідження «Залучення ветеранів до громадського і політичного життя: шлях від військових перемог до особистих». ГО «Студена» в рамках проекту «Без броні». URL: https://ma-prod.bezbroni.net/uploads/files/paper/10/Bez_broni_2019-09-16_13-19.pdf (дата звернення: 02.11.2021).

³⁰³ «Життя після конфлікту: опитування щодо соціально-демографічних та соціально-економічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей». МОМ Україна. URL: http://ukraine.iom.int/sites/default/files/veterans_reintegration_survey_2020_ukr.pdf (дата звернення: 03.11.2021).

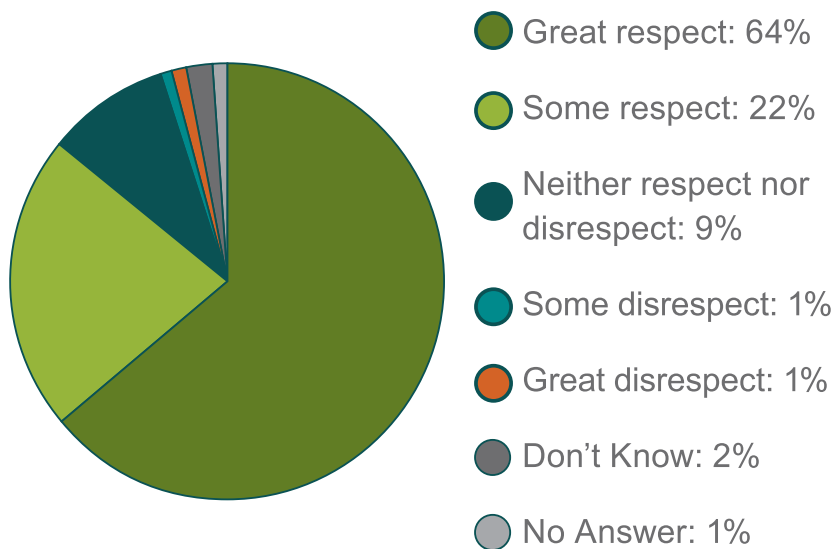
³⁰⁴ How policymakers can support the veteran community in Ukraine: Results from a veteran reintegration survey. IREX. URL: [v](#) (дата звернення: 02.11.2021).

Figure 5: Veterans' Feedback on Public's Interaction with Them

Опитування громадян, які не є ветеранами, демонструє, що переважна більшість мирних жителів поважає ветеранів: 64% заявили, що дуже поважають ветеранів, і 22% дещо поважають. Лише 1% сказали, що виявляють деяку неповагу, а ще 1% — велику неповагу. За результатами порівняння ставлення суспільства до ветеранів та уявлень ветеранів про рівень поваги до них можемо зробити висновок, що цивільне населення ставиться до ветеранів з повагою, проте ветерани не відчують такого ставлення повністю. Отже, самостигматизація ветеранів є більш поширеною в українському суспільстві, аніж суспільна стигматизація.

Figure 8: Respondents' General Perceptions of Veterans

Засоби масової інформації, зі свого боку, часто публікують статті на тему образу ветерана в суспільстві. Стаття **“Обличчя війни: як трансформується образ ветерана, і що про нього думають самі експерти”**³⁰⁵ авторства Ольги Омелянчук розглядає, як змінилося ставлення суспільства до ветеранів АТО від початку війни і до сьогодні. У статті приведене особисте бачення образу ветерана декількох учасників бойових дій, які вже повернулися до мирного життя. Загалом сприйняття образу ветерана в статті описує один з опитаних ветеранів: **“Добре пам’ятаю, як приїздив додому у відпустку в 2014-му. Ставлення було інше — навіть незнайомі люди дивилися на мене з повагою. Я і сам собі думав: «Молодець! Красавчик! Доброволець! Захисник!».** А тепер, повернувшись у 2020 році, зовсім не відчув, аби суспільство дійсно усвідомлювало, що в колишніх військових є проблеми з психологічним та фізичним відновленням. Ті, хто включений у тему сходу, звісно, знають

³⁰⁵ Обличчя війни. Reporters. URL: <https://reporters.media/oblychchya-vijny/> (дата звернення: 03.11.2021).

про це, але більшості байдуже. І ця байдужість виявляється, наприклад, у ситуації, коли дістаєш у маршрутці посвідчення учасника бойових дій, УБД, а тобі кричать: “Я тебе туди не посилав!”. Зараз до військових таке ставлення... Типу, ага, ще один у формі. Це зачіпає.”

Представники органів державної влади та недержавного сектору також нерідко висловлюють власну позицію щодо образу ветерана в українському суспільстві. Для прикладу, в інтерв'ю РБК-Україна³⁰⁶ міністерка у справах ветеранів Юлія Лапутіна поскаржилась на ЗМІ, які створюють поганий образ ветеранам. Міністерка визнає, що ставлення до ветеранів україно-російської війни за останні кілька років у суспільстві змінилося, і покладає відповідальність за це на медіа. І хоче “змінити інформаційний порядок денний щодо ветеранів”.

Під час Форуму підтримки ветеранського підприємництва³⁰⁷ Володимир Левчук, заступник Міністра ветеранів України наголосив: “Ветеран — це успішний патріот своєї країни, один із найкращих представників українського суспільства. Наше завдання — реінтегрувати ветерана в суспільство, створювати інструменти, які допоможуть працевлаштовувати ветеранів, а не брати їхні трудові книжки на роботу. Піднімати образ ветерана як успішного патріота своєї країни, а не закидувати його пільгами”. “Ветерани — це потужна бізнесова сила, яка довела свою спроможність працювати у складних умовах та нести відповідальність. Завдяки підприємництву ветерани АТО мають здатність інтегруватися в суспільство,” — Сергій Позняк, Асоціація підприємців — ветеранів АТО.

Отже, в українському суспільстві ставлення до ветеранів АТО/ООС є радше позитивним, ніж негативним. Проте наразі в суспільстві наявна велика кількість негативних стереотипів щодо ветеранів, які значною мірою впливають на їхнє самопочуття. Негативні стереотипи підтримуються публікаціями в засобах масової інформації новин, які стосуються конфліктних ситуацій за участі учасників АТО\ООС. Питання формування позитивного образу ветерана загалом сприймається ветеранами як актуальне завдання. Напрями подальших напрацювань у тематиці можливо визначити після аналізу програм та політик формування образу ветерана, які вже впроваджуються.

Програми підтримки позитивного образу ветерана

Питання підтримки позитивного образу ветерана є актуальним завданням для профільних державних органів та недержавних організацій. Міністерство у справах ветеранів України представило концепцію формування та підтримки позитивного образу ветерана війни в суспільстві³⁰⁸. Розв'язати проблему упередженого ставлення до ветеранів планується за допомогою:

- ♦ удосконалення нормативно-правової бази у сфері формування позитивного образу ветерана війни (зміна законодавства, реалізація державних заходів з інформаційної безпеки, тобто протистояння дезінформації щодо ветеранів тощо);
- ♦ моніторингу та оцінювання суспільної думки щодо образу ветерана війни, впровадження заходів реагування (дослідження того, яким є образ ветерана в суспільстві, та необхідне реагування за підсумками таких моніторингів);
- ♦ співпраці з міжнародними організаціями громадянського суспільства та урядовими організаціями інших країн, що мають успішний досвід реінтеграції ветеранів війни в суспільство;
- ♦ інформаційного забезпечення формування позитивного образу ветерана війни (популяризація позитивного образу в засобах масової інформації, проведення просвітницьких кампаній, конкурсів, інших заходів, виробництво фільмів, відеороликів, підготовка інформаційних матеріалів тощо);
- ♦ координації діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері формування і підтримки позитивного образу ветерана війни (наприклад, створення умов для тиражування історій успіху, популяризації досягнень і здобутків ветеранів війни в цивільному житті);

³⁰⁶ Юлія Лапутіна: Маргіналізуються не ветерани, а їхній образ у суспільстві. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/yuliya-laputina-marginalizirovani-veterany-1628331694.html> (дата звернення: 03.11.2021).

³⁰⁷ Як держава підтримує ветеранів? Відбувся Форум-презентація Стратегії щодо підтримки ветеранського бізнесу. Український погляд. URL: <http://ukrpohliad.org/news/yak-derzhava-pidtrymuje-veteraniv-vidbuvsya-forum-prezentatsiya-strategiyi-shhodo-pidtrymky-veteranskogo-biznesu.html> (дата звернення: 03.11.2021).

³⁰⁸ Громадське обговорення проекту розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції формування та підтримки позитивного образу ветерана війни в суспільстві”. Міністерство у справах ветеранів. URL: <https://mva.gov.ua/ua/npa/proponuyemo-do-gromadskogo-obgovorennnya-proyekt-rozporyadzhennya-kabinetu-ministriv-ukrayini-pro-shvalennya-koncepciyi-formuvannya-ta-pidtrimki-pozitivnogo-obrazu-veterana-vijni-v-suspils-tvi?fbclid=IwAR1Pnu1Nx4lDLSYrdYTxW0rMwxljZR> (дата звернення: 03.11.2021).

- ◆ співпраці з організаціями громадянського суспільства (наприклад, організаційна і фінансова підтримка на конкурсній основі програм, мета яких створення позитивного образу ветеранів);
- ◆ співпраці із засобами масової інформації (проведення просвітницьких заходів — форумів, конференцій, круглих столів тощо);
- ◆ співпраці з українськими та міжнародними бізнесовими організаціями з метою підтримки ветеранів війни та ветеранського підприємництва (наприклад, проведення адвокаційних кампаній, покликаних збільшити залученість бізнесових організацій у наданні послуг з навчання, менторства, а також фінансової/грантової підтримки ветеранському підприємництву).

Проаналізувати ефективність програми та запропонованих заходів буде можливо впродовж декількох наступних років, адже суспільні зміни є довготривалим та складним процесом. Ефективність реформ значною мірою залежить від наявності комплексного підходу до впровадження заходів, налагодження взаємодії з представниками громадянського суспільства, засобів масової інформації тощо.

До прикладу, громадська організація «Побратими» провела лекцію для представників засобів масової інформації на тему «Висвітлення питань ветеранів АТО»³⁰⁹. Під час заходу учасники обговорювали, який образ ветерана формується в засобах масової інформації, яких помилок можуть припускати журналісти та як коректно проводити інтерв'ю з ветеранами. Під час заходу були детально проаналізовані та обговорені такі змістовні блоки: помилки журналістів — візуальні та лексичні; формування нового образу ветерана; як спілкуватися з ветеранами під час інтерв'ю. Подібні заходи є значним кроком до актуалізації питання образу ветерана в суспільстві та кроком до зменшення конфліктних ситуацій за участі ветеранів у цивільному житті.

Підходи до вшанування пам'яті

Вшанування пам'яті ветеранів є багатоступеневим процесом, адже включає в себе декілька основних етапів: поховання за особливою процедурою, створення окремих військових поховань, запровадження на державному рівні заходів із вшанування пам'яті, пам'ятних дат тощо.

Поховання ветеранів здійснюється відповідно до **Порядку проведення військового поховального ритуалу** (Додаток 18 до Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України)³¹⁰. **Військовий поховальний ритуал** — це процедура урочистого віддання військових почесностей під час поховання (перепоховання) загиблих (померлих) військовослужбовців, які померли (загинули) під час захисту ними незалежності та територіальної цілісності України або під час виконання обов'язків військової служби (проходження служби); померлих або загиблих учасників бойових дій в АТО / ООС; померлих або загиблих учасників миротворчих операцій за межами України; деяких категорій осіб з інвалідністю внаслідок війни; борців за незалежність України у XX столітті; померлих вищих і старших офіцерів, звільнених із військової служби з правом носіння військової форми одягу, ветеранів війни та військової служби, які проходили військову службу у Збройних Силах України, Службі зовнішньої розвідки України, Службі безпеки України, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національній гвардії України, Державній прикордонній службі України, Управлінні державної охорони України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, органах спеціального призначення з правоохоронними функціями³¹¹. Згідно з Порядком проведення військового поховального ритуалу він може здійснюватися за загальною або спеціальною церемонією.

Загальний поховальний ритуал здійснюється при похованні наведених вище категорій загиблих військовослужбовців та включає організацію та проведення прощання, транспортування та поховання (кремації) тіла загиблого (померлого) військовослужбовця чи іншої особи.

³⁰⁹ Дачковська М. Образ ветерана АТО в медіа: як уникати стереотипів. [Detector.media](https://ms.detector.media/profstandarti/post/16725/2016-06-06-obraz-veterana-ato-v-media-yak-unykaty-stereotypiv/). URL: <https://ms.detector.media/profstandarti/post/16725/2016-06-06-obraz-veterana-ato-v-media-yak-unykaty-stereotypiv/> (дата звернення: 03.11.2021).

³¹⁰ Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України (Додаток 18 до Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України): Закон України від 24.03.1999 р. №550-XIV: станом на 24 серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-14#Text> (дата звернення: 03.11.2021).

³¹¹ Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 р. №550-XIV: станом на 24 серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-14#Text> (дата звернення: 03.11.2021).

Спеціальний поховальний ритуал – включає організацію проведення вшанування, прощання, транспортування та поховання (кремації) тіла загиблого (померлого) військовослужбовця чи іншої особи. Військовий поховальний ритуал за спеціальною церемонією здійснюється в разі поховання військовослужбовців, які померли (загинули) під час захисту ними незалежності та територіальної цілісності України; загиблих або померлих військовослужбовців, яким присвоєно звання Героя України; нагороджених орденами Богдана Хмельницького трьох ступенів або орденами «За мужність» трьох ступенів.

Український інститут національної пам'яті розробив **Рекомендації для місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо заходів, пов'язаних із героїзацією осіб, які віддали життя за незалежність України, вшанування пам'яті, патріотичного виховання та консолідації Українського народу, що включають в себе інформацію про сектори військових поховань**³¹².

Український інститут національної пам'яті у своїх рекомендаціях звертається до статті 23 Закону України «Про поховання та похоронну справу», яка покладає відповідальність за відведення секторів для військових поховань на органи місцевого самоврядування. У тексті рекомендацій зазначається, що ділянки для секторів військових поховань рекомендується відводити на центральних або найбільш відвідуваних частинах кладовищ сіл, селищ, міст. У містах, де є кілька кладовищ, доцільно розглянути можливість створення сектору військових поховань на центральному кладовищі. Для визначення площі ділянки слід брати до уваги розмір населеного пункту.

Особливостями секторів військових поховань є:

- ◆ виокремлене доріжками та насадженнями поховання;
- ◆ наявність доріжок для доступу для вшанування поховань;
- ◆ місце для спорудження загального монументу;
- ◆ нанесення на план кладовища інформації про сектор військового поховання.

Програма Уряду, прийнята 12 червня 2020 р. є стратегічним документом, який закріплює напрямки державної політики у сфері ветеранських справ та визначає пріоритети роботи Міністерства у справах ветеранів України.³¹³

Пріоритет “Пам'ять і повага”

Мета цього стратегічного пріоритету: суспільство шанує ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, визнає внесок їх у справу захисту держави, а також підтримує їхні родини; ветерани війни відповідають на шану суспільства.

Крім того, Програма Уряду визначає основні завдання за напрямком:

- ◆ формування в суспільстві образу ветерана війни, взірця героїзму та патріотизму;
- ◆ підняття рівня національно-патріотичної свідомості в країні, зокрема, через залучення до виховного процесу ветеранів російсько-української війни;
- ◆ здійснення заходів із вшанування подвигів військовослужбовців (ветеранів війни) та пам'яті загиблих;
- ◆ інтеграція ветеранів війни в систему безпеки та оборони держави (територіальна самооборона та охорона громадського порядку);
- ◆ введення в експлуатацію Національного військового меморіального кладовища та створення Меморіалу пам'яті загиблих захисників.

Програма Уряду також передбачає очікувані результати згідно пріоритету: **ставлення суспільства до ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, учасників Революції Гідності, їхніх родин однозначно шанобливе і ветерани відповідають на таку шану.**

Щороку 29 серпня в Україні відзначається День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. Цей день встановлено Указом Президента України від 23 серпня 2019 року № 621 для увічнення героїзму військовослужбовців і добровольців, котрі віддали життя за батьківщину, як нагадування про одну з найкривавіших подій війни на сході України – Іловайську трагедію.

³¹² Український інститут національної пам'яті. Сектори військових поховань. URL: <https://old.uinp.gov.ua/page/sektori-viiskovikh-pokhovan> (дата звернення: 03.11.2021).

³¹³ Програма діяльності Кабінету Міністрів України. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist-programa-diyalnosti-uryadu> (дата звернення: 03.11.2021).

Отже, законодавство України визначає процедури поховання загиблих та померлих військово-службовців, програм і політик вшанування та увічнення пам'яті. Законодавство чітко визначає особливості поховання військовослужбовців та ветеранів, політики вшанування пам'яті та підтримки членів сімей загиблих військовослужбовців. Питання вдосконалення процедури поховання, вшанування та увічнення пам'яті є актуальним завданням для низки державних органів влади, таких як Міністерство у справах ветеранів України, Міністерство оборони України, органи центральної влади у сфері культури, органи місцевого самоврядування тощо. Тематика є досить актуальною, зважаючи на значну кількість реформ та законодавчих змін.

Позачергове обслуговування

За статтею 13 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» ст. 13 п.27 та Постановою КМУ «Про порядок надання пільг, передбачених Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 16 лютого 1994 р. № 94 учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, члени сімей загиблих мають право на першочергове обслуговування підприємствами, установами та організаціями служби побуту, громадського харчування, житлово-комунального господарства, міжміського транспорту, службами соціального захисту населення вдома. Особам з інвалідністю внаслідок війни надається право на позачергове обслуговування підприємствами, установами й організаціями; забезпечення продовольчими товарами поліпшеного асортименту та промисловими товарами підвищеного попиту, послугами служби побуту, житлово-комунального господарства, громадського харчування, міжміського транспорту, торгівлі, лікувально-профілактичних закладів, аптек. Витрати державних органів, органів місцевого і регіонального самоврядування, підприємств, установ та організацій, пов'язані з наданням пільг, покриваються місцевими фінансовими органами на підставі розрахунків, поданих організаціями, шляхом перерахування коштів на їхні рахунки в установах банків.

Намір надання додаткових прав у суспільстві є спробою формування поваги та вшанування ветеранів у буденних справах, проте, як показує практика, дана пільга — це пережиток планової економіки й тотального дефіциту, що не є необхідним у сучасному суспільстві, а навпаки — сприяє зростанню негативного ставлення суспільства до ветеранів як до пільговиків з особливими правами в суспільстві. Норма є архаїзмом станом на 2021 рік.

Огляд програм підтримки ветеранського бізнесу

Ветеранський бізнес є важливою складовою соціальної реінтеграції ветеранів у суспільство, адже для більшості ветеранів повернення з зони бойових дій або звільнення з армії є викликом щодо подальшої зайнятості та професійного розвитку. Відсутність цивільної спеціальності або небажання працювати за попередньою часто є вагомим аргументом для створення власної справи. Під час служби та участі в бойових діях ветерани отримують навички, що можуть бути використані при веденні бізнесу, проте потрібне додаткове бізнес-навчання, вивчення особливостей правового забезпечення ведення бізнесу або отримання матеріальної допомоги для початку діяльності. У такому контексті необхідним є огляд програм підтримки ветеранського бізнесу в Україні, міжнародного досвіду підтримки та надання рекомендацій задля покращення наявного стану справ в Україні.

За результатами опитування власників ветеранського бізнесу, яке проведене в рамках Програми реінтеграції ветеранів, що впроваджується IREX, ветеранський бізнес є бізнес, у якому працюють чи керують ветерани. Ветерани розглядають також ветеранський бізнес як соціальну адаптацію після війни та майбутнє ветерана; роботу ветеранів на благо своєї родини та підтримки побратимів; певні преференції ветеранам та можливість долучення до акцій (благодійних тощо) ветеранських, військових, волонтерських спільнот. В опитуванні власники ветеранського бізнесу зазначають, що мають пріоритетні правила для прийому на роботу ветеранів. На підприємствах забезпечується навчання та підготовка до виконання обов'язків, а також консультації щодо ветеранських питань та спонукання брати участь у волонтерських та громадських програмах, що допомагають у створенні власної справи. Ветеранський бізнес є основою для соціальної та професійної реінтеграції ветеранів, адже в колі побратимів даний процес є більш простим та швидким для ветеранів³¹⁴.

³¹⁴ Опитування власників ветеранського бізнесу. IREX. URL: <https://www.irex.org/sites/default/files/Final%20Survey%20of%20Veteran%20Businesses%20UKR.pdf> (дата звернення: 03.11.2021).

Державні програми підтримки ветеранського бізнесу в Україні

В Україні наявна незначна кількість державних програм підтримки бізнесу: програма залучення безробітних до організації підприємницької діяльності та державна цільова підтримка здобуття освіти, перекваліфікації або підвищення кваліфікації. Програма залучення безробітних до організації підприємницької діяльності від Державної служби зайнятості є однією з найбільш масштабних та діючих. В основні програми виплата допомоги по безробіттю одноразово для організації підприємницької діяльності. Ветерани можуть скористатися програмою в пріоритетному порядку. Наразі немає нормативно закріплених умов, за яких такі виплати першочергово надають саме ветеранам, але на практиці пріоритет зберігається.

Загалом програма передбачена згідно ч. 7 ст. 22 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», яка закріплює, що допомога по безробіттю може виплачуватись одноразово для організації підприємницької діяльності безробітними, які не можуть бути працевлаштовані у зв'язку з відсутністю на ринку праці підходящої роботи. Долучитися до програми із започаткування власного бізнесу можуть зареєстровані в державній службі зайнятості безробітні, які відповідають таким критеріям:

- ◆ досягли вісімнадцятирічного віку;
- ◆ не уклали новий трудовий договір за сприяння служби зайнятості чи самостійно протягом одного місяця після реєстрації безробітним;
- ◆ спільно з кар'єрним радником склали план дій для започаткування власного бізнесу.

Розмір одноразової виплати допомоги по безробіттю на започаткування підприємницької діяльності розраховується індивідуально за визначеним порядком. Максимальний розмір такої фінансової підтримки може сягати понад 90 тисяч гривень. Середній розмір одноразової допомоги по Україні становить 46 тисяч гривень.

Як показує практика, програма працює, але не досягає своєї основної мети. Тобто бюджетні кошти освоюються, виплати є, але вони не сприяють розвитку підприємництва. Більшість учасників програми розглядає одноразову грошову допомогу від ДСЗ лише як спосіб швидкого отримання грошей, які надалі витрачають на власні побутові потреби, а не на бізнес. Така ситуація склалася через відсутність контролю за тим, як використовують ці кошти. Інші причини — немає якісного відбору кандидатів на отримання допомоги, їм не вистачає знань та досвіду або розміру виплати. Протягом 2020 року через зростання кількості безробітних фінансування цієї програми було обмеженим, унаслідок чого виплати отримали в 3,5 рази менше осіб ніж у 2019 році. Якщо два роки тому виплату для започаткування власної справи отримали 2383 осіб, то у 2020 таких людей було вже 678³¹⁵.

Спеціальні умови для ветеранів є і в державній цільовій підтримці здобуття освіти. Одна з можливостей — отримати ваучери на навчання від Державної служби зайнятості. Завдяки цим ваучерам навчатися можна безпосередньо на підприємствах, а така освіта може розглядатися як стажування. Скористатися іншими державними програмами підтримки малого та середнього підприємництва ветерани можуть тільки на загальних умовах. Водночас, і це одна з великих проблем, ветеранська спільнота вкрай мало обізнана про наявні програми.

Недержавні програми підтримки ветеранського бізнесу в Україні

Окрім державних проєктів розвитку ветеранського підприємництва в Україні, у цьому напрямі працюють міжнародні організації. За сприяння країн-партнерів в Україні були реалізовані та реалізуються грантові програми фінансування та профільного навчання ветеранів.

Програма з підприємницької діяльності для ветеранів АТО/ООС від Київської школи економіки, яка передбачає навчання учасників та ветеранів АТО/ООС з усієї України, які хочуть розпочати власну справу або масштабувати вже наявний бізнес. Історія програми для ветеранів розпочалася з весни 2018 року, коли Київською школою економіки було проведено перші 3 хвили навчання в Києві. Програма розрахована на два з половиною місяці і передбачає десять навчальних модулів, передзахист та фінальний захист. Протягом навчання ветерани вивчають основи стратегічного планування, операційного менеджменту, маркетингу та просування, продажів, навичок презентації,

³¹⁵ Сприяння ветеранському бізнесу в Україні: сучасний стан та актуальні потреби. Повернись живим. URL:<https://savelife.in.ua/ua/spryyannya-veteranskomu-biznesu-v-ukraini-suchasnyj-stan-ta-aktualni-potreby/> (дата звернення: 03.11.2021).

командоутворення та фінансів. І як результат – презентують свій проєкт із комплексним баченням та фінансовими розрахунками³¹⁶.

Проєкт «Норвегія – Україна. Професійна адаптація. Інтеграція в державну систему» у період 2003–2019 років залучив 10 646 учасників, серед них 1401 учасників АТО/ООС. Основу проєкту складає професійна перепідготовка цільової групи на цивільні спеціальності, що користуються попитом на ринку праці України, сприяння учасникам проєкту в соціальній адаптації до умов життя в громадянському суспільстві. Виконавцями основної частини проєкту є навчальні заклади України та норвезький університет NORD, які організовують і здійснюють професійну перепідготовку учасників проєкту за обраними спеціальностями в обсязі 500 академічних годин. У результаті курсової перепідготовки випускники отримують три документи: свідоцтво про професійну перепідготовку державного зразка (від навчального закладу України), спільний сертифікат університету NORD та українського навчального закладу, спільний диплом Міністерства закордонних справ і Міністерства оборони Норвегії. У ході соціальної адаптації учасники проєкту отримують допомогу в правовій адаптації, психологічній адаптації, а також сприяння в працевлаштуванні та організації власного бізнесу³¹⁷.

Всеукраїнська Асоціація Керівників Бізнесу в рамках проєкту «Соціально-економічна підтримка реінтеграції ветеранів конфлікту на сході України та членів їхніх сімей» проводить набір зацікавлених ветеранів до участі в компоненті проєкту щодо розбудови спроможності із започаткування та розвитку бізнесу з можливістю отримання грантової допомоги у вигляді обладнання для справи. Ветерани, які хочуть започаткувати або вже розвивають власний бізнес, мають можливість отримати грант у формі закупівлі обладнання (до 1000 євро) для системного запуску бізнесу або грант у формі закупівлі обладнання (до 2500 євро) для розвитку вже існуючого бізнесу. Грант надається винятково у формі оплати узгодженого обладнання та не передбачає грошових виплат учасникам³¹⁸.

Конкурс проєктів для місцевих українських громадських організацій, що реалізується Програмою реінтеграції ветеранів IREX, спрямований на підтримку ветеранів АТО/ООС через фінансування заходів місцевих ветеранських організацій у розмірі мінімум 25 000 доларів США та максимум 75 000 доларів. Грант можуть отримати місцеві ветеранські організації для здійснення заходів на підтримку ветеранів. Загальною метою цієї діяльності є розширення доступу до професійних можливостей та психосоціальної підтримки для ветеранів ООС/АТО, включаючи ветеранів, які проживають як у багатонаселених містах, так і у сільській місцевості, як чоловіків, так і жінок різного віку, осіб з інвалідністю³¹⁹.

V-Corp (Корпорація V) – проєкт менторської підтримки ветеранського підприємництва реалізується БФ “Повернись живим”. У 2020 році підтримка ветеранського підприємництва визначена напрямом стратегії “Повернись живим”. У листопаді 2020 року ідея створення менторської платформи була підтримана IREX. Корпорація V – повний цикл супроводу ветеранського підприємництва, від ідей до запуску і розвитку власного бізнесу, з поєднанням потужностей органів державної влади та місцевого самоврядування, неурядового сектору, бізнесу, благодійників, а також знань і практики розвинутих країн. Для отримання допомоги платформи необхідно є реєстрація та надання інформації про ідею ветеранського бізнесу або наявний бізнес. Наступним кроком є вибір ментора та початок спільної роботи над створенням або покращенням ветеранського бізнесу. Ментор – це наставник, довірений радник, до якого підприємець-початківець може звернутися з питаннями та отримати цінні поради, пристосовані безпосередньо до його галузі та конкретної бізнес-ситуації. На платформі наявна інформація про історії успіху та постійна допомога ветеранам, що мають власну справу³²⁰.

³¹⁶ Програма з підприємницької діяльності для ветеранів АТО й ООС. Kyiv School of Economics. URL: <https://kse.ua/ua/kse-program/ato/> (дата звернення: 03.11.2021).

³¹⁷ Проєкт «Норвегія - Україна» - МІЖНАРОДНИЙ ФОНД СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ. МІЖНАРОДНИЙ ФОНД СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ. URL: <https://ifsa.kiev.ua/proekt-ukraina---norvegiya/> (дата звернення: 03.11.2021).

³¹⁸ Проєкт «Соціально-економічна підтримка реінтеграції ветеранів конфлікту на сході України та членів їхніх сімей». Ресурсний центр ГУПТ. URL: <https://gurt.org.ua/news/grants/69500/bull/> (дата звернення: 03.11.2021).

³¹⁹ Конкурс проєктів, спрямованих на ветеранів АТО/ООС.: Ресурсний центр ГУПТ. Ресурсний центр ГУПТ. URL: <https://gurt.org.ua/news/grants/71066/bull/> (дата звернення: 03.11.2021).

³²⁰ Корпорація V - акселератор для ветеранів-підприємців. Корпорація V - акселератор для ветеранів-підприємців. URL: <https://v-corp.club> (дата звернення: 03.11.2021).

Міжнародний досвід підтримки ветеранського бізнесу

Цілеспрямована підтримка ветеранського бізнесу притаманна розвиненим країнам з великою кількістю військових, що брали участь у сучасних війнах та конфліктах. У цьому розділі буде розглянутий досвід Сполучених Штатів Америки, Канади та Великобританії як країн, які мають прецедент швидкого набуття статусу ветерана значною кількістю військовослужбовців. Додатково буде проаналізований досвід європейських країн, що, окрім допомоги ветеранам, мають практику надання підтримки звільненим військовослужбовцям.

Америка. Підтримка ветеранського бізнесу в США охоплює широкий спектр програм та заходів, від навчання і консультування до фінансової підтримки та сприяння участі в закупівлях. При цьому існують програми для різних категорій ветеранів. Міністерство у справах ветеранів США та Пентагон спільно реалізують програму переходу від військового до цивільного життя — Transition Assistance Program. У її рамках разом з адміністрацією з питань малого бізнесу ведеться робота над питаннями ветеранського підприємництва. Існують також навчальні програми, які, окрім знань, надають ще й менторську підтримку. Таке наставництво спрямоване на досягнення підприємцем-ветераном бажаних результатів. Наявні також програми кредитування та грантової допомоги. Значну роль у розвитку ветеранського підприємництва відіграють численні бізнес-асоціації як національні, так і на рівні окремих штатів³²¹.

Британія. У Великій Британії здебільшого використовують такі інструменти як кредитування та менторство. British Business Bank, установа, що належить уряду країни, проводить програму Start Up Loans, у рамках якої ветеран може отримати позику до 25 тис. фунтів для започаткування або розвитку бізнесу. З 2013 по 2020 роки ця організація надала позики 2282 особам на суму 21 млн фунтів (близько 32 млн дол.). Наявні також програми менторської підтримки.

Канада. Основою програм підтримки ветеранського бізнесу в Канаді є навчальні програми та менторство. У Канаді реалізується програма Operation Entrepreneur, яка вводить ветерана в підприємництво та адаптує його навички до сфери бізнесу. Після проходження навчання в рамках програми Operation Entrepreneur ветеран може скористатися менторською підтримкою протягом шести місяців³²².

Європа. Основна кількість програм реінтеграції в суспільство військовослужбовців та ветеранів зосереджується на допомозі з працевлаштуванням, а не відкриттям власної справи. Загалом підходи країн Європи в реінтеграції ветеранів через підприємництво можна поділити на два — активної та пасивної політики на ринку праці як основних мотиваторів самозайнятості (Vigoda-Gadot et al., 2010)³²³. Більшість країн-членів ЄС при достроковому виході військовослужбовців на пенсію надають їм пасивну підтримку. Достроковий вихід на пенсію, виплата самої пенсії та компенсацій і є елементами пасивної політики на ринку праці. Меншість мають активні програми для реінтеграції на ринок праці.

Дослідник Rasa Smaliukienė у власному аналітичному дослідженні “Entrepreneurship Opportunities after Military Career: Practice in Central and Eastern versus Western Europe” (2013) виокремив 4 основні різновиди підтримки ветеранів³²⁴.

Група 1. Реінтеграція ветеранів на ринок праці. До таких країн належать Ірландія, Франція, Польща, Румунія, Хорватія, Німеччина та Литва. Питанням реалізації програм працевлаштування займа-

³²¹ Бізнес після війни: як допомогти ветеранам стати підприємцями. Повернись живим. URL: https://savelife.in.ua/ua/business-veteraniv-peremoga-v-tylu/?fbclid=IwAR2zTjHvrntOr65sUwgXZ8TNK2lw_N8TNv9fjEVzmlf6Vpu1KGQ4QSdESBY (дата звернення: 03.11.2021).

³²² Бізнес після війни: як допомогти ветеранам стати підприємцями. Повернись живим. URL: https://savelife.in.ua/ua/business-veteraniv-peremoga-v-tylu/?fbclid=IwAR2zTjHvrntOr65sUwgXZ8TNK2lw_N8TNv9fjEVzmlf6Vpu1KGQ4QSdESBY (дата звернення: 03.11.2021).

³²³ Vigoda-Gadot E., Baruch Y., Grimland S. Career Transitions: An Empirical Examination of Second Career of Military Retirees. Public Personnel Management. 2010. Vol. 39, no. 4. P. 379–404. URL: https://www.researchgate.net/publication/228462716_Career_Transitions_An_Empirical_Examination_of_Second_Career_of_Military_Retirees (дата звернення: 03.11.2021).

³²⁴ Smaliukienė R. Entrepreneurship Opportunities after Military Career: Practice in Central and Eastern versus Western Europe. Entrepreneurial Business and Economics Review. 2013. Vol. 1, no. 4. P. 97–108. URL: https://www.researchgate.net/publication/312879163_Entrepreneurship_Opportunities_after_Military_Career_Practice_in_Central_and_Eastern_versus_Western_Europe (дата звернення: 03.11.2021).

ються органи Національної оборони, у той час як програми розвитку бізнес-навичок є точковими та не надто поширеними.

Група 2. Реінтеграція ветеранів на ринок праці, незважаючи на незначну різницю цивільного та військового пенсійного віку. Такими країнами є Бельгія та Німеччина. У цих країнах звільнені військовослужбовці не мають потреби працевлаштування або відкриття власної справи. Допомога з інтеграцією надається найчастіше для військовослужбовців, що звільнилися до настання пенсійного віку.

Група 3. Відсутні програми реінтеграції. Країни, що мають таку політику, – це Естонія, Латвія, Словаччина та Фінляндія. Військовослужбовці та ветерани не є спеціальною соціальною групою. Військовослужбовець у відставці може скористатися національними або регіональними програмами розвитку підприємництва на загальних підставах.

Група 4. Відсутні програми реінтеграції через однаковий пенсійний вік. Такими країнами є Данія, Нідерланди та Люксембург. Вихід на пенсію військовослужбовців не вважається достроковим, тому програм реінтеграції не передбачено. При бажанні або необхідності ветерани можуть взяти участь у національних чи регіональних програмах розвитку підприємницьких навичок.

Отже, європейські країни, на відміну від країн, що мали досвід участі в бойових діях, мають значно меншу кількість програм підтримки ветеранського бізнесу та реінтеграції ветеранів шляхом допомоги з працевлаштуванням. Для України корисним є подальше вивчення та впровадження досвіду країн, що мають розвинену систему підтримки ветеранського підприємництва.

Перспективи розвитку ветеранського бізнесу в Україні

Питання підтримки ветеранського бізнесу на сьогодні є актуальним завданням для державних та недержавних інституцій в Україні. Для прикладу, у квітні 2021 року в Києві за ініціативи Фонду допомоги армії “Повернись живим” відбувся Форум підтримки ветеранського бізнесу за участі урядовців, парламентарів, ветеранів-бізнесменів та профільних експертів. Захід об’єднав на одному майданчику чиновників та народних депутатів, які відповідають за формування державної політики стосовно ветеранів та представників їхнього бізнес-середовища, котрі на власному досвіді знають, чого потребує в цивільному житті спільнота українських захисників для досягнення професійного та підприємницького успіху. Робота над впровадженням напрацьованих змін наразі ведеться.

Підсумовуючи наявну інформацію про стан розвитку ветеранського підприємництва, напрями роботи над удосконаленням напряму українськими державними та недержавними інституціями та міжнародний досвід, можна надати такі рекомендації.

Запровадження комплексних та довгострокових програм підтримки ветеранського бізнесу. Наразі наявна певна кількість розрізнених програм навчання та отримання фінансової допомоги для відкриття власної справи, проте комплексний підхід до підтримки ветерана на шляху до створення бізнесу відсутній. Відчуття стабільності та розуміння перспектив подальшої діяльності є важливим елементом для початку справи ветеранами, тому розробка довгострокових стратегій є необхідним кроком для підвищення кількості ветеранських підприємств.

- 1) Наявність доступу до інформаційної допомоги.** Високий рівень поінформованості та розуміння механізмів отримання підтримки для початку та ведення ветеранського бізнесу є важливою складовою збільшення кількості ветеранів, що розпочали власну справу.
- 2) Фінансова допомога для створення та ведення ветеранського бізнесу.** Наразі в Україні вже наявна можливість отримання поворотної і безповоротної допомоги для відкриття та ведення ветеранського бізнесу. Проте ефективність такої допомоги за умови відсутності чіткого відбору кандидатів та контролю за використанням коштів є питанням дискусійним. Грантова допомога від недержавних організацій відома та доступна не всім ветеранам, що хотіли б розпочати власну справу.
- 3) Розширення можливостей доступу до бізнес-навчання.** Наразі питаннями навчання, підвищення кваліфікації та перекваліфікації опікується Державна служба зайнятості, проте на практиці навчання за бізнес-спеціальностями не є достатньо актуалізованим та повним. Наявні недержавні програми навчання ветеранів надають високий рівень знань, проте через обмеження фінансування немає можливості навчати всіх бажаючих, що підвищує вимоги до початкового рівня знань та вмотивованості ветерана.
- 4) Можливості для отримання консультацій та менторства.** Займатися власною справою ризиковано, що зумовлює необхідність постійного консультування про подальші дії, адже більшість ветеранів не мають попереднього досвіду ведення бізнесу та потребують допомоги в

нових обставинах. Розвиток інституту менторства та доступу до консультаційних платформ є запорукою можливості отримати необхідну допомогу.

- 5) **Асоціації ветеранського бізнесу.** Самоорганізація ветеранів наявна в багатьох сферах цивільного життя та має на меті взаємодопомогу в проблемних питаннях. Бізнес-асоціації – це нові можливості шляхом об'єднання зусиль. Підтримка діяльності таких асоціацій має перспективи налагодження діалогу для лобювання інтересів ветеранів-підприємців, створення ком'юніті тощо.

Огляд соціологічних досліджень у сфері ветеранських справ

В Україні проведена незначна кількість соціологічних досліджень у сфері ветеранських справ, більшість із яких досліджують окремі питання ветеранства. Огляд досліджень у сфері ветеранських справ слід розпочати з репрезентативного та найбільш комплексного дослідження “Як законотворці можуть підтримати ветеранську громаду в Україні: результати опитування щодо реінтеграції ветеранів”, проведеного в травні–жовтні 2020 року.

Дослідження актуальних проблем та потреб ветеранів проводилося Київським міжнародним інститутом соціології (KMIC) на замовлення IREX³²⁵. **“Юридична сотня” у дослідженні була долучена в ролі рекрутерів, оскільки організація має налагоджені контакти з іншими ветеранськими громадськими об'єднаннями та ветеранами.** Для отримання репрезентативних результатів було проведено телефонне опитування двох цільових груп: 1905 ветеранів та 1700 українців, які не мають ветеранського статусу. Метою опитування населення в цілому є збір даних для порівняння з даними ветеранів, щоб краще зрозуміти відмінності та погляди громадськості на ветеранів. Анкета, розроблена для проведення дослідження, включала 12 тематичних блоків. У респондентів запитували про військову службу, участь у бойових діях, фізичне та психологічне здоров'я, працевлаштування, залученість до громадських об'єднань та політичних партій, соціальну стигматизацію тощо. Загалом дослідження є ґрунтовним та репрезентативним для українського суспільства, проте зважаючи на тривалий період інтерпретації результатів дослідження (опитування було завершено в жовтні 2020, а публікація результатів відбулась у жовтні 2021 року) можливо, що інформація, отримана в ході дослідження, є застарілою.

Одним із найновіших є соціологічне дослідження “Роль ветеранської спільноти у розбудові демократичного суспільства”³²⁶, звіт за результатами якого був опублікований у січні 2022 року. Дослідженням займався Інститут Горшеніна в співпраці з Представництвом Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні і благодійним фондом “Центр реадaptaції та реабілітації “ЯРМІЗ”. У межах дослідження в червні 2021 року було проведено 6 фокус-груп у Києві, Львові, Кропивницькому, Чернігові та Запоріжжі, у вересні–жовтні 2021 року – всеукраїнське опитування, у якому взяли участь 1000 ветеранів(-ок). Опитування проводилося з урахуванням вікового, регіонального розподілу, типу населеного пункту та гендерної квоти (8% від опитаних складають жінки-ветеранки). Основним завданням проєкту є визначення потенціалу ветеранів АТО/ООС у розбудові демократичного суспільства через окреслення їхніх цінностей, проблем, з якими вони стикаються, політичної та громадської активності.

Іншим дослідженням, що стосується ветеранської тематики, є дослідження липня–жовтня 2019 року “Життя після конфлікту: опитування щодо соціально-демографічних та соціально-економічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей”³²⁷, проведене Представництвом Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні в співпраці з Міністерством у справах ветеранів, Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. Воно висвітлює проблеми, з якими стикаються ветерани конфлікту на сході України та їхні сім'ї під час реінтеграції до цивільного життя. Опитано 2 530 респондентів у Києві та Київській області, а також Дніпропе-

³²⁵ How policymakers can support the veteran community in Ukraine: Results from a veteran reintegration survey. IREX. URL: <https://www.irex.org/insight/how-policymakers-can-support-veteran-community-ukraine-results-veteran-reintegration-survey> (дата звернення: 02.11.2021).

³²⁶ Роль ветеранської спільноти у розбудові демократичного суспільства: звіт за результатами соціологічного дослідження. БО БФ “Центр реадaptaції та реабілітації “Ярміз” за підтримки Представництва Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/FES_VETERAN_M_final.pdf?fbclid=IwAR1NseQaC_P7naLsa4LzPehraBFIWcuHNoqY7y74ubDqo-S9cZaX7VeHj9Kc (дата звернення 03.06.2022).

³²⁷ Половина ветеранів конфлікту на сході України стикаються з дискримінацією – опитування проєкту ЕС І МОМ в Україні. IOM Ukraine I Migration for the Benefit of All. URL: <https://www.iom.org.ua/ua/polovyna-veteraniv-konfliktu-na-shodi-ukrayiny-stykayutsya-z-dyskriminaciyeyu-opytuvannya-proektu> (дата звернення: 02.11.2021).

тровській і Львівській областях, зібрано інформацію про військовий досвід ветеранів, добробут, зайнятість, доступ до пільг та послуг, дискримінацію, соціальну інтеграцію, потреби в психосоціальній підтримці, а також ставлення до відкриття власної справи.

Подібним за часом проведення та вибіркою є дослідження “Ставлення ветеранів до пільг”³²⁸, що проводилося Kantar Україна та ГО “Юридична сотня” протягом серпня 2019 року. У межах дослідження було опитано 1215 респондентів у 10 населених пунктах (Київ, Харків, Дніпро, Одеса, Львів, Запоріжжя, Маріуполь, Кривий Ріг, Житомир, Біла Церква). Серед респондентів були особи, які за чинним законодавством належать до ветеранів: ветерани АТО\ООС, бойових дій в Афганістані, Другої світової війни, особи з інвалідністю внаслідок війни, постраждалі учасники Революції Гідності. Зважаючи на особливості дослідження, отримані оцінки пільг носять суб’єктивний характер та можуть слугувати лише орієнтиром для подальшого дослідження, а не приводом для прийняття остаточних рішень.

Деякі питання суспільного життя ветеранів є предметом окремих соціологічних досліджень.

- 1) Дослідження ГО «Студена» «Залучення ветеранів до громадського і політичного життя: шлях від військових перемог до особистих»³²⁹ зосереджує увагу на питаннях адаптації і ресоціалізації ветеранів після повернення зі служби. Дослідження було проведене у 2019 році з використанням методу глибинних напівструктурованих інтерв’ю з ветеранами і ветеранками, фокус-групових інтерв’ю, експертних інтерв’ю з політтехнологами, державними службовцями. Було взято 22 глибинних інтерв’ю із 7 ветеранками та 15 ветеранами, які займаються громадською та/або політичною діяльністю, а також 4 фокус-групи, у яких брали участь 36 ветеранів та ветеранок. Загалом було взято 20 експертних інтерв’ю (10 жінок і 10 чоловіків) з людьми, які мають досвід співпраці з ветеранами (освітяни, державні службовці, громадські активісти тощо) або самі належать до активістів ветеранського руху.
- 2) “Дослідження щодо статусу жінок-ветеранок та сервісів, що їм надаються”³³⁰ проведене у 2019–2020 роках Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва на замовлення фонду “Східна Європа”. Метою дослідження є вивчення проблем, потреб і запитів жінок-ветеранів АТО/ООС та отримання від них зворотного зв’язку про дієвість існуючих заходів соціальної адаптації. У межах дослідження проведено три фокус-групи по 8–12 жінок-ветеранок у кожній, додатково зібрано 763 анкети. Взято 10 глибинних інтерв’ю з представниками місцевої влади, посадовими особами місцевих відділень Міністерства у справах ветеранів, міських центрів з допомоги та надання послуг ветеранам, ветеранками-волонтерками та представницями ветеранських організацій.
- 3) Дослідження фонду “Повернись живим” на тему: “Чому військовослужбовці звільняються з армії?”³³¹ проведене у 2020 році. Це дослідження складається з чотирьох розділів, у яких розглянуті мотиви підписання контрактів, фактори, що впливають на рішення продовжувати службу, результати, отримані під час масового анкетування, та загальні напрями змін, які мають відбутися в ЗСУ для поліпшення кадрової ситуації. Під час дослідження взяті глибинні та уточнюючі інтерв’ю у понад 80 військовослужбовців, додатково проведено анонімне анкетування 2 065 військовослужбовців.
- 4) Дослідження “Стан реалізації у Збройних Силах України гендерної політики держави”³³², проведене у 2020 році Науково-дослідним центром гуманітарних проблем Збройних Сил України, є спробою оцінити стан реалізації у ЗС України гендерної політики держави, а також дослідити наявність можливих проявів гендерно зумовленого насильства і дискримінації за ознаками статі в армійському середовищі. Загалом у ході соціологічного дослідження опитано 1802 військовослужбовці з використанням методу анкетування.

³²⁸ Ставлення ветеранів до пільг: результати соціологічного дослідження. legal100. URL: <https://legal100.org.ua/stavlennya-veteraniv-do-pilg-rezultati-sotsiologichnogo-doslidzhennya/> (дата звернення: 02.11.2021).

³²⁹ Дослідження «Залучення ветеранів до громадського і політичного життя: шлях від військових перемог до особистих». ГО «Студена» в рамках проекту «Без броні». URL: https://ma-prod.bezbroni.net/uploads/files/paper/10/Bez_broni_2019-09-16_13-19.pdf (дата звернення: 02.11.2021).

³³⁰ Дослідження щодо статусу жінок-ветеранок та сервісів, що їм надаються. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/4874725865e6a187da5a847.64273312.pdf> (дата звернення: 02.11.2021).

³³¹ Дослідження “Чому військовослужбовці звільняються з армії?”. Міжнародний фонд «Відродження». URL: <https://www.irf.ua/chomu-vijskovosluzhbovczi-zvilnyayutsya-z-armiyi/> (дата звернення: 02.11.2021).

³³² Стан реалізації у Збройних Силах України гендерної політики держави. Науково-дослідний Центр гуманітарних проблем збройних сил України. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/gender/Hender20.pdf> (дата звернення: 02.11.2021).

- 5) Дослідження “Ефективність моделей допомоги мобільних бригад соціально-психологічної допомоги на шляху реінтеграції учасників бойових дій в АТО/ООС та членів їхніх родин до мирного життя в Миколаївській та Київській областях за методикою RBM”³³³ проведене у 2020 році МБФ “Українська фундація громадського здоров’я”. Метою дослідження є аналіз ефективності пілотних мобільних бригад соціально-психологічної допомоги учасникам бойових дій та членам їхніх родин за принципом «рівний-рівному». Було проведено 23 глибинних інтерв’ю та анкетування 182 респондентів.

Підсумовуючи, замовниками переважної більшості соціологічних досліджень у тематиці є міжнародні організації та українські недержавні інституції. Органи державної влади України наразі не є достатньо зацікавленими у вивченні думок ветеранів та українського суспільства щодо ветеранської тематики. У структурі Міністерства у справах ветеранів України як центрального органу виконавчої влади не передбачено підрозділу, який мав би займатися аналізом потреб ветеранів шляхом проведення репрезентативних соціологічних досліджень, хоча такі дослідження Мінветеранів вивчають думки ветеранів та членів їхніх сімей щодо пріоритетних напрямів реформування та вдосконалення законодавства. Наразі формування політик і програм є позицією окремих ветеранів або представників Мінветеранів та може не відображати позицію цільової аудиторії Міністерства.

За часом проведення досліджень, підвищення заінтересованості було у 2018–2020 роках, проте через складність та ресурсозатратність їх проведення публікація результатів дослідження може відбуватися значно пізніше періоду збору інформації. Подібні затримки зумовлюють часткову застаралість або неактуальність інформації, отриманої за результатами дослідження. Окремо варто зазначити, що переважна більшість проведених досліджень стосуються окремих аспектів проблем ветеранів, у той час як комплексних досліджень в Україні незначна кількість. Загалом в українському суспільстві приділяється недостатня увага соціологічному вивченню суспільства та ветеранів зокрема, що може мати вплив на доцільність та актуальність законодавчих реформ, покращення соціальних, економічних та інших особливостей життя ветеранів в Україні.

³³³ Звіт за результатами аналітичного дослідження “Ефективність моделей допомоги мобільних бригад соціально-психологічної допомоги на шляху реінтеграції учасників бойових дій в АТО/ООС та членів їх родин до мирного життя у Миколаївській та Київській областях за методикою RBM”. МБФ “Українська фундація громадського здоров’я”. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/mt_jfo_report_final_compressed_1.pdf (дата звернення: 02.11.2021).

Висновки

Чинна система пільг для ветеранів не має комплексного характеру. Про окремі пільги ветерани та члени їхніх сімей поінформовані недостатньо, інші не користуються попитом. Система пільг не враховує індивідуалізованих потреб ветеранів, не містить системи переходу від військового до цивільного життя. Як наслідок, чим довше особа виконує обов'язки військової служби, тим важче їй інтегруватися до цивільного життя, побудувати успішну кар'єру та забезпечити власний добробут. Саме тому система переходу від військового до цивільного життя з психологічними, медичними, фінансовими, кар'єрними компонентами для ветерана та членів його сім'ї забезпечила б більш швидкий та зручний перехід до мирного життя.

Сучасні пільги для ветеранів не є достатньо індивідуалізованими, не враховують потреби молодих економічно активних ветеранів, які прагнуть забезпечити добробут для себе та своїх сімей, а також є найбільш активними представниками громадянського суспільства. Також система пільг замість державних послуг чи підтримки для власного розвитку пропонує застарілі радянські опції на зразок встановлення квартирних телефонів. Це не сприяє повазі та вшануванню внеску ветеранів у захист України, її суверенітету та цілісності. Комплексна державна підтримка, спрямована на активну реабілітацію, реінтеграцію ветеранів, розвиток їхніх підприємницьких ініціатив, забезпечення добробуту завдяки отриманим знанням і навичкам на засадах безбар'єрного доступу до державної підтримки та зменшення бюрократичності цього процесу дасть змогу ветеранам стати лідерами розвитку громадянського суспільства та держави.

Проте на підставі здійсненого аналізу можемо виокремити також низку рекомендацій стосовно покращення чинної системи пільгового забезпечення ветеранів.

1. Освіта

Пільга на освіту не дуже затребувана через специфіку її призначення, оскільки не всі ветерани мають на меті отримати освіту або перекваліфікацію після війни. Але ветерани, які виявили бажання її отримати, доволі високо оцінюють таку пільгу. Такі проблеми, в першу чергу, пов'язані із недостатньою поінформованістю ветеранів про пільгу та усі її різновиди (перекваліфікацію, ваучери тощо), а також відсутністю комплексної підтримки ветерана державою під час його адаптації до мирного життя. У випадку наявності чіткого розуміння подальшої розбудови своєї кар'єри, підприємництва або зайнятості на державній службі потреба у перекваліфікації (отриманні іншого ступеню освіти) може стати пріоритетом для ветерана, члена сім'ї загиблого.

Професійне навчання та перепідготовка ветеранів сприяє успішному поверненню їх до мирного життя в суспільстві. Проте, щоб пільги були дійсно ефективними, вони повинні бути підкріплені освітньо-представницькими заходами (можливостями для навчання, підвищення кваліфікації, тренінгами, консультаціями кар'єрних радників тощо).

2. Трудові гарантії та працевлаштування

Трудові гарантії є затребуваними для ветеранів після звільнення зі служби (а також під час її проходження) та відіграють важливу роль у реінтеграції до мирного життя. Для ефективної реалізації гарантій у сфері праці та працевлаштування є необхідність з боку відповідальних органів влади в посиленні інформування ветеранів про можливості підвищення кваліфікації, відкриття власної справи. Окрім того, виконання гарантованих державою трудових прав ветеранів та військовослужбовців в більшості перекладається на роботодавців, що навпаки не сприяє працевлаштуванню ветеранів та економічному розвитку підприємництва. Тому держава повинна забезпечити виконання взятих на себе соціальних гарантій (наприклад, виплати середньої заробітної плати під час військової служби).

Міністерство у справах ветеранів України спільно з Міністерством оборони України має розробити програму переходу від військової кар'єри до цивільного працевлаштування за прикладом збройних сил країн НАТО для забезпечення комфортної інтеграції досвіду військової служби особи до цивільної професії. Такий перехід має включати також підтримку сімей ветеранів під час адаптації самого ветерана. Ефективні гарантії та державна підтримка у сфері зайнятості є ключовою сферою, завдяки якій ветеран може забезпечити як зростання власного добробуту, так і розвиток економіки держави.

3. Перекваліфікація ветеранів

Порядок організації соціальної та професійної адаптації учасників АТО/ООС потребує вдосконалення в частині визначення механізму здобуття другої вищої освіти для ветеранів.

Удосконалювати потрібно чинну ваучерну систему з огляду на те, що ваучери можна отримати відповідно до обмеженого переліку спеціальностей/професій, який регулярно переглядається, проте може не відповідати очікуванням ветерана.

Існує необхідність у збільшенні часу для використання ваучера та узгодженні видачі ваучерів зі вступною кампанією. Корисним буде впровадження системи моніторингу та аналізу професій, на які видається ваучер, залежно від попиту місцевого та регіонального ринку праці, а також забезпечення покрокового супроводу одержувачів ваучерів з індивідуальним підходом до клієнта (в рамках програми переходу від військової до цивільної кар'єри або відповідно до індивідуального запиту ветерана). Забезпечення інформування про вказану гарантію дозволить збільшити кількість охочих скористатися програмою перекваліфікації.

Для діючих військовослужбовців є потреба у створенні системи переходу від військового до цивільного життя, яка б включала заходи з перекваліфікації відповідно до індивідуалізованих потреб особи.

4. Медичне забезпечення

Одним із пріоритетів держави повинна стати підтримка активної реабілітації ветерана для максимального відновлення його здоров'я.

Нинішня система медичного забезпечення не повністю відповідає тим потребам, що виникають після повернення із зони проведення бойових дій. У зв'язку із цим наразі існує нагальна потреба у створенні додаткового розширеного пакету медичних послуг для ветеранів та встановленню надійних механізмів контролю за своєчасністю фінансування медичних закладів, які надають допомогу ветеранам в рамках медичної реформи.

5. Забезпечення автомобілями

Ця пільга є спробою полегшити життя ветеранів з інвалідністю, що мають медичні показання для пересування автомобілем, але не вирішує повністю проблему маломобільності. Відзначається складність отримання цієї пільги: програма фактично не виконується вже кілька років, оскільки ціна, передбачена на закупівлю одного автомобіля, настільки низька, що немає охочих брати участь у відповідних тендерах.

Видатки на виплату компенсації на паливе, ремонт, технічне обслуговування автомобілів або на транспортне обслуговування забезпечуються виключно за рахунок коштів місцевого бюджету в тих громадах, у бюджетах яких передбачені такі витрати. А отже, у разі відсутності коштів на місцях, окремі ветерани позбавлені можливості отримати таку пільгу. Тому держава, як гарант надання такої підтримки, повинна забезпечити її реалізацію для ветеранів, які потребують засобу пересування. Перекладання відповідальності на місцеві органи влади нівелює сучасну ефективність такої пільги та не сприяє покращенню життя ветерана.

6. Психологічна підтримка

Серед пільг, передбачених для учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни Законом України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, немає права на психологічну підтримку, допомогу чи реабілітацію. Безоплатна психологічна, медико-психологічна реабілітацію передбачена лише для учасників бойових дій, звільнених з військової служби, що значно звужує перелік осіб, які мають право на пільгу. Водночас психологічна підтримка потрібна для членів сімей загиблих, інших ветеранів чи звільнених військовослужбовців, які мають психологічні проблеми, а також членів їхніх сімей. Оскільки сфера надання психологічної допомоги є надзвичайно чутливою, психологічні послуги мають надаватися за відповідними затвердженими стандартами, а фахівці, які їх надають, мають отримати навички щодо роботи з ветеранами для надання максимально ефективної допомоги.

Разом з тим актуальною залишається проблема відсутності розуміння потреби в психологічній підтримці та зверненні до фахівця. Згідно з даними дослідження МОМ, 56% відсотків ветеранів зазначили, що ветерани можуть не звертатися по психосоціальну підтримку через те, що не хочуть показувати свої проблеми. Цю думку підтримали члени сімей ветеранів, які вказали, що ветерани можуть не усвідомлювати, що їм потрібна допомога (53%), або не хотіти демонструвати свої проблеми (54%).

Актуальним залишається питання інформування про наявні державні програми отримання безоплатних послуг психологічної підтримки та реабілітації.

7. Санаторно-курортне лікування

Санаторно-курортне лікування є одним із важливих чинників відновлення (підтримання) здоров'я військовослужбовців та ветеранів і має високий рівень затребуваності. Однак самі ветерани часто скаржаться на недостатню якість послуг, відсутність можливостей для санаторно-курортного лікування із членами сімей.

Ця система потребує суттєвих змін, зокрема: передбачити забезпечення санаторно-курортного лікування для осіб, які мають право на пільгу та членів їхніх сімей у межах однієї бюджетної програми для виключення конкуренції відомств та дублювання їхніх повноважень. Також варто окремо спрямувати бюджетні кошти виключно на забезпечення ветеранів санаторно-курортним лікуванням як етапу реабілітації та відновлення, а саме на виплату грошової компенсації санаторіям за оздоровлення осіб, які пройшли лікування; припинити виділення коштів державного бюджету на господарську діяльність окремих санаторіїв. Система санаторно-курортного лікування має бути реформована відповідно до індивідуалізованих потреб ветеранів у сфері реабілітації та відновлення за принципом “єдиного вікна”, оскільки наразі ця пільга породжує найбільший бюрократичний хаос щодо її отримання.

8. Реабілітація у сфері охорони здоров'я, протезування

Наразі реабілітація військовослужбовців не є окремим напрямом бюджетних програм Міністерства оборони. Потреба в реабілітації ветеранів частково забезпечується завдяки окремим громадським ініціативам.

Таким чином, на державному рівні існує необхідність прийняття нормативного акта з питань комплексної реабілітації у сфері охорони здоров'я (медичної, психологічної, фізкультурно-спортивної тощо), а також забезпечення необхідного фінансування для реалізації заходів відповідно до прийнятого НПА.

9. Проїзд

Пільги на проїзд є одні з найзатребуваніших та відіграють значну роль у житті ветеранів. З проблем, які виникають на практиці при реалізації цієї пільги, є непоодинокі випадки відмови в наданні цієї пільги; складність оскарження такої відмови. Водночас ця пільга (та недосконала її реалізація) не забезпечують належний рівень суспільної поваги до внеску ветерана (гарантування інструментів для досягнення і розвитку власного добробуту може бути більш ефективним, аніж надання пільг на проїзд. Держава перекладає реалізацією цієї пільги на органи місцевого самоврядування, що спричиняє додаткову суспільну напругу.

10. Встановлення телефону

Рівень затребуваності пільги є доволі низьким, що свідчить про відсутність зацікавленості в ній ветеранів. Зі стрімким розвитком мобільного зв'язку та інтернету ця цифра буде зменшуватися. Забезпечується та фінансується пільга органами місцевого самоврядування.

З огляду на втрату актуальності пільги та її архаїчність, можна зробити висновок про те, що її необхідно скасувати.

11. Забезпечення житлом

На практиці можливість отримання житла від держави майже не реалізується, оскільки перебування на квартирній черзі триває десятки років. Це зумовлено недосконалістю чинного законодавства, яке є застарілим та ґрунтується на радянських принципах. Разом з тим причиною також є недостатнє фінансування та ріст кількості осіб, які перебувають на квартирному обліку. Усе це знижує ефективність державних житлових програм та породжує суспільну недовіру щодо реалізації запропонованої пільги.

Щодо компенсації за неотримане житло, то й за цією програмою далеко не кожен може реалізувати своє право з огляду на бюрократичну тяганину та недостатню кількість коштів, які виділяються з Держбюджету на такі програми.

Саме тому потребують розширення програми, спрямовані на забезпечення житлом в першу чергу найбільш вразливих категорій ветеранів (членів сімей загиблих, осіб з інвалідністю внаслідок війни). Також держава (серед іншого в особі Мінветеранів) має сприяти розвиткові пільгових програм для придбання житла (надання підтримки у сфері пільгового лізингу, кредитування, розвитку ветеранських кооперативів тощо).

12. Земля

Така пільга не є системною та легко реалізованою. Зокрема, є проблеми з фінансовим забезпеченням, пошуком вільних земельних ділянок, забюрократизованістю процесу, недобросовісними працівниками установ тощо. Трапляються випадки, коли, навіть отримавши земельну ділянку, ветерани не задоволені через далеке розміщення, погані природні умови чи фактичну невідповідність земельної ділянки її заявленому призначенню. Причини полягають у відсутності налагодженої державної системи пошуку відповідних вільних земельних ділянок, надання консультацій та допомоги в подоланні бюрократичних процедур.

Загалом ситуація з виділенням земельних ділянок у регіонах України є неоднорідною та залежить від рішення місцевих органів влади.

Можна зробити висновок про відсутність поінформованості осіб, які мають право на таку пільгу, та, як наслідок, невисокий рівень реалізації цієї пільги. Окрім того, часто ветерани не поінформовані про додаткові витрати, пов'язані із її реалізацією. Часто ветерани, які отримують земельну ділянку, потребують додаткової підтримки у сфері започаткування та ведення власної справи. Пільга потребує додаткового дослідження щодо відповідності потребам ветеранів, які її використовують та впливу на покращення їхнього добробуту

13. Юридична допомога

Ця пільга покликана забезпечити реалізацію конституційного права на професійну правничу допомогу. Ветерани війни часто потребують правової допомоги, особливо у питаннях, що пов'язані із ветеранським статусом, а тому право на безоплатну правову допомогу є затребуваним.

Через відсутність поінформованості ветеранів, недостатнє фінансове забезпечення та перевантаженість центрів правової допомоги, воно реалізується не повністю.

Для кращої реалізації пільги варто збільшити фінансування цієї сфери, а також спрямувати зусилля на розвантаження центрів безоплатної правової допомоги, збільшення кількості кваліфікованих працівників та підвищення їхнього професійного рівня шляхом спеціалізованих тренінгів, курсів тощо. Окремо варто зазначити про необхідність спеціалізації юристів (адвокатів), які надають правову допомогу ветеранам. Для якісної правової допомоги фахівець повинен бути обізнаним у чинності спеціальних нормативно-правових актів щодо захисту прав ветеранів війни. Додаткового дослідження потребує можливість запровадження додаткових кваліфікаційних вимог до фахівців, які спеціалізуватимуться на захисті прав ветеранів.

14. Одноразова грошова допомога

Ця державна гарантія є високо затребуваною та ефективною. Для її кращої реалізації варто підвищувати поінформованість осіб, які мають право на виплату, та членів їхніх сімей щодо порядку її отримання, оскільки, згідно з опитуваннями, особи з інвалідністю внаслідок війни скаржаться на недостатню поінформованість щодо цієї пільги.

Доцільним є забезпечення фінансування виплат ОGD відповідно до Постанови КМУ №336 від 29.04.2016 з коштів бюджетної програми, а не резервного фонду для покращення фінансування пільги та посилення прозорості використання бюджетних коштів.

Зважаючи на карантинні обмеження, необхідним є збільшення строку на встановлення інвалідності військовослужбовцям, які претендують на отримання ОGD у випадку, якщо така інвалідність настала в період проходження служби.

15. Щорічна матеріальна допомога ветеранам до 5 травня

Така виплата є лише тимчасовою матеріальною вигодою для ветеранів, не впливає на їхнє соціально-економічне становище, підвищення добробуту чи психологічний стан та не вирішує інших важливих проблем.

Для розв'язання проблеми неузгодженості розміру разової грошової допомоги до 5 травня, яка виникла у зв'язку з прийняттям рішення КСУ, необхідно прийняти законопроект щодо внесення змін в Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» стосовно скасування прив'язки до п'яти мінімальних пенсій у виплатах до 5 травня. Поки що жоден з поданих законопроектів не прийнятий через наявні в них недоліки.

16. Пільги на житлово-комунальні послуги

Пільга на оплату комунальних послуг є однією з тих, що найбільше використовуються ветеранами.

Фінансування пільги забезпечене повною мірою. До того ж наявні місцеві програми додаткового фінансування пільг. Проте надання пільги на житлово-комунальні послуги системно не вирішує проблему достатнього матеріального забезпечення ветеранів та членів їхніх сімей.

17. Пенсійне забезпечення

У законодавстві наявні проблемні аспекти, що стосуються деяких категорій військових пенсіонерів. До складу доходів, що беруться до уваги під час обрахунку розміру пенсії для звільнених військовослужбовців до 1 березня 2018 року, не входять додаткові види грошового забезпечення та премії, які включаються до доходу звільнених військовослужбовців після вказаної дати, що має значний вплив на розмір пенсійного забезпечення. Спроби розв'язання цієї проблеми не є системними та негативно сприймаються військовослужбовцями і ветеранами через нерівність у сумах виплат за наявності однакового стажу та інших складових, що включаються до нарахування пенсії. Суб'єктам законодавчої ініціативи варто урівняти розміри пенсій військовослужбовців незалежно від дати їхнього звільнення. Також потребує врегулювання питання індексації пенсій військових та поліцейських, адже в 2017 році вони були виключені із об'єктів індексації грошових доходів. Це може забезпечити прийняття законопроекту за реєстраційним №4668 від 28.01.2021.

18. Образ ветерана

Питання формування позитивного образу ветерана є актуальним завданням. Загалом в українському суспільстві ставлення до ветеранів АТО/ООС є радше позитивним. Проте існує проблема дезінформації, дискредитації образу ветерана в ЗМІ (наприклад, в контексті вчинення правопорушень). Тому пріоритетним завданням для Мінветеранів є практичне впровадження програми розвитку позитивного образу ветерана, розроблення ініціатив щодо протидії дезінформації у сфері ветеранських справ, посилення інформаційної гігієни у суспільстві. Важливо також впроваджувати інформаційні, просвітницькі, культурні, освітні заходи із підтримки позитивного образу ветерана, залучаючи до такої діяльності ветеранські ГО та особливо сучасних ветеранів.

19. Підходи до вшанування пам'яті

Законодавство України визначає процедури поховання загиблих та померлих військовослужбовців, програм і політик вшанування та увічнення пам'яті, визначає особливості поховання військовослужбовців та ветеранів, політики вшанування пам'яті та підтримки членів сімей загиблих військовослужбовців. Актуальним для низки державних органів, зокрема Міністерства у справах ветеранів України, Міністерства оборони України, органів центральної влади у сфері культури та органів місцевого самоврядування є питання вдосконалення процедури поховання, вшанування та увічнення пам'яті. Процедури вшанування пам'яті повинні бути удосконалені (в тому числі шляхом створення Національного військового меморіального кладовища та затвердження процедури поховань полеглих військовослужбовців, а також забезпечення належного фінансування для цього). З метою вшанування пам'яті полеглих ветеранів доцільно розширювати низку суспільно-патріотичних, навчальних, меморіальних заходів, здійснювати інформування про внесок загиблих у захист незалежності України, забезпечення її суверенітету не лише серед українського суспільства, але також на міжнародному рівні.

20. Позачергове обслуговування

Намір надання додаткових прав у суспільстві є спробою формування поваги та вшанування ветеранів у буденних справах, проте ця пільга – пережиток планової економіки й тотального дефіциту та не є необхідністю в сучасному суспільстві, а навпаки, сприяє зростанню негативного ставлення суспільства до ветеранів як до пільговиків з особливими правами. Норма є архаїчною станом на початок 2022 року.

21. Огляд програм підтримки ветеранського бізнесу

Для України корисним є подальше вивчення та впровадження досвіду країн, що мають розвинену систему підтримки ветеранського підприємництва.

Підсумовуючи наявну інформацію про стан розвитку ветеранського підприємництва, напрями роботи над удосконаленням напряму українськими державними та недержавними інституціями та міжнародного досвіду, можна надати такі рекомендації:

- ♦ запровадження комплексних та довгострокових програм підтримки ветеранського бізнесу;

- ◆ наявність доступу до інформаційної допомоги;
- ◆ фінансова допомога для створення та ведення ветеранського бізнесу;
- ◆ розширення можливостей доступу до бізнес-навчання;
- ◆ можливості для отримання консультацій та менторства;
- ◆ асоціації ветеранського бізнесу.

22. Огляд досліджень у сфері ветеранських справ

Безумовно, дослідження MOM, Кантар та IREX зробили великий внесок для демонстрації стану сфери ветеранських справ. Так, у дослідженні MOM, проведеному як комплексне опитування ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей, висвітлюється інформація щодо соціально-демографічних і соціально-економічних характеристик ветеранів та їхніх сімей, а також викликів, з якими вони стикаються під час реінтеграції в суспільство. Дослідження Кантар покликане вивчити досвід користування та ставлення до пільг серед різних категорій ветеранів України. А дослідження IREX має на меті вивчення особливостей ветеранського бізнесу і його викликів під час карантину.

Однак, незважаючи на це, наявних досліджень недостатньо для виявлення проблем у сфері функціонування сфери ветеранських справ та пошуку їх розв'язання. Такі дослідження повинні бути масштабними й деталізованими щодо кожної зі сфер та проводитися Міністерством у справах ветеранів.

